

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ  
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Младен М. Милошевић

**ОДГОВОРНОСТ ПРАВНИХ ЛИЦА ЗА КРИВИЧНА ДЕЛА**

докторска дисертација

Београд, 2012

BELGRADE UNIVERSITY  
FACULTY OF LAW

Mladen M. Milošević

# **Criminal Liability of Legal Persons**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2012

Ментор:

**проф. др Зоран Стојановић, редовни професор,**  
Универзитет у Београду – Правни факултет

Чланови комисије:

**проф. др Љиљана Радуловић, редовни професор,**  
Универзитет у Београду – Правни факултет

**проф. др Драгана Коларић, ванредни професор,**  
Криминалистичко – полицијска академија, Београд

Датум одбране: \_\_\_\_\_

## ОДГОВОРНОСТ ПРАВНИХ ЛИЦА ЗА КРИВИЧНА ДЕЛА

Ова докторска теза је посвећена разматрању института одговорности правних лица за кривична дела. Увођење правила по ком за кривична дела не одговарају само физичка већ и правна лица која су стекла или могла стећи корист од извршења конкретног дела, представља важан новитет у правним системима који почивају на европско-континенталној правној традицији. Кривична законодавства европских земаља (изузимајући поједине земље, попут Немачке и Италије, које се и даље принципијелно противе кажњавању правних лица кривичним санкцијама) су се, у другој половини XX века, а нарочито у последњих тридесетак година, махом реформисала како би у систем кривичног права уврстила и правила о одговорности и санкционисању корпорација. Чињеница да се велики број земаља одлучио за поменуте законодавне промене је последица објективног сагледавања криминолошке реалности, која недвосмислено показује како се у име и за рачун правних лица учестало врше тешка кривична дела, која производе озбиљну штету државама, друштву и појединцима и представљају велику опасност по савремени свет. Проблем криминалитета правних лица и проналажења адекватног нормативног оквира за његово сузбијање препознат је стога и на глобалном и регионалном нивоу, о чему сведоче бројне конвенције које захтевају од држава потписница кажњавање правних лица ефикасним и одвраћајућим санкцијама.

Српско законодавство је прихватило принцип кажњивости правних лица за кривична дела тек крајем 2008. године, након што је већина европских земаља (као и све земље Западног Балкана) то већ учинила. Ипак, четири године касније, није забележен ниједан судски поступак против правног лица окривљеног за кривично дело, по чему заостајемо не само за земљама ЕУ, већ и неким државама у региону. Имајући ово у виду, остаје неизвесно је да ли је, у којој мери и на који начин, наш правни поредак у стању да адекватно одговори на изазове које поставља феномен криминалитета правних лица.

Наведени проблем се може разложити на низ питања, дилема и недоумица, на која правна и њој сродне науке требају да одговоре, почев од принципијелних (оправданост делимичног одступања од традиционалних начела кривичног права) до крајње практичних (могућности ефикасне примене законских норми и постизања ефеката генералне и специјалне превенције према колективитетима).

Основни циљ ове дисертације је да пружи научно засновану анализу концепта одговорности правних лица за кривична дела у нашем кривичном законодавству и укаже на

њене предности и недостатке, као и да испита у којој мери је она усаглашена са међународноправним препорукама, упоредним нормативним стандардима и водећим теоријским моделима одговорности правних лица.

У том циљу, аутор у уводном делу рада приказује криминолошку и криминалнополитичку димензију феномена, како би аргументовано показао степен друштвене опасности коју он носи и аналитички испитао разлоге за и против кажњавања правних лица кривичним санкцијама узимајући у обзир криминолошку стварност. Након тога, аутор уводи дискусију о различитим теоријским приступима и моделима, разматрајући њихову аргументованост, прихваћеност и практичну употребљивост.

У следећем делу рада, фокус је стављен на историјски и упоредноправни приказ одговорности правних лица за кривична дела. Овде је представљен историјски пут концепта одговорности правног лица за кривично дело, од античког и средњег века, преко новог доба па до савремене фазе развоја института у периоду након Другог светског рата. Упоредни приказ је осмишљен тако да представи различите моделе одговорности правних лица у законодавствима, али и да читаоца упозна са решењима у земљама које не прихватају кажњавање правних лица кривичним санкцијама, већ су се окренуле алтернативним могућностима.

Централни део рада обухвата приказ, анализу и критику решења усвојених у домаћем законодавству. Предмет ауторовог истраживања су материјалноправна питања, док се процесна разматрају само у мери у којој је то нужно за боље разумевање и примену норми о одговорности правног лица за кривично дело. Најважнија питања која аутор обрађује су везана за основ, услове и границе одговорности правног лица, посебне случајеве његове одговорности, однос са прекршајном и привреднопреступном одговорношћу и примену одређених института општег дела кривичног законодавства према правним лицима.

Резултати истраживања су показали да је модел одговорности правних лица за кривична дела примењен у српском законодавству усаглашен са препорукама међународноправних аката, као и да је изграђен у складу са одређеним упоредноправним решењима. Међутим, поједина законска решења изазивају недоумице и дилеме, па и показују извесне недостатке и недоречености, које би се донекле могле превазићи тумачењима судске праксе, мада је аутор мишљења да се они могу у потпуности отклонити само променама законског текста.

У пропусте и недоречености законодавца аутор првенствено убраја: законски концепт одговорног лица, који треба да представља „кључ“ за правилно тумачење и примену законских одредби, а није одређен довољно јасно и прецизно; круг правних лица која

подлежу одговорности за кривично дело, који је могао бити и ужи; компликовану и тешко примењиву формулацију одредбе члана 6 став 2 Закона о одговорности правних лица за кривична дела, која захтева претерано сложен поступак у ком ће се утврђивати кривица како одговорног, тако и другог физичког лица, да би се на крају одговорност могла приписати и самом правном лицу; ограничена могућност примене одређених института општег дела кривичног законодавства и неусаглашеност закона и других прописа који регулишу сродна питања са ЗОПЛКД. Извесни проблеми се указују и у домену поступка према правном лицу, а међу њима се истиче питање важења процесних права окривљеног правног лица, што се посебно односи на процесно начело *nemo tenetur se ipsum accusare*, представљање и одбрана правног лица исл.

Озбиљан проблем на који истраживање реферира је и одсуство судске праксе. Аутор у оквиру закључних разматрања разматра и могуће факторе који су довели до потпуног изостанка кривичних поступака према правним лицима, размишљајући и о могућности увођења одређених организационих решења, попут стварања и специјализације посебних судских, тужилачких и полицијских одељења за криминалитет правних лица (и привредни криминал уопште).

На крају, мислимо да питања покренута истраживањем указују како је криминалитет правних лица озбиљан криминолошки феномен који заслужује адекватнију реакцију субјеката криминалне политике; да су потребне одређене законодавне реформе (нормативног и организационог типа), као и да је нужно системско усклађивање прописа од значаја за материју одговорности правних лица за кривична дела. Очекујемо да правна теорија у будућности настави да трага за оптималним одговорима на бројна отворена питања и укаже на могуће правце даљег развоја домаћег кривичног законодавства према правним лицима.

**Кључне речи:** одговорност правног лица за кривично дело; криминалитет правних лица; изведена и аутономна одговорност правног лица; Закон о одговорности правних лица за кривична дела; основ, услови и границе одговорности правног лица; одговорно лице; однос кривичне, прекршајне и привреднопреступне одговорности правног лица.

**Научна област:** правне науке

**Ужа научна област:** кривично право

**УДК број:** 343.

## **CRIMINAL LIABILITY OF LEGAL PERSONS**

The purpose of this dissertation is to analyse the institute of corporate criminal liability. The introduction of a rule by which not only natural but also legal persons (who have achieved or could have achieved unlawful material gain from an illegal act) could be punished by criminal sanctions is an important change in legal systems based on the continental European tradition. The legislation of most European countries (with the exception of some, such as Germany and Italy, which still oppose corporate criminal liability on principle) have been reformed (in the second half of the 20<sup>th</sup> century and especially in the last 30 years) in order to include norms of corporate criminal liability. The fact that a large number of states have decided to start punishing corporations with criminal sanctions is the result of an objective examination of social reality, which has unequivocally shown that serious crimes are continually committed on behalf of and for the gain of legal persons, and that those acts inflict serious damage to states, society and individuals. The problem of corporate crime and the legal response to it has become a global and regional issue, which has led to the adoption of many conventions and other legal documents that commit or recommend the signatory states to introduce efficient sanctions for corporate crimes.

Serbian legislation introduced corporate criminal liability in late 2008, after it was adopted in most European legislations, including all former Yugoslav states. Nonetheless, four years after the adoption of the Corporate Criminal Liability Act, not a single legal proceeding against a legal person charged with committing a criminal act has been conducted. Bearing this in mind, a serious issue arises: is our legal system capable of providing an adequate response to corporate crime challenges?

The problem described above could be divided into a series of questions and dilemmas (which range from questions of principle to almost purely practical matters) which demand academic examination and explication.

The main objective of this dissertation is to provide a serious and academic analysis of corporate criminal liability in Serbian legislation, to highlight its advantages and disadvantages, and also to consider the extent to which it has been harmonized with international recommendations, comparative legislations, and leading theoretical approaches.

Having this objective in mind, the introductory part of the dissertation analyses the criminological dimension of the phenomenon in order to show the extent of the social danger that it entails. The author also provides arguments in favour of and against punishing corporations with criminal sanctions, bearing the criminological facts in mind. The author then discusses different

theoretical approaches and models of corporate criminal liability, considering the validity of their arguments and their practical applicability.

Next, the author focuses on a historical and comparative overview of the phenomenon, from ancient times through the medieval times and the modern age to the contemporary phase of the development of corporate criminal liability, with special emphasis on the genesis and the content of the international legal documents that have had the greatest influence on national legislations. This comparative overview is intended to present different legal approaches and models, but also to familiarise the reader with legal systems that still find this institute unacceptable and have turned to alternative legal options for responding to illegal corporate conduct.

The central part of the thesis consists of an overview, analysis and critical evaluation of the legal solutions provided by Serbian legislation. The main subjects of the author's interest are the issues of material criminal law, while the matter of criminal procedures against legal persons is discussed only to the extent necessary for a better understanding and application of the material law. The most important issues that the author analyses are: the basis and conditions for and the limits of corporate criminal liability; the links between criminal liability and other forms of corporate liability in Serbian legislation; and the problem of application of certain important institutes and rules of criminal law in corporate criminal liability.

The conclusions of our research suggest that the Serbian model of corporate criminal liability is generally synchronized with international law recommendations and that it was designed in accordance with certain comparative legislations. However, certain legal solutions give rise to dilemmas and questions, which has led the author to the conclusion that legal reforms in this domain are needed.

The author points to certain legislators' omissions and ambiguities such as the legal concept of the responsible person (which is not precise and clear); the formulation of the Article 6, paragraph 2, which requires complicated and inefficient solutions; the circle of legal persons that are subject to liability (which could be narrower); the limited possibilities of application of certain important institutes and rules of criminal law; and the fact that a large number of legislative acts are not harmonized with the Corporate Criminal Liability Act. Certain problems also arise in procedural matters, especially in relation to procedural rights of legal persons, such as the issue of the *nemo tenetur se ipsum accusare* principle, or the issues of representing and defending a corporation in a criminal proceeding, etc.

A major issue highlighted in this dissertation is the absence of judicial practice in this domain. The author discusses the factors which might have led to this situation. Also, the author considers certain organisational solutions, such as the establishment of special departments within

the courts, the prosecutor's office and the police, specializing in economic crime and other forms of corporate criminal liability.

Finally, we believe that the issues this research has raised highlight the gravity of corporate crime and the necessity to formulate an adequate legal framework and suggest that certain normative and organisational legal reforms are needed. In addition to this, it should also be stated that a systematical legislative approach is one of the main conditions for providing an efficient response to corporate crime challenges.

Key words: corporate criminal liability (criminal liability of legal persons); corporate crime; the basis and conditions for and limits of corporate criminal liability; Corporate Criminal Liability Act; autonomous and indirect liability; responsible person; the links between corporate criminal liability and other forms of corporate liability.

**Scientific field:** Law

**Specialized scientific field:** Criminal Law

**UDC No.** 343.

## САДРЖАЈ

УВОД.....	1
<b>ПРВИ ДЕО: КРИМИНАЛИТЕТ ПРАВНИХ ЛИЦА.....</b>	<b>7</b>
<b>Одељак први: Криминолошка димензија криминалитета правних лица .....</b>	<b>7</b>
ГЛАВА I: Појмовно одређење и генеза криминалитета корпорација .....	8
1. Појам и обележја корпоративног криминалитета .....	8
1.1. Терминолошке недоумице .....	8
1.2. Појам криминалитета корпорација у криминолошкој литератури .....	10
1.3. Дефиниција појма криминалитета корпорација .....	13
1.4. Обележја криминалитета корпорација .....	15
2. Генеза криминалитета правних лица.....	17
2.1. Настанак криминалитета правних лица.....	17
2.2. Криминалитет корпорација у XX веку .....	19
2.3. Криминалитет правних лица на крају XX и почетку XXI века.....	22
ГЛАВА II: Врсте криминалног деловања корпорација.....	24
1. Типологија криминалних делатности корпорација.....	24
2. Привредни криминалитет правних лица .....	26
2.1. Преваре, фалсификовање пословних књига, insider trading, кршење рачуноводствених прописа .....	26
2.2. Кршења антимонополских прописа, активна корупција, недозвољен промет хране и лекова, преваре у области штедње и кредита .....	28
3. Еколошки криминалитет правних лица .....	29
4. Кршење прописа о безбедности и здрављу на раду .....	30
5. Кршење људских права од стране корпорација .....	32
<b>Одељак други: Криминалнополитичка димензија криминалитета правних лица 35</b>	
ГЛАВА I: Криминалнополитички аргументи за увођење кривичне одговорности правних лица .....	36
1. Ефекти одвраћања и праведне компензације - резултат примене кривичних санкција .....	36
2. Социјална цена криминалитета правних лица и сразмерно дејство кривичних санкција.....	38
ГЛАВА II: Криминалнополитички аргументи против увођења кривичне одговорности правних лица .....	40
1. Фактори висине казне, извесности санкције и селективне примене прописа .....	40
2. Недостаци инструментаријума кривичног права и фактори организационе структуре и процене пословног ризика.....	43

**Одељак трећи: Теоријски модели одговорности правних лица за кривична дела и одредбе релевантних међународноправних аката.....46**

ГЛАВА I: Теоријски модели..... 46

1. Различити теоријски приступи..... 46

2. Модели изведене и аутономне одговорности ..... 50

2.1. Изведена одговорност ..... 50

2.2. Аутономна одговорност..... 54

3. Остале поделе теоријских модела одговорности ..... 57

ГЛАВА II: Одговорност правних лица у одредбама међународноправних аката.....58

1. Савет Европе, ОЕСД, Уједињене нације..... 59

2. Правни прописи ЕУ..... 62

**ДРУГИ ДЕО: ИСТОРИЈСКИ И УПОРЕДНОПРАВНИ ПРИКАЗ  
ОДГОВОРНОСТИ ПРАВНИХ ЛИЦА ЗА КРИВИЧНА ДЕЛА .....65**

**Одељак први: Историјски приказ .....65**

ГЛАВА I: Античко доба и средњи век..... 65

1. Античко доба ..... 66

2. Средњи век..... 67

2.1. Српско средњовековно право ..... 70

ГЛАВА II: Одговорност правних лица за кривична дела у нововековној историји ..... 73

1. Развој института у законодавствима XVIII и XIX века ..... 73

2. Развој института у англоамеричком праву ..... 74

3. Развој института у европско – континенталним законодавствима након Другог светског рата..... 79

4. Одговорност правних лица у нововековној српској историји ..... 81

**Одељак други: Преглед упоредних законодавстава .....89**

ГЛАВА I: Земље common – law система ..... 90

1. Енглеска ..... 90

2. Сједињене Америчке Државе..... 93

3. Канада..... 98

4. Аустралија..... 100

ГЛАВА II: Земље Европске Уније ..... 104

1. Холандија ..... 104

2. Француска ..... 107

3. Швајцарска и Финска..... 112

4. Шпанија.....	117
ГЛАВА III: Земље Западног Балкана.....	120
1. Словенија .....	120
2. Хрватска .....	122
3. Македонија.....	125
4. Босна и Херцеговина.....	127
5. Црна Гора .....	130
ГЛАВА V: Земље које не познају кривичну одговорност правних лица.....	133
1. Немачка .....	133
2. Италија .....	136
<b>ТРЕЋИ ДЕО: ЗАКОНСКИ МОДЕЛ ОДГОВОРНОСТИ ПРАВНИХ ЛИЦА ЗА КРИВИЧНА ДЕЛА У СРБИЈИ.....</b>	<b>140</b>
<b>Одељак први: Одговорност правног лица за кривично дело у Србији .....</b>	<b>140</b>
ГЛАВА I: Основне одредбе ЗОПЈКД – предуслови одговорности правног лица за кривично дело .....	141
1. Круг кривичних дела за која одговарају правна лица.....	143
2. Важење ЗОПЈКД .....	145
2.1. Персонално важење .....	145
2.1.1. Искључење одговорности државе, локалне самоуправе и јавних предузећа и установа.....	145
2.1.2. Остала правна лица .....	148
3. Просторно и временско важење ЗОПЈКД.....	152
ГЛАВА II: Услови одговорности правног лица за кривично дело .....	155
1. Основ одговорности правног лица .....	155
1.1 Кривично дело одговорног лица .....	156
1.1.1 Правно лице као саучесник у кривичном делу.....	157
1.2. Одговорно лице.....	160
1.2.1. Круг одговорних лица – појам пословођења и заступања .....	165
1.2.2. Пословођење и заступање у различитим правним формама правног лица .....	168
1.3. Извршење кривичног дела у склопу пословног делокруга.....	173
1.4. Намера остваривања користи за правно лице као услов одговорности .....	173
1.5. Непостојање надзора и контроле одговорног лица као основ одговорности .....	177
2. Границе одговорности правног лица.....	183
3. Одговорност правног лица у случају престанка, стечаја или статусне промене .....	187
3.1. Одговорност правног следбеника .....	187

3.2. Одговорност у случају промене правне форме и стечаја.....	191
4. Посебни случајеви одговорности правног лица .....	193
4.1. Покушај кривичног дела .....	193
4.2. Продужено кривично дело.....	195
5. Сходна примена одредаба КЗ и однос са другим законима .....	197
5.1. Сходна примена КЗ.....	197
5.1.1. Организовани криминал правних лица .....	198
5.1.2. Кривична дела учињена путем штампе или других средстава јавног информисања .....	199
<b>Одељак други: Кривичне санкције и нека питања кривичног поступка према правним лицима.....</b>	<b>201</b>
Глава I: Врсте и сврха кривичних санкција према правним лицима .....	202
Глава II: Казне .....	206
1. Новчана казна .....	206
1.1. Висина новчане казне.....	207
1.2. Одмеравање новчане казне .....	209
1.3. Ублажавање новчане казне .....	212
1.4. Одмеравање новчане казне за стицај кривичних дела .....	214
2. Престанак правног лица.....	217
3. Ослобођење од казне.....	221
4. Условна осуда .....	225
4.1. Услови за изрицање условне осуде и њена сврха.....	225
4.2. Условна осуда са заштитним надзором .....	228
4.3. Опозивање условне осуде .....	231
Глава III: Мере безбедности.....	233
1. Забрана обављања одређених регистрованих делатности или послова .....	234
2. Одузимање предмета.....	235
3. Јавно обављивање пресуде .....	238
4. Правне последице осуде, рехабилитација и давање података из казнене евиденције.....	240
4.1. Правне последице осуде.....	240
4.2. Рехабилитација и давање података из казнене евиденције.....	242
4.2.1. Законска рехабилитација.....	243
4.2.2. Судска рехабилитација .....	244
4.2.3. Давање података из казнене евиденције .....	246
5. Застарелост.....	248
Глава IV: Нека питања кривичног поступка према правном лицу .....	250

1. Проблем важења процесних права окривљеног у поступку према правним лицима.....	251
2. Јединствени поступак против правног и одговорног лица .....	255
3. Представник и бранилац правног лица .....	257
3.1. Процесна права представника и правног лица.....	262
3.1.1 Важење правила <i>nemo tenetur se ipsum accusare</i> према правном лицу и његовом представнику .....	263
3.1.2 Однос представника према осталим органима (члановима) правног лица .....	266
3.1.3 Право представника да закључи споразум о признању кривице.....	267
3.3. Бранилац окривљеног правног лица .....	270
<b>ЗАКЉУЧАК.....</b>	<b>274</b>
<b>ЛИТЕРАТУРА: .....</b>	<b>285</b>
<b>БИОГРАФИЈА АУТОРА .....</b>	<b>302</b>
<b>ИЗЈАВЕ АУТОРА .....</b>	<b>304</b>

## УВОД

Све до краја 2008. године у српском кривичноправном систему важило је правило да једино урачунљиво физичко лице, са навршених четрнаест година живота, може бити субјект кривичног дела. Правна лица су могла бити кажњена по нормама казненог права у ширем смислу, али изван система кривичних санкција. Одговорност колективитета била је ограничена на лакшу и средњу категорију кажњивих деликата – прекршаје и привредне преступе. Међутим, ступањем на снагу Закона о одговорности правних лица за кривична дела<sup>1</sup> промењена је класична казненоправна концепција и уведен новитет у систем домаћег кривичног права, што је отворило бројна питања на која правна наука треба да одговори.

На почетку, поставља се принципијелно питање - да ли практичне потребе криминалне политике могу бити довољан мотив за напуштање неких од традиционалних доктрина кривичног права? Начела на којима се заснива кривичноправни систем нису важна само из правно-догматских разлога, већ и зато што представљају цивилизацијску тековину и један од темеља идеје владавине права и демократске правне државе. Систем индивидуалне и субјективне кривичне одговорности уведен је у кривична законодавства тек у модерно доба, али је временом постао један од симбола савремене фазе развоја кривичног права. Посматрајући из овог угла, принцип одговорност правног лица за кривично дело могао би се посматрати као ретроградан корак законодавца који нас враћа у време важења средњовековне максиме *societas delinquere potest*.

Питање које се неминовно намеће је да ли постоје легитимни основи за овакав законодавни заокрет. Легитимитет потезу субјеката криминалне политике могло би дати једино доказивање чињенице да се под окриљем правних лица и у њихову корист врше бројне криминалне радње које проузрокују тешке последице по савремена друштва.

Научне анализе криминолошке стварности недвосмислено потврђују тезу да се у име и за рачун правних лица учестало врше кривична дела. Последице криминалне делатности предузећа су озбиљне и представљају стварну опасност за савремено друштво. Ипак, увођење новог института у кривичноправни систем захтева утврђивање још једне чињенице. Наиме, суштинско је питање хоће ли кажњавање корпорација (а не само појединих физичких лица)

---

<sup>1</sup> Закон о одговорности правних лица за кривична дела, „Службени гласник Републике Србије“ број 97/08 (у даљем тексту: ЗОПЛКД).

за кривична дела, представљати ефикасан криминалнополитички потез, тј. да ли ће се тиме значајно утицати на редуковање појаве криминалитета корпорација?

Другим речима, ако се сложимо са општеприхваћеним закључком криминолога о томе да је криминалитет корпорација неспорна чињеница која угрожава важне социјалне вредности, аргументи за увођење одговорности правних лица за кривично дело и даље могу опстати само ако установимо и да се прописивањем и изрицањем казни и других кривичних санкција према њима могу остварити ефекти генералне и специјалне превенције. Институт одговорности колективитета за кривичне радње које у њихово име и за њихов рачун учини одређено физичко лице има своје оправдање једино ако се њиме доприноси испуњавању опште сврхе кривичних санкција: сузбијању дела којима се угрожавају темељне друштвене вредности.

Специфичност одговорности колективитета огледа се и у томе што се последице кривичноправне репресије посредним путем готово нужно преносе и на невине субјекте, који немају директне везе са извршењем кривичног дела. То могу бити лица из саме корпорације, попут запослених, акционара или органа који ни на који начин нису били део криминалног акта, али и субјекти ван предузећа, повезани са њим пословним везама од којих зависи остваривање њихових делатности или испуњавање потреба (клијенти, пословни партнери, повезана друштва, итд). Стога, морају се пронаћи јаки криминолошки аргументи за кажњавање корпорација јер оно изазива и етичке дилеме.

Уједно, савремени креатори кривичног законодавства, а међу њима и српски законодавац, сусрели су се и са трендом инкриминисања криминалних аката корпорација широм Европе и света. Уз то, бројни међународноправни акти налажу државама потписницама предузимање нормативних мера којима ће увести казненоправну одговорност правних лица. Усвајање конвенција које препоручују увођење неких облика казнене одговорности правних лица покренуло је процес доношења законских норми о кривичној одговорности колективитета у бројним европским законодавствима. Чини се, чак, да процес увођења одговорности правних лица за кривичне деликте постепено постаје европски нормативни стандард и један од предуслова за улазак држава које су тренутно ван система ЕУ у њене оквире.

Увођење принципа кажњивости правних лица за кривична дела представља међународноправну обавезу државе у садашњем правном окружењу, али и тест савремености законодавства које тежи уклапању у глобалне кривичноправне токове. У том смислу, одговорност колективитета за криминалне радње стаје у ред модерних института који унеколико мењају класичан изглед кривичноправних система и воде их у смеру нових,

савременој друштвеној стварности више прилагођених решења. Зато и мислимо да се може тврдити како институти попут овог постепено постају стандарди савременог кривичног законодавства, без обзира шта закључили о њиховој легитимности, праведности или криминалнополитичкој заснованости.

На овом месту појављује се суштинско питање отворено успостављањем могућности да правно лице буде субјект кривичног дела и у српском правном систему. Да ли је српски законодавац, узимајући у обзир његову очигледну тежњу за праћењем савремених правних токова, створио коректан модел одговорности правних лица за кривична дела, чија су решења на трагу оних која су примењена у европским и светским законодавствима?

Пре него приступимо интерпретацији домаћих законских одредби, дакле, морамо анализирати садржај међународних и упоредних правних аката у овој материји. Важно је установити постоје ли одређени нормативни стандарди заступљени у међународним конвенцијама и водећим упоредним законодавствима или је међу њима присутна велика нормативна шароликост. Наравно, јасно је да не постоји јединствен систем регулисања материје кривичног права према правним лицима и да се државе међусобно разликују у решавању многих конкретних питања, али је битно утврдити да ли је присутан консензус око појединих питања, шта су основе водећих модела и који аргументи их подржавају.

Ипак, анализа упоредне регулативе одговорности корпорација за кривична дела, не може бити потпуна без проучавања историјске и теоријскоправне димензије ове нормативне појаве. Иако је одговорност правног лица за кривична дела нов институт, колективна одговорност постојала је још у античко и средњовековно доба, када су правна лица попут универзитета, градова, општина и села била подложна кривичној одговорности, заснованој на принципу објективне одговорности. Такође, премда је већина европских законодавстава увела могућност кажњавања предузећа за кривична дела у последњих тридесетак година, државе англо – америчке правне традиције познају овај институт дуго, почев од Енглеске чије је кривично право увело ову могућност још пре готово сто педесет година. Разумевање историјског пута института одговорности правних лица, од рудиментарних до савремених облика, неопходно је за правилно поимање и тумачење позитивних законских норми.

Исто тако, основи упоредних модела одговорности правних лица имају своје теоријске експликације које је изградила правна наука. Ставови правне науке о предностима и недостацима примењених законских модела важан су предмет проучавања у сваком истраживању овог института. Значај теоријскоправних схватања потврђује и чињеница да у неким земљама (попут Немачке), јаке теоријске струје противне увођењу института и даље надјачавају захтеве криминалне политике.

Коначно, када преглед и анализа историјског пута, теоријскоправних аргумената, међународних конвенција и упоредних законских модела покажу какво је опште стање развоја института у садашњем тренутку, може се приступити и централном питању истраживања – како оценити српску верзију института, посматрану у контексту европских и светских токова, историјског развоја и супротстављених теоријских мишљења? Одговор на ово питање захтева исцрпну анализу позитивноправног модела одговорности правних лица за кривична дела, уз посебно вођење рачуна о месту ове одговорности у систему казненог права у ширем смислу.

Имајући све наведено у виду, потребно је испитати: које чињенице законодавац признаје за основ одговорности колективитета; да ли је установљен систем одговорности правних лица кривична одговорност колективитета или одговорност колективитета за кривична дела; где се „крије“ деликтни капацитет правног лица, односно чије се радње и под којим условима могу приписати правном лицу, и, у вези са тим, да ли се наш законодавац определио за систем изведене или аутономне одговорности, или је, пак, конструисао решења која се налазе између ових модела и стварају основ за будућу надоградњу и прелаз ка комплекснијим облицима одговорности; где су границе одговорности правног лица; како регулисати посебне случајеве кривичне одговорности, а нарочито проблеме стицаја кривичних дела, продуженог кривичног дела, покушаја, добровољног одустанка и саучесништва; и, коначно, да ли је прописани систем кривичних санкција оптимално решење за превенцију и сузбијање криминалитета правних лица и могу ли се њиме остварити ефекти генералне и специјалне превенције.

Српски законодавац се одлучио за регулисање свих аспеката материје одговорности правних лица за кривична дела у једном закону, па су њиме обухваћене процесне и извршне норме. Поступак извршења кривичних санкција, у којем посебно долази до изражаја повезаност одредби различитих правних грана у проучаваној материји не спада у домен нашег истраживања, јер је оно претежно фокусирано на проблематику одговорности правног лица за кривично дело, док сама правила о извршењу кривичних санкција представљају посебан предмет, који би било корисно обрадити у оквиру других научних истраживања.

Предмет нашег истраживања у извесној мери представљају законске одредбе о правилима поступка према окривљеним правним лицима и њиховом односу са општим процесним начелима и правилима. Кривични поступак према правном лицу је, посматрајући са аспекта наше теме, интересантан у мери у којој су одређена процесна решења битна за утврђивање услова и основа његове одговорности за кривично дело. Анализа осталих одредби ЗОПЛКД, који, иако прописује примену већине процесних института и правила који

важе за физичка лица на поступак према правним лицима, уводи и извесне модификације правила кривичног поступка, те отвара бројна питања везана за њихову довољност, сврсисходност и економичност; представља предмет посебног научног рада и превазилази оквире овог истраживања.

Централна питања на која ћемо покушати да одговоримо у делу истраживања које се бави процесноправним решењима и њиховом везом за проблемом основа и услова одговорности правног лица се односе на: принцип јединственог поступка према одговорном и правном лицу и постојање изузетка од овог правила: вођење поступка према правном лицу иако се не води поступак према физичком лицу-учиниоцу дотичног кривичног дела; проблем представљања окривљеног правног лица и начина на који се представник одређује; правила о изузимању представника; процесна права и дужности представника и његову самосталност у односу на остале органе (или чланове) правног лица (тј. да ли његове радње и изјаве у кривичном поступку обавезују правно лице и без његове посебне сагласности); процесну функцију и положај браниоца и важење правила о обавезној одбрани.

Међу кључна питања спада и важење процесних начела којима се штите права окривљеног, пре свега правила *nemo tenetur se ipsum accusare*. Овде вреди размотрити обим и садржину овог права у односу на окривљена правна лица и испитати постоје ли разлике у његовој примени у поређењу са кривичним поступком према физичким лицима. Сви поменути проблеми захтевају темељно испитивање уз претежан ослонац на упоредна решења и искуства, али и домаћа искуства у поступку за привредне преступе и прекршаје.

Коначно, мислимо да је оптималан метод анализе норми српског кривичног законодавства према правним лицима онај који подразумева упоредно посматрање и интерпретацију предметних закона суседних држава, које су до пре двадесетак година биле део јединственог правног и економског простора, те су им прошлост, искуства, дилеме, али и правна, политичка и корпоративна култура истоветне или веома сличне као наше. Зато, анализа института домаћег права биће потпунија и тачнија ако се спроводи уз истовремено изучавање права осталих земаља Западног Балкана, као и постојеће судске праксе.

Наше истраживање биће профилисано у складу са предметом дефинисаним и оивиченим претходно постављеним питањима. Научна обрада тако дефинисаног предмета истраживања значајна је како из правнотеоријских, тако и из криминалнополитичких разлога. Криминалитет правних лица, као и скуп правних прописа који га санкционишу, представљају сложене појаве, прва социјалну, а друга нормативну, па је за њихово свестрано проучавање потребан мултифакторски и интердисциплинарни приступ.

Овако одређен предмет истраживања захтева употребу одговарајућих научних метода којима ће бити обрађени релевантни извори сазнања. Због сложености проучаваног феномена, у раду ћемо анализирати податке из различитих извора. Постојећи подаци, који ће представљати основу искуствене евиденције су: стручни и научни радови који се, посредно или непосредно баве предметом нашег истраживања; досадашња истраживања; позитивноправни прописи у Србији и другим, одабраним законодавствима; међународне конвенције; институционални извори (статистички извештаји, документа из архива државних институција, извештаји осталих релевантних институција).

С обзиром на примену различитих метода приликом спровођења овог истраживања, основни истраживачки принцип којим ће се руководити ово истраживање биће принцип комплементарности, односно триангулације. Како бисмо обезбедили да закључци овог рада буду засновани на свестраној и научно заснованој обради различитих извора сазнања о проучаваном предмету, комплементарно ћемо користити следеће методе: правно-догматски, нормативно – правни, компаративни, историјскоправни и метод класификације.

Правно-догматским методом ћемо проучавати норме различитих правних грана у којима су садржани прописи о правним лицима, то јест њиховом статусу, овлашћењима и обавезама, врстама одговорности и, посебно, кривичноправном режиму колективитета. Приликом ове анализе узимаћемо у обзир досадашњу судску и управну праксу, као и ставове правних теоретичара. Нормативним методом ћемо се служити приликом обраде, анализе и синтезе свих правних појмова којима ћемо оперисати у нашем истраживању. Историјскоправним методом изучаваћемо релевантне правноисторијске изворе који нам могу пружити сазнања о развоју концепта одговорности колективитета за кривична дела.

Компаративним методом ћемо се служити за упоредно-правну анализу законских решења у посматраним законодавствима. Критеријуми за избор релевантних законодавстава ће бити засновани на утицају одабраног законодавства на остале државе, трајности усвојених решења и резултатима у њиховој практичној примени, као и на сродности и повезаности одабраних права са нашим правом. Метод класификације ће се примењивати приликом проучавања научне и стручне литературе, нормативно-правних аката, евиденција, извештаја и архива званичних, државних и међународних институција као и анализе докуменарне грађе из других доступних извора.

Резултати које очекујемо од нашег истраживања су: научна систематизација и анализа домаћег законодавства; утврђивање предности и недостатака усвојеног модела одговорности и пружање конкретних предлога за евентуалне корекције законског модела. Сматрамо да ће испуњењем циљева и задатака овог истраживања бити дат допринос домаћој науци

кривичног права, али и криминалној политици која захтева конципирање јасног и ефикасног правног оквира за борбу против криминалитета правних лица.

## **ПРВИ ДЕО: КРИМИНАЛИТЕТ ПРАВНИХ ЛИЦА**

### **Одељак први: Криминолошка димензија криминалитета правних лица**

Иако се о постојању ваљаних теоријскоправних аргумената који подупиру увођење одговорности правних лица за кривична дела може расправљати, неспорна је чињеница да се под окриљем привредних друштава и других правних лица врше криминалне радње. О томе сведоче кривичне осуде правних лица у земљама које познају њихову одговорност, бројни статистички подаци, научна истраживања, закључци међународних конференција и самита, као и чињеница да се широм света оснивају покрети чији је примарни циљ заустављање корпоративних злоупотреба.

У литератури се констатује да је криминалитет правних лица једна од негативних страна развоја привреде и савремене цивилизације уопште. Противправне делатности предузећа у појединим случајевима имају несагледиве негативне последице, што указује на потребу да се на њихове деликтне радње одговори и казним санкцијама.<sup>2</sup> Према проценама америчког Федералног истражног бироа (FBI) укупна годишња штета по америчко друштво од разбојништава и тешких крађа износи око 3,8 милијарди долара, што је сума идентична оној која је настала као последица свега неколицине корпоративних превара (конкретно, реч је о познатим случајевима компанија Тусо, Adelphia, Worldcom, Enron). Преваре у области аутомобилских поправки коштају Американце око 40 милијарди долара годишње, манипулације са хартијама од вредности производе штету од око 15 милијарди по години, а у областима штедње и осигурања између 300 и 500 милијарди долара. Mokhiber додаје и да

---

<sup>2</sup> З. Стојановић, Д. Коларић, *Кривичноправно реаговање на тешке облике криминалитета*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010, 25.

десетине хиљада особа годишње умре од последица загађења животне средине до ког долази услед непоштовања прописа о заштити околине од стране корпорација.<sup>3</sup>

Наведене подаци откривају само „врх леденог брега“ и оцртавају незнатан део укупног криминалитета повезаног са делатношћу правних лица. Ипак, и на основу њих се лако може закључити да су привредна друштва чести субјекти криминалне делатности и да је степен опасности њихових деликата изузетно висок. Криминалитет правних лица је не само криминални феномен, већ и озбиљан национални, регионални и глобални друштвени проблем чија је социјална цена несагледива.<sup>4</sup>

## **ГЛАВА I: Појмовно одређење и генеза криминалитета корпорација**

### **1. Појам и обележја корпоративног криминалитета**

#### **1.1. Терминолошке недоумице**

Области у којима долази до кршења кривичноправних норми од стране колективитета су хетерогене. Најчешћи облик њиховог криминалног деловања је кршење прописа у области привредног и финансијског пословања, за које се, када је његов субјект правно лице, у англосаксонској литератури користи израз *corporate crime* (као и *occupational crime*, *business crime*, *economic crime*).<sup>5</sup> Уосталом, привредни колективитети углавном и настају ради остваривања добити или обављања послова који су у непосредној вези са производном, финансијском или трговачком делатношћу, па је и логично да је ризик од њиховог

---

<sup>3</sup> R. Mokhiber (2007), Twenty things you should know about corporate crime, *Corporate crime reporter*, Washington, 2007. Текст доступан на: <http://www.alternet.org/story/54093>. (сајт посећен:10.05.2010). Текст доступан само у електронском облику, без пагинације.

<sup>4</sup> О потреби коришћења кривичног права као средства одвраћања према правним лицима због значајних последица које остављају њихови противправни акти говори и: Р. Вусу, *Corporate Ethos: A Standard for Imposing Corporate Criminal Liability*, *Minnesota Law Review*, no. 75/1990-91, 1096.

<sup>5</sup> Đurđević изразом „корпорацијски криминал“ обухвата само поменути вид криминалних радњи правних лица и говори о његовом нарочитом криминолошком значају. Она истиче да је „у енглеском језику настао... појам корпорацијски криминалитет (*corporate crime*) као посебан термин за *gospodarski kriminalitet* чији су починиоци подuzeća. Razlog raširenosti *gospodarskog kriminaliteta* правних особа је у томе што је претпоставка за почињење било којег облика *gospodarskog kriminaliteta* приступ активности или постојање могућности која се може примјерено искористити за остварење незаконите добити кроз *gospodarske* активности“. Видети: Z. Đurđević (2003), *Kaznena odgovornost i kazneni postupak prema правним особама у Republici Hrvatskoj*, *Hrvatski ljetopis за kazneno pravo i praksu*, vol. 10, 2/2003, Zagreb, 2003, 722.

укључивања у криминалне афере најизраженији управо у области привредног и финансијског пословања. Термин криминалитет корпорација (или: корпоративни криминалитет, корпорацијски криминалитет) се врло често користи у криминолошкој и социолошкој литератури.

Ипак, изразом криминалитет корпорација не обухватају се само кривична дела против привреде извршена од стране привредних субјеката, јер је криминална активност у области привреде често повезана са другим кривичним делима, попут деликата против службене дужности, еколошког криминалитета и кршења прописа о заштити запослених. Израз корпоративни криминалитет користи се да означи различите врсте криминалних радњи колективитета учињених у вези са вршењем њихових послова.<sup>6</sup>

На овом месту поставља се терминолошко питање: да ли се израз корпоративни криминалитет (или: криминалитет корпорација) може поистоветити са термином криминалитет правних лица, то јест можемо ли их у нашем истраживању користити као синониме? Осим овог, јасно се указује и питање који се облици криминалног деловања припадника колективитета могу сматрати корпоративним криминалитетом, а који остају у границама класичних кривичноправних института. Разрешење ове две дилеме пружа и одговор на питање како дефинисати појам криминалитета правних лица (или корпоративног криминалитета). Разматрање проблема корпоративног криминалитета, зато, треба започети са приказом терминолошких и појмовних недоумица, те кратким освртом на настанак овог феномена и прва научна истраживања која су идентификовала појаву криминалних радњи под окриљем правних ентитета.

Станковић и Водинелић дају теоријскоправно одређење појма правног лица. Они истичу три нужна услова која морају бити испуњена да би одређени колективитет представљао правно лице. То су: правна допустивост, правна уредивост и правним поретком призната способност стицања права и обавеза.<sup>7</sup> У домаћој литератури се правно лице дефинише и као друштвена творевина која је довољно организована, има властиту имовину и законити циљ деловања и представља „вештачку личност или вештачки ентитет различит не само од других таквих друштвених творевина већ и од физичких лица од којих је

---

<sup>6</sup> Г. П. Илић (2007), „Одговорност правних лица за кривична дела као предмет (посебног) кривичног законодавства“ у *Устав Републике Србије, кривично законодавство и организација правосуђа*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу и „Intermex“ Београд, Златибор-Београд, 2007, 206.

<sup>7</sup> О. Станковић, В. Водинелић, *Увод у грађанско право*, Номос, Београд, 2004, 72.

састављена“.<sup>8</sup> Члан 5 тачка 1 ЗОПЈКД одређује да је правно лице сваки домаћи или страни правни субјект који се по позитивним прописима Републике сматра правним лицем.

Англоамерички термин *corporation* представља генерички назив којим се обухватају јавна и приватна, те профитна и непрофитна удружења.<sup>9</sup> Узимајући то у обзир, сматрамо да се израз криминалитет корпорација може користити као синоним за термин криминалитет правних лица, јер је очигледно довољно широк да обухвати све ентитете који се по нашем праву сматрају правним лицима. Иако израз корпорација не постоји у домаћем законодавству, његова учестала употреба у пословној терминологији, али и коришћење израза криминалитет корпорација у светској и домаћој криминолошкој литератури,<sup>10</sup> довољни су аргументи за његово прихватање и у оквирима нашег рада.

## 1.2. Појам криминалитета корпорација у криминолошкој литератури

Појам корпоративног криминалитета се у социолошкој литератури појавио релативно касно. Edward Alsworth Ross је, 1907. године, први сковао термин криминалитет белог оковратника,<sup>11</sup> који је неколико деценија касније теоријски разрадио Edwin Sutherland.<sup>12</sup> Sutherland је указао на чињеницу да криминалитет није нужно везан за ниже социоекономске слојеве. Он је тврдио да између тзв. криминалитета белог оковратника и уличног криминала нема суштинских разлика, осим у друштвеној реакцији, која у случају првог често изостаје. Криминалитет белог оковратника он дефинише као злочин почињен од стране особе високог социоекономског статуса у оквирима њених пословних активности. У „лица високог социоекономског статуса“ чувени амерички криминолог је убрајао пословне руководиоце и менаџере, али и саме корпорације. Он је сматрао да се као акт криминалитета белог

---

<sup>8</sup> Р. Лукић, Б. Кошутин, *Увод у право*, двадесет пето издање, Службени гласник, Београд, 2007, 213. Слично резонују и: Д. Врањанац, Г. Дајовић, *Основи правног система са методологијом права*, Службени гласник, Београд, 2007, 145; Д. Митровић, *Увод у право*, прво издање, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010, 287, 288.

<sup>9</sup> Видети: Н. С. Black, *Black's Law Dictionary*, 2nd Edition, Union Lawbook Exchange, New Jersey, 1995, 273-274.

<sup>10</sup> Ђ. Игњатовић (2010), *Криминологија*, десето измењено и допуњено издање, Правни Факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010, 111. Ми ћемо у раду користити термине компанија и предузеће, мислећи при том на правно лице које се у нашем законодавству назива привредно друштво. Израз корпорација ћемо користити и у ширем смислу, мислећи при том на сва правна лица.

<sup>11</sup> L. M. Salinger (eds.), *Encyclopedia of white-collar and corporate crime*, Sage Publications, Inc., Thousand Oaks, California, 2005, 7.

<sup>12</sup> Тако, Hartley истиче да: „званична историја корпоративног и криминалитета белог оковратника почиње од 1939. године када је Sutherland, у свом обраћању америчком Социолошком друштву у Филаделфији, сковао термин „white-collar crime“ са циљем разграничавања ових врста криминала са класичним, уличним криминалом“. Видети: R. D. Hartley, *Corporate crime: a reference handbook*, ABC-CLIO, Inc., Santa Barbara, California, 2008, 2.

оковратника може окарактерисати свако противправно понашање, без обзира да ли се оно санкционише нормама грађанског, кривичног или управног права.

Braithwaite одређује корпоративни криминал као „акт корпорације или лица која делују у њено име, законом предвиђен као кажњив.“<sup>13</sup> Simpson, полазећи од Sutherland-ових и Braithwaite-ових становишта, дефинише корпоративни криминалитет као подврсту криминалитета белог оковратника. Она описује и истраживање које је спровела у намери да укаже на разлике у мотивацији између корпоративно-криминалних аката и кривичних дела извршених у оквирима пословних делатности која нису извршена ради корпорацијске добити, наглашавајући како су испитаници (менаџери средњег и вишег нивоа) изјављивали да њихова перцепција потреба организације у великој мери утиче на процес корпоративног одлучивања.<sup>14</sup> Слично резонује и Игњатовић, који истиче да се у литератури криминалитет корпорација сматра криминалитетом белог оковратника у ширем смислу, те да се дела ова два облика криминалитета врше у сличним областима и на сродан начин, али се разликују по томе што је код криминалитета белог оковратника јаче изражен лични користољубиви мотив.<sup>15</sup>

На основу изнетих теоријских ставова можемо закључити да се појам корпоративног криминалитета не може у потпуности поистоветити са криминалитетом белог оковратника.

---

<sup>13</sup> J. Braithwaite (1984), *Corporate Crime in the Pharmaceutical Industry*, Routledge and Kegan Paul, London, 1984, 6. Simpson оцењује Braithwaite-ову дефиницију као једноставну и практичну, истичући три кључне идеје које су у њој наглашене. Прво, она не ограничава акте корпоративног криминалитета само на радње кажњиве кривичним правом, већ их шири на сва правом забрањена понашања (попут административних и грађанскоправних деликата). Затим, дефиниција означава два типа извршилаца: саму корпорацију и физичка лица која за њу делују. Који ће од њих бити гоњен, зависи од више фактора, попут врсте деликта, тужилачких преференција, врсте и снаге доказа и других. Коначно, Braithwaite-ово одређење феномена јасно наглашава суштинску одлику криминалитета правних лица - усмереност извршилачке воље на постизање организационих циљева, а не личне користи. Видети: S. Simpson (2002), *Corporate Crime, Law and Social Control*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, 6-7.

<sup>14</sup> Ауторка наводи изјаву менаџера о томе како може доћи до појаве намерног кршења прописа о заштити на раду и заштити здравља запослених услед процене да корпорација може трпети пословне губитке. Менаџер описује ситуације у којима се удружење налази на прагу економске кризе што намах отвара могућности које до тада нису разматране, а по својој суштини представљају „пречице“ за заобилажење законских прописа. За означавање оваквих, објективно гледано нелегалних одлука, користе се еуфемизми попут „управљања ризиком“ како би се дао лажни легитимитет процесу корпоративног одлучивања иза ког се крију противправне делатности. Видети: S. Simpson (1992), „Corporate Crime Deterrence and Corporate Crime Control Policies: Views from the Inside“ in: K. Schlegel, D. Weisburd, (eds). *White Collar Crime Reconsidered*, Northeastern University Press, Boston, 1992, 296- 297.

<sup>15</sup> Ђ. Игњатовић (2010), *op. cit.*, 111. Аутор дефинише криминалитет корпорација као „дела којима корпорације крше норме којима је њихово пословање регулисано“. На овом трагу је и Gruner, који наводи да се у криминолошкој литератури корпоративни криминалитет сматра врстом криминалитета белог оковратника с тим да се прави појмовна разлика између њега и криминалитета који се врши у оквиру професије (occupational crime). Корпоративни криминалитет, наставља Gruner, најчешће се дефинише као криминално понашање представника корпорације у њену корист или криминално деловање саме корпорације, док се occupational crime одређује као криминално деловање лица у оквирима његовог занимања ради стицања личне користи или криминално деловање запослених против послодавца, тј. саме корпорације. Видети: R. S. Gruner (2005), *Corporate Criminal Liability and Prevention*, ALM Properties, Inc., Law Journal Press, New York, 2005, 6.

Дела криминалитета корпорација су она учињена у корист саме корпорације од стране лица које је правно или фактички овлашћено да делује у њено име. Први део ове одреднице указује на разлику између два феномена, док други истиче њихову испреплетеност. Чињеница да се акти корпоративног криминалитета врше од стране лица која злоупотребљавају свој положај у корпорацији може нас навести на закључак да је он подврста криминалитета белог оковратника. С друге стране, мотивација извршиоца је специфична и јасно одваја криминалитет правних лица од сличних феномена. Ипак, не сме се испустити из вида ни чињеница да је мотивација извршиоца понекад двострука - он може тежити како задовољењу корпоративних потреба тако и личних користи и оба остварити у оквиру свог криминалног деловања.

*Мислимо да је најисправније утврдити како је криминалитет корпорација неспорно вид криминалитета белог оковратника и да има његове основне карактеристике, али и јединствена обележја која га чине различитим у односу на остале врсте исте појаве.* Уколико прихватимо овакво одређење криминалитета корпорација, преостаје нам још једно питање, отворено и у већ поменутој Braithwait-овој дефиницији - да ли су појмом криминалитета корпорација обухваћени сви видови кажњивог понашања истих или само они који су предвиђени кривичним законима. Пре него што будемо изнели наше становиште о овом питању, биће у најкраћем указано на постојећа теоријска мишљења.

Тарпан је истицао да је погрешно називати криминалним понашање које није забрањено кривичноправним, већ нормама других правних грана, што би значило да су Braithwait-ова и Sutherland-ова дефиниција прешироке. Супротно становиште износе Hartung и Burgess, тврдећи да су правне дефиниције криминалног понашања важне за остале видове криминалитета, али да је у овој сфери тешко повући јасну границу између грађанског и кривичног права, услед чега чиста кривичноправна дефиниција појаве губи значај.<sup>16</sup> Слично становиште заступају и Clinard-а и Yeager, као и Sallinger, који у оквиру корпоративног криминала убраја чак и акте који се врше насупрот нормама професионалне етике и добре пословне праксе.<sup>17</sup>

---

<sup>16</sup> L. M. Salinger, *op.cit.*, 8.

<sup>17</sup> Clinard-а и Yeager сматрају да су акти корпоративног криминалитета сви они који су прописима одређени као незаконити, без обзира да ли се ради о деликтима грађанскоправне, административне или кривичноправне природе. Они сматрају да је проширење опсега појма корпоративног криминалитета ван граница кривичног права неопходно, јер се бројни преступи корпорација не могу казнити по нормама кривичног права већ су подвргнути искључиво грађанскоправним санкцијама, али по својој суштини представљају подједнако друштвено опасна понашања као и она. Видети: M.Clinard, P. Yeager, *Corporate Crime*, Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey, 2006, 16. Sallinger, дефинишући криминалитет белог оковратника (укључујући у тај појам и корпоративни криминалитет), даје најшире одређење појма, обједињавајући социолошке и правне елементе: „свако понашање које се јавља у корпоративном или

Идеју о потреби проширивања појма корпоративног криминалитета критикују Dworkin и Baucus. Они истичу да неки криминолози, полазећи од Sutherland-a, теже да под појам криминалитета корпорација укључе све противправне радње којима се крше одредбе било ког закона уколико се може тврдити, на основу доказа, да би корпорација требала бити осуђена пред надлежним државним органом. Користећи широку дефиницију, ови истраживачи предметом свог изучавања чине највећи могући скуп нелегалних понашања организација. Аутори, међутим, критикују ту праксу, указујући на мешање појмова незаконитог понашања корпорација и криминалитета корпорација. Другим речима, основ теоријског неслагања око ширине опсега појма криминалитета корпорација налази се у различитим одговорима на питање да ли је корпоративни криминалитет подврста незаконитог понашања корпорација или су ови термини синоними. Полазећи од првог схватања, аутори дефинишу криминалитет правних лица као кршење кривичноправних норми (од стране корпорација) које је надлежни суд окарактерисао као кривично дело, те из појма криминалитета корпорација искључују кршења управноправних или грађанскоправних норми.<sup>18</sup>

### 1.3. Дефиниција појма криминалитета корпорација

Нама се чини да је запажање Sutherland-a, Clinard и Yeager, о томе да криминалитет белог оковратника од тзв. уличног криминалитета разликује пре свега друштвена реакција веома значајно. С обзиром да је кривична одговорност правних лица категорија новијег датума, а феномен криминалитета корпорација има релативно дугу историју, јасно је да би ограничавање појма на радње забрањене кривичним правом само делимично осветлило величину проблема. Примера ради, ако узмемо у обзир да је у Србији Закон о одговорности

---

индивидуалном/професионалном окружењу, почињено зарад личне или корпоративне користи, које се врши злоупотребом поверења повезаног са појединчевом или корпорацијском позицијом или статусом, а представља кршење кривичноправних, грађанскоправних или управноправних норми, или је супротно било којој другој регулативи“. Видети: L. M. Salinger, *op.cit.*, 8. На истом трагу су O'Brienand и Yag. Видети: O'Brienand, M. Yag, *Criminology - The Key Concepts*, Routledge, London and New York, 2008, 29. Широку дефиницију заступају и Frank и Lynch - по појам криминалитета корпорација подводе се законите или незаконите делатности за које се може упутити социјални прекор, а које проузрокују финансијску, физичку или еколошку штету и чине их корпорације против њихових запослених, друштва, животне средине, других корпорација, власти или других земаља. Наведено према: R. D. Hartley, *op. cit.*, 5-6.

<sup>18</sup> M. Baucus, T.M. Dworkin, What Is Corporate Crime - It Is Not Illegal Corporate Behavior, *Law & Policy*, Vol. 13, Issue 3/1991, 233-234. И Schlegel сматра да је овакво одређење претерано широко и да је боље ограничити појам корпоративног криминалитета на акте кажњиве кривичним законима. Видети: K. Schlegel, *Just Deserts for Corporate Criminals*, Northeastern University Press, 1990, 4-5.

правних лица за кривична дела донет 2008. године, могли бисмо рећи да, у кривичноправном смислу, код нас још није било случајева корпоративног криминалитета.

Стога, могуће је, трагом поменутих писаца, инсистирати на раздвајању правног и социолошког појма криминалитета правних лица. Уколико бисмо у социолошком (тј. криминолошком) смислу под корпоративни криминалитет подвели све облике противправног понашања правних лица забрањене нормама казненог права указала би нам се сасвим другачија представа о његовој фреквентности.

Ако посматрамо у равни српског правног система, криминалитет правних лица би, схваћен на овај начин, обухватао све радње прописима проглашене за кривична дела, прекршаје и привредне преступе.<sup>19</sup> Наравно, треба водити рачуна и о другој крајности, на коју упозоравају Dworkin и Vaucus, а то је претерано ширење овог појма, које би укључивало и акте противне одредбама грађанског права или чак оне којима се крше само етичке норме.

У правном смислу, криминалитет правних лица можемо везати само за кривичне радње. Ипак, појам криминалитета није правни, већ социолошки (криминолошки) те га можемо шире дефинисати и одвојити од чисто правне димензије - одговорности правних лица за кривична дела. Уосталом, да бисмо добили криминалнополитичке аргументе за увођење и одржавање система одговорности правних лица за кривична дела, претходно бисмо морали да на темељу ширег појма корпоративног криминалитета извршимо анализу његове друштвене опасности. Зато ћемо у оквирима нашег рада раздвојити криминолошки и кривичноправни појам криминалитета правних лица.

Узимајући у обзир наведене аргументе и мишљења, мислимо да бисмо, за потребе нашег истраживања и уз првенствено вођење рачуна о српској нормативној стварности, криминалитет корпорација могли појмовно одредити као *врсту противправног понашања одговорног лица (или другог лица чији се акти могу урачунати корпорацији) којим се крше кривичне, привредно-преступне или прекршајне норме (шире: казненоправне норме) а које се, по важећим прописима, приписују самој корпорацији (правном лицу).*

---

<sup>19</sup> Када бисмо овде додали и акте одговорних лица кажњених по одредбама кривичног права, која су учињена за рачун правног лица, а за које су она, по прописима који су важили до 2008. године, могла бити санкционисана само грађанскоправном санкцијом, добили бисмо целовиту слику о сразмерама корпоративних деликата у српској прошлости. Овде мислимо на ситуације у којима би одговорно лице учинило кривично дело у корист привредног друштва и њиме нанело имовинску штету одређеном субјекту. Хипотетички, оштећени би могао захтевати накнаду штете од лица које се кривичним делом имовински окористило (привредно друштво, које може бити подвргнуто грађанскоправној санкцији), док би одговорно физичко лице било субјект кривичноправне санкције. Занимљива ситуација је и у земљама које познају одговорност правних лица само за таксативно набројана кривична дела, јер се, у њима, извршење кривичног дела ван одређеног круга, не може, строго гледано, сматрати корпоративним криминалитетом.

Акти одговорних лица који могу довести само до грађанскоправне одговорности правног лица, по нама, не улазе у појам корпоративног криминалитета због потребе да опсег овог појма ограничимо само на неопходне и мање или више неспорне елементе. Датом дефиницијом обухватамо све акте за које корпорација може бити кажњена (кривична дела, привредне преступе и прекршаје), рачунајући и случајеве у којима нема услова за кривичну одговорност физичког лица - заступника колективитета, али се казна може изрећи самом правном лицу, о чему ћемо више говорити касније.<sup>20</sup>

Ипак, ово одређење има један недостатак. Имајући у виду да смо утврдили како су дела корпоративног криминалитета првенствено она којима се намерава остварити извесна корист за правно лице, јавља се проблем везан за природу прекршаја и привредних преступа правних лица. Ово се нарочито односи на потоње, с обзиром да позитивноправни концепт привредних преступа предвиђа објективну одговорност, која је неспојива са намером као субјективним елементом. Уосталом, одговорност за прекршаје и привредне преступе се често темељи на нехату одговорног лица, који је такође неспојив са намером. И основ одговорности правног лица из чл. 6 ст. 2 ЗОПЛКД не везује одговорност колективитета за постојање намере остварења користи, већ је довољно да је корист заиста наступила.

Међутим, привредни преступи и прекршаји се често (вероватно и углавном) чине управо зарад стицања одређене користи за предузеће. Чак и када та намера не постоји, предузеће извршењем привредног преступа или прекршаја може у пракси да оствари извесну корист. Имајући то у виду, опредељујемо се за нешто другачију дефиницију криминолошког појма корпоративног криминалитета. *Под овим феноменом, дакле, подразумевамо противправне акте забрањене нормама казненог права, који се приписују правном лицу, а фактички су (без обзира на правну квалификацију) извршени са намером стицања користи за колективитет или су довели до њеног стицања.*

Држећи се позитивних законских одредаба у Србији, под нормативни појам криминалитета корпорација подвели бисмо кривична дела која у оквиру својих послова или овлашћења изврши одговорно лице у намери да за правно лице оствари корист, као и она која су учињена у корист правног лица од стране лица која делују под надзором и контролом одговорног лица, уколико је извршење дела омогућено пропуштањем дужног надзора или контроле које је одговорно лице било дужно да спроводи (члан 6 став 1 и 2 ЗОПЛКД).

#### **1.4. Обележја криминалитета корпорација**

---

<sup>20</sup> О овоме видети: Г. П. Илић (2009), Одговорност правних лица за кривична дела, *Билтен Окружног суда*, бр. 80, Intermex, Београд, 2009, 32.

Горње дефиниције представљају криминолошко и кривичноправно одређење појма криминалитета правног лица. На основу њих, као и претходно изнетих ставова из криминолошке литературе, можемо одредити и суштинска обележја посматране појаве. То су:

- *актом корпоративног криминала можемо назвати само онај којим се крше норме кривичног, привреднопреступног или прекршајног права уколико посматрамо на нивоу нашег права, а упоредно посматрано акте којима се крше норме казненог права дате државе (у складу са категоријама казнене одговорности које у њој постоје).* Криминолошки гледано, пак, суштина корпоративног криминала се одражава у кршењу одређених социјалних и нормативних обавеза којима се ствара апстрактна или конкретна опасност по друштво;

- *криминалитет корпорација је подврста криминалитета белог оковратника, а од осталих облика потоњег се разликује по усмерености мотива ка стицању незаконитих користи за правно а не (или не само) за физичко лице које извршава деликт или друго, са њим повезано лице.* У криминолошком смислу ова врста криминалног деловања јасно је детерминисана тежњом за материјалном користи.<sup>21</sup> Ипак, у случајевима бројних криминалних афера тешко је раздвојити криминалитет корпорација од осталих видова „криминалитета белог оковратника“ јер имовинска корист која се стиче за корпорацију на крају завршава „у рукама“ физичких лица која су осмислила криминални пројекат. Уосталом, може се тврдити да је корпоративни криминалитет, чак и када је оријентисан на стицање корпоративне добити, увек у резултанти криминалитет белог оковратника, јер корист од њега на крају увек долази до неког физичког лица (нпр. директора или акционара);

- *специфичност криминалитета корпорација се огледа у томе што се акти одговорног лица или других субјеката приписују самој корпорацији уколико је циљ незаконитог поступања остваривање противправне користи.* Ово приписивање се, у зависности од конкретног правног система, о чему ћемо више говорити касније, врши или на основу објективне чињенице вршења противправног понашања у закону дефинисаног као кривичног дела (без утврђивања субјективне одговорности) или на темељу субјективне кривичне одговорности актера чија се дела „преносе“ на корпорацију или, пак, на основу колективне воље или „криминалног става“ саме организације;

---

<sup>21</sup> Игњатовић, осим ситуационог, конвенционалног, професионалног и организованог криминалитета, у имовински криминалитет сврстава и криминалитет белог оковратника и криминалитет корпорација. Видети: Ћ. Игњатовић (2010), *op. cit.*, 109.

- криминалитет корпорација се одликује високим степеном друштвене опасности што произилази из бројних људских и материјалних жртава које извршење криминалних аката од стране корпорација изазива (ова карактеристика се, имајући у виду наше право, односи на кривична дела, а не и на привредне преступе и прекршаје правних лица);

- криминалитет корпорација се, посебно у последње време, све тежије повезује са организованим криминалом и често се врши у форми потоњег. Ова два облика криминалитета повезују: оријентисаност ка противправној имовинској користи, испланираност, организованост и незаконита сарадња са одређеним деловима државне структуре. Корпоративни миље може да представља погодно тле за прикривену организовану криминалну делатност.

## **2. Генеза криминалитета правних лица**

### **2.1. Настанак криминалитета правних лица**

Настанак различитих облика удружења са извесним степеном правне самосталности везује се за период античког Рима. Античке асоцијације формиране су у виду универзитета, верских установа и удружења, као и територијалних заједница попут градова. Ипак, прапочеци савремених корпорација, са претежно привредном сврхом, могу се пронаћи у XVII веку. The East Indian Company, прво интернационално удружење које је издавало акције и обављало трговачке активности настало је 1602. године на просторима данашње Велике Британије.

Развој феномена корпоративног криминалитета у Енглеској и САД био је знатно бржи него у осталим деловима света.<sup>22</sup> Из истих разлога, енглески судови су први препознали потребу за кажњавањем корпорација те је и историјат одговорности правних лица за кривична дела започео у Великој Британији, да би се затим наставио у САД и Канади.<sup>23</sup>

Hartley бележи да су корпорације из XVII и XVIII века често предузимале противправне активности, као што су трговина људима афро-америчке расе и њихово

---

<sup>22</sup> Илић ово објашњава чињеницом да су те земље предњачиле у индустријском и техничко-технолошком развоју у посматраном периоду. Нагли привредни развој, најпре у Великој Британији, створио је основне предуслове за појаву утицајних корпорација које су, зарад заштите сопственог економског интереса, почеле да крше прописе. Видети: Г. П. Илић (2007), *op. cit.*, 10.

<sup>23</sup> *Ibid.*, 10-11.

присиљавање на принудан рад и ропски статус, те да су имале знатног удела у уништавању домородачке америчке културе. Након индустријске револуције и развијања грађанског друштва и тржишне привреде, стекли су се услови за стварање моћних капиталистичких корпорација које су успешно изигравале прописе и биле ван ефективне контроле од стране држава, иако су предузимале бројне криминалне радње - преваре, манипулације са акцијама, експлоатацију радне снаге и организовање радних активности у нехуманом и небезбедном окружењу.<sup>24</sup>

Hartley истиче и да су „очевидни оснивачи“, творци америчког Устава, били скептични према привредним асоцијацијама, ограничавајући њихову активност искључиво на пословне сврхе и забрањујући им улагање новчаних средстава у политичке или добротворне сврхе. Амерички Устав из 1788. године није садржавао експлицитне норме о корпорацијама, већ је регулисање њиховог статуса препустио федералним јединицама. Читав период од рата за независност до средине деветнаестог века био је обележен стогом контролом корпорација од стране власти држава чланица америчке федерације и уздржаношћу јавног мњења према њима. Асоцијације овог времена биле су строго контролисане и могле су бити укинуте уколико пређу границе овлашћења одређене дозволом за обављање делатности или причине штету јавним интересима.<sup>25</sup>

До преокрета у правном статусу колективитета долази средином XIX века, доношењем Закона о друштвима са ограниченом одговорношћу (UK Joint Stock Companies Act), 1844. године у Великој Британији,<sup>26</sup> и прецедента Врховног суда у случају *Clara County vs. Southern Pac. R. Co.*, 1886. године у САД. Промена се првенствено односила на успостављање принципа ограничене одговорности акционара, који од тада одговарају искључиво до висине улога унетог у корпорацију. Поменути прецедент америчког суда јасно је признао корпорацијама статус правних лица, гарантујући им тиме правну способност попут оне којом располажу физичка лица, што им је омогућило позивање на Уставом

---

<sup>24</sup> R. D. Hartley, *op. cit.*, 6-7. Управо због тако изграђеног „реномеа“, британске корпорације биле су омражене у америчким колонијама. Отпор према њима посебно је дошао до изражаја након што су колоније избориле независност од британске круне. Hartley наводи и тврдњу великана економске мисли, Adam Smith-a, изнесену 1776. године, да је неоснована идеја о неопходности постојања корпорација за привредни развитак државе.

<sup>25</sup> *Ibidem*. Корпорацијама је било забрањено да поседују акције других предузећа као и имовину која им није нужна за обављање регистроване делатности. Дозволе за обављање делатности давале су на одређено време и могле су се повући уколико лица која чине корпорацију предузму противправне радње.

<sup>26</sup> Овим Законом дозвољено је компанијама (израз компанија је уобичајен у британској правној терминологији за разлику од америчког термина корпорација) да самостално дефинишу своју делатност, циљ пословања и унутрашњу организацију. Контрола над радом удружења поверена је судској уместо до тада надлежној извршној власти. Ипак, принцип ограничене одговорности деоничара није уведен све до доношења Limited Liability Act, 1855. године. видети: R. Harris, *Industrialising English Law: Entrepreneurship and Business Organisation, 1720–1844*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2000, 282-283.

загарантована права - једнакост пред законом, слободно стицање и располагање приватном својином, слободу уговорања и, посебно, позивање на 14. амандман Устава САД којим се забрањује дискриминација и повреда равноправности.<sup>27</sup> Овај принцип потврђен је и судским прецедентом Апелационог суда Вирџиније у случају *The Rev. John Bracken vs. Visitors of Wiliam and Mary College*.<sup>28</sup>

СТИЦАЊЕ већег степена правне самосталности и слабљење строге контроле извршне власти створили су погодно тле за настајање корпоративних злоупотреба. Већ током XIX века у САД долази до првих озбиљних скандала чији су актери привредне организације. Etzioni и Mitchell пишу о случају корпорације *Credit Mobiliare*, забележеном 1872. године, као једном од најранијих примера корпоративне корупције и преваре.<sup>29</sup>

## 2.2. Криминалитет корпорација у XX веку

Важан моменат у историјском развоју криминалитета корпорација везан је за 1906. годину, када је покренут судски поступак против John D. Rockefeller-а и корпорације *Standard Oil* због кршења *Sherman Antitrust Act*<sup>30</sup> из 1890. године. Овај Закон забранио је монополско понашање на тржишту свим актерима, прописујући новчане казне за сваки уговор или заверу

---

<sup>27</sup> Истицање важности 14. амандмана и у односу на корпорације дошло је до изражаја у *ratio decedendi* прецедента: „суд не жели да отвара расправу о питању да ли се 14. амандман, који забрањује држави да у оквирима своје надлежности било коме ускрати једнаку заштиту права, односи и на корпорације. Сви ми делимо мишљење да се амандман односи и на њих“. Видети: *Clara County vs. Southern Pac. R. Co.* (118 U. S. 394 (1886)- Supreme Court of United States. Текст прецедента доступан на:

[http://scholar.google.com/scholar\\_case?case=14042808988189544480&q=118+U.+S.+394+\(1886\)&hl=en&as\\_sdt=2002](http://scholar.google.com/scholar_case?case=14042808988189544480&q=118+U.+S.+394+(1886)&hl=en&as_sdt=2002). (сајт посећен: 18. 02. 2010).

<sup>28</sup> *The Rev. John Bracken vs. Visitors of Wiliam and Mary College* 7 Va.(3 Call) 573 – 1790. Текст прецедента доступан на:

[http://scholar.google.com/scholar\\_case?about=4063101226598765814&q=The+Rev.+John+Bracken+vs.+Vis](http://scholar.google.com/scholar_case?about=4063101226598765814&q=The+Rev.+John+Bracken+vs.+Vis). (сајт посећен: 18. 02. 2010). Суд је истакао да колеџ има право да мења наставни курикулум и унутрашњу организацију без тражења сагласности од стране државе. Видети и: M. Gray: *Academic Freedom and Nondiscrimination: Enemies or Allies*, *Tex. L. Rev.*, no. 66/1987- 88, 1595.

<sup>29</sup> A. Etzioni, D. Mitchell, „Corporate crime“ у: H. Pontell, G. Geiss, (eds): *International handbook of white-collar and corporate crime*, Springer Science + Business Media, LLC, New York, USA, 2007, 189. Корпорација *Union Pacifik Railroad*, као носилац пројекта изградње железничке пруге субвенционисане од стране федералних власти, ангажовала је грађевинско предузеће *Credit Mobiliare* за извођење радова. *Credit Mobiliare* је била под ефективном контролом акционара *Union Pacifik Railroad* (то јест у њиховом већинском власништву). Превара је изведена на следећи начин: цена услуга *Credit Mobiliare* била је драстично виша од реалне, тако да је читав новац из државне субвенције „отишао у руке“ ове корпорације, тачније њених (тј. *Union Pacifik Railroad*-ових) акционара. Менаџмент корпорације је, затим, да не би дошло до отварања парламентарне истраге о насталој афери, подмитио више конгресмена тако што им је продао одређен број акција по цени далеко испод тржишне, те су корумпирани конгресмени, гласајући за одлуку о обнови и повећању износа субвенције за изградњу пруге, у ствари, директно профитирали од исте. Претходно је (1867) директор компаније постао конгресмен *Oakes Ames*. Видети и: L. D. Trent, *The Credit Mobilier*, M.A. thesis, University of North Dakota, 1935, 6.

<sup>30</sup> Видети: [http://www.civics-online.org/library/formatted/texts/sherman\\_antitrust.html](http://www.civics-online.org/library/formatted/texts/sherman_antitrust.html) (сајт посећен: 25. 01. 2011); <http://www.u-s-history.com/pages/h760.html> (сајт посећен: 25. 01. 2011).

са циљем ограничавања тржишне размене. Амерички Врховни суд осудио је, 1911. године, Standard Oil због кршења антимонополских прописа.<sup>31</sup>

Током осамдесетих и деведесетих година прошлог века, долазило је до скандала у области производње и продаје оружја. Забележено је да је у периоду од 1983. до 1990. године четвртина од 100 највећих Пентагонових снабдевача оружјем оптужена и осуђена због учињене преваре у поступку јавне набавке. Само у размаку од 1988. до 1990. године 14 од 16 најзначајнијих државних снабдевача оглашено је кривим због преварног поступања. Уопште, период након Другог светског рата одликовао се бржим развојем феномена криминалитета корпорација, што је и логично с обзиром на технолошки напредак и развој тржишта који су поговали стварању нових „метода“ за незаконито стицање профита, али и већу улогу медија који су у значајној мери доприносили разоткривању разних криминалних афера. Криминалне радње корпорација јављају се у многим областим друштвеног живота.<sup>32</sup>

На случајеве криминалног деловања у области производње и промета хране посебна пажња је скренута 1960. година, када је амерички Конгрес спровео парламентарну истрагу о пословању индустрије меса. У извештају приказаном јавности закључено је да је око 25 % месних производа припремљених за тржиште пласирано без претходне контроле надлежне федералне агенције.<sup>33</sup>

Интересантан случај везан за криминалитет корпорација десио се крајем седамдесетих година, када је FBI спровео тајну операцију у којој су се њихови агенти, представљајући се као богати арапски шеици спремни да инвестирају на америчко тржиште, нудили мито сенаторима и конгресменима.<sup>34</sup>

Парадигматичан пример корпоративних злоупотреба у истом периоду је и случај компаније Nestle. Швајцарска корпорација производи вештачко млеко за исхрану новорођенчади (тзв. млечне формуле која замењује мајчино млеко), које се пласира и у

---

<sup>31</sup> Standard Oil co. of New Jersey v. United States, 221 U. S. 1 (1911). Текст прецедента доступан на: <http://supreme.justia.com/us/221/1/case.html>. (сајт посећен: 04. 02. 2011).

<sup>32</sup> A. Etzioni, D. Mitchell, *op. cit.*, 189-190. Аутори наводе да су злоупотребе у области ауто индустрије узеле маха шездесетих година XX века, када је откривено да су произвођачи, зарад смањења трошкова израде, систематски избегавали да врше уградњу важних заштитиних уређаја у возила (посебно је познат случај модела Ford Pinto, прављеног са озбиљним безбедносним дефектима који су, под одређеним околностима, могли довести чак и до експлодирања возила, што је произвођач знао, али је свесно преузео ризик зарад повећања профита). У истом периоду, јавност је алармирана и бројним случајевима еколошког криминалитета корпорација, који се углавном испољавао у одлагању хемикалија и другог штетног отпада у водене токове (попут инцидента Cuyahoga River, 1969. године).

<sup>33</sup> L. Sallinger, *op. cit.*, 19.

<sup>34</sup> Пет чланова Представничког дома, један сенатор, један члан Сената државе New Jersey, чланови Градског већа из Philadelphia City-а и инспектор савезне имиграционе службе, прихватили су „понуду“, о чему постоје и видео-записи. Афера је позната под називом ABSCAM скандал. Више о њој: <http://socyberty.com/government/abscam-operation/> (сајт посећен: 1.05.2010).

земљама трећег света. Међународне невладине организације за заштиту деце, првенствено IBFAN и Save the Children, тврдили су да је пласирање млечне формуле на тржишта сиромашнијих земаља проузроковало озбиљне здравствене проблеме код деце и довело до смрти великог броја новорођених беба. Замерке упућене Nestle-у односиле су се на агресивну медијску кампању којом су промовисане предности формуле и на свесно занемаривање чињенице да у овим земљама не постоје хигијенски услови за њено безбедно коришћење. Млечна формула се меша са пијаћом водом која је у поменутиим земљама загађена и здравствено неисправна, што је доводило до развијања опасних болести код осетљиве новорђенчади.<sup>35</sup>

Откривени случајеви еколошког криминалитета такође су много допринели осветљавању феномена криминалног деловања корпорација. Чувен је случај фабрике за производњу етиленских деривата Union Carbide. У индијском предграђу Bhopal-у, федералној држави Madhya Pradesh, децембра 1984. године дошло је до ненамерног испуштања 40 тона метил-изоцината, што је довело до тога да је око 500000 људи било изложено овој и неколицини других ослобођених хемикалија. Власти ове федералне државе саопшtile су да је дошло до смрти 3.787 људи. Око 16.000 људи страдало је од последица које је несрећа проузроковала.<sup>36</sup> Кривичноправни епилог десио се тек 2010. године, када је суд у граду Bhopal-у осудио осам лица, запослених у време несреће, на по две године затвора због кривичног дела нехатно лишење живота.<sup>37</sup>

Сразмере и социјалне последице криминалитета корпорација настављале су да расту у наредним деценијама. Human rights watch у својим извештајима наводи примере саучествовања корпорација у тешким кршењима основних људских права, стављајући посебан нагласак на предузећа која тргују есенцијалним робама- гасом, нафтом и електричном енергијом, попут Royal Dutch/Shell, British petroleum и Enron Power Development Corporation.<sup>38</sup>

---

<sup>35</sup> Наведено према:

<http://www.guardian.co.uk/business/2007/may/15/medicineandhealth.lifeandhealth>. (сајт посећен: 26.04.2010). Више о овоме: Prakash, S., Multinational Corporations and the Impact of Public Advocacy on Corporate Strategy: Nestle and the Infant Formula Controversy, *Journal of International Business Studies*, Vol. 25 (3), 1994, 658–660; <http://www.babymilkaction.org/pages/history.html> (сајт посећен: 12. 02. 2011). Иако правне одговорности корпорације нити њених представника није било, па самим тим ни адекватне реакције државних органа, невладин сектор широм света покренуо је акцију са циљем бојкота Nestle-ових производа (афера позната под називом Nestle бојкот).

<sup>36</sup> Ђ. Игњатовић (2008), *Криминологија*, девето измењено издање, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2008, 152. Више о последицама несреће: <http://www.mp.gov.in/bgtrrdmp/relief.htm> (сајт посећен: 03.05.2010).

<sup>37</sup> [http://news.bbc.co.uk/2/hi/south\\_asia/8725140.stm](http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/8725140.stm) (сајт посећен: 08. 03. 2011).

<sup>38</sup> <http://www.hrw.org/legacy/reports/1999/enron/>. (сајт посећен: 25.07.2010).

### 2.3. Криминалитет правних лица на крају XX и почетку XXI века

Деведесете године XX века донеле су до тада незапамћене скандале везане за корпоративне злоупотребе. Криминалитет корпорација у овом периоду развоја проширује се и на област тешких кршења људских права а све чешће се откривају и везе корпоративног и организованог криминала.

Упечатљиви примери незаконитог корпоративног деловања на политичке власти су случајеви сарадње одређених немачких компанија са нацистичким режимом; нелегална трговине дијамантима којом је финансиран грађански рат у Сијера Леонеу; спрега недемократских нигеријских власти и нафтних корпорација и подршка коју су корпорације пружале расистичкој власти у Јужноафричкој Републици за време апартејда.<sup>39</sup>

Посебно скандалозан био је случај корпорације Enron, која је у спрези са државним властима учествовала у тешким кривичним делима против слобода и права човека.<sup>40</sup> Случај поменуте корпорације само је један у „мору“ разоткривених криминалних афера корпорација у последњих неколико деценија. Поп наводи познате примере финансијских злоупотреба у Америци и Европи, почињене од стране угледних привредних субјеката попут Dynegy, Adelphia Communications, WorldCom, Global Crossing, Health South, Parmalat (у Италији), and Royal Ahold (у Холандији). У области кршења прописа о заштити животне средине, здравља и сигурности људи и имовине у литератури се указује на случајеве Royal Caribbean, Olympic Pipeline, Exxon, Pfizer, Bayer и Shering-Plough, апострофирајући посебно пример корпорације McWane Inc, произвођача цеви од ливеног гвожђа, који је 2003. године доспео у жижу јавности након опсежне медијске истраге о повредама и смрти на раду запослених у овом предузећу.<sup>41</sup>

Компанија Pfizer је, септембра 2009. године, пристала да на име поравнања због бројних оптужби (за накнаду штете по грађанскоправном основу, али и кривичне оптужнице) исплати износ од 2.3 милијарде долара. Pfizer је тужен за незаконит тржишни пласман четири

---

<sup>39</sup> Z. Đurđević (2003), *op. cit.*, 725.

<sup>40</sup> О томе више у следећој глави.

<sup>41</sup> A. I. Pop, *Criminal Liability Of Corporations-Comparative Jurisprudence*, Michigan State University College of Law, 2006, 2. Текст доступан на: [http://www.law.msu.edu/king/2006/2006\\_Pop.pdf](http://www.law.msu.edu/king/2006/2006_Pop.pdf) (сајт посећен: 02.05.2010). Резултат медијске истраге о, како се наводило, крајње нехуманим и нездравим условима рада у корпорацији McWane Inc., било је снимање документарног филма „A Dangerous Business“ у ком су изнети докази о вишеструким кршењим америчких савезних прописа у области заштите на раду. Више о томе: <http://www.nytimes.com/2003/01/10/national/10PIPE.html> (сајт посећен: 02.05.2010).

лека: Vextra, Geodon, Zyxon и Lyrica, који су промовисани у сврхе за које нису имали одобрење.<sup>42</sup>

Технолошке новине одразиле су се и на начин извршења корпоративних криминалних аката. Као и код класичних облика криминалитета, и овде се јавља све чешћа употреба рачунарских система и мрежа у сврху извршења кривичних дела. Један од најактуелнијих случајева корпоративне уплетености у компјутерски криминал је афера везана за нарушавање приватности аутистичног дечака из Милана објављивањем видео-записа на ком су приказане сцене насиља и понижавања које је он претрпео. За кривично дело су осуђена тројица руководиоца компаније Google, на условну казну од 6 месеци. Одговорност се темељила на њиховом пропуштању да уклоне видео-снимак са интернет-сајта у периоду од два месеца и поред инсистирања многих посетилаца, на основу којих су морали знати за постојање инкриминисаног снимка. У пресуди је истакнуто да је пропуштање очито било последица жеље да компанија стекне незаконит профит.<sup>43</sup>

Чест феномен везан за криминалитет корпорација је оснивање предузећа која служе као „маска“ за организовану криминалну делатност, као и случај да „организовани криминал...продире у правна лица која регуларно послују, што има за последицу да правно лице, услед великог увећања профита, почиње да трајно подржава криминални уплив.“<sup>44</sup> Везе криминалитета корпорација и организованог криминала су логичне, јер је карактеристика и једног и другог тежња ка остваривању противправне имовинске користи. Нимало безначајну актуелну и потенцијалну опасност представља и повезивање терористичких организација са корпорацијама које их финансирају или им омогућавају стицање профита кроз привидно законите делатности.

Посматрајући генезу криминалитета корпорација можемо закључити да се ради о феномену чији корени сежу до самих настанака модерних видова корпоративног организовања. Ипак, све већа друштвена моћ одређених корпорација, везе корумпираних државних службеника и корпоративних криминалаца, као и њихово повезивање са тероризмом и организованим криминалом, те злоупотреба рачунарских мрежа и система и

---

<sup>42</sup> <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/8234533.stm> (сајт посећен: 02. 05. 2010). Pharmacia & Upjohn Company, Inc., ћерка-компанија Pfizer-а, признала је одговорност за кршење америчког Закона о храни, лековима и козметичким препаратима (Food, Drug and Cosmetic Act) и пристала да на основу споразума о признању кривице плати новчану казну у износу од 1.195 милијарди долара, што је највећа новчана казна изречена због извршеног кривичног дела у америчкој историји. Видети: <http://www.justice.gov/usao/ma/Press%20Office%20%20Press%20Release%20Files/Sept2009/PharmaciaPlea.html> (сајт посећен: 02. 05. 2010).

<sup>43</sup> О овоме видети: <http://www.nytimes.com/2010/04/13/business/global/13google.html> (сајт посећен: 03.05.2010).

<sup>44</sup> Г.П. Илић (2009), *op.cit.*, 13.

других савремених технолошких средстава, фактори су који говоре да је криминалитет корпорација достигао врло висок степен друштвене опасности.

## ГЛАВА II: Врсте криминалног деловања корпорација

### 1. Типологија криминалних делатности корпорација

Забележени случајеви криминалитета корпорација намећу потребу за њиховом научном класификацијом. Она се може вршити по основу различитих критеријума. У литератури се примењују различити критеријуми типологије корпоративног криминалитета. Подела се може вршити по критеријуму жртве: на корпоративни криминалитет чији су објект запослени, затим онај усмерен против других корпорација, криминалитет чије су жртве потрошачи и, коначно, онај уперен против опште јавности. Други метод класификовања ставља нагласак на врсту корпорације која врши криминалне акте - мале локалне корпорације, велике корпорације националног нивоа и транснационалне корпорације. Трећи метод категоризације односи се на врсту делатности у којој се криминална делатност одвија (нпр. криминалитет у фармацеутској индустрији, прехранбеној и нафтној индустрији, банкарству, ауто-индустрији, итд.). Коначно, као критеријум поделе може се употребити и врста криминалног деловања - превара, корупција, насилнички криминалитет, итд. Ипак, ниједан од наведених метода категоризовања корпоративног криминалитета није идеалан.<sup>45</sup>

---

<sup>45</sup> R. D. Hartley, *op. cit.*, 41. Комбинацију другог и трећег метода класификације користе Clinard и Yeager. Они су корпоративне злоупотребе класификовали на: финансијске, производне, административне, радне, еколошке и оне везане за кршење добрих пословних пракси. Студија је обухватила 477 великих корпорација, подељених, на основу годишњег прихода, на мале (300-499 милиона долара), средње (500 милиона - 1 милијарда долара) и велике (преко милијарду долара), против којих су савезне америчке агенције покренуле или довршиле правне поступке због кршења грађанскоправних, управних или кривичних прописа. Примећено је да највећи проценат противправних деликата врше велике корпорације (око три четвртине од укупног броја), док су мале учествовале у око десет процената анализираних случајева, а средње у 20 процената. Видети: M. Clinard, P. Yeager, *op. cit.*, 110-121. Четврти метод користи Mokhiber, који је сачинио и листу 100 најпознатијих случајева корпоративног криминалног деловања у последњој деценији двадесетог века, категоризујући их по врсти криминалног деловања. Међу компанијама на „црној листи“ налазе се веома познати и угледни привредни субјекти попут: F. Hoffmann-La Roche Ltd., Exxon Corporation and Exxon Shipping, Damon Clinical Laboratories, Inc., Pfizer Inc., итд. Текст доступан на: <http://www.corporatecrimereporter.com/top100.html> (сајт посећен: 02. 03. 2011). Слично чини и Đurđević, која истиче да се криминалитет правних лица испољава најчешће у области привредног пословања: утаје пореза, проневере, фалсификовања новца, злоупотребе стечаја, кредитне преваре, рачуноводствене преваре, фалсификовања пословних књига са циљем преваре акционара, кршења права конкуренције, прање новца, insider trading, трговачку корупцију итд. Она бележи и такозвани уприличени (пригодно организовани) криминалитет, који подразумева ситуацију у којој више привредних субјеката (који иначе законито послују) заједнички и плански, када им се за то укаже прилика, врше одређени

Simović-Hiber наглашава да се идеја о потреби кажњавања правних лица развила, можда и понајвише, због случајева еколошког и транснационалног привредног криминалитета који су јасно показали да традиционалне категорије кривичног права не омогућавају кажњавање идејних твораца, већ само непосредних извршилаца кривичног дела. Поред ова два облика, Simović-Hiber посебно апострофира „повремени или пригодни организовани криминалитет“.<sup>46</sup> Calavita и Pontell сачинили су типологију криминалних делатности корпорација (и, шире, аката „криминалитета белог оковратника“) на основу мотива и метода, упоређујући га са организованим криминалом. С обзиром да им критеријум типологије није био професионални статус или положај извршиоца већ *modus operandi*, аутори су закључили да у начину извршења дела између корпоративног и организованог криминала често не постоје значајне разлике.<sup>47</sup>

Сматрамо да се типологија облика криминалних делатност може засновати на темељу усвојене дефиниције криминалитета корпорација. Најједноставнији и најпрактичнији вид категоризације је онај извршен по критеријуму врсте криминалног деловања корпорација, јер су мотиви и начин извршења кривичног дела првенствено зависни од области у којој се криминална активност остварује. Основне врсте криминалног деловања правних лица су: *привредни криминалитет, еколошки криминалитет, криминалитет везан за кршење прописа о заштити на раду и криминално деловање у области кршења основних људских права.*

---

вид организоване криминалне делатности; затим еколошки криминалитет, организовани криминал и кршења људских права. Видети: Z. Đurđević (2003), *op. cit.*, 721-725.

<sup>46</sup> I. Simović-Hiber (2007), *Sistem rasprava o ideji vladavine prava, osnovama krivičnog zakona, pojmu zločinačke grupe, i internacionalizaciji krivičnog prava*, Institut za sociološka i kriminološka istraživanja, Beograd, 2007, 84-85. Овде вреди поменути и констатацију да: „је данас прихваћено становиште да је правним (привредним) лицима управо као саставни део конкурентности иманентно криминално понашање. Одомаћио се и изузетно еуфемистички израз „повремени или повремени пригодни организовани криминал“, који подразумева деловање, у смислу повремениог (ситуационог), али заједничког и планираног повезивања правних лица у вршењу криминала, најјасније речено организоване преваре уз организовану корупцију“. И. Симовић-Хибер (2010), „Покушаји стандардизовања кривичноправне одговорности правног лица у савременој теорији“, у: *Правни систем Србије и стандарди Европске Уније и Савета Европе*, књига V, Правни факултет Крагујевац, 2010, 143.

<sup>47</sup> Аутори истичу да је допринос Sutherland-а проучавању криминалитета белог оковратника контрадикторан. С једне стране, он је први указао на до тада занемариван феномен белог оковратника. С друге стране, сам концепт овог облика криминалитета сугерише да је он квалитативно другачији од осталих облика криминалне делатности, што је утицало на стварање стереотипа о разлици између „црних кошуља“ и „белих оковратника“ која је донекле „замаглила“ суштинске сличности између њих, на које аутори указују. По њима, криминалитет корпорација задобија форму организованог криминала уколико су испуњена два услова: 1. ако сама корпорација служи првенствено као средство за остваривање личних користи путем вршења незаконитих делатности; и 2. ако су криминалне активности унапред планиране, организоване, континуиране и изведене уз учешће представника јавних власти. Аутори констатују да овај тип корпоративног криминалитета преовлађује у забележеним случајевима превара у пословима везаним за штедњу и давање зајмова. Овај закључак потврђује претпоставке о све тешњој повезаности, па и испреплетаности организованог и криминалитета корпорација. Видети: K. Calavita, H. Pontell, Savings and Loan Fraud as Organized Crime: Toward a Conceptual Typology of Corporate Illegality, *Criminology*, Vol. 31, 4/1993, 520 – 529.

При томе, у оквиру извршења било које од поменутих врста деликата веома често се јављају и кривична дела против службене дужности, попут злоупотребе службеног положаја и давања мита. С обзиром на њихову нераздвојну повезаност са свим облицима и чињеницу да њихово вршење није само себи циљ већ средство за извршење неког другог (привредног, еколошког, радноправног, итд) деликта из ког се извлачи непосредна корист, нисмо их издвојили као посебну врсту, већ их помињемо у оквиру сваке од набројаних категорија. Такође, феномен организоване криминалне делатности правних лица се испољава кроз различите деликте, али се најчешће одвија у сфери привредног криминалитета.

## **2. Привредни криминалитет правних лица**

Привредно пословање је област у ком се најчешће врше криминалне делатности корпорација. Уосталом, до усвајања концепта кривичне одговорности правних лица у common law системима дошло је управо због откривања бројних злоупотреба у домену пословања корпорација. Први облик њихове одговорности за кривична дела у енглеском праву везан је за такозване regulatory offences, то јест за кршење прописа којима се регулише одређена пословна делатност.<sup>48</sup> Доношење међународних конвенција које захтевају увођење одговорности правних лица за кривична дела било је првенствено мотивисано привредним криминалитетом у спрези са деликтима против службене дужности и, најчешће, у форми организоване криминалне делатности, што је постајало све већи међународни проблем.<sup>49</sup>

### **2.1. Преваре, фалсификовање пословних књига, insider trading, кршење рачуноводствених прописа**

Примера великих криминалних афера у домену кршења прописа који регулишу привредни сектор је много. Познат је случај преварне делатности у оквирима ЕУ, откривен 1998. године у Мађарској.<sup>50</sup> Превару је организовала и извела јапанска аутомобилска индустрија, користећи трговинску повластицу дату Мађарској на основу које су аутомобили произведени у тој земљи могли бити извезени у друге земље Уније без плаћања царине.

---

<sup>48</sup> Видети: Г. П. Илић (2009), *op. cit.*, 10.

<sup>49</sup> Конвенција ОЕСД-а о забрани подмићивања страних јавних службеника у међународним пословним трансакцијама из 1997. године, Конвенцију УН о транснационалном организованом криминалу из 2000., Конвенцију о заштити финансијских интереса европских заједница из 1997 итд.

<sup>50</sup> Z. Đurđević (2003), *op. cit.*, 723. Ауторка овај пример карактерише као случај тзв. пригодно организованог криминалитета правних лица.

Јапански произвођач је преместио производњу у Мађарску и извозио своје аутомобиле, званично их представљајући као мађарски производ. Захваљујући овој превари, увозници из других земаља ЕУ су бесцаринским увозом преко 58000 возила у периоду од три године (1994-1997) проузроковали губитак у европском буџету у вредности од 32 милиона евра.

Пажњу пословне и шире јавности привлачили су бројни случајеви кршења рачуноводствених прописа у САД и Европи. Познат је случај корпорације Adelphia Communications Corporation, својевремено петог по величини кабловског оператера у САД. Корпорација је доживела банкрот 2002. године, након открића да су, кривотворењем пословних књига и пребацивањем новца на рачуне других правних лица, осниваних на име чланова породице, оснивачи компаније противправно присвојили око 100 милиона долара.<sup>51</sup> Компанија WorldCom је, у периоду од 1999. до 2002. године, лажно приказала износ од преко 9 милијарди долара, што је представљало један од највећих рачуноводствених скандала у америчкој историји.<sup>52</sup> Enron Corporation и Tyco International су 2002. године тужени због тржишних и финансијских манипулација. Enron је, по наводима надлежне федералне америчке агенције, манипулисао са ценом својих акција и крио повезане новчане трансакције. Неколико водећих менаџера корпорације који су лажно приказивали чињенице о пословању предузећа осуђено је због insider trading-а и других кривичних дела.<sup>53</sup> Tyco International је пристао да, на име поравнања, плати износ од готово 3 милијарде долара због оптужних навода о преварама акционара и кршења рачуноводствених прописа.<sup>54</sup> Познат случај рачуноводствене преваре везан је и за индијску компјутерску компанију Satyam.<sup>55</sup>

---

<sup>51</sup> Видети: <http://www.post-gazette.com/pg/05187/533242.stm> (сајт посећен: 05.05.2010).

<sup>52</sup> Управни одбор WorldCom пропустио је да утврди криминалну активност (фалсификовање пословних књига) извршних директора на време, те је и ова компанија доживела банкрот. Извештај специјалне комисије коју је овим поводом формирао Управни одбор компаније доступан је на: <http://www.sec.gov/Archives/edgar/data/723527/000093176303001862/de> (сајт посећен: 05.05.2010).

<sup>53</sup> Insider trading се дефинише на више начина. У америчкој судској пракси усвојена је „теорија злоупотребе“ по којој се insider trading одређује као злоупотреба поверљивих пословних информација у циљу остваривања материјалне користи путем продаје акција или других хартија од вредности (на чију стварну садашњу или будућу вредност се подаци односе) од стране лица које је било дужно да чува такве податке и не служи се њима. Ово становиште заузето је у случају O'Hagan-а, партнера у једном адвокатском ортачком друштву који је, у својству пуномоћника компаније Grand Metropolitan, разматрао тендерску понуду предузећа Pilsburi Co. и искористио информације до којих је дошао тим путем, остварујући зараду од око 4 милиона долара. O'Hagan је тврдио да он није имао дужност чувања тајне до које је дошао на тај начин, али је суд одбио такву одбрану и осудио га због insider trading-а. Видети: United States v. 521 U.S. 642, 655 (1997). Текст пресуде доступан на: <http://www.law.cornell.edu/supct/html/96-842.ZO.html> (сајт посећен: 08.05.2010). Шире гледано, под insider trading-ом се може разумети свака трговина хартијама од вредности од стране лица које поседује информације недоступне јавности, а које, пак, могу имати велики утицај на њихову вредност. Неки теоретичари, попут добитника Нобелове награде, Milton Friedman-а, су противници инкриминисања insider trading-а. Наведено према: L. Harris, *Trading and exchanges : market microstructure for practitioners*, Oxford University Press, Oxford , New York, 2003, 591-597.

<sup>54</sup> Више о овоме видети: <http://www.cfo.com/article.cfm/9177533?f=related> (сајт посећен: 07.05.2010). Такође, Daiwa Bank Ltd. осуђена је 1996. године на новчану казну од 340 милиона долара због 16 кривичних

## 2.2. Кршења антимонополских прописа, активна корупција, недозвољен промет хране и лекова, преваре у области штедње и кредита

Преваре у области банкарских послова имају високу економску цену по читаво друштво. Sallinger помиње да одређени аналитичари процењују штету од превара у области штедње и зајмова, који се могу окарактерисати као „криминалитет белог оковратника“, на око трилион долара и то само у периоду од почетка осамдесетих до краја деведесетих година XX века.<sup>56</sup> Ryland Mortgage Company осуђен је због активне корупције у финансијском сектору 1998. године на казну од 4, 2 милиона долара. Представници корпорације навели су Resolution Trust Corporation<sup>57</sup> да им незаконито уплати 3, 4 милиона долара.<sup>58</sup>

Chevron, једна од највећих нафтних корпорација, платила је 70 милиона долара на име казни за незаконито пословање у периоду од 1980. до 2001. године. Између осталог, корпорација је била оптуживана за незаконито „намештање цена“ и пореске утаје.<sup>59</sup> Швајцарска фармацеутска компанија F. Hoffmann-La Roche Ltd., осуђена је због криминалне завере светских размера у периоду од 1990. до 1999. године, предузете како би се на незаконит начин „намештале“, подизале или задржавале цене и контролисало тржиште витамина А, В2, В5, С, Е и бета-каротена, који се користе као најчешћи нутритивни додаци у људској и животињској исхрани.<sup>60</sup> Genentech Inc., компанија за развој биотехнологија и фармацеутских производа признала је да је у периоду од 1985. до 1994. године рекламирала

---

дела по федералним прописима. Између осталог, банка је оптужена за фалсификовање пословних књига, ометање истраге и прикривање пословних губитака. Видети: <http://www.corporatecrimereporter.com/top100.html> (сајт посећен: 02. 03. 2011).

<sup>55</sup> О томе видети на: <http://www.msnbc.msn.com/id/28539007/> (сајт посећен: 07.05.2010); <http://www.slideshare.net/hblodget/satyam-chairman-fraud-confession-presentation?type=document> (сајт посећен: 07.05.2010). Директор Ramalinga Raju признао је, 2009. године, да су пословне књиге предузећа биле фалсификоване. О овом скандалу се писало као о индијском Enron-у.

<sup>56</sup> L. Sallinger, *op.cit.*, 75.

<sup>57</sup> Ова корпорација је основана од стране државе за време финансијске кризе у области штедње и зајмова, са мисијом преузимања штедионица и банака које су доживеле стечај и улагања преосталих средстава по максималној цени у најкраћем могућем времену. Resolution Trust је затворио или реорганизовао око 747 банака и штедионица, располагајући средствима од око 400 милијарди долара. Видети: [http://topics.nytimes.com/topics/reference/timestopics/organizations/r/resolution\\_trust\\_corporation/index.html](http://topics.nytimes.com/topics/reference/timestopics/organizations/r/resolution_trust_corporation/index.html) (сајт посећен: 08.05.2010).

<sup>58</sup> Видети: <http://www.corporatecrimereporter.com/top100.html> (сајт посећен: 02. 03. 2011). Интересантан је и случај компаније Borden Inc.. Borden је у периоду од почетка 70-их до краја 80-их година „намештао“ понуде за снабдевање школских млекара. Компанији је изречена кривична казна у износу од 4 милиона долара.

<sup>59</sup> L. Sallinger, *op.cit.*, 160.

<sup>60</sup> F. Hoffmann-La Roche Ltd.-у признао је кривицу и пристао на новчану казну од 500 милиона долара. Због кршења антимонополских прописа на тржишту витамина осуђена је и немачка компанија BASF Aktiengesellschaft. Она је такође признала оптужне наводе уз нагодбу да плати казну у износу од 225 милиона долара. О овим случајевима видети на: [http://www.justice.gov/atr/public/press\\_releases/1999/2450.htm](http://www.justice.gov/atr/public/press_releases/1999/2450.htm) (сајт посећен: 08.05.2010).

болницама, медицинском особљу и другима производ Protropin, синтетички хормон раста, у сврху лечења различитих болести, без дозволе од стране надлежне државне агенције - Управе за храну и лекове (Food and Drug Administration). Genentech-у је изречена новчана казна у износу од 30 милиона долара, док је на основу грађанскоправне одштете исплатио 20 милиона долара.<sup>61</sup>

Примера обмањивања купаца и недозвољеног промета хране, лекова и других производа има и у Србији, иако нема покренутих кривичних поступака против правних лица за ова дела. Познат је случај фалсификовања познате ракије „виљамовке“, коју производи комбинат „Поречје“ из Вучја. Лесковачка полиција је запленила око 1.500 флаша фалсификоване ракије, а анализе су показале да је производ опасан по здравље људи.<sup>62</sup>

### 3. Еколошки криминалитет правних лица

Еколошки криминалитет представља велику опасност по читаву планету. Неке корпорације су, зарад већих профита, постале „главна опасност“ по животну средину својим флагрантним непоштовањем релевантних прописа. Чувен је пример пожара у швајцарској компанији Sandoz, 1986. године, изазваног од стране радника који је непрописно препакивао отпад, приликом чијег гашења је дошло до изливања отпадних материја у водене токове реке Рајне, што је довело до загађења воде за пиће у пречнику од неколико стотина километара и уништавања биљног и животињског света у великим размерама. Након вишегодишње истраге, кривично је гоњен само шеф ватрогасног одељења који је наредио изливање отпада у воду док су компанија и њен менаџмент остали ван домашаја репресивних органа, иако је јавно мњење сматрало да су они примарни кривци у овом случају.<sup>63</sup>

Cheyette описује случај корпорације Exxon Valdez, одигран 1989. године. Exxon-ов танкер излио је око 11 милиона галона (40, 9 милиона литара) сировог уља у море. Сматра се да је ово један од најтежих случајева еколошке катастрофе проузроковане људским фактором

---

<sup>61</sup> <http://www.corporatecrimereporter.com/top100.html> (сајт посећен: 02. 03. 2011). C.R. Bard Inc., произвођач медицинске опреме, признао је, 1993. године, кривицу због рекламирања неодобреног медицинског уређаја чија је употреба код барем десет пацијената проузроковала погоршање стања и хитну хируршку интервенцију, док је код најмање једног имала смртни исход. Компанија је по различитим основама платила износ од 60, 1 милиона долара, од чега на име казни за извршена кривична дела 30, 9 милиона долара.

<sup>62</sup> О овоме видети:

<http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/56/%D0%A1%D1%80%D0%B1%D0%B8%D1%98%D0%B0+%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%81/1011842/%D0%9B%D0%B0%D0%B6%D0%BD%D0%B0+%22%D0%B2%D0%B8%D1%99%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%B0%22.html> (сајт посећен: 19.12.2011).

<sup>63</sup> I. Simović-Hiber (2007), *op.cit.*, 88.

у историји.<sup>64</sup> Због кршења Закона о водама (Clean Water Act) кажњена је и корпорација Dexter из Connecticut-а. Компанија је оптужена за незакониту емисију карбон дисулфида из свог објекта Windsor Locks. Представници компаније су признали да су свесно извршили осам кривичних дела загађивања животне средине. Кривични суд је изрекао казну у износу од 4 милиона долара, док је компанија платила и 9 милиона долара на име грађанскоправне одштете.<sup>65</sup>

#### 4. Кршење прописа о безбедности и здрављу на раду

Тежња корпорација за профитом „по сваку цену“ упечатљиво се одражава у случајевима флагрантног непоштовања прописа о заштити здравља и заштити на раду. Статистички извештаји говоре да је број смрти на раду услед неодговарајућих радних услова у Канади једнак броју уличних убистава.<sup>66</sup> Амерички Конгрес је 1970. године усвојио Закон о здрављу и заштити на раду (Occupational Safety and Health Act) са циљем обезбеђивања заштите запослених, посебно оних који раде на пословима што носе повећан ризик по њихово здравље. Доношење Закона је био израз повећања друштвене свести о великом броју повреда на раду услед непримењивања техничких и других мера заштите од стране послодавца. Hartley помиње извештај комисије формиране од стране председника САД,

---

<sup>64</sup> Процењено је да се поменута количина разлила на око 3400 квадратних километара морског просторства. Заповедник брода Joseph Hazelwood условно је осуђен због нехатног загађења животне средине пред судом државе Аљаска. Ипак, савезни амерички суд повео је поступак против Exxon-а, који је резултирао изрицањем високе новчане казне. D. I. Cheyette, Policing The Corporate Citizen: Arguments For Prosecuting Organizations, *Alaska Law Review*, 25 Alaska L. Rev. 175, 2008, 177-178. Нафтна корпорација Chevron, такође спада у ред великих загађивача у енергетској индустрији. Студија под називом Big Spiller, објављена 1989. године, обелоданила је податке о изливању нафте од стране ове корпорације, карактеришући је као највећег „изливача“ у читавој нафтној индустрији. Студија процењује да је Chevron излио око 2, 8 милиона галона нафте између 1984. и 1989. године, не рачунајући милионе галона које је њена рафинерија El Segundo излила у подземне водене токове. Исте године, корпорација је признала кривицу за 65 повреда Закона о водама и била осуђена да плати новчану казну за извршена кривична дела у износу од 6, 5 милиона долара, уз 1, 5 милион долара који је корпорација платила на име грађанскоправне одштете. Видети: L. Sallinger, *op.cit.*, 161. Октобра 2003. године корпорација је осуђена да због кршења одредаба Закона о ваздуху (Clean Air Act) плати новчану казну од 6 милиона долара. Видети: [http://www.justice.gov/opa/pr/2003/October/03\\_enrd\\_575.htm](http://www.justice.gov/opa/pr/2003/October/03_enrd_575.htm) (сајт посећен: 06.05.2010).

<sup>65</sup> <http://www.corporatecrimereporter.com/top100.html> (сајт посећен: 02. 03. 2011). Корпорација BP Exploration Alaska Inc. признала је, 2007. године, кривицу због загађења животне средине испуштањем 200.000 галона нафте из цеви у заливу Prudhoe, држава Alaska, које се десило марта 2006. године. BP Exploration Alaska Inc. признала је кршење Закона о водама и изречена јој је казна од 20 милиона долара. Видети: <http://www.msnbc.msn.com/id/22014134/> (сајт посећен: 08.05.2010).

<sup>66</sup> Статистички подаци за САД су подједнако забрињавајући: само у току 2001. године, 5.900 људи је страдало на послу, укључујући ту саобраћајне несреће за време рада, падове, несреће са машинским постројењима и убиства за време обављања посла. Наравно, не могу се сви ови случајеви окарактерисати као последица лоших услова рада. Аутор овде не наводи који проценат случајева се може приписати непоштовању прописа о заштити на раду. Ипак, и податак о укупном броју страдалих на послу је индикатор недовољне заштићености запослених. Видети: L. Sallinger, *op.cit.*, 128.

1972. године, који говори да је у то време око 100.000 људи годишње умирало од последица индустријских (професионалних) обољења.<sup>67</sup>

Званични статистички подаци америчких власти говоре да је и последњих година број смртних случајева на раду висок.<sup>68</sup> Представници америчке Управе за безбедност и здравље на раду (Occupational Safety and Health Administration) спровели су 2007. године програм са циљем промоције безбедности на раду у нафтним рафинеријама и појачане контроле у овом домену. Изненађујућа је била чињеница да рафинерије, иако су знале за програм, нису престајале са кршењем прописа о заштити на раду.<sup>69</sup>

Иако у Србији још није било случајева покретања кривичног поступка против правног лица, забележени су бројни случајеви кршења прописа о безбедности и здравља на раду у којима се, по нашем мишљењу, могло разматрати и кривично гоњење правног лица. Упечатљив и актуелан пример је трагична погибија грађевинских радника у Земуну, када је услед неправилног извођења грађевинских радова на изградњи потпорног зида који је требао да спречи даљи одрон клизишта (који су били привремено забрањени решењем надзорног органа), дошло до обрушавања више кубика земље на раднике. Погинуле су четири особе.<sup>70</sup> Тројици руководилаца предузећа „Стеван Стевановић Градинг СС“ одређено је полицијско задржавање.<sup>71</sup>

Овим поводом Инспекторат за рад при Министарству рада и социјалне политике Републике Србије изнео је алармантне податке: у првих девет месеци ове године 37

---

<sup>67</sup> R. D. Hartley, *op.cit.*, 31. Hartley наводи и забрињавајући извештај the Bureau of Labor Statistics (Бироа за статистику рада) за 2003. годину. Извештај помиње цифру од 4, 4 милиона смртних случајева у САД насталих услед болести или повреда повезаних са послом. Аутор закључује да је ово можда и водећи узрок смрти у САД.

<sup>68</sup> Податке о броју и структури фаталних повреда на послу у САД током 2006. године видети на: [http://www.bls.gov/news.release/archives/cfoi\\_08092007.pdf](http://www.bls.gov/news.release/archives/cfoi_08092007.pdf) (сајт посећен: 10.05.2010). Током 2005. и 2006. године у Њујорку погинуло је, од последица грађевинских незгода (углавном падова), 29 особа. О томе видети: [http://www.nytimes.com/2006/11/22/nyregion/22construct.html?\\_r=2&oref=slogin](http://www.nytimes.com/2006/11/22/nyregion/22construct.html?_r=2&oref=slogin) (сајт посећен: 11.05.2010).

<sup>69</sup> Убрзо за тим, дошло је до експлозије у рафинерији Tesoro, која је изазвала смрт седам запослених, а свега неколико недеља касније експлозија у рафинерији под власништвом нафтне корпорације BP, у Мексичком заливу, довела је до смрти 11 радника. Затим, компанија Costain Coal Inc. признала је, 1993. године, кривицу због кршења већег броја прописа којима се регулишу стандарди заштите на раду услед којих је дошло до експлозије у којој је погинуло десет запослених. Компанија је осуђена на плаћање новчане казне у износу од 3. 75 милиона долара. Наведено према: <http://www.apw-aba.org/aggregator> (сајт посећен: 11.05.2010). Такође, априла 2010. године дошло је до несреће у руднику у West Virginia, САД у којој је погинуло 29 рудара, а за коју постоји основана сумња да је резултат непримењивања мера заштите на раду у рудницима. Видети: <http://blogs.wvgazette.com/coalattoo/category/mine-safety/> (сајт посећен: 11.05.2010).

<sup>70</sup> <http://www.politika.rs/rubrike/Beograd/Odron-zatrpao-radnike-cetvorica-poginula.lt.html> (сајт посећен: 17.11.2011).

<sup>71</sup> <http://srb.time.mk/read/5cea4851aa/92f98eb308/index.html> (сајт посећен: 17.11.2011).

запослених је погинуло током обављања посла – 20 особа је погинуло на радном месту, док је 17 радника накнадно подлегло тешким телесним повредама задобијеним током рада.<sup>72</sup>

Још један актуелан лучај покретања истраге због непоштовања прописа о безбедности и здрављу на раду услед ког је дошло смртне последице десио се крајем 2011. године у Параћину, када је запослени у предузећу „Љуба инвест“ пао са висине од 15 метара на градилишту пословно-стамбене зграде и погинуо на лицу места. Шеф инспекције рада за Поморавски округ је изјавио да је увиђајем органа инспекције установљено да радник није имао везан појас који је обавезан приликом извођења радова на висини и у опасној зони.<sup>73</sup>

## 5. Кршење људских права од стране корпорација

Међународно право познаје одговорност две категорије субјеката за кршење норми о основним људским правима - држава и појединаца. Државе су, као основни субјект међународног права (уз међународне организације) првенствено одговорне за имплементацију норми међународних уговора о људским правима, док се одговорност појединаца темељи на тешким повредама тих права. Међународна кривична дела представљају најтежи облик кршења основних људских права, али за њих одговарају искључиво појединци (физичка лица) који су их учинили у својству извршиоца, саучесника или наредбодавца (или, пак, по основу командне одговорности).<sup>74</sup>

Ипак, савремено доба показало је да систем у ком је једини носилац међународне обавезе заштите људских права држава, неодржив. Разлог за претходну тврдњу налази се у чињеници да велике корпорације постају важан глобални фактор јер њихова економска, а следствено и политичка моћ, непрекидно расте. Државе често немају воље или снаге да

---

<sup>72</sup> <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:347974-Na-poslu-stradalo-37-radnika> (сајт посећен: 2.12.2011).

<sup>73</sup> <http://www.smedia.rs/vesti/vest/80746/Inspekcija-rada-Poginuo-radnik-Paracin-Poginuo-gradjeviniski-radnik-Paracin-Za-smrt-gradjevinca-kriv-poslodavac.html> (сајт посећен: 19.12.2011). Вреди поменути и скорашњи случај повређивања радника услед експлозије у сушари нишког предузећа „Форест“. Видети: <http://www.tanjug.rs/novosti/27310/eksplozija-u-niskoj-firmi--tri-radnika-povredjena.htm> (сајт посећен: 19.12.2011).

<sup>74</sup> М. Крећа, *Међународно јавно право*, Правни факултет Универзитета у Београду и ЈП „Службени гласник“, Београд, 2007, 115. О месту мултинационалних компанија у међународном правном поретку видети и: В. Димитријевић, О. Рацић, В. Ђерић, Т. Папић, В. Петровић, С. Обрадовић, *Основи међународног јавног права*, Београдски центар за људска права, Београд, 2005, 146, 147.

контролишу ове економске гиганте, а неке од њих принуђене су (или пристале) да сарађују са њима у делатностима којима се зарад лукративних интереса крше основна права човека.<sup>75</sup>

Ratner истиче да трендови у развоју међународних економских односа указују да корпорације у поређењу са државама имају подједнако или више моћи у односу на појединце. Иако су државе дужне да штите појединце од незаконитог понашања корпорација, пракса показује да државе (посебно неразвијене и оне у развоју) често не показују интерес (или немају потребних капацитета) за спровођењем контроле над делатношћу корпорација јер приоритет дају инвестицијама које им оне доносе а не правима својих грађана. Државе, у одређеним случајевима, чак, помажу корпорацијама које крше људска права, уступајући им своје безбедносне снаге. У појединим екстремним примерима, државе допуштају корпорацијама *de facto* контролу над целим регионима, предајући им готово целокупну власт над њима.<sup>76</sup> Неспорно је, дакле, да су корпорације постале актер који крши људска права спроводећи своје пословне интересе, што држава често не може или неће да спречи.

Пример учешћа корпорација у кршењу људских права и то у спрези са државом налазимо још у Другом светском рату. Овде се радило управо о најтежим облицима њиховог кршења, међународним кривичним делима. Директори немачких компанија који су сарађивали са нацистичким режимом и учествовале у вршењу ратних злочина, злочина против човечности и злочина против мира нашли су се пред нинбершким судом. У литератури се закључује да се, иако се изрека пресуде односила на кривичну одговорност појединаца из компанија, суд изражавао као да су злочине вршила и сама предузећа.<sup>77</sup>

Познат пример корпоративног криминалитета у области кршења људских права десио се у Индији, 1992. године, у склопу Dabhol Power пројект, покренутог од стране корпорације Enron. Пројекат је од самог настанка праћен протестима мештана и активиста невладиних покрета за заштиту животне средине. Компанија је оптуживана за корупцију и непоштовање прописа о заштити животне средине. Када су протести постали масовнији, Enron је ангажовао приватно обезбеђење, да би, затим, склопио уговор са властима федералне јединице Maharashtra о уступању стотинак полицајаца, које је компанија плаћала. Одреди формиран од ангажованих полицајаца учествовали су у бројним инцидентима који су укључивали злостављања, насиље и незаконита притварања протестаната.<sup>78</sup> За разлику од

---

<sup>75</sup> S. Ratner, Corporations and Human Rights: A Theory of Legal Responsibility, *The Yale Law Journal*, vol. 111: 443, 2001, 461, 462.

<sup>76</sup> *Ibid.*, 462.

<sup>77</sup> Z. Đurđević (2003), *op.cit.*, 724, 725.

<sup>78</sup> <http://books.google.com/books?id=6AxEiRiWMeoC&printsec=frontcover>. (сајт посећен: 25.07.2009).

примера немачких компанија, овде се није радило о међународним кривичним делима, али се свакако радило о кршењу међународно гарантованих људских права.

На датом примеру види се како савремени облици корпоративног криминалитета често обједињују више различитих форми криминалног деловања. У случају Enron-а бележимо класичан облик еколошког криминалитета комбинован са активном корупцијом, која указује на све чешћи феномен сарадње државних органа (посебно у земљама са високим степеном корупције) са корпоративним криминалом, који је, следствено, прерастао и у озбиљна кршења основних људских права и слобода. Ово указује и на велики „криминални потенцијал“ корпорација, који далеко превазилази класичне облике криминалитета. Осим тога, пример Enron-а илуструје и чињеницу да су мултинационалне компаније, са огромним финансијским капиталом, који превазилази економске капацитете многих држава, постале озбиљан глобални фактор, у стању да, зарад повећања профита, користи своју моћ за утицање на политичке токове.<sup>79</sup>

Други парадигматичан пример исте врсте као претходни десио се у Нигерији. Стране нафтне компаније у Нигерији биле су један од покретача сукоба који је у овој земљи започео деведесетих година управо због тензија између њих и појединих етничких група које су сматрале да су њихови припадници експлоатисани од стране моћних компанија.<sup>80</sup> Корпорације (Chevron и Nigerian National Petroleum Corporation) су присутне на територији Нигерије још од 1957. године, када су откривене велике количине петролеја у земљишту ове афричке државе. Припадници мањинске етничке групе Ogoni били су принуђивани од стране власти да напусте земљу како би нафтне корпорације могле да је заузму и експлоатишу њена подземна богатства.

Током 1992. године, основан је покрет за заштиту етничких и еколошких права Ogoni-а (MOSOP), који је започео широку кампању против владе и нафтних компанија, пре свега Royal Dutch Shell-а. Маја 1994, дошло је до убиства четири лидера конзервативне фракције MOSOP-а. Тврдећи да траже лица одговорна за смрт ове четворице, представници војних снага започели су са насиљем према припадницима Ogoni популације. До јуна исте године, савњено је 30 села, притворено око 60, док је убијено барем 40 људи. Ескалација конфликта

---

<sup>79</sup> Z. Đurđević, *op.cit.*, 724.

<sup>80</sup> Извештај Human Rights Watch-а (The price of oil: Corporate Responsibility and Human Rights Violations in Nigeria's Oil Producing Communities) доступан је на: <http://www.hrw.org/legacy/reports/1999/nigeria/nigeria0199.pdf> (сајт посећен: 09.05.2010). Видети и: Извештај NigeriaWatch, доступан на: <http://www.nigerianmuse.com/nigeria/nigeria0199.pdf> (сајт посећен: 10.05.2010); као и: <http://www.guardian.co.uk/business/2009/jun/30/oil-royaldutchshell> (сајт посећен: 10.05.2010), <http://www.guardian.co.uk/business/2009/apr/05/shell-saro-wiwa-execution> (сајт посећен: 10.05.2010), [http://www.mallenbaker.net/csr/page.php?Story\\_ID=2490](http://www.mallenbaker.net/csr/page.php?Story_ID=2490) (сајт посећен: 10.05.2010).

проузроковала је око 2.000 смрти цивила, а број интерно расељених лица достигао је 100.000. Јуна 2009. године Shell је пристао на поравнање и на име истог је исплатио 15 милиона долара, од чега је износ од 5 милиона долара уплаћен у фонд за унапређење добробити народа Ogoniland-а. Ово поравнање било је једно од највећих које је нека компанија исплатила по основу навода о учешћу у кршењу људских права.

## **Одељак други: Криминалнополитичка димензија криминалитета правних лица**

Криминалитет правних лица је, по свему судећи, озбиљан криминолошки проблем, који је попримио интернационалне димензије и открио озбиљне недостатке традиционалног кривичноправног инструментаријума. Кривично законодавство, пак, треба да буде у складу са друштвеном реалношћу и отворено за промене како би остваривало своје основне функције. Криминална политика има задатак да пружи одговор на питање колико су одређена законска решења вредна и ефикасна, као и колико су усклађена са основним социјалним вредностима и моралним нормама. У овом смислу, кривично законодавство, као средство криминалне политике, остварује заштитну, гарантивну и социо – етичку функцију.<sup>81</sup>

Кривичноправна политика сузбијања криминалитета подразумева одређивање основних циљева кривичног законодавства и правосуђа; дефинисање принципа на којима почива кривично право; реформисање кривичног законодавства у складу са захтевима криминалне политике на плану декриминализације и депенализације; утврђивање критеријума за одређивање друштвене опасности и кажњивости одређених понашања; усмеравање делатности правосудних органа; проучавање и вредновање свих елемената кривичноправне политике сузбијања криминалитета.<sup>82</sup> Субјекти криминалне политике су се данас, имајући у виду наведене задатке кривичноправне политике сузбијања криминалитета и актуелност и озбиљност проблема криминалитета правних лица, нашли пред важним

---

<sup>81</sup> Љ. Радуловић, *Криминална политика – политика сузбијања криминалитета*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 1999, 87, 89.

<sup>82</sup> М. Милутиновић, *Криминална политика*, Београд, 1984, 145, 146.

задатком – проналажењем адекватних инструмената за супротстављање проблему ком у прошлости није посвећена довољна пажња, а чије сразмере нису у потпуности сагледане.

И поред тога што чињеница да правна лица врше криминалне делатности делује неспорно, остаје питање које мере криминалне политике (пре свега који потези законодавца) представљају најадекватнију реакцију. Основна дилема је да ли увести институт одговорности правних лица за кривична дела или се држати традиционалних кривичноправних категорија које познају само индивидуалну и субјективну кривичну одговорност. Чак и уколико се дилема реши у корист првопоменутог решења, остаје питање правне природе одговорности правних лица и система санкција које се могу изрећи колективитетима као учиниоцима кривичних дела.

Различита нормативна решења у упоредном праву указују на постојање три основна приступа:

- увођење кривичне одговорности правних лица уз санкције прилагођене њиховој природи;
- увођење административне (управноправне) одговорности правних лица за кривична дела;
- санкционисање кривичних деликата само грађанскоправном санкцијом - накнадом штете.

Опредељивање за један од понуђених модела зависи како од разлога унутрашње (уставна и законска начела у сфери кривичног права) и међународноправне природе (посебно поштовања преузетих обавезе из међународних конвенција), тако и од усвајања криминалнополитичких аргумената који их подупиру. У теорији постоје различите идеје о томе да ли и зашто се треба одлучити за кажњавање колективитета, али и супротни одговори на питање који би се криминалнополитички ефекти тиме постигли.

## **ГЛАВА I: Криминалнополитички аргументи за увођење кривичне одговорности правних лица**

### **1. Ефекти одвраћања и праведне компензације - резултат примене кривичних санкција**

Основни криминалнополитички аргументи за увођење кривичне одговорности правних лица су *ефекат одвраћања који се њиме постиже и адекватна социјална „етикета“ коју кривична осуда „пришива“ извршиоцима*. У том смислу, имајући у виду да је општа сврха кривичних санкција у модерним кривичноправним системима генерална и специјална превенција, те да је систем кривичних санкција развијен и разгранат, сачињен са циљем ефикасног постизања основних циљева криминалне политике, увођење могућности изрицања кривичних казни предузећима која врше криминалне делатности указује се као логично и сврсисходно решење.<sup>83</sup>

Уосталом, кривичне санкције су строже од свих осталих правних санкција и представљају сразмернију реакцију на тешке последице које оставља криминалитет корпорација. Овде се вреди осврнути, ако посматрамо у равни српског права, на члан 3 Кривичног законика Републике Србије<sup>84</sup> који прописује основ и границе кривичноправне принуде (начело легитимитета кривичног права). Смисао ове одредбе је одређивање темеља и граница прописивања и примене кривичних санкција. Члан 3 недвосмислено поставља принцип по ком су кривичне санкције *ultima ratio* те је њихова примена оправдана само када је то неопходно зарад заштите човека и других основних друштвених вредности и у мери у којој је то нужно.<sup>85</sup> Имајући у виду да се српски законодавац определио за кажњавање правних лица кривичним санкцијама, може се закључити да је процењено како одређени противправни акти корпорација не могу бити сузбијени применом других врста санкција (грађанскоправних, прекршајних и привреднопреступних), већ је нужно прибећи прописивању и изрицању најстрожег вида санкција.

Из овог следи да је криминалитет корпорација од стране субјеката криминалне политике оцењен као криминална појава која у великој мери угрожава основна права и слободе човека, па је сасвим легитимно одредити се за примену кривичних санкција према правним лицима. Уосталом, забележени случајеви криминалног деловања у име и за рачун корпорација у свету и код нас поткрепљују овакво резонување.

Затим, ефекат ресоцијализације је већи него код конвенционалног криминалитета због чињенице да се правно лице, лакше него појединац, може променити и реорганизовати под утицајем изречене кривичне санкције. Дакле, генерална и специјална превенција су оствариви циљеви инкриминисања корпоративних деликата. Корпорација као ентитет се не

---

<sup>83</sup> Видети: Ј. Радуловић, *op. cit.*, 96.

<sup>84</sup> Кривични законик Републике Србије („Сл. гласник РС“, бр. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09 и 111/09). У даљем тексту КЗ.

<sup>85</sup> О начелу легитимности у српском кривичном законодавству видети: З. Стојановић (2011), *Кривично право – општи део*, 18. издање, Правна књига Београд, 2011, 23, 24.

може свести на прост збир појединаца који је чине, те се кажњавање појединаца уместо ентитета показује као неприкладно. Коначно, реституција према жртвама и широј друштвеној заједници је, захваљујући економским капацитетима корпорација, реалан циљ криминалне политике.<sup>86</sup>

Последњи наведени аргумент не сведочи нужно о потреби за увођењем кривичне одговорности правних лица, јер се накнада штете може постићи и грађанскоправним санкцијама. Ипак, кривичне санкције су можда ефикаснији инструмент од грађанскоправних. Wells истиче да кривична санкција служи као подлога за утврђивање имовинскоправног захтева чиме се исплата настале штете чини много извеснијом него у случају да се она покушава надокнадити само путем парничног поступка.<sup>87</sup> Друго, ако посматрамо са становишта компензације широј друштвеној заједници која је често посредна или непосредна жртва криминалитета корпорација, кривичне санкције су погоднији компензациони механизам јер осим накнаде конкретне настале штете омогућавају да се програмима попут одређених врста рада у јавном интересу надокнади, барем делимично, социјална цена њиховог криминалног делања. Таква врста реституције много је реалнија ако се санкција изриче правном него физичком лицу. *Криминалитет корпорација продукује већу штету по друштво него индивидуални, али је и могућност редукције отклањања његових последица кривичним санкцијама већа.*

## **2. Социјална цена криминалитета правних лица и сразмерно дејство кривичних санкција**

Приступ који узима у обзир економску цену криминалитета корпорација полази од идеја да ће строже кривичне санкције и њихова редовна примена постићи веће ефекте на смањивање стопе криминалитета. Овде се узима у обзир формула према којој тежина

---

<sup>86</sup> J. Braithwaite, *op. cit.*, 290-291; G. Geis, J. DiMento, "Should We Prosecute Corporations and/or Individuals?" у: F. Pearce, L. Snider (ed.), *Corporate Crime: Contemporary Debates*, University of Toronto Press, Toronto, 1995, 76, 77; S. Simpson (2002), *op. cit.*, 16, 17. Simpson наводи пример деловања америчке Environmental Protection Agency (Агенције за заштиту животне средине) која се до 1982. године претежно ослањала на изрицање грађанскоправних санкција за кршење прописа о заштити животне средине од стране корпорација. Користећи законске основе за изрицање кривичних санкција и захваљујући кадровским попунама агенције (увођење криминалних истражитеља у њен рад) дошло је до далеко чешћег и оштријег кажњавања правних лица (и осталих загађивача) за вршење кривичних деликата. Резултат повећане криминализације аката загађења био је следећи: укупан износ изречених новчаних санкција за загађење животне средине у 1984. години био је 198.000 долара, а у 1989. години, након неколико година промењене „криминалне политике“ -1, 1 милиона долара.

<sup>87</sup> C. Wells, *Corporations and Criminal Responsibility*, Second edition, Oxford University Press, Oxford, 2001, 17.

санкције треба да зависи од односа социјалне цене криминалне делатности и вероватноће откривања, како би се предузеће одвратило од уплива у криминал. С обзиром да је социјална цена криминалитета правних лица, историјски посматрано, далеко већа од прописаних казни, треба се одредити за тзв. викарну одговорност правних лица и увести далеко строже санкције, које ће се уклопити у поменути формулу и остварити одвраћајуће ефекте.<sup>88</sup>

Интересантно је виђење по ком је корпоративна кривична одговорност најбоља могућа замена за индивидуалну кривичну одговорност корпорацијских агената који су стварни извршиоци и бенефицијари кривичног дела, али чију је одговорност тешко доказати. Овде се полази од тога да ће сама корпорација следствено „казнити“ своје агенте након што јој држава изрекне кривичну санкцију. То се дешава тако што предузеће одстрани стварне учиниоце или им смањи примања услед пословних губитака који су настали због плаћања високих новчаних казни.<sup>89</sup> Кривична одговорност правног лица се, у овом смислу, оправдава као начин за постизање индиректног ефекта редукције криминалитета белог оковратника.

Теза о томе да је организација наиндивидуални ентитет чија се кривица може утврдити независно од појединачне одговорности се може користити као аргумент за увођење кривичне одговорности правних лица, мада је она више оријентисана ка доказивању да је модел аутономне кривичне одговорности колективитета оптималан.<sup>90</sup> Ово становиште полази од идеје да су могуће ситуације попут ове: кривична одговорност за одређено умишљајно кривично дело захтева утврђивање постојања намере која обухвата три елемента (А, Б, Ц). Може се десити да је елемент А познат једном припаднику предузећа, елемент Б другом, а елемент Ц трећем, с тим да други и трећи припадник нису свесни елемента А.

Coffee истиче како чињеница да је могуће пронаћи аутономан основ за кривичну одговорност организације представља јак криминалнополитички аргумент у прилог тврдњи да је потребно и легитимно кажњавати организацију као посебан ентитет који има сопствену одговорност. Уколико би се одлучили искључиво за систем кажњавања индивидуалних извршилаца, ефекат одвраћања био би мањи него у систему корпоративне кривичне одговорности. Аутор ово објашњава тиме што је утврђивање индивидуалне кривичне одговорности, иако потенцијално носи са собом већи ризик по конкретно лице јер се оно

---

<sup>88</sup> J. Arlen, The Potentially Perverse Effects of Corporate Criminal Liability, *Journal of Legal Studies*, Vol. 23, Issue 2, 1994, 833-835.

<sup>89</sup> *Ibidem*. Супротан став износи Fisse. Он мисли да кривичне санкције према корпорацији не доводе до жељеног ефекта - развијања унутрашњег дисциплинског система у предузећима који би резултовао интерним кажњавањем. Анализирајући предности и недостатке различитих приступа, аутор истиче да је једна од кључних стратегија „дизајнирање“ прописа тако да они ефикасно утичу на развијање унутрашњих система кажњавања одговорних лица. Видети: B. Fisse, Corporations, Crime and Accountability, *Current Issues in Criminal Justice*, Vol. 6, Issue 3, 1995, 378-386.

<sup>90</sup> Z. Đurđević, *op.cit.*, 741.

суочава са могућом озбиљном затворском или новчаном казном, мање вероватно, те нема такав одвраћајући ефекат у поређењу са корпоративном одговорношћу која се, поготово у систему аутономне кривичне одговорности колективитета, лакше утврђује, а следствено носи са собом врло извесну могућност интерног дисциплинског кажњавања менаџера који није поштовао прописане мере и процедуре. Важан криминалнополитички аргумент који се може истаћи се садржи управо у чињеници да је често веома тешко утврдити не само идентитет учиниоца дела, већ и стварних корисника незаконито стечене добити који су, у многим случајевима, аутори дела (у најмању руку подстрекачи или евентуално, прећутни корисници свесни противправности задобијене користи).<sup>91</sup>

Paternoster и Simpson истичу да је одлука о потенцијалном укључивању у криминал зависна од три фактора: запрећених санкција, моралних инхибиција и организационих фактора. Они сматрају да је у случајевима постојања јаким моралних „кочница“ код чланова колектива вероватноћа избора криминалне активности мања.<sup>92</sup>

## **ГЛАВА II: Криминалнополитички аргументи против увођења кривичне одговорности правних лица**

### **1. Фактори висине казне, извесности санкције и селективне примене прописа**

Важан аргумент против увођења кривичне одговорности правног лица види се у проблему недовољне заштићености особља унутар предузећа које није одговорно за учињен

---

<sup>91</sup> Coffee даје и добар пример за већ анализиран проблем интерног кажњавања одговорног лица. Он говори да искуство у случајевима еколошког криминалитета указује да су конкретни извршиоци и наредбодавци кривичних дела против животне средине менаџери нижег и средњег нивоа јер се доношење краткорочних и „брзопотезних“ одлука о загађивању, рецимо, локалног поточића или водених токова, или, пак, испуштању токсичних индустријских супстанци у ваздух, задржава на њиховом нивоу одговорности и углавном не стиже до борда директора. Исходиште би било да менаџер добије отказ, изгуби углед и практично сваку могућност да се убудуће запосли у тој привредној грани. J. Coffee, „Corporate Criminal Liability: An Introduction and Comparative Survey“, у: A. Eser, G. Heine, B. Huber (eds.), *Criminal Responsibility of Legal and Collective Entities*, International Colloquium, Berlin, 1998, 10 - 18.

<sup>92</sup> Овде се тзв. анализа користи и трошкова (cost/benefit анализа) завршава закључком о превисокој цени криминалне делатности. Када су моралне инхибиције слабијег интензитета, улога запрећене казне постаје већа и она се претвара у главни фактор одвраћања (заједно са организационим факторима). Аутори закључују да криминална политика нужно мора садржати инструменталне (претњу казном) и деонтолошке факторе (позивање на морал, повећавање моралне свести потенцијалних актера криминалне делатности). R. Paternoster, S. Simpson, Sanction Threats and Appeals to Morality: Testing a Rational Choice Model of Corporate Crime, *Law & Society Review*, Vol. 30, Issue 3, 1996, 549.

криминални акт, али трпи последице приписивања кривице целом колективитету.<sup>93</sup> Имајући у виду да кривично законодавство има социјално – етичку функцију која налаже да се оно користи не само као реакција на учињено дело, већ и важно средство формирања свести код грађана о томе која су понашања друштвено непожељна и неприхватљива са становишта основних етичких принципа,<sup>94</sup> преваљивање последица кривичне санкције на лица која немају директне везе са кривичним делом делује парадоксално. Етички императив кажњавања учинилаца кривичног дела у овом случају доводи до посредног ефекта кажњавања „невиних“, чиме се позитивни етички ефекти практично поништавају. Такође, није редак ни случај „пребацавања“ одговорности на оне који се налазе ниже на хијерархијској лествици корпорације, како би се избегла одговорност руководства и самог правног лица. Ово је посебно изражено у системима попут британског који полазе од теорије идентификације, те се радње запослених не могу приписати предузећу ни када су учињене у његову корист и у оквиру пословних делатности.

Braithwaite истиче, осим предности, и недостатке модела одговорности правних лица за кривична дела. И он полази од чињенице да постоји несклад између моралног императива (у складу са начелом праведности и сразмерности кривичног права) који захтева кажњавање свих корпоративних прекршилаца правних норми и стварних могућности криминалне политике. Наиме, економска цена строгог и доследног кажњавања предузећа која носе привредну делатност једног друштва, ако узмемо у обзир учесталост њиховог противправног деловања, веома је висока и питање је да ли би и једна власт света била спремна да је поднесе.<sup>95</sup> Уосталом, начело легитимности треба да изрази циљност и сврсисходност правног

---

<sup>93</sup> В. Fisse, *op.cit.*, 382. Аутор овде наводи ефектну метафору Bierse-а о корпорацији као „машини за максимизирање профита и минимизирање одговорности“. Дobar пример за илустрацију негативних последица оваквог приступа он налази у случају EF Hutton and Co., брокерске компаније која је извела превару великих размера у којој је оштећено око 400 банака. Компанија је пристала на склапање споразума о признавању кривице на основу ког је платила 2, 75 милиона долара, али ни један менаџер није кривично одговарао за овај акт иако је Државни секретаријат за правду САД US (Department of Justice) пронашао да је било основа за кривично гоњење два менаџера.

<sup>94</sup> Љ. Радуловић, *op.cit.*, 89.

<sup>95</sup> J. Braithwaite (1984), *op.cit.*, 291-292. Аутор закључује да кривично право само по себи није идеалан инструмент за решавање проблема корпоративног криминалитета и да је процес преговарања између регулаторних органа (државе) и корпорација кључна стратегија, а да је кривично право инструмент који треба да служи као јак преговарачки аргумент у рукама регулатора - ултимативна санкција која се може применити уколико корпорација одбија остале могућности које се у преговорима нуде. Он сматра и да главни циљ регулаторних тела треба да буде развијање ефикасних механизма унутрашње контроле у оквиру корпорација. Слично резонује и: R. S. Gruner (2007), „Preventive Fault and Corporate Criminal Liability: Transforming Corporate Organizations into Private Policing Entities“, у: Н. Pontell, G. Geis, *International handbook of white-collar and corporate crime*, Springer Science + Business Media, LLC, New York, USA, 2007, 279- 309.

поретка.<sup>96</sup> Правне норме које би доносиле више друштвене (у овом случају економске) штете него користи биле би, дакле, нелегитимне и бескорисне.

Simpson сматра да систем кривичне одговорности корпорација није постигао ефекте који су се од њега очекивали. Пре свега, ефекат генералне превенције путем одвраћања потенцијалних учинилаца (правних лица, то јест њихових менаџера) строгим кривичним санкцијама није дао очекиване резултате. Ауторка наводи више теоријских објашњења за неуспех кривичног права у области криминалитета корпорација. Прво, висина запређених казни није адекватна (за моћне корпорације запређене казне нису озбиљна претња у односу на њихову економску снагу), док је могућност откривања кривичног дела мала. Благе казне удружене са ниским процентом извесности санкције чине превентивни ефекат криминалне политике невеликим. Бројни подаци говоре о релативно благој казненој политици према криминалитету корпорација. Тако, 89% од 288 корпорација осуђених пред америчким судовима у периоду од 1984. до 1987. године санкционисано је новчаним казнама чија просечна вредност износи 53, 974 долара. 16% од ових компанија осуђено је и на плаћање накнаде штете, чија је просечна вредност износила 239, 987 долара.

Поступци против корпорација трају дужи временски период и укључују велики број међусобно повезаних актера што умногоме отежава откривање кривичног дела. Чињеница да је и позиција жрте често другачија него код других врста криминалитета, јер процес виктимизације није очигледан (нпр. еколошки деликти), а директне последице је тешко доказати, доводи до тога да реакција жртве као основ за покретање одговарајућих формалних механизма у великом броју случајева изостаје или долази сувише касно. Повезан са овим је и проблем вршења ефикасне истраге корпоративних случајева, јер стандардни истражни инструментаријум који се примењује на случајеве конвенционалног криминалитета није погодан за разоткривање злоупотреба корпорација. Полицијски службеници се обучавају за истраживање конвенционалних злочина и често им недостају истражне вештине употребљиве у сврхе детекције злочина почињених „под велом“ компликовано структурисаних корпорација. Коначно, селективност у примени кривичних прописа од стране надлежних државних органа, доводи до тога да се кривични поступци против најмоћнијих корпорација веома ретко покрећу.<sup>97</sup>

---

<sup>96</sup> Љ. Радуловић, *op.cit.*, 33.

<sup>97</sup> S. Simpson (2002), *op.cit.*, 45-61. О проблему вршења ефикасне истраге случајева криминалитета правних лица видети и: E. Stotland "The Role of Law Enforcement in the Fight against White-Collar Crime," у: H. Edelhertz и T. D. Overcast (eds.), *White-Collar Crime: An Agenda for Research*, Lexington Books, Lexington, 1982, 69-98. Истраживање које су спровели Adler и Lord утврдило је постојање значајне селективности државних агенција. Они су проучавали примену кривичноправних прописа у области еколошких деликата и закључили да

## 2. Недостаци инструментаријума кривичног права и фактори организационе структуре и процене пословног ризика

Поједини аутори заступају гледиште да кривично право није адекватно средство за супротстављање криминалитету корпорација. Овде се прави разлика између кривичних дела која су *mala in se* од оних који су *mala quia prohibita*. Тако, код првонаведене категорије деликата, чија је неморалност неспорна, кривично право је адекватан механизам јер је и друштвена осуда таквих дела неподељена. Ипак, тзв. *regulatory offenses*, за које најчешће одговарају корпоративни учиниоци у англо – америчком праву, представљају другонаведену категорију деликата, чија је неморалност спорна. Код таквих криминалних понашања, ефикасност кривичног права зависи од перцепције његове легитимности. Уколико се норме којима се забрањују одређене пословне праксе доживљавају као неоправдане, одвраћајући ефекат кривичних санкција ће бити низак.

Иако је, са једне стране, показано да блага казнена политика на неки начин „охрабрује“ криминално понашање корпорација, претерано строге казне, са друге стране, доводе до сличних нежељених ефеката - „затварања“ компанија уплашених од потенцијално високих казни за сарадњу са истражним органима; примену механизма попут одласка у стечај/банкрот ради избегавања одговорности; пребацивање производње забрањених производа у друге земље, итд. Поменуте могућности доводе до „преваљивања“ ефеката високих казни са корпорација на њихове кориснике.<sup>98</sup>

Поједина истраживања негирају тезу да је одвраћајући ефекат кривичних санкција већи у односу на друге врсте санкција. Simpson и Corer су анализирали 38 случајева корпорација које су осуђиване због кршења антимонополских прописа, у периоду од 1928. до 1981. године, како би испитали да ли су изречене санкције утицале на смањивање вероватноће поновног вршења деликта. Они су пратили неколико варијабли истовремено -

---

до 1984. године није покренут ниједан кривични поступак против неке од највећих корпорација у САД. У периоду од 1984. до 1989. године, свега 6% од укупног броја процесуираних компанија било је из реда 500 најмоћнијих америчких корпорација. У укупном збиру корпорација против којих је икад покретан кривични поступак за еколошке деликте (до 1991. године, када је Adler-ов и Lord-ов чланак објављен) корпорације из тзв. Fortune 500 (500 најбогатијих корпорација) заступљене су са 1, 6%. Снажан контраст овом податку представља чињеница да ових 500 корпорација ствара око 54% националног дохотка од непољопривредних (индустријских) делатности. Видети: R. W. Adler, C. Lord, Environmental Crimes: Raising the Stakes, *George Washington Law Review*, Vol. 59, 1991, 796.

<sup>98</sup> S. Simpson (2002), *op.cit.*, 52. Са овим се слаже и Braithwaite, који истиче да, тамо где је финансијска цена строгог поштовања прописа превисока, није реално очекивати да ће се компанија понашати у сагласју са правним нормама. Видети: J. Braithwaite (1985), *To Punish or Persuade: enforcement of coal mine safety*, SUNY Press, Albany, New Jersey, 1985, 125.

извесност санкције, висину казне, извор санкције (грађанскоправни, кривични или административни), тржишне промене, економску ситуацију, „криминалне прилике“ и мотивацију. Резултати истраживања показују како кривичне и грађанскоправне санкције имају већи ефекат него административне.<sup>99</sup>

Истраживања показују да процес обраде информација у колективитетима има важне специфичности. Тако, у оквиру групног процеса одлучивања сви учесници се понашају другачије него што би чинили да сами доносе одлуку. Фактори који спречавају појединца да се одлучи за криминални акт, немају исти ефекат приликом групног процеса калкулације ризика. Simpson сматра да се индивидуални доживљај ризика мења и прилагођава групној динамици, те да је већина корпоративних одлука о упуштању у криминалну делатност последица заједничког одлучивања које се не може свести на прост математички збир појединачних воља.

На тај начин, одвраћајући ефекат који би се појавио код појединих актера одлуке нестаје у колективном процесу одлучивања. Иронично је, истиче она, што многи мисле управо обрнуто - да је организацију лакше одвратити од кривичног дела него њено особље. Комплексност организације као ентитета огледа се управо у постојању унутрашњих поткултура које утичу на пословне процесе. У оквиру њих менаџери, запослени, одељења и јединице постављају сопствене циљеве, међусобно се такмиче и доносе пословне одлуке. Овде се мора узети у обзир и могућност да одређене унутрашње организационе јединице предузећа могу имати девијантну поткултуру.<sup>100</sup>

Калкулације ризика од стране предузећа се умногоме разликују у зависности од бројних спољних чињеница. Иако постоји став да су предузећа у лошијој финансијској

---

<sup>99</sup> S. Simpson, C. Koper, Detering Corporate Crime, *Criminology*, Vol. 30, 1992, 347- 376. Студија је утврдила да је висина казне снажнији инхибитор рецидивизма у односу на извесност и „брзину“ санкције. Такође, студија је довела до закључка да културна и економска клима („криминалне прилике“, мотивација, итд.) која окружује предузеће представља снажан „окидач“ криминалног понашања што надилази одвраћајуће ефекте осталих фактора. Block et al. (1981) су радили истраживање о ефектима примене антимонополских мера на пекарске компаније које су незаконито подизале цену белог хлеба и склапале недозвољене тржишне аранжмане у циљу елиминисања конкуренције. Истраживање је показало да су највећи одвраћајући ефекат имале грађанскоправне санкције и страх од покретања парничних поступака за накнаду штете, док су кривичне санкције имале слабији ефекат превенције. Видети: Block et al., *The Deterrent Effects of Antitrust Enforcement*, 137. Наведено према: S. Simpson (2002), *op.cit.*, 37.

<sup>100</sup> S. Simpson (2002), *op.cit.*, 53. Пример за ово Simpson налази у General Dynamics-у, који је педесетих година више пута оптуживан за намештање тендера. Она закључује да су менаџери из продајног и маркетиншког одељења предузећа били склони девијантној поткултури, док су остали делови предузећа, вероватно, пословали у сагласју са законом. И Моог закључује да је поуздање у ефекте кривичних санкција резултат нереалног доживљаја процеса корпоративног одлучивања. Он мисли да строге кривичне санкције пре могу довести до нежељених резултата, него успешно деловати на сузбијање криминалитета корпорација и предлеже окретање алтернативним начинима правне контроле корпорација. Видети: C. A. Moore, Taming the Giant Corporation? Some Cautionary Remarks on the Deterrability of Corporate Crime, *Crime and Delinquency*, Vol. 33, 1987, 379-402.

ситуацији склонија кршењу прописа него она у стабилној, Yaeger примећује да различите студије не дају довољно основа за тај закључак. Истраживања расветљавају чињеницу да се компаније у солидној пословној ситуацији ређе укључују у криминалну делатност у односу на она са slabим пословним резултатима, али и да корпорације које послују у најразвијенијим и најпрофитабилнијим привредним гранама врше противправне акте чешће и од једних и од других. Спољни фактори процене ризика, попут предвиђања будућих глобалних или националних економских трендова или реакције државних фактора, те социјални чиниоци попут девијантне поткултуре обликују процес корпоративног одлучивања и чине да је одвраћајући ефекат кривичних санкција скроман. Државна регулатива постиже боље резултате у превенцији и сузбијању криминалитета корпорација кроз индиректан утицај на културалне и пословно-етичке норме чланова предузећа него кроз претњу санкцијом.<sup>101</sup>

Коначно, и овде треба имати у виду чињеницу да кривично право није једини инструмент превенције криминалитета. У литератури се констатује како је у савременим друштвима преовладала свест о нужности започињања процеса борбе против криминалитета од сузбијања криминогених детерминанти и да од успешности на овом плану умногоме зависе и укупни резултати криминалне политике.<sup>102</sup> Дакле, уколико држава не предузме озбиљне социјално – превентивне мере како би утицала на узроке криминалне делатности правних лица, увођење могућности изрицања кривичних санкција, па ни њихова примена, неће донети жељене резултате.

---

<sup>101</sup> P. Yaeger (2007), “Understanding Corporate Lawbreaking: From Profit Seeking to Law Finding”, у: H. Pontell, G. Geis, *International handbook of white-collar and corporate crime*, Springer Science + Business Media, LLC, New York, USA, 2007, 29.

<sup>102</sup> Љ. Радуловић, *op.cit.*, 41.

# Одељак трећи: Теоријски модели одговорности правних лица за кривична дела и одредбе релевантних међународноправних аката

## ГЛАВА I: Теоријски модели

### 1. Различити теоријски приступи

Теоријске дилеме о постојању правног и моралног основа за кажњавање колективитета старе су колико и теорије о суштини правног лица као правне и социјалне појаве. Теоријски ставови о оправданости кажњавања правног лица кривичним санкцијама кретали су се у распону од потпуног одбацивања до прихватања. Разлог за постојање оштро супротстављених ставова је јасан: кривична одговорност правних лица је институт чије усвајање захтева извесна одступања од класичних кривичноправних доктрина. Основно питање у вези са тим је да ли поменута одступања доводе до неприхватљивог удаљавања од основних принципа кривичног права или се овај институт у крајњој линији може довести у склад са темељним кривичноправним начелима, узимајући у обзир његову криминалнополитичку заснованост.<sup>103</sup>

Lederman истиче како је питање одговорности правних лица актуелизовано средином XIX века, када су корпорације почеле да играју важну улогу у економском животу тадашњег друштва. У то време настаје заокрет којим је корпоративна кривична одговорност од изузетка претворена у правило.<sup>104</sup> Listz је, већ тада, правилно приметио да уколико је правним лицима призната могућност закључивања уговора, треба рачунати на то да се они њих могу не придржавати, или закључивати зеленашке или преварне уговоре.<sup>105</sup>

Ипак, дискусији о основу кажњавања правних лица су претходиле теоријске расправе о суштини правног лица као посебног правног субјекта и темељу за његово кажњавање, то

---

<sup>103</sup> М. Ђорђевић, *Кривична одговорност правних лица*, Савез удружења правника Југославије, Београд, 1968, 25.

<sup>104</sup> E. Lederman, Models for Imposing Corporate Criminal Liability: From Adaptation and Imitation Toward Aggregation and the Search for Self-Identity, *Buffalo Criminal Law Review*, Vol. 4:641, 2000, 642. О различитим теоријским приступима деликтној одговорности правних лица видети и: М. Deisinger, М. Vrhovšek, *Krivična odgovornost pravnih lica*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2009, 42 – 47.

<sup>105</sup> Т. Живановић, *Основи кривичног права – Општи део*, друга књига, 3. измењено и допуњено издање, Београд, 1937, 18.

јест његовој деликтној способности. Ове теоријске расправе су испрва вођене у теорији грађанског права.<sup>106</sup> Прве теорије које су покушале да (мада из различитих перспектива) пруже дефиницију појма правног лица биле су теорија фикције и теорија реалности. Обе наведене теорије настале су у домену грађанског права и у вези са цивилном одговорношћу правних лица, али су њихови ставови пренети и на терен кривичне одговорности.<sup>107</sup>

Питања која се нужно намећу у вези са одговорношћу правног лица (и, претходно, са питањем његове суштине) су везана за могућност остваривања објективних и субјективних елемената бића кривичног дела од стране колективитета. У овом смислу издвајају се две дилеме: да ли правно лице може да изврши радњу кривичног дела и како се колективитету може приписати субјективна одговорност за учињено дело.<sup>108</sup> У зависности од опредељивања за становишта теорије фикције или теорије реалности, пружају се различити одговори на питање о правном лицу као извршиоцу радње и субјекту одговорности за учињено дело.

По теорији фикције, корпорација није стварно постојећ ентитет, са сопственом вољом и свешћу, већ само правна конструкција. Savigny, један од најистакнутијих заступника ове теорије, признавао је како и група појединаца може бити носилац одређених права и обавеза (тј. бити правно лице) али само као својеврсна нормативна фикција. Правно лице нема правни субјективитет по својој реалности већ зато што му право признаје тај субјективитет. Оно нема самосталну вољу, независну од представника, те и носилац одговорности за противправна дела није колективитет, него физичко лице.<sup>109</sup>

Али, осим субјективних елемената бића кривичног дела, која правно лице не може да оствари, теорија фикције не признаје ни могућност извршења радње од стране преузећа, јер оно као целина не може да врши телесне покрете. Правно лице није у стању испунити ни објективна нити субјективна обележја кривичног дела. До оваквог резултата долазимо без обзира коју од теорија о радњи кривичног дела усвојимо (објективну, субјективно – објективну, персоналну, социјалну, социјално – персоналну, финалну).

---

<sup>106</sup> У теорији грађанског права, расправу о питању субјективитета и деликтне одговорности правног лица, по становиштима неких теоретичара, треба напустити јер се, између осталог, показала као јалова и безизгледна. У теорији казненог права, међутим, спор присталица теорије фикције и теорије реалности није завршен. М. Сетинић (2005), *op. cit.*, 243. Уосталом, иако је протекло више од стотину година од када је проблем кривичне одговорности корпорација постао тема многих научних скупова и расправа, ни данас нису пронађени компромисни теоријски ставови који би помирили супротстављена мишљења. L.J. Lazarević, V. Vučković, V. Vučković, *Komentar Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična djela*, „Obod“ a.d., Cetinje, 2007, 11.

<sup>107</sup> Уосталом, ако постоји деликтна способност правног лица у погледу кршења норми једне правне гране, има основа за постављање концепције о њиховој општој деликтној способности.

<sup>108</sup> М. Ђорђевић, *op. cit.*, 26.

<sup>109</sup> М. Ђорђевић, *op. cit.*, 28. Видети и: В. Јакулин (2007), „Одговорност правних лица за кривична дела у Словенији“, у: Устав Републике Србије, кривично законодавство и организација правосуђа, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Intermex д.о.о, Златибор, 2007, 242.

Насупрот теорији фикције стоји теорија реалности, тј. органска теорија, коју је развио Gierke. По становишту на ком стоји органска теорија, органи правног лица су, попут делова организма, саставни елементи ентитета, те се њихови акти сматрају актима корпорација. Када поступају у оквирима свог пословног делокруга, физичка лица су само органи чија је функција формулисање и изражавање воље правног лица. Полазећи од овог становишта, правна лица имају деликтни капацитет јер им се могу приписати противправне радње њихових органа.

Дакле, то што уместо правних лица радње врше њихови органи, није препрека за констатацију да је дело учинио колективитет, јер су радње органа предузете зарад остварења заједничког циља, коришћењем заједничких средстава, а и корист од деликта одлази и правном лицу, а не само његови заступницима. Правно лице је реално постојећ ентитет, који има сопствену вољу. Та воља је, у ствари, воља представника или већине.<sup>110</sup>

Овде је интересантно осврнути се и на питање постављено у литератури – да ли је спор о опредељивању између две теорије уопште потребан, имајући у виду да је дубиозно колико оне могу да утичу на решавање проблема кривичне одговорности правног лица?<sup>111</sup> Иако је теорија реалности у модерној варијанти прихватљивија, јер је заснована на тези о правном лицу као социјалној и правној реалности, она није довољна да одговори на питање где је темељ деликтне способности правног лица.<sup>112</sup> Ова питања су оправдана, јер без обзира да ли правно лице схватамо као нормативну фикцију или реално постојећи колективитет, који је нешто више од простог збира појединаца, остаје спорно како се организацији могу приписати објективни и субјективни елементи бића кривичног дела, када је њихово остварење везано за конкретно физичко лице, носиоца свести и воље у психолошком смислу.

Након питања да о могућности остварења радње и субјективних елемената бића кривичног дела од стране правних лица, логично се намеће и трећа дилема: да ли је природа кривичних санкција таква да није примерено применити их према колективитетима. Овде се јављају следећи проблеми: циљ казне, њен лични карактер и могућност њене примене.<sup>113</sup> Циљ казне не може да буде остварен ако пођемо од идеја теорије фикције, јер фикција нема психичку способност потребну за остваривање циља санкционисања, то јест казна не може утицати на правно лице у смислу поправљања и уздржавања од будућих деликата. Осим аргумената органске теорије, ради побијања овог става користе се и други разлози. У том

---

<sup>110</sup> Т. Живановић, *op. cit.*, 19, 20; М. Ђорђевић, *op. cit.*, 28, 29.

<sup>111</sup> З. Стојановић (1990), Одговорност правних лица за привредне преступе, *Правна мисао*, бр. 3-4/1990, Београд, 97.

<sup>112</sup> М. Cetinić (2005), *op. cit.*, 243.

<sup>113</sup> М. Ђорђевић, *op. cit.*, 26, 27.

смислу јавља се теза да је генерална превенција остварив циљ јер кажњавање правног лица делује одвраћајуће према другим колективитетима. Специјална превенција се постиже деловањем на формирање колективне воље, али и појединце – чланове и заступнике правног лица.<sup>114</sup>

Лични карактер казне се користи као јак теоријски аргумент против кажњавања правних лица. Казна лишења слободе, најчешћа и основна кривична санкција, није подобна за примену на оваквим ентитетима. Новчана казна, опет, није адекватна санкција за правно лице, имајући у виду да погађа како учиниоце тако и чланове колективитета који немају директне везе са кривичним делом.<sup>115</sup> Казна према колективитету није праведна, јер не погађа само чланове, заступнике или већину, већ све припаднике правног лица. Контрааргумент који се износи је да и остале кривичне санкције погађају друга лица осим осуђеног. Последице новчане казне према физичком лицу носе свакако и лица што су од њега финансијски зависна (попут издржаваних лица). Исто се може тврдити и за казну лишења слободе. Међутим, Живановић истиче како овај контрааргумент не стоји, јер кажњавање невиних стоји у суштини санкционисања правних лица, што није случај са казнама према физичким лицима.<sup>116</sup>

У теорији се одавно искристалисао став да правна лица која стичу противправну имовинску корист од криминалног деловања, треба и да одговарају за незаконите активности својих представника. Уосталом, и лица која бивају посредно погођена кривичном санкцијом према предузећу, претходно су, иако такође индиректно, могла имати користи од незаконито стечене добити.<sup>117</sup>

Ако, имајући горе наведене разлоге за и против у виду, прихватимо основну идеју о оправданости кажњавања правних лица кривичним санкцијама, остаје да размотримо различита објашњења основа на којима она почива. У правној науци издвојило се неколико модела, креираних на основу теоријских разматрања, законодавних решења и судске праксе у земљама које познају институт кривичне одговорности правних лица. Они се могу класификовати на различите начине. Могу се издвојити: објективна и субјективна теорија, принцип делегирања, доктрина *respondeat superior*, теорија *alter ego* и принцип агрегације.<sup>118</sup> Као основ класификације, опет, можемо узети и поделу на оне настале у оквирима *common* –

---

<sup>114</sup> *Ibid.*, 38, 39.

<sup>115</sup> Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *op. cit.*, 12.

<sup>116</sup> Т. Живановић, *op. cit.*, 20.

<sup>117</sup> *Ibidem*. О криминалнополитичким аргументима за и против увођења кривичне одговорности правних лица писано је на одговарајућем месту у првом делу рада.

<sup>118</sup> В. Јакулин (2007), *op. cit.*, 244 – 245.

law система и оне потекле у континенталном праву. У првој групацији су заступљене теорија идентификације и теорија одговорности за другог, а у оквиру друге: теорија рикошета, теорија функционалне одговорности и теорија деликта правног лица.<sup>119</sup>

Lederman говори о следећим теоријским концептима кривичне одговорности корпорација: модели адаптације и имитације (доктрина викарне одговорности, доктрина директне одговорности – теорија корпорацијских органа), модел агрегације (доктрина колективног знања) и модел одвојеног идентитета.<sup>120</sup>

Системе одговорности можемо посматрати и поларизовано: аутономна и насупрот њој изведена одговорност, субјективна и, на другом полу објективна одговорност и, као трећи пар супротстављених модела – супсидијарна и кумулативна. Комбинацијом ове три групе теоријских антипода долази се до свих постојећих законских и теоријских модела.<sup>121</sup>

Ослањајући се на ову класификацију и имајући у виду централну тему нашег рада, ми ћемо теоријске моделе одговорности правних лица поделити према критеријуму основа одговорности. Одговорност правног лица може се засновати приписивањем кривице физичког лица (модел изведене одговорности) или на основу понашања саме корпорације као наиндивидуалног ентитета (модел аутономне одговорности). Мислимо да се у оквиру ове две основне групације могу обрадити најважнији модели одговорности правних лица, уз нагласак да у законодавној пракси постоје и комбинације модела. Ипак, пуноћа приказа захтева да се осим ове класификације усвоји и она која почива на подели модела по врсти одговорности (објективни и субјективни), као и она која системе одговорности дели с обзиром на критеријум супсидијарне или кумулативне одговорности правног лица.

## **2. Модели изведене и аутономне одговорности**

### **2.1. Изведена одговорност**

Модели изведене одговорности почивају на идеји да правно лице одговара за акте физичких лица која су са њим на одређен начин повезана. У литератури се изведена одговорност правног лица назива и посредном или акцесорном, јер је везана за одговорност

---

<sup>119</sup> Г. П. Илић (2007), *op. cit.*, 208 - 209

<sup>120</sup> Е. Lederman, *op. cit.*, 641 – 708.

<sup>121</sup> Z. Đurđević (2003), *op. cit.*, 739. Исто: М. Deisinger, М. Vrhovšek, *op. cit.*, 43. Derenčinović, слично, издваја модел идентификације, модел агрегације, модел корпоративне игнорације, модел викарне одговорности и модел корпоративне кривице. Видети: D. Derenčinović, *Zakon o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela*, Nocchi, Zagreb, 2003, 23 - 26.

физичког лица, као и класичном, зато што је најприхваћенија у упоредним кривичним законодавствима. У немачкој теорији она се назива и модел урачунавања (Zurechnungsmodell).<sup>122</sup> Две водеће теорије на којима се заснивају модели изведене одговорности су теорија идентификације (*alter – ego* модел) и викарна теорија (модел *respondeat superior*).

Зачеци института кривичне одговорности правних лица везани су за развој идеја теорије идентификације. Иако су први облици кажњавања ентитета у савременом смислу настали у Енглеској у XIX веку и били засновани на објективној одговорности, развој концепта субјективне одговорности правних лица започео је теоријом *alter ega*. Теорија је настала у области грађанског права и заснива се на логици по којој се правном лицу може приписати деликт физичког лица уколико се оно може поистоветити са њим. Правно лице се сматра кривим јер се полази од тога да одговорно лице ради као правно лице, јер је оно његов разум (енг. brain). Одговорно лице је разум правног лица и његово остварење – *alter ego*.<sup>123</sup> Воља и свест лица на руководећем положају идентификују се са правним лицем које на тај начин задобија психичке категорије које реално нема. Теорија идентификације очигледно почива на схватању правног лица које заступа органска теорија.

Амерички судови су (за разлику од енглеских) поставили шири темељ одговорности правних лица. Ставови изражени у одлукама америчких судова постали су основ викарне теорије (теорије одговорности за другог). Ова теорија је настала у вези са деликтима грађанског права, док је касније пренета на терен кривичног права. Главна разлика у односу на теорију идентификације је у чињеници да се правном лицу приписују акти свих запослених лица, а не само руководећих умова. Дакле, корпорацији се урачунавају, осим аката руководиоца, и акти менаџера високог и средњег нивоа одговорности, али и запослених који не врше никакву функцију у предузећу.

Услови за заснивање одговорности су да је запослени дело извршио у оквиру свог редовног или претпостављеног посла или овлашћења и да је кривично дело учињено са намером стицања користи за правно лице. Чињеница да је корист, већим или мањим делом, припала физичком а не правном лицу, не утиче на кривичну одговорност правног лица. Она не би постојала једино у случају да учинилац није намеравао да оствари никакву корист за предузеће, већ искључиво за себе или друго физичко или правно лице или уколико је кривичним делом нанета штета правном лицу. У случају да је учинилац намеравао да оствари

---

<sup>122</sup> Z. Đurđević (2003), *op. cit.*, 740.

<sup>123</sup> M. Cetinić (2005), *op. cit.*, 246.

корист за правно лице, одговорност ће постојати чак и уколико је учинилац деловао насупрот изричитом налогу или пословној политици правног лица.<sup>124</sup>

Одговор на недостатке идентификацијске и викарне теорије дат је проналажењем нових категорија одговорности у пракси судова, а касније и законодавствима неких англо – америчких земаља. Ставови изнети у одлукама америчких судова, представљали су основ за стварање теорије агрегације, којом се суштински установљава нов облик одговорности правног лица. Новина се састоји у кривичноправном третману организације као независног ентитета, који има сопствену вољу, другачију од простог збира појединачних воља. Најпознатији амерички прецедент у ком је дошло до примене идеја теорије агрегације донет је у случају *United States v. Bank of New England*.<sup>125</sup> Овде је банка осуђена због кршења прописа о девизном пословању, иако није утврђена свест и намера за извршење кривичног дела код било ког од запослених лица у моменту предузимања *actus reus*.

Суд је применио резонавање по ком, у ситуацијама где је немогуће установити конкретног индивидуалног кривца у оквирима комплексне и децентрализоване структуре, оправдано, па и неопходно, утврдити постојање тзв. колективне намере, на бази које се кривична одговорност приписује правном лицу. По овој логици, уколико је један елемент познат запосленом А, други запосленом Б, а трећи запосленом Ц, онда су, за сврху утврђивања кривичне одговорности, сва три елемента позната корпорацији за коју раде А, Б и Ц. Агрегација суштински представља облик урачунавања кривице правном лицу на аутономном основу, јер полази од кривице на индивидуалног ентитета, а не од преношења нечије индивидуалне одговорности на правно лице.<sup>126</sup>

Разлика у односу на систем који почива на теорији идентификације је велика, јер се у првом воља руководећег ума поистовећује са вољом организације, док се у потоњем воља организације формира тако што се кумулирају свест и воља појединих представника, при

---

<sup>124</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *Komentar Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična djela*, Ministarstvo pravde Republike Crne Gore, Podgorica, 2007, 59. Stojanović и Shine наводе пример заснивања одговорности по основу *respondeat superior* доктрине. Ако возач камиона, у замишљеном примеру, немарно управља возилом и повреди пешака, тај пешак може захтевати накнаду штете не само од возача већ и од правног лица у ком је он запослен, јер је кривично дело извршено у оквиру вршења редовног посла. Нехат возача је довољан основ за заснивање кривичне одговорности предузећа и није потребно доказивати како је било које друго лице из корпорације учествовало у извршењу кривичног дела. Видети: *Ibid.*, 16, 17. О идејама викарне теорије видети и код: E. Lederman, *op. cit.*, 651 – 655; P. Вусу, *op. cit.*, 1102; C. De Maglie, *Models of Corporate Criminal Liability in Comparative Law, Washington University Global Studies Law Review, Vol. 4, Issue 3 (2005)*, 553 – 555. De Maglie истиче како су, суштински, идеје викарне теорије, осим у САД, прихваћене и у законодавствима Аустралије, Холандије и Данске.

<sup>125</sup> Текст прецедента доступан на: <http://openjurist.org/821/f2d/844/united-states-v-bank-of-new-england-na> (сајт посећен: 26.09.2011).

<sup>126</sup> О теорији агрегације видети: E. Lederman, *op. cit.*, 661 – 678; В. Јакулин, „Одговорност правних лица за кривична дела у Словенији“, у: Устав Републике Србије, кривично законодавство и организација правосуђа, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу и Intermex, Златибор – Београд, 2007, 245 – 246.

чему је резултанта нов квалитет. Практично, корпорација се гледа као посебан организам, наиндивидуалан и независан, чији су чланови (запослени и руководиоци) „органи и делови тела“, који врше дате функције и разликују се од целине – „корпоративног тела“.

Поједини акти делова корпоративног тела, иако, засебно посматрани, нису кривична дела, постављени у контекст корпоративног деловања, чине скуп елемената довољан за заснивање кривичне одговорности.<sup>127</sup> У литератури наилазимо и на извесну критику идеја теорије агрегације, при чему се полази од тога да ова теорија подразумева како су елементи кривичног дела проузроковани од стране и физичког и правног лица. Насупрот том, истиче се, у пракси се ретко дешава да су деликти резултат заједничког деловања правног и физичког лица, већ до дела физичког лица долази услед непостојања адекватне организације унутар правног лица којом би „се онемогућило вршење кривичног дела од стране учиниоца“.<sup>128</sup>

У ред теорија заснованих на идејама изведене одговорности спада и теорија рикошета, заступљена у француском праву, по којој предузеће одговара уколико један од руководиоца умишљајно или нехатно изврши кривично дело, под условом да је деликт извршен за рачун и у име правног лица. Одговорност правног лица може се установити и у случају да је кривично дело извршио запослени, ако је невршење дужног надзора или контроле органа или представника омогућило остварење деликта. По овом основу, одговорност правног лица може бити кривична или грађанска.<sup>129</sup>

Вреди поменути и идеје теорије функционалне одговорности и теорије деликта правног лица. Прва је настала у пракси холандских судова, а заступљена је у белгијском законодавству. По овом схватању кривично дело физичког лица може се приписати правном лицу само уколико је везано за друштвену функцију коју обавља правно лице.<sup>130</sup> Према томе, правно лице одговара за деликте који су везани за сврху његовог оснивања и деловања.<sup>131</sup> Теорија деликта правног лица је примењена у немачком праву, које не познаје кривичну, већ прекршајну одговорност предузећа. Одговорност предузећа постоји када физичко лице

---

<sup>127</sup> Lederman објашњава принципе агрегацијске теорије на примеру прецедента у случају *United States v. Bank of New England*. Банка је осуђена због кршења монетарних прописа. По њиховим одредбама, она је била дужна да пријави надлежном органу сваку појединачну трансакцију чији износ прелази 10000 долара. Извесно лице извршило је више таквих трансакција, делећи их, међутим, на више мањих појединачних трансакција, од којих је свака остварена преко другог шалтерског службеника. Суд је заузео становиште да је банчино знање укупност знања свих њених службеника, те је она као целина била дужна да зна како је тотална вредност трансакција достигла вредност коју је неопходно пријавити. Логика коју је суд применио почива на следећем принципу: ако службеник А познаје један елемент бића кривичног дела, службеник Б други, а службеник Ц трећи, онда их банка као целина познаје све. Овде се сједињују елементи 8објективни и субјективни) бића кривичног дела, присутни код одвојених субјеката. Видети: *Ibid.*, 663 – 665. Видети и: А. I. Pop, *op. cit.*, 33, 34.

<sup>128</sup> М. Cetinić, *op. cit.*, 245.

<sup>129</sup> J. Pradel, *Droit pénal comparé*, 2 édition, Dalloz, 2002, 357.

<sup>130</sup> Г. П. Илић (2007), *op. cit.*, 209.

<sup>131</sup> D. Derenčinović, *op. cit.*, 27.

противправном радњом прекрши прописе и тиме учини кривично дело или прекршај. Услов за заснивање одговорности је да је кривичним делом повређена дужност коју је правно лице имало или је остварило (или се претпоставља да је остварило) неку корист. Одговорност постоји и у случају пропуштања надзора од стране руководећег лица. Уколико се докаже да је кривично дело извршило лице унутар руководеће структуре или да је оно пропустило вршење надзора, одговорност ће постојати и у случају да није утврђен идентитет физичког лица које је извршило деликт.<sup>132</sup>

У немачкој доктрини заступљена је и тзв. теорија неидентификације. По њој, правно лице може бити одговорно за кривично дело када се зна да је кривично дело скривљено учинио неки од његових припадника, али је немогуће утврдити његов идентитет. Овим решењем се покушава избећи објективизација кривичне одговорности уз истовремено стварање основе за кажњавање правних лица.<sup>133</sup>

У литератури се истиче како су модели изведене одговорности најелегантније решење уколико се посматра из угла класичних кривичноправних доктрина, јер не захтевају увођење нових кривичноправних категорија. Ипак, у немачкој доктрини се често наводи аргумент о неодрживости концепције приписивања туђих аката одређеном лицу, јер је она страна полазним основама модерног кривичног права.<sup>134</sup>

## 2.2. Аутономна одговорност

Модели аутономне одговорности засновани су на другачијим теоријским поставкама у односу на моделе изведене одговорности. Они представљају искорак ка стварању нових категорија кривице, прилагођених правним лицима као наиндивидуалним ентитетима, који поседују самосталну одговорност, независну од одговорности физичких лица која их сачињавају. У теорији се овај модел назива и непосредном или оригинерном одговорношћу правних лица. Основни разлог који се наводи у прилог установљавања аутономне одговорности је тврдња да се предузећа не могу свести на прост збир појединаца који у њима раде.

Криминалнополитички разлози за конципирање аутономне одговорности су неспорни. У пракси је често тешко утврдити идентитет конкретног физичког лица које је извршило кривично дело. Ако пођемо од строге примене теорије идентификације или викарне теорије,

---

<sup>132</sup> Г. П. Илић (2007), *op. cit.*, 209.

<sup>133</sup> I. Simović – Hiber (2007), *op. cit.*, 87, 88.

<sup>134</sup> Z. Đurđević (2003), *op. cit.*, 741.

у оваквим случајевима правно лице би остало некажњено. Критике наведених теорија односе се и на чињеницу да савремене корпорације имају другачију структуру у односу на оне из XIX века, у којима су постојала лица чија је моћ одлучивања била таква да се могу посматрати као руководећи ум и *alter – ego* правног лица. Данашње корпорације одликује децентрализација и диференцијација овлашћења, те се извршење дела, моћ одлучивања и информације не налазе у рукама истог лица.<sup>135</sup>

У аустралијском законодавству примењен је тзв. модел корпоративне кривице чија је суштина у идеји да правна лица нису фикција већ реалитет, који има самосталну одговорност која потиче од пословних пракси и политика интегрисаних у биће правног лица. Непостојање или непримењивање ових политика и пракси, услед ког долази до извршења кривичног дела правног лица, основ је за установљавање његове кривичне одговорности. Овде се ради о такозваној корпоративној кривици, а чињеница да се одговорност правног лица не заснива посредно, на одговорности физичког лица, објашњава се тако што се корпорација може „окривити“ због сопствених пракси и политика које су довеле до извршења кривичног дела.<sup>136</sup>

Интересантна је и теорија корпоративне игноранције. Правно лице, у смислу ове теорије, одговара ако на основу судског налога не пронађе конкретно физичко лице које је извршило деликт и не предузме интерне мере за његово дисциплинско кажњавање и пријављивање надлежним органима, као и спречавање будућих противправности. Ипак, овај приступ је у теорији често критикован, јер доводи до неприхватљиве ситуације у којој државни органи остају по страни, а самом правном лицу се препушта вођење унутрашње истраге против конкретног извршиоца кривичног дела. Питање је колико је ово правно-догматски прихватљиво решење.<sup>137</sup>

Ефектно објашњење суштине овог приступа даје Вису. Она полази од идеје да свака корпорација поседује сопствени „етос“, тј. корпоративни идентитет, независан од скупа појединаца који руководе или раде у корпорацији. Етос настаје као резултанта динамичких процеса који се одвијају у корпорацији, тј. интеракција свих који делају зарад остваривања циљева корпорације. Овде се користи интересантна аналогија: као што жива ћелија има

---

<sup>135</sup> *Ibid.*, 741, 742. De Maglie сматра како практични разлози подупиру увођење кривице корпорације као посебне целине, јер је у многим случајевима готово немогуће засновати одговорност правног лица на темељу кривице физичког, пошто је потоњу тешко доказати. Она наглашава да су заступљена четири модела заснована на организационом критеријуму приписивања одговорности (на супрот тзв. антропоморфних модела) и да су она утемељена на: 1. пословним политикама; 2. корпоративној култури; 3. недостацима у процесу превенције и 4. неадекватној реакцији корпорације. С. De Maglie, *op. cit.*, 557, 558.

<sup>136</sup> М. Cetinić (2005), *op. cit.*, 246.

<sup>137</sup> О теорији корпоративне игноранције пише и: D. Derenčinović, *op. cit.*, 24, 25. Критику решења ове теорије види код: М. Cetinić (2005), *op. cit.*, 245.

сопствени идентитет, одвојен од активности молекула који је сачињавају, тако и правно лице има корпоративни идентитет одвојен од његових елемената (руководилаца и запослених). Правном лицу се, пак, кривично дело може приписати само ако се докаже како је корпоративни етос, схваћен као одвојен ентитет, охрабрио (подстрекао, навео) конкретно физичко лице да изврши дело. Дело, у том смислу, мора бити мотивисано политикама, циљевима и пословним праксама корпорације, то јест карактеристичним духом који у њој влада.<sup>138</sup>

У Европи, принципе теоријских модела аутономне одговорности нормирали су швајцарски и, делом, фински законодавац. Два основна облика овог модела су одговорност због недостатака у организацији или кривица због организације (погрешна организација управљања) и одговорност због пропуштања обавезе надзора коју предузеће има приликом предузимања одређених ризикантних радњи типичних за дате делатности. Швајцарски законодавац је ова два облика аутономне одговорности предузећа везао само за кривична дела наведена у одребама ратификованих међународних конвенција. Аутономна одговорност предузећа, по овом схватању, заснована је на неадекватном менаџменту и погрешној процени ризика од стране управе правног лица.

У литератури постоји став по ком се кривица због организације може оправдати тиме што се овде упућује својеврстан прекор организацији, која се као посебан ентитет може сматрати адресатом моралних норми. Ово становиште прихвата да се кривица у класичном смислу односи само на физичко лице, али полази од идеје да правно лице може бити сматрано субјектом кривице у ширем смислу (такозвана социјална кривица). Ако руководећи и/или надзорни органи пропусте примену мера организације и надзора које омогућавају прописно вршење послова, онда се само правно лице сматра кривим због деликта учињеног од стране физичког лица. Правно лице је одговорно ако није сачинило програме, политике и праксе (и обавестило о њима запослене) и предузело организацијске мере потребне за превенцију одређених кривичних дела.<sup>139</sup>

*Мислимо да поменути теоријска експликација оправдава приступ швајцарског законодавца. Наиме, било би нереално очекивати да правно лице предузима организацијске мере и програме за спречавање свих кривичних дела које запослени могу да учине у његову*

---

<sup>138</sup> Р. Вису, *op. cit.*, 1099. Ауторка наглашава како радије користи термин „етос“ него популарније термине „корпоративна култура“ и „корпоративна личност“. Она објашњава како термин „етос“ користи у савременом смислу, а да се његово порекло везује за Аристотела, који га је употребљавао да опише дух, став, карактер говорника, који оставља утисак на публику независно од садржаја говора. Данас, под овим појмом се подразумева *карактеристичан дух, доминантно држање или преовлађујућа атмосфера у заједници, институцији или систему. Ibid.*, 1123.

<sup>139</sup> М. Cetinić (2005), *op. cit.*, 247.

*корист. Рационално је ограничити круг кривичних дела за које правно лице одговара на темељу аутономне кривице, јер је оправдано наметнути дужност предузимања свих разумних и нужних мера за превенцију одређених деликата, попут корупције или прања новца, који су уско везани за пословање привредних субјеката.*

### **3. Остале поделе теоријских модела одговорности**

И изведена и аутономна одговорност правних лица може бити заснована на објективној или субјективној одговорности. Ипак, у европским континенталним правима, изведена одговорност увек је и субјективна, јер она не познају институт објективне кривичне одговорности. Насупрот њима, *common – law* системи започели су историјат кажњавања правних лица са принципом објективне одговорности за кривична дела. Први облици одговорности правног лица били су засновани на објективној одговорности. Они су и данас опстали у англоамеричком праву.

Суштина објективне одговорности предузећа је да оно одговара због извршења кривичне радње од стране одређеног физичког лица, без обзира на постојање субјективног елемента бића кривичног дела (попут тзв. *regulatory offences* у енглеском праву). Суштина овог приступа је да се суд ослободи тражења кривице, да се одговорност објективизује и утемељи на самој радњи извршења, без улажења у оствареност субјективног елемента.<sup>140</sup> У литератури наилазимо на став како је аутономна, самостална одговорност правних лица углавном заснована на принципу објективне одговорности. Основ кривичне одговорности је у поступању правног лица које се манифестује кроз његову неадекватну организацију, непредузимање потребних мера или невршење дужног надзора, тј. неспречавање одговорног лица да изврши кривично дело. Овде се полази од идеје да аутономни модели не траже никакви облици кривице у субјективном смислу, те да је овај облик одговорности објективан, а његов основ чине пропусти правног лица.<sup>141</sup>

Ипак, постојање кривице сматра се у већини законодавстава нужним условом за заснивање одговорности правног лица. *Као што је показано у претходној тачки, разлике су само у начину заснивања одговорности правног лица. Тај основ се налази или у кривици одређених физичких лица или у оригинерној одговорности самог предузећа. Према томе, овај став не сматрамо заснованим.*

---

<sup>140</sup> *Ibid.*, 244.

<sup>141</sup> Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *op. cit.*, 12.

Системи кумулативне и супсидијарне одговорности разликују се у зависности од субјеката који подлежу одговорности за учињено кривично дело. Код модела кумулативне одговорности за кривично дело одговарају и правно и физичко лице, док код потоњег одговара само један од наведених правних субјеката. Модел супсидијарне одговорности правног лица заснива се на идеји да је одговорност правног лица непотребна категорија када је утврђена одговорност конкретног физичког лица које је извршило кривично дело. Неки теоретичари сматрају да је кажњавање правног лица у оваквим случајевима криминалнополитички штетна мера. Иначе, правно лице чија се одговорност утврђује само уколико се не пронађе индивидуални учинилац, у литератури се назива и допунски извршилац.<sup>142</sup>

Кумулативна одговорност физичког и правног лица не представља саучесништво, већ својеврсну паралелну одговорност за исто кривично дело. Реч је, дакле, о привидном саизвршилаштву. Физичко лице одговара за кршење сопствених обавеза, различитих од дужности правног лица. Кумулативни модел се предвиђа у већини законодавстава, у складу са одредбама ратификованих међународних конвенција које га препоручују. У системима изведене одговорности она се и подразумева јер је одговорност правног лица заснована на кривици физичког лица.<sup>143</sup> Ипак, законодавства често нормирају могућност заснивања одговорности правног лица и онда када постоје стварне или правне сметње за гоњење одговорног физичког лица.

## **ГЛАВА II: Одговорност правних лица у одредбама међународноправних аката**

Један од основних мотива за доношење српског ЗОПЈКД свакако је била потреба за хармонизацијом домаћег правног система са међународноправним документима и стандардима који су њима постављени. Преглед најважнијих међународноправних докумената показаће да они не намећу државама потписницама обавезу увођења кривичне одговорности правних лица, већ само захтевају да оне предузму законодавне кораке којима ће обезбедити адекватно кажњавање предузећа, без обзира да ли ће санкције бити кривичне, грађанске или управне природе.<sup>144</sup>

---

<sup>142</sup> I. Simović – Hiber (2007), *op. cit.*, 102.

<sup>143</sup> *Ibidem.*

<sup>144</sup> З. Стојановић, Д. Коларић, *op. cit.*, 33.

## 1. Савет Европе, ОЕСД, Уједињене нације

У оквиру Савета Европе расправе о одговорности правних лица за кривична дела су започеле још седамдесетих година прошлог века. Најзначајнији документ Савета Европе који позива државе да учине одређене кораке ка увођењу кривичне одговорности корпорација у унутрашње право је *Препорука R (88) 18 о одговорности организација са статусом правних лица за кривична дела учињена у вршењу њихових делатности*, из 1988. године (*Recommendation No. R(88) 18 concerning liability of enterprises having legal personality for offences committed in the exercise of their activities*). Пре ње, донете су Препорука R (77) 28 и Препорука R (82) 15. Прва се односила на улогу кривичног права у заштити животне средине, а потоња на кривичноправну заштиту потрошача. Препорука R (88) 18 јасно захтева од држава да, осим грађанскоправне, уведу и друге облике одговорности предузећа за кривична дела почињена у оквиру њихових делатности.<sup>145</sup>

У оквиру Савета Европе донет је, крајем прошлог и почетком овог века, већи број конвенција које имају директне везе са одговорношћу правних лица. То су: *Конвенција о заштити животне средине кроз кривично право (Convention on the protection of the environment through criminal law, 1998)*, *Кривичноправна конвенција о корупцији (Criminal Law Convention on Corruption, 1999)*,<sup>146</sup> *Конвенција о високотехнолошком криминалу (Convention on Cyber-Crime, 2001)*,<sup>147</sup> *Конвенција Савета Европе о борби против трговине људима (Convention on Action against Trafficking in Human Beings, 2005)*,<sup>148</sup> *Конвенција Савета Европе о спречавању тероризма (Convention on the Prevention of Terrorism, 2005)*,<sup>149</sup> *Конвенција Савета Европе о прању, тражењу, заплени прихода стечених криминалом и о финансирању тероризма (Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the*

---

<sup>145</sup> О овоме пишу и: М. Cetinić (2005), „Kaznena odgovornost pravnih lica – Kakva su rešenja moguća i očekivana“ и: D. Radovanović (prir.), *Kazneno zakonodavstvo: progresivna ili regresivna rešenja*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Viša škola unutrašnjih poslova, Zemun, 2005, 239; Z. Đurđević (2003), *op. cit.*, 727.

<sup>146</sup> Наша земља ратификовала је Конвенцију Законом о потврђивању Кривичноправне конвенције о корупцији („Службени лист СРЈ - Међународни уговори“, број 2/2002 и „Службени лист СЦГ - Међународни уговори“, број 18/2005).

<sup>147</sup> Закон о потврђивању Конвенције о високотехнолошком криминалу („Службени гласник РС“, број 19/2009).

<sup>148</sup> Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима („Службени гласник РС“, бр. 19/2009)

<sup>149</sup> Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о спречавању тероризма („Службени гласник РС“, бр. 19/2009).

*Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism, 2005*).<sup>150</sup> Ипак, ниједна од наведених Конвенција не намеће државама обавезу увођења кривичне одговорности правних лица. Државе потписнице се могу одлучити за кривичну, грађанску или прекршајну одговорност правних лица.

Кривичноправна конвенција о корупцији и Конвенција о високотехнолошком криминалу не дозвољавају стављање резерве на одредбе о одговорности правних лица за кривична дела. Одговорност правних лица за кривична дела заснива се на актима одговорних лица учињених у име и за рачун предузећа. Члан 18 Кривичноправне конвенције о корупцији предвиђа обавезу државе потписнице да донесе правне и друге мере које ће осигурати кажњавање правних лица за кривична дела давања мита, трговина утицајем и прање новца, у складу са одредбама Конвенције. Услов за заснивање одговорности је почињење дела у корист правног лица од стране било ког физичког лица, које делује самостално или као део правног лица уколико оно у предузећу има водећу улогу, и то на темељу права на заступање, овлашћења за доношење одлука или вршење надзора у оквиру правног лица. Одговорност предузећа постојаће иако је дотично лице деловало у својству саучесника. Конвенција у ставу 2 захтева од држава и примену мера које ће осигурати кажњавање правних лица у случају да је кривично дело извршило физичко лице које делује под надзором или контролом лица из става 1, уколико је до деликта дошло услед невршења надзора.

Конвенција о високотехнолошком криминалу у члану 12 предвиђа обавезу увођења одговорности правних лица за кривична дела учињена у њихову корист. У литератури се закључује како је модел одговорности правног лица постављен у члану 12 Конвенције готово истоветан оном из члана 18 Кривичноправне конвенције о корупцији. И овде се, дакле, предвиђа изведена одговорност правног лица за кривична дела одговорног лица и препоручује кажњавање предузећа када је деликт извршен услед непостојања дужног надзора.

Велики допринос уношењу института кривичне одговорности правних лица у европска кривична законодавства дала је и Конвенција ОЕЦД-а из 1997. године. Реч је о *Конвенцији о забрани подмићивања страних јавних службеника у међународним пословним трансакцијама (Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International*

---

<sup>150</sup> Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о прању, тражењу, заплени прихода стечених криминалом и о финансирању тероризма („Службени гласник РС“, бр. 19/2009).

*BusinessTransactions*).<sup>151</sup> Државе потписнице преузеле су обавезу да предвиде одговорност правних лица за кривична дела активне корупције у међународним пословним трансакцијама.<sup>152</sup> Конвенција предвиђа кажњавање предузећа и у случају да није утврђен идентитет физичких лица која су учинила кривично дело. Физичка лица одговарају кумулативно са предузећем. Правно лице одговара и у случају пропуштања дужне пажње од стране одговорног лица уколико услед тога дође до извршења кривичног дела. Ако је управа предузећа предузела све потребне превентивне мере за спречавање деликта, постоји основ за факултативно ослобађање од казне. Коначно, кривичне санкције би, по тексту Конвенције, требало применити само у случају најтежих противправности, посебно узимајући у обзир степен кривице правног лица, последице кривичног дела и потребе превенције будућих деликата.

Члан 2 став 1 Конвенције захтева од држава да предузму мере које ће осигурати увођење одговорности правних лица за кривична дела. Од држава се, међутим, није захтевало искључиво увођење кривичне одговорности правних лица, већ увођење ефикасних, примерених и одвраћајућих санкција, укључујући и новчане казне. Дакле, државе које не познају кривичну одговорност предузећа, могле су испунити преузете обавезе и увођењем одговарајућих некривичних санкција, под условом да оне остварују ефекат одвраћања. То јасно произлази из члана 3 става 2 Конвенције. Према томе, земље коју су ратификовале Конвенцију нису се обавезале на увођење кривичне одговорности правних лица, те она не представља основ за универзално ширење института.

У оквирима Уједињених нација усвојена је *Конвенција о транснационалном организованом криминалу (United Nations Convention against Transnational Organized Crime, 2000)*,<sup>153</sup> којом се од потписница захтева увођење одговорности правних лица за кривична дела организованог криминала, корупције, прања новца и ометања правосуђа. Ни ова Конвенција, међутим, не прописује обавезу нормирања кривичних санкција за деликте правних лица, већ препушта државама да се одреде за врсту санкција (грађанскоправне, прекршајне или кривичноправне). Став 4 члана 10 експлицитно одређује како државе могу

---

<sup>151</sup> О имплементацији Конвенције у појединим државама потписницама видети извештај: Steps taken and planned future actions by participating countries to ratify and implement the Convention on combating bribery of foreign public officials in international bussiness transactions. Текст извештаја доступан на: [http://www.oecd.org/document/24/0,3343,en\\_2649\\_34859\\_1933144\\_1\\_1\\_1\\_1,00.html](http://www.oecd.org/document/24/0,3343,en_2649_34859_1933144_1_1_1_1,00.html) (сајт посећен: 09.07.2010).

<sup>152</sup> Текст Конвенције доступан на: <http://www.oecd.org/dataoecd/4/18/38028044.pdf> (сајт посећен: 09.10.2010).

<sup>153</sup> [http://www.uncjin.org/Documents/Conventions/dcatoc/final\\_documents\\_2/convention\\_eng.pdf](http://www.uncjin.org/Documents/Conventions/dcatoc/final_documents_2/convention_eng.pdf) (сајт посећен: 24.4.2011). Србија, то јест СРЈ, ратификовала је Конвенцију Законом о потврђивању Конвенције о транснационалном организованом криминалу и допунских протокола („Службени лист СРЈ-Међународни уговори“, број 6/2001).

предузети ефикасне, пропорционалне и одвраћајуће кривичне или некривичне санкције, укључујући и новчане казне.

У оквирима УН донета је и *Конвенција УН против корупције (United Nations Convention against Corruption, 2003)*.<sup>154</sup> Одговорност правних лица за кривична дела помиње се у члану 26 Конвенције. Став 1 предвиђа обавезу држава да предузму потребне мере, у складу са својим правним принципима, како би успоставиле одговорност правних лица за кривична дела на која се Конвенција односи. Став 2 члана 26 дозвољава потписницама избор између кривичне, грађанске и прекршајне одговорности. Став 3 препоручује кумулативну одговорност физичких и правних лица, док став 4 захтева да санкције за које се конкретно законодавство определи буду ефикасне, сразмерне и одвраћајуће.

## 2. Правни прописи ЕУ

Правни прописи Европске уније такође предвиђају одговорност правних лица за кривична дела. Ови прописи су део тзв. правне тековину ЕУ (*acquis communautaire*), те су значајне како за чланице Уније, тако и за земље које желе да јој се придруже.<sup>155</sup> Члан 3 Другог протокола (ступио на снагу 2009. године) уз Конвенцију о заштити финансијских интереса европских заједница, донету 1995. године (ступила на снагу 2002. године) (*Convention on the protection of the European Communities' financial interests*),<sup>156</sup> предвиђа обавезу држава да пропишу одговорност правних лица за кривична дела преваре, давања мита и прања новца уколико је деликт извршило физичко лице у корист предузећа, без обзира да ли делује самостално или као део органа правног лица, ако то лице има водећу позицију унутар правног лица.

---

<sup>154</sup> Србија је ратификовала Законом о потврђивању Конвенције Уједињених нација против корупције („Службени лист СЦГ- Међународни уговори“, број 12/2005). Текст Конвенције доступан на: [http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Convention/08-50026\\_E.pdf](http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Convention/08-50026_E.pdf) (сајт посећен: 10.07.2010).

<sup>155</sup> Z. Đurđević (2003), *op. cit.*, фуснота 32, 728.

<sup>156</sup> Текст Другог протокола уз Конвенцију о заштити финансијских интереса европских заједница доступан на: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=208148&from=off> (сајт посећен: 10.07.2010). О Конвенцији, Протоколима и њиховом ступању на снагу видети и: <http://cc.bingj.com/cache.aspx?q=second+protocol+Convention+on+the+protection+of+the+European+Communities%e2%80%99+financial+interests&d=4905119239833099&mkt=en-US&setlang=en-US&w=3b775a43,975faf68> (сајт посећен: 26.09.2011).

Више о настанку, садржају и имплементацији Конвенције видети код: Z. Đurđević (2007), *Konvenција o zaštiti financijskih interesa europskih zajednica - nastanak, sadržaj i implementacija*, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* (Zagreb), vol. 14, broj 2/2007, 921-966.

Одредба овог члана регулише одговорност правног лица на готово истоветан начин као и Кривичноправна конвенција Савета Европе о корупцији и Конвенција Савета Европе о високотехнолошком криминалу (водећа позиција унутар правног лица одређује се на темељу права на заступање, овлашћења за доношење одлука или вршење надзора, предвиђа се одговорност и у случају пропуштања надзора, итд.)

Члан 4 говори о санкцијама које би национална законодавства требала да уведу за кривична дела правних лица. Државе могу да бирају између кривичних и некривичних санкција, с тим да оне морају бити ефикасне, сразмерне и одвраћајуће (формулација која се понавља у свим анализираним међународноправним инструментима). Одредба наводи да се међу санкцијама могу наћи: искључење права на добијање јавних субвенција (benefits) или донација, трајна или привремена дисквалификација тржишних активности предузећа, постављање под судски надзор и престанак правног лица (judicial winding-up order). Члан 5 предвиђа обавезу држава да пропишу нормативне мере којима ће осигурати одузимање предмета стечених или насталих кривичним делима давања и примања мита, прања новца и преваре, без задирања у евентуална права савесних трећих лица.

У теорији се водила расправа о правној природи одговорности предвиђене Протоколом. Иако се у поменутиим одредбама Протокола јасно говори да државе могу применити и некривичне санкције према предузећима, постоје европски теоретичари који тврде да је смисао овог документа управо увођење кривичне одговорности, што аргументују аустријском резервом, као и ставом који је Европска комисија изнела у нацрту Протокола.<sup>157</sup>

Осим Другог протокола, ЕУ је донела још низ прописа релевантних за институт кривичне одговорности корпорација. Ради се, углавном, о оквирним одлукама и заједничким акцијама, правним актима чији је циљ уједначавања закона и других важећих прописа у земљама чланицама. Ови акти не стварају непосредне правне ефекте у националним законодавствима, попут директива ЕУ, већ обавезују државе да постигну одређене резултате,

---

<sup>157</sup> Члан 18 став 2 предвиђа могућност да Република Аустрија стави резерву на одредбе чл. 3 и 4. Аустрија у моменту потписивања Конвенције није познавала одговорност правних лица за кривична дела, те ове одредбе не би биле у складу са њеним правним поретком. Ипак, у истом ставу се прецизира како важење резерве истиче након протеча пет година од усвајања унутрашњег правног акта којим се ратификује Протокол. И ова одредба указује да се институт одговорности правних лица за кривична дела сматра нужним исходиштем нормативних реформи у европским земљама. То доказује и развој аустријског законодавства након усвајања Протокола. Наиме, иако је рок од пет година истекао још 2002. године, Протокол није ступио на снагу, те Аустрија ни тада није стекла обавезу увођења одговорности предузећа у складу са члановима 3 и 4. Ипак, све већи број теоретичара у овој земљи се почео залагати за успостављање одговорности правних лица за кривична дела, те је влада донела Нацрт савезног закона о кажњивости правних лица. Видети: Z. Đurđević (2003), *op. cit.*, 731-738. Коначно, 2006. године на снагу је ступио закон којим се уводи одговорност правних лица за кривична дела (*Verbandsverantwortlichkeitsgesetz ("VbVG")*). Видети: P. Lewish, „Austria“, у: C. Pelz (eds.), *Business Crimes and Compliance Criminal Liability of Companies Survey*, Lex Mundi Ltd., 2008, 6.

не улазећи у начине на које ће оне постићи дате циљеве. У литератури се као релевантне помињу следеће: Заједничка акција о спречавању трговине људима и сексуалног искоришћавања деце (1997), Заједничка акција о корупцији у приватном сектору (1998), Заједничка акција о кажњивости припадника криминалног удружења у државама чланицама ЕУ (1998), Оквирна одлука Савета о јачању заштите казнама и другим санкцијама за фалсификовање новца са обзиром на увођење евра (2000), Оквирна одлука о борби против преваре и фалсификовања безготовинских средстава плаћања (2001).<sup>158</sup>

Осим поменутих прописа, који имају снагу формалних правних извора, значајан документ на историјском путу развоја института представљају и два нацрта, то јест пројекта са циљем стварања основа за израду јединственог европског закона за заштиту финансијских интереса ЕУ. То су тзв. *Corpus Juris* и Зелена књига о кривичноправној заштити финансијских интереса ЕУ, која представља наставак првопоменутог пројекта. Обе студије израђене су на иницијативу Европске комисије, а у њиховом сачињавању су учествовали реномирани теоретичари кривичног права из земаља чланица ЕУ. Рад на *Corpus Juris*-у је започео 1995 године, а његова прва верзија је објављена 1997. године. Новелирани нацрт пројекта, настао као реакција на примедбе изнесене у стручној јавности, објављен је 2000. године. Зелена књига је објављена крајем 2001. године.<sup>159</sup>

*Corpus Juris*<sup>160</sup> у члану 13 ставу 1 предвиђа одговорност организација за кривична дела. Појам организације је шири од концепта правног лица јер осим друштвених творевина које имају признат правни субјективитет, обухвата и оне које правни поредак не признаје за субјекте права, уколико имају властиту имовину којом могу слободно да располажу. Организација одговара за кривично дело ако је оно извршено од стране његовог органа или заступника који имају правна или фактичка овлашћења за доношење одлука у име организације. Став 2 предвиђа кумулативну одговорност физичких лица које је извршило деликт или у њему учествовало у својству саизвршиоца, подстрекача или помагача.

Зелена књига о кривичноправној заштити финансијских интереса ЕУ предвиђа одговорност правног лица на темељу кривичног дела извршеног од стране физичког лица које унутар њега има власт доношења одлука, али и (слично горе анализираним конвенцијама и препорукама, донетим у оквиру Савета Европе, ОЕCD-а и ОУН) у случају

---

<sup>158</sup> Z. Đurđević (2003), *op. cit.*, 738.

<sup>159</sup> Текст Зелене књиге доступан на:

[http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2001/com2001\\_0715en01.pdf](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2001/com2001_0715en01.pdf) (сајт посећен: 16.04.2012.)

<sup>160</sup> Текст документа доступан на:

<http://users.onvol.net/98560/site/legal/corpus%20juris.pdf> (сајт посећен: 16.04.2012.)

када деликт изврши њој подређено лице, уколико је кривично дело тог лица последица недостатака у управљању и надзору одговорног лица.

## **ДРУГИ ДЕО: ИСТОРИЈСКИ И УПОРЕДНОПРАВНИ ПРИКАЗ ОДГОВОРНОСТИ ПРАВНИХ ЛИЦА ЗА КРИВИЧНА ДЕЛА**

### **Одељак први: Историјски приказ**

Проблем одговорности правних лица за кривична дела има своју историјску димензију. Иако се ради о правном институту новијег датума, који је свој савремени облик почео да добија тек у последњим деценијама XX века у земљама европско – континенталне традиције, а око век и по раније у англо – америчким правима, чињеница је да се питање одговорности колективитета постављало и у ранијим историјским периодима, као и да су одређени облици колективне одговорности (и одговорности колективитета) били присутни још у Старом и Средњем веку.<sup>161</sup> Према томе, институт одговорности организација за кривична дела које почине њихови чланови има свој историјски пут који треба приказати, макар у главним цртама, пре него се приступи анализи позитивноправних решења у савременим законодавствима.

### **ГЛАВА I: Античко доба и средњи век**

Кривична одговорност правних лица је институт новијег датума. Корени настанка савременог облика овог института датирају од средине XIX века, када је енглеска судска пракса развила принцип одговорности корпорација за *regulatory offences*. Ипак, одговорност колективитета или колективна одговорност постојали су у различитим формама у античком

---

<sup>161</sup> Тарановски истиче како је „у историји кривичног права вреди скоро као опште правило, да је индивидуалној одговорности претходила колективна...“. Т. Тарановски, *Историја српског права у немањинској држави, II део: Историја кривичног права*, Издавачка књижарница Геца Кон, Београд, 1931, 27.

добу и средњем веку. Колективна одговорност територијалних јединица и одређених установа присутна је од ране историје, а концепт објективне одговорности, који је карактерисао стара права, погодовао је стварању принципа о колективној одговорности за деликт што почини индивидуално лице. Античко друштво представљало је пре систем састављен од породица или кланова као основних елемената, него скуп независних појединаца. Стога, идеја о колективној одговорности није била нимало необична, јер се, често, акт једног члана заједнице (породице, рода, клана, племена) сматрао актом читаве скупине. Права тог периода су и била подешена за примену на мале независне групе, пре него на слободне појединце.<sup>162</sup>

## 1. Античко доба

Право на удруживање и стварање приватних асоцијација са одређеном сврхом присутно је још од римског права. Оно је допуштало појединцима да оснивају верске, трговачке и добротворне организације, користећи за њих називе *universitates personarum* (или *corpus/ universitas*, као шири појам што обухвата и римску државу као правно лице) и *universitates rerum*. Првопоменути термин се односио на верске, трговачке и административне ентитете, а потоњи је обухватао и добротворне организације. Територијалне јединице означаване су терминима *civitas, municipium, respublica, communitas*.<sup>163</sup>

Римско друштво, у ствари, од IV и III века пре Христа, почиње постепено да прелази из колективистичке фазе, у фазу индивидуалистичке еманципације. Овај процес створио је плодно тле за формирање првих слободних асоцијација.<sup>164</sup> Удружења су временом постаја социјална реалност за коју је требало наћи одговарајућу правну форму постојања. Римски правници су ту форму пронашли у концепту правног лица. Колективитети су у римском праву имали правну способност, па су располагали имовином одвојеном од оснивачеве и имали сопствена права и обавезе. Ипак, у очима римског права они су били само правна фикција, без свести и воље, која није могла бити кривично одговорна за сопствено понашање. И Savigny, проучавајући Дигеста и Кодекс, долази до закључка да су у римском праву колективитети за учињене деликте одговарали само грађанскоправно.<sup>165</sup>

---

<sup>162</sup> Тако: D. H. Branco, *Towards A New Paradigm For Corporate Criminal Liability In Brazil: Lessons From Common Law Developments*, MA thesis, University of Saskatchewan, Saskatoon, 2006, 11.

<sup>163</sup> *Ibid.*, 12; A. I. Pop, *op. cit.*, 8.

<sup>164</sup> D. H. Branco, *op. cit.*, 12.

<sup>165</sup> Т. Живановић, *Основи кривичног права – Општи део*, друга књига, 3. измењено и допуњено издање, Београд, 1937, 16; М. Грубац, О. Perić, S. Pihler, *Основи права о привредним преступима*, Привредна штампа, Београд,

Међутим, у литератури се наводе изузеци од правила о немогућности установљивања кривичне одговорности колективитета.<sup>166</sup> Пример за то је суђење граду Cheronea, за који је утврђено да није крив, те је избегао уништење, којим му је пређено као казном за почињени деликт. Изгледа да је у овом периоду било могуће осудити *municipium* (општину, територијалну јединицу) као персонификацију својих грађана. Ипак, теоријски основ за кажњавање колективитета није пронађен у римској јуриспруденцији, мада се истиче како примери кажњавања *municipium*-а сведоче да је пракса познавала одговорност колективитета.<sup>167</sup> Супротна мишљења у литератури полазе од тога да наведени случајеви не представљају у правом смислу кривичну одговорност правних лица, те се не може сматрати да је римско право познавало овај институт.<sup>168</sup>

Права земаља Старог истока познавала су колективну одговорност. За деликте попут крађе и разбојништва, одговарале су територијалне јединице (општине), а кривица је утврђивана по објективном принципу. По Хамурабијевом законнику, уколико се не може наћи кривац за извршено разбојништво (које се обично кажњавало смртном казном), а оно је учињено на територији сеоске општине, општина је дужна да накнади штету оштећеном лицу. У случају почињења издаје, није се кажњавао само извршилац, него и чланови његове породице.<sup>169</sup> У литератури се износи становиште да је кривична одговорност правних лица постојала и пре „него што је у овом законнику правно изражена“.<sup>170</sup>

## 2. Средњи век

У средњовековном праву кривична одговорност правних лица била је готово правило. Кривична одговорност правних лица је била присутна у правним системима феудалног периода – канонском праву, немачком, француском и енглеском праву.<sup>171</sup> У литератури се истиче како стоји тврдња да је почетак одговорности правних лица за кривична дела везан за

---

1982, 76. Принципијелно важење максиме *societas delinquere non potest* у римском праву констатују и: З. Стојановић (1990), *op. cit.*, 90; Ђ. Ђорђевић (2007), „У сусрет новом Закону о одговорности правних лица за кривична дела“, у: Ђ. Лазин (ур.), *Примена новог Законика о кривичном поступку Србије*, Копаоник, 2007, 255; М. Сетинић (2005), *op. cit.*, 238.

<sup>166</sup> Видети: З. Стојановић, Д. Коларић, *op. cit.*, 26.

<sup>167</sup> А. I. Поп, *op. cit.*, фуснота 9, 53; D. H. Branco, *op. cit.*, 12.

<sup>168</sup> М. Ђорђевић, *op. cit.*, 11.

<sup>169</sup> А. Vajs, Lj. Kandić, *Opšta istorija države i prava*, deseto izdanje, Savremena administracija, Beograd, 1979, 41 – 43.

<sup>170</sup> М. Ђорђевић, *op. cit.*, 10.

<sup>171</sup> *Ibid.*, 11.

средњи век.<sup>172</sup> Средњовековно немачко право је познавало принцип кажњавања колективитета, попут породица, села и градова. Слично је било и у канонском и старом француском праву, где је постојала одговорност универзитета, манастира, удружења судија, адвоката, занатлија и трговачких друштава. Наведеним правним лицима могле су се изрећи разноврсне санкције: новчана казна, лишење повластица и растурање друштва.<sup>173</sup>

Одговорност правних лица је предвиђена у Конституцији Фридриха II из 1235. године, која предвиђа казну од 100 златних либри у случају да је дело повреде јавног мира учинио већи град, док је за мање била запређена казна од 30 златних либри.<sup>174</sup> Ордонансом из 1670. године предвиђено је кажњавање градова у случају побуне кривичном санкцијом рушења градских зидина. Осим кривичном казном, градови су кажњавани и грађанскоправном санкцијом – накнадом штете.<sup>175</sup>

Примера кривичне одговорности правних лица у старом немачком праву има већ крајем VI века. Тако, територијалне јединице створене владарским актом из 595. године (центурије и курије) биле су одговорне за кривична дела почињена на њиховој територији. Одговорност територијалног ентитета у старом немачком праву објашњава се у литератури следећом логиком. Сврха кажњавања у ово време била је више у компензацији штете причињене деликтом. Имовина је, пак, углавном била у рукама родовских или територијалних заједница, а не појединаца, па је сасвим разумљиво да је одговорност за накнаду штете настале деликтом на колективитету, а не на појединцу.<sup>176</sup> Тарановски наводи како је у најстаријем пронађеном словенском законнику – руској Правди, постојала колективна кривична одговорност. Она је била ограничена на одређена кривична дела (убиство са предумишљајем и крађа), као и на мале територијалне заједнице – села.<sup>177</sup>

Византијско право, које је почивало на римском правном наслеђу, принципјелно је стајало на становишту како је кривична одговорност индивидуална. Ипак, и у византијском праву је било примера колективне одговорности. Соловјев наводи правило из 2 Basil. LVI, 13, према ком старешине села (њих десет) одговарају за бекство кмета.<sup>178</sup> Такође, од Новеле цара Романа Лакапена уведена је колективна фискална одговорност села за деликте појединих

---

<sup>172</sup> М. Cetinić (2005), *op. cit.*, 238.

<sup>173</sup> Т. Живановић, *op. cit.*, 16; М. Grubač, О. Perić, S. Pihler, *op. cit.*, 76.

<sup>174</sup> М. Ђорђевић, *op. cit.*, 11.

<sup>175</sup> I. Simović – Hiber (2007), *op. cit.*, 85. Ауторка наводи како се овим примером у француској литератури „илуструје „нереволуционарност“ решења новог Code Pénal“. Ова Ордонанса увела је и могућност истовременог кажњавања физичког лица као саучесника. Видети: А. I. Pop, *op. cit.*, 12.

<sup>176</sup> А. I. Pop, *op. cit.*, 9.

<sup>177</sup> Т. Тарановски, *op. cit.*, 28.

<sup>178</sup> А. Соловјев, *Законодавство цара Стефана Душана*, Скопље, 1928, 145.

сељака. И у неким повељама из XIV века присутне су одредбе по којима је село дужно да плаћа глобу за почињено убиство или злочине против морала.<sup>179</sup>

Папа Иноћентије IV сматра се творцем премисе о правним лицима као правној фикцији, која нема кривичноправни капацитет и постоји само нормативно а не и стварно. По њему, правна лица имају искључиво мисаони и фиктивни карактер и она добијају статус лица нормативним путем иако у реалности не постоје. Ова идеја изражавана је чувеном сентенцеом *societas delinquere non potest*, која је представљала супротност пракси кажњавања колективитета, присутној у истом периоду.<sup>180</sup> Рор наводи како је у периоду од XII до XIV века постојала уврежена пракса кажњавања *universitas*, уколико се покаже да су његови чланови колективним деловањем произвели деликт. Она наводи како су пракса и доктрина углавном одбацивале Иноћентијеве идеје, што се јасно види из бројних примера изрицања казни селима, провинцијама и удружењима од стране владара и папа. Овим ентитетима изрицане су новчане казне, санкције губитка одређених права (привилегија) и санкција укидања ентитета. Осим ових, примењиване су и санкције духовног карактера према члановима кажњеног правног лица, попут губитка права на сахрањивање и екскомуникације.<sup>181</sup>

У периоду од XIV до XVIII века у европској правној теорији је дефинитивно преовладао став по ком удружења имају деликтни капацитет. Живановић истиче да он потиче од Bartolus-a, захваљујући чијем учењу је у правној науци тог доба општеприхваћена идеја да су правна лица подједнако као и физичка способна за извршење кривичног дела.<sup>182</sup> У литератури се помињу важни историјски примери кажњавања корпорација у овом периоду. У немачком праву се 1548. године, појављује Ордонанса којом се уводе новчане казне и губитак права као санкције за деликте које учине градови. У француском праву се појављује тзв. *Ordonnance de Blois* (1579. године), којом је уведена кривична одговорност колективитета, под условом да је деликт последица заједничке одлуке његових чланова.<sup>183</sup>

У средњовековном енглеском праву, кривична одговорност правних лица је, како се истиче у литератури, имала широку примену током феудалног доба, све до пред крај XVII века, када је услед социјалних и економских промена „почела да ишчезава“.<sup>184</sup> Одговорност

---

<sup>179</sup> *Ibid.*, 148.

<sup>180</sup> D. H. Branco, *op. cit.*, 12.

<sup>181</sup> A. I. Pop, *op. cit.*, 9.

<sup>182</sup> Т. Живановић, *op. cit.*, 17.

<sup>183</sup> A. I. Pop, *op. cit.*, 10.

<sup>184</sup> М. Ђорђевић, *op. cit.*, 12. Насупрот овоме Рор констатује да се средњовековно енглеско право опирало идеји о кривичној одговорности правних лица. Главну препреку за увођење кривичне одговорности правних лица представљала је немогућност утврђивања *mens rea* (кривице) организације која, за разлику од

правног лица за кривично дело у енглеском праву није резултат континуитета са средњовековним правом, јер је у периоду од XVII века до појаве првих прецедената у овом смеру, половином XIX века, „правно лице било ван кривичног права, што је углавном било последица правила да се окривљено лице морало лично појавити пред судом“.<sup>185</sup>

## 2.1. Српско средњовековно право

Старо српско право, слично немачком и француском, познавало је принцип *societas delinquere potest*. Пре доношења Душановог законика, српско право средњег века је казну примењивало према појединцима, а не заједници (територијалној или родовској) којој је кривац припадао. Вражда, која је изрицана за извршени деликт, а имала је хибридан карактер (обједињавала је елементе накнаде штете и казне) могла се, наводи Живановић, судећи по одредбама нађеним у доступним правнисторијским споменицима, попут повеље св. Ђурђу Скопском из 1300. године, применити само према физичком лицу, а не и његовој породици, селу или општини. Ограничавање вражде на појединце предвиђено је чланом 49 Повеље, чиме је напуштена колективна одговорност коју је старије српско право познавало.<sup>186</sup> Повеља се односи на новосвојене грчке земље и потврђује да се у њима не примењује старо српско обичајно право. Аранђеловска хрисовуља (1348 – 1354) донета за време цара Душана, такође предвиђа да се вражда не узима од села или града, већ искључиво од починиоца, те се она сматра потврдом тезе да се ни у српским земљама није више примењивало обичајно право по ком се вражда узимала од заједнице којој учинилац припада.<sup>187</sup>

Соловјев објашњава како је српско право, попут осталих словенских, познавало колективну одговорност и да су се њени трагови дуго задржали у српском праву. Ипак, византијско право, привржено начелу индивидуалне кривичне одговорности, постепено је преовладало и у српским крајевима и временом готово у потпуности истиснуло колективну кривичну одговорност. О постојању кривичне одговорности колективитета у ранијој српској

---

појединца, нема свест и вољу. Такође, принцип да окривљено лице мора лично присуствовати суђењу био је ограничавајућ фактор за инаугурисање кривичне одговорности колективитета. Ипак, током XVI и XVII века, захваљујући бржем привредном развоју, број корпорација се нагло увећао, што је појачало потребу за контролом њиховог деловања од стране државе. А. I. Поп, *op. cit.*, 14.

<sup>185</sup> З. Стојановић, Д. Коларић, *op. cit.*, 26.

<sup>186</sup> Т. Живановић, *op. cit.*, 16.

<sup>187</sup> Т. Тарановски, *op. cit.*, 28; М. Ђорђевић, *op. cit.*, 12.

правној историји говоре уговори са Дубровником из времена Стефана Првовенчаног (Уговор г. 1205, Уговор г. 1302 и Уговор г. 1308).<sup>188</sup>

По одредбама уговора са дубровачким трговцима, чак и у време краља Милутина, када је српско право већ у потпуности усвојило византијску идеју о индивидуализацији кривице, поставља се правило о одговорности села и жупе за штету нанету Дубровчанима. Интересантно је и да норме тих уговора помињу одговорност господара за дела што изврше њихови поданици. Чак и краљ одговара за кривична дела која према странцима изврше његови подређени. Одговорност се манифестовала у плаћању глобе. Сваки господар је био дужан да плати глобу за штету коју причини његов роб (отрок) или да изручи роба оштећеном лицу. За мање штете одговарао је сам роб (отрок).

И Тарановски пише о уговорима српских владара са дубровачким трговцима као показатељима остатака трагова колективне одговорности у српском праву.<sup>189</sup> Он наводи већ поменути Уговор г. 205, који је закључио Стефан Првовенчани, а у ком се јасно успоставља супсидијарна одговорност заједнице (у овом случају жупе) уколико она не може или неће да пронађе и преда кривца. Аутор, међутим, сматра да се ово не може сматрати искључиво утицајем древног словенског права, и упоређује одредбе Уговора са поменутим старословенским закоником – Правдом, објашњавајући како је у потоњем одговорност ограничена и у погледу опсега кривичног дела и ширине заједнице која одговара за учиниоца (село наспрам жупе, како је регулисано у Уговору). Он закључује како су на увођење колективне кривичне одговорности, које није било у унутрашњем праву српске државе у облику какав је предвиђен Уговором,<sup>190</sup> утицали разлози међународног карактера, то јест потреба Дубровчана, који су вероватно стилизовали Уговор, да осигурају лакшу наплату штете. Тарановски бележи да се одредбе о одговорности жупе понављају и у Уговору г. 1326.

Душанов законик из 1349. године прописује кривичну одговорност села, али не и жупа.<sup>191</sup> Законик помиње три ситуације у којим постоји одговорност села за кривично дело и у све три се ради о случајевима у којима се кривица и не може приписати конкретном лицу јер је дело резултат колективне акције мештана села (ради се о кривичним делима попут „боја око границе села“ или празноверног вађења лешева из гробова и њиховог ритуалног спаљивања). Осим њих, Законик помиње и један случај кажњавања села за индивидуалну

---

<sup>188</sup> Одредбе ових уговора наведене према: А. Соловјев, *op. cit.*, 145, 146. О одговорности правних лица у уговору Стефана Првовенчаног и Дубровника пише и: М. Ђорђевић, *op. cit.*, 12.

<sup>189</sup> Т. Тарановски, *op. cit.*, 27, 28.

<sup>190</sup> Ипак, за кривична дела попут невере и пре доношења Законика постојала је колективна одговорност рода. Видети: Т. Тарановски, *op. cit.*, 29.

<sup>191</sup> А. Соловјев, *op. cit.*, 146 – 148.

кривицу. Село ће, према одредбама Душановог законика одговарати уколико не преда мештанина који је подметнуо пожар (паљевину). У том случају, село ће платити штету која је настала паљевином.

Ипак, Душанов законик из 1354. године доноси строже одредбе о кривичној одговорности колективитета. Тако, уводи се кажњавање села у ком се пронађе гусар или златар (члан 145 и члан 163 Законика). Тарановски интерпретира ова правила тако да се њима успоставља самостална одговорност села за невршење дужности проналажења опасних злочинаца – тата, гусара и сеоских златара.<sup>192</sup> Градови се кажњавају у случају извршења кривичног дела „ковања лажног новца“ глобом коју одреди цар. Околна села се могу казнити глобом ако нису добро чувала стражу те је услед тога дошло до крађе или похаре. Околна села могу бити кажњена и као самостални и непосредни кривци у случају паљевине или уништавања села умрлог властелина, крађе свиња царевих (члан 191), за тзв. гусу и татбу на градској земљи (члан 126), и тзв. пустош међу жупама (члан 158).<sup>193</sup>

Тарановски истиче како се у Душановом законнику признаје и спроводи начело колективне кривичне одговорности на више места. Одговорност колективитета по Законнику се може поделити на општу и специјалну. Општу колективну одговорност носи *кућа* под којом се подразумева шира породица учиниоца. Она обухвата чланове породице који живе у заједничком домаћинству. Кућа одговара за свако кривично дело, с тим што се одговорност за дело велеиздаје (невере) посебно апострофира у одељку о властели, а не и себрима, што је и разумљиво с обзиром да су само припадници властеле фактички могли извршити тај деликт.

Тарановски мисли да је пре доношења Законика за неверу, као најтеже кривично дело, и даље одговарао цео род, а не само кућа, те да је одредба члана 52 у ствари повољнија за припаднике властеле у односу на време пре његовог доношења.<sup>194</sup> Господар куће је могао да бира између две алтернативе: предати кривца или платити глобу уместо тога. Ова могућност се односила само на кривична дела што су се кажњавала плаћањем глобе, док је код других кривичних дела, која су се кажњавала строго личном казном, могућност избора била искључена. Као примери специјалне колективне одговорности прописане Душановим закоником, могу се навести и срамоћење судије (члан 111), убијање залуталог коња (члан 199), одбијање села да изручи суду већ зајемченог крадљивца (члан 92).

---

<sup>192</sup> Т. Тарановски, *op. cit.*, 30.

<sup>193</sup> *Ibidem.*

<sup>194</sup> *Ibid.*, 28 – 32.

Коначно, писац закључује да је колективна кривична одговорност постојала у српском праву од најранијих периода, с тим да је била родовског а не територијалног карактера. Одговорност за неверу је сносила читава шира родбина кривца све до XIV века, то јест до доношења Душановог законика, када је она ограничена на кућу. Општа колективна одговорност, тако, задржала се само у односу на кућу, као родовско – економску заједницу живота, док се одговорност села и околине везивала само за одређена кривична дела. Закључак да је кривична одговорност правних лица у српском средњовековном праву била правило доноси и Ђорђевић.<sup>195</sup>

## **ГЛАВА II: Одговорност правних лица за кривична дела у нововековној историји**

### **1. Развој института у законодавствима XVIII и XIX века**

Буржоаске револуције у XVIII и XIX веку довеле су до јачања индивидуалистичких вредности и у знатној мери допринеле важним променама у историји кривичног права. Принцип колективне одговорности почео је да ишчезава под снажним ударом индивидуалистичке филозофије, која је продрла у кривично право тог доба. Овај утицај најпре се осетио након Француске револуције, која је довела до драстичних промена у статусу самих корпорација. Нова револуционарна власт је сматрала корпорације претњом по своје одржање, због њихове политичке и економске моћи, те их је елиминисала из правног поретка и конфисковала им целокупну имовину. Code Pénal из 1810. године не помиње кривичну одговорност правних лица, јер, с обзиром на њихово практично укидање, она не би ни имала смисла. Новонастала правна реалност захтевала је и стварање одговарајућих теоријских основа. Malblanc и Savigny су творци доктринарног принципа *societas delinquere non potest*, који је преовладао у правној науци и пракси XIX века. Њихов главни аргумент је био да су правна лица фикције, а не стварни субјекти, те да не могу бити субјект кривичне одговорности.<sup>196</sup>

---

<sup>195</sup> М. Ђорђевић, *op. cit.*, 12.

<sup>196</sup> Немачки теоретичари, Bekker и Briz, допринели су развоју ове, тзв. теорије фикције и учвршћивању доктринарног става о немогућности заснивања њихове одговорности. А. I. Pop, *op. cit.*, 11. О негирању кривичне одговорности правних лица након буржоаских револуција и: М. Grubač, О. Perić, S. Pihler, *op. cit.*, 76, 77.

И остала континентално – европска законодавства су следила принцип *societas delinquere non potest*. Генерално гледано, непостојање кривичне одговорности правних лица у европским законодавствима све до друге половине XX века представљало је правило. Ипак, економска реалност временом је приморала субјекте криминалне политике да узму у обзир промену уврежених ставова. Међутим, прве кораке ка промени принципа *societas delinquere non potest* чини правна теорија. Овде се могу навести закључци Првог конгреса међународног удружења за кривично право, одржаног 1926. године у којима се говори о надлежности Међународног суда правде за повреду међународног права од стране држава. Интересантно је да се прво почело расправљати о одговорности јавноправних, а не приватноправних лица. На следећем састанку истог удружења, у Букурешту, 1929. године, оформљена је комисија чији је задатак био сачињавање пројекта светског кривичног законика. Пројекат је, између осталог, предвидео и кривичну одговорност правних лица. И на два конгреса истог удружења, одржана после Другог светског рата (Рим, 1953; Атина, 1957), заузет је став о потреби установљавања кривичне одговорности правних лица. О овом проблему се расправљало и на V међународном конгресу за упоредно право у Бриселу 1958. године, као и на француско-југословенским правничким данима исте године, али и на I конгресу правника Југославије одржаном у Београду, 1954. године.<sup>197</sup>

Сликовит пример односа судске праксе према одговорности правних лица за кривична дела у европско – континенталним земљама у овом периоду представља одлука белгијског Касационог суда из 1934. године. Касациони суд стао је на становиште да и корпорација, као и физичко лице, мора да поштује законе, те да је, у принципу подложна истим санкцијама, али не може бити подвргнута кривичним санкцијама. Stessens наводи како је тек након Другог светског рата, белгијски Касациони суд прихватио могућност да правно лице буде извршилац кривичног дела, с тим да не може бити санкционисано због тога. Овај став се изражава максимом: *Societas delinquere, sed non puniri potest*.<sup>198</sup>

## 2. Развој института у англоамеричком праву

Насупрот земљама европско – континенталног права, државе англо – америчке правне традиције у овом периоду уводе институт кривичне одговорности правних лица. Први примери корпоративне кривичне одговорности у Енглеској, која је у средњовековном

<sup>197</sup> М. Ђорђевић, *op. cit.*, 4; Г. П. Илић (2009), *op. cit.*, 11; М. Grubač, О. Perić, S. Pihler, *op. cit.*, 77, 78.

<sup>198</sup> G. Stessens, Corporate Criminal Liability: A Comparative Perspective, *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 43, 1994, 498, 499.

периоду била на позицијама индивидуалне кривичне одговорности, срећу се у XVIII веку и везани су за тзв. ремећење јавног реда (*public nuisance*) почињено од стране јавноправних лица, тачније општина. Одговорност се везивала за деликте почињене нечињењем које је резултовало ремећењем јавног реда. Такви случајеви су били везани за одржавање одређених јавних добара, попут путева или мостова. Убрзо се принцип о кажњавању корпорација за *public nuisance* шири и на приватноправне корпорације, а након тога енглески судови дозвољавају могућност заснивања кривичне одговорности за ремећење јавног реда и на темељу радњи чињења. Касније, енглески судови проширују одговорност правних лица на друга кривична дела за која се не захтева утврђивање *mens rea*, за шта је створена основа претходним прецедентима који су допустили кажњавање за чињење и нечињење које је резултовало у *public nuisance*, а у исто време (почетак XIX века) ствара се принцип кажњавања корпорација за тзв. *regulatory offences* по принципу објективне одговорности (*strict liability*).<sup>199</sup>

Препреку за увођење кривичне одговорности правних лица у енглески правни систем испрва је представљао принцип да окривљено лице мора лично присуствовати поступку који се против њега води, што је било неоствариво у случају корпорација као надиндивидуалних ентитета. Осим овог процесноправног ограничења, препреку за установљање кривичне одговорности правних лица представљали су и теоријски ставови о њиховој природи и функцији. Правна лица посматрана су кроз призму теорије фикције, као ентитети без стварне егзистенције, који не располажу сопственом вољом нити разумом те не могу одговарати за кривични деликт, то јест не могу имати *mens rea*.<sup>200</sup>

Такође, према доктрини „изван овлашћења“ (*ultra vires*),<sup>201</sup> предузеће може бити носилац само оних делатности за које је регистровано, те, у очима права, може вршити само акте којима обавља дозвољене пословне активности, што значи да јој се не могу приписати дела ван граница њеног дозвољеног пословног делокруга. Акти учињени изван тих граница нису акти правног лица већ физичког лица које их је предузело. Коначно, у теорији се истицао проблем непостојања адекватних санкција које би могле постићи ефекат генералне и

---

<sup>199</sup> V. S. Khanna, *Corporate Criminal Liability: What Purpose Does It Serve?*, *Harvard Law Review*, Vol. 109:1477, 1996, 1480, 1481.

<sup>200</sup> G. Stessens, *op. cit.*, 495.

<sup>201</sup> *Ultra vires* (изван овлашћења) је латински израз којим се означава правило енглеског права по ком нису пуноважни акти правног лица које је донео ненадлежан орган или су донети прекорачењем или злоупотребом овлашћења. Пуноважни акти правног лица су само они донети *intra vires*, тј. у оквиру овлашћења правног лица. Према томе, акти донети *ultra vires* не могу се сматрати актима правног лица. Наведено према: М. Срдић (eds), *Правна енциклопедија*, „Савремена администрација“, Београд, 1979, 1520.

специјалне превенције у односу на правно лице као извршиоца кривичног дела.<sup>202</sup> Stessen указује на још једну формалну препреку – у датом периоду енглеско кривично право је готово искључиво примењивало смртну казну или депортацију, санкције непримењиве на корпорације.<sup>203</sup> Смисао ове доктрине добро илуструје често цитрана реченица енглеског лорда Baron Thurlow-а: „како очекивати да корпорација има савест, када нема душу коју би проклели или тело које би ударили“.<sup>204</sup>

Ипак, након усвајања Interpretation Act-а (Закона о тумачењу), 1889. године, као и њему претходећег Закона о кривичном праву (Criminal Law Act, 1827), статус правног и физичког лица као извршиоца кривичног дела је изједначен (тако што је прецизирано да појам „лице“ обухвата и правно и физичко лице) чиме је створена формалноправна основа за примену института кривичног права на корпорације. Енглеско право је на овај начин „прећутно прихватило кривичну одговорност правних лица.“<sup>205</sup>

И пре доношења овог Закона, појавили су се основи за утемељење корпоративне кривичне одговорности. Историјски значај има судски прецедент из 1842. године којим је корпорација први пут осуђена због кршења законских (енг. statutory, у смислу посебног законодавства посвећеног регулисању њихове делатности) дужности. Ипак, овде се ради о кажњавању за кривично дело на основу објективне одговорности (strict liability или absolute liability), која ће и остати једини облик кажњивог понашања корпорација у Енглеској током XIX века. Ова врста кривичног дела, која се испољава у кршењу посебних законских обавеза правног лица и не захтева утврђивање mens rea назива се regulatory offence.

Иако су премошћене формалноправне препреке за вођење кривичног поступка према правним лицима, теоријски став о немогућности утврђивања корпоративног mens rea задржао се у енглеском праву још извесно време. После овог, појавио се низ судских одлука у којима је примењена доктрина викарне одговорности корпорације не само за regulatory offence, већ и за неколико common law crimes (кривичних дела општег карактера која не спадају у категорију regulatory offences). Акт запосленог, у складу са том доктрином, заснивао је кривичну одговорност правног лица за кривична дела у свим случајевима у којим је могла бити утемељена и викарна одговорност физичког лица. Кривична дела из common law

---

<sup>202</sup> M. Wagner, „Corporate Criminal Liability - National and International Responses“, *13th International Conference - Commercial and Financial Fraud: A Comparative Perspective*, International Society for the Reform of Criminal Law, Malta, 1999, 2.

<sup>203</sup> G. Stessen, *op. cit.*, 495.

<sup>204</sup> J. Coffee, „No Soul To Damn: No Body To Kick“: An Unscandalized Inquiry Into The Problem Of Corporate Punishment, *79 Mich. L. Rev.* 386, 1981, 386.

<sup>205</sup> Г. П. Илић (2007), *op. cit.*, 205.

категорије која нису имала кривицу као субјективни елемент бића била су узнемиравање јавности (public nuisance),<sup>206</sup> увреда (criminal libel) и непоштовање суда (contempt of court).<sup>207</sup>

Ипак, принцип идентификације јавља се у енглеској судској пракси почев од прецедента Дома Лордова у случају *Lennard's Carrying Co vs Asiatic Petroleum Co.*, који представља први пример заснивања одговорности правног лица на темељу кривице тзв. „руководећег ума“.<sup>208</sup> Међутим, тек три прецедента из 1944. године дефинитивно утемељују принцип одговорности правних лица за *mens rea* кривична дела.<sup>209</sup> У поменутиим прецедентима утврђена је кривична одговорност правних лица због пореске утаје завере и фалсификовања исправе.<sup>210</sup> Коначно, парадигматичан прецедент, у ком је на недвосмислен начин објашњен принцип идентификације, донет је у случају *Tesco Supermarkets v Natrass*. *Ratio decedendi* прецедента се налази се у принципу идентификовања воље руководећих умова са вољом правног лица. На основу те идентификације, одговорност правног лица није ни објективна нити викарна, као у случајевима *regulatory offences* и појединих *common law* кривичних дела, већ је субјективна и изведена.<sup>211</sup>

Наредни период довео је до стварања прецедената којима се у енглеско право уводе идеје теорије идентификације, на чијим основама ће се уобличити модел кривичне одговорности правних лица у овој земљи. Сличан развој забележен је и у САД, с тим да је кривична одговорност корпорација утемељена на принципима викарне одговорности. *Deisinger* и *Vrhovšek* наводе како су амерички судови следили становишта енглеских, те су крајем XIX века установили како предузећа могу одговарати за кривична дела код којих није потребно утврђивање специфичне намере (аутори вероватно алудирају на дела код којих се не захтева утврђивање *mens rea*). Кривични законик државе *New York* из 1881. године је

---

<sup>206</sup> Ово кривично дело испољава се вршењем аката којим се више погађају јавне вредности него приватна добра. То су, на пример, блокирање ауто – пута, слушање гласне музике, бацање отпада у реку, итд. Ради се о категорији деликта која у нашем праву има пандан у тзв. прекршајима против јавног реда и мира. Видети: <http://www.nuisancelaw.com/learn/historical> (сајт посећен: 13.06.2010).

<sup>207</sup> *M. Wagner, op. cit.*, 3.

<sup>208</sup> *Lennard's Carrying Co vs Asiatic Petroleum Co* (1915) AC 705. Текст прецедента доступан на: <http://www.uniset.ca/other/cs2/1915AC705.html> (сајт посећен: 13. 06. 2010).

<sup>209</sup> *Moore v. I. Bresler, Ltd.*, [1944] 2 All E.R. 515; *R. v. I.C.R. Haulage, Ltd.*, [1944] K.B. 551; *Director of Public Prosecutions v. Kent and Sussex Contractors, Ltd.*, [1944] K.B. 146.

<sup>210</sup> Ови прецеденти су били критиковани због недовољне јасноће и аргументованости, јер нису дати недвосмислени критеријуми за успостављање *mens rea* корпорације. Ипак, значај им је неспорно велик, јер је њиховим доношењем енглеско судство коначно извршило прекретницу у кривичноправном третману корпорација, напуштајући концепт о могућности кажњавања правних лица само за кривична дела код којих се не захтева утврђивање *mens rea*. Видети: *G. Stessen, op. cit.*, 497; *C. N. Nana, Corporate criminal liability in the United Kingdom: determining the appropriate mechanism of imputation*, doctoral thesis, 'OpenAIR@RGU', Robert Gordon University Open Access Institutional Repository, 2009, 81.

<sup>211</sup> Дом Лордова је, образлажући одлуку у овом случају, упоредио корпорацију са људским бићем, истакавши да су директори и менаџери правног лица, када врше своја овлашћења, панадан људским функцијама свести и воље. *A. I. Pop, op. cit.*, 15.

вероватно први законски акт у свету који је садржавао одредбу по којој се под термин „лице“ не подводе само физичка, већ и правна лица.<sup>212</sup>

Амерички федерални судови, од почетка XX века, утемељују институт кривичне одговорности правних лица. Преломан корак ка њеном увођењу начињен је прецедентом Врховног суда у случају *New York Central and Hudson River Railroad Company vs. United States*, 1909. године, када је заузето становиште да је корпорација одговорна за кривично дело које у оквиру свог редовног посла изврши запослени.<sup>213</sup> Овом одлуком је потврђено како кажњавање корпорација по принципу *respondeat superior* није противно америчком Уставу.<sup>214</sup> Доктрина викарне одговорности створена овим прецедентом ослањала се на одредбе тзв. Елкинсовог закона (*Elkins Act*), којим је експлицитно прописано како чињење или нечињење запосленог може довести до урачунавања одговорности корпорацији.<sup>215</sup> Викарна одговорност је у поменутом прецеденту везана за *statutory offense*, али су амерички судови у наредном периоду проширили њену примену и на *common law offences*.<sup>216</sup>

Од овог прецедента, амерички судови су развили „тест из три дела“ путем ког се утврђује да ли је правно лице одговорно због кривичног дела запосленог. Први део „теста“ се односи на питање да ли је акт запосленог извршен у оквиру његовог посла и да ли је везан за природу његових радних дужности. Други део „теста“ испитује да ли је запослени намеравао да корпорација оствари макар делимичну корист његовим делом. Коначно, мора се утврдити да ли се радња и кривица запосленог могу приписати правном лицу.<sup>217</sup>

Канадски судови су усвојили доктрину о кривичној одговорности правних лица 1941. године.<sup>218</sup> Ова могућност створена је изменама кривичног законодавства из 1909. године. Федерални кривични законик поставио је правило према ком се корпорација може осудити за

---

<sup>212</sup> M. Deisinger, M. Vrhovšek, *op. cit.*, 130.

<sup>213</sup> *New York Central and Hudson River Railroad Company vs. United States*, 212, U.S. 481, 495 (1909). Текст прецедента доступан на: <http://supreme.justia.com/us/212/481/> (сајт посећен: 21.05.2010).

<sup>214</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 17; A.I. Pop, *op. cit.*, 16, Суд је у случају *New York Central & Hudson River R.R. v. U.S.* јасно истакао како право не може затварати очи пред чињеницом да се већина пословних трансакција модерног доба одвија преко корпорација и да би давање имунитета од кажњавања за кривична дела због поштовања класичних ставова о природи правних лица, представљало одрицање од јединог могућег средства контролисања злоупотреба у овом домену.

<sup>215</sup> G. Stessens, *op. cit.*, 497.

<sup>216</sup> Тако, одлука суда у случају кршења антимонополских прописа из 1983. године потврђује ову, неколико деценија раније усвојену доктрину, речима: „корпорација се може сматрати кривично одговорном за кршење одредаба о монополском деловању, које је учинио запослени делујући у оквиру додељених или фактичких овлашћења, у интересу правног лица... чак иако су његови акти били у директној супротности са пословном политиком корпорације“. Видети прецедент : *U.S. v Basic Construction Co.*, 711 F. 2d 570 at 573 (4th Cir. S.A. 1983). Наведено према: M. Wagner, *op. cit.*, 3.

<sup>217</sup> Beck, M. E., O'Brien, M. E., *Corporate Criminal Liability, American Criminal Law Review*, Vol. 37/2000, 265.

<sup>218</sup> Г. П. Илић (2009), *op.cit.*, 11.

кривично дело, с тим да јој се уместо затворске изриче новчана казна.<sup>219</sup> Одговорност корпорација у Канади се утемељила на принципима теорије идентификације, што је недвосмислено изражавано у одлукама канадских судова. У случају *Canadian Dredge & Dock Co. v. The Queen*, суд у образложењу пресуде наводи принцип по ком радња извршења и следствени облик кривице морају бити присутни у свести лица чији се разум и воља, тј. его поистовећује са егом предузећа и да је одговорност правног лица примарна, а не викарна. Предузеће, оличено у датом представнику, одговара због свог кривичног дела, а не због аката другог.<sup>220</sup> Stessens сматра да је овај прецедент потврда алтер – его теорије. Он, међутим, наглашава како је суд образложио да се руководећим умом организације не сматра само припадник управног одбора (борда директора), већ и друго лице са управљачким овлашћењима у корпорацији, попут менаџера вишег нивоа, али и свако лице у оквиру предузећа ком су делегирана овлашћења од стране управног одбора.<sup>221</sup>

### **3. Развој института у европско – континенталним законодавствима након Другог светског рата**

Важан историјски моменат везан за кривичну одговорност правних лица у континентално – европском простору представља Нинбершки процес, у ком се бележе пресуде у којима се суд изражавао као да одговорност за одређене злочине носе и сама предузећа која су активно подржавала нацистички режим.<sup>222</sup> Engle истиче да је помињање предузећа као субјеката који су учествовали у ратним злочинима преокрет у односу на дотадашње принципе континенталних правних традиција. Радило се о случајевима у којима су амерички на територији окупиране Немачке одлучивали о кривици директора појединих немачких предузећа. Чињеница да су поступке водили амерички судови је сигурно веома утицала на овај преокрет, јер је у САД већ постојала пракса кажњавања предузећа за кривична дела. У случају *United States v. Krupp*, суд у образложењу недвосмислено истиче кривицу предузећа због наметања принудног рада. Иако је у поступку суђено директорима предузећа, суд, образлажући одлуку, говори и о кривици саме корпорације, изражавајући се

---

<sup>219</sup> G. Stessens, *op.cit.*, 498.

<sup>220</sup> *Canadian Dredge & Dock Co. v. The Queen*, [1985] 1 S.C.R. 662. Текст прецедента доступан на: <http://csc.lexum.umontreal.ca/en/1985/1985scr1-662/1985scr1-662.html> (сајт посећен: 13.06.2010).

<sup>221</sup> G. Stessens, *op.cit.*, 510. Аутор наводи и одлуку Апелационог суда Квебека из 1962. године, којом је корпорација осуђена за превару на темељу акта лица које је контролисало рад корпорацијског одељења у ком је дошло до извршења кривичног дела.

<sup>222</sup> Z. Đurđević (2003), *op. cit.*, 724.

као да је правно лице поступало са инкриминисаном намером. И у случају *United States v. Krauch (I.G.Farben)* суд третира правно лице као инструмент за извршење кривичног дела и указује на друштвене обавезе предузећа везане за поштовање људских права.<sup>223</sup>

Период након Другог светског рата довео је до значајних промена у националним кривичним законодавствима. На то је пресудно утицало развијање свести о последицама и распрострањености криминалитета корпорација, а вероватно и упоредна искуства англо-америчких земаља. У другој половини XX века бројне земље континенталне европске правне традиције увеле су у своје правне системе норме о одговорности правних лица за кривичне деликте. Холандија је увела општу кривичну одговорност организација још 1976. године (од 1950. године предвиђене су санкције само за одређену врсту деликата - трговинска кривична дела), Португалија 1984, Норвешка 1991, Исланд 1993, Француска 1994, Финска 1995, Данска 1996, Словенија и Белгија 1999, Мађарска 2001, Швајцарска и Хрватска 2003, Чешка 2005, Аустрија 2006, Црна Гора 2007. године.<sup>224</sup> Ипак, у Европи и даље има земаља које нису увеле кривичну одговорност правних лица и представљају изузетак од распрострањеног тренда. Немачко право, као и италијанско, грчко и шпанско остали су до данашњих дана резервисани према увођењу кривичне одговорности колективитета, мада су увели одређене алтернативе које јој врло сличе.

Тако, шпанско кривично законодавство је 1995. године увело одређене санкције за правна лица, које су дефинисане као извесна врста правних последица осуде и немају карактер кривичних санкција. Изменама и допунама шпанског КЗ из 2003. године унете су још две одредбе везане за материју одговорности правних лица, а неколико година касније (2007. године), влада је сачинила нацрт измењене верзије Законика, којом би се увела кривична одговорност правних лица, али он још није усвојен.

И Уредба са законском снагом, донета 2001. године у Италији (на основу Закона бр. 300 из 2000. године) уводи административне казне за кривична дела правних лица, које се суштински мало разликују од кривичноправних санкција. И у Немачкој је присутна

---

<sup>223</sup> E. Engle, *Extraterritorial Corporate Criminal Liability: A Remedy For Human Rights Violations?*, *St. John's Journal Of Legal Commentary*, Vol. 20:2, 2006, 291. И Ratner наводи судску одлуку у случају *I.G.Farben*, апострофирајући део пресуде у ком се јасно каже како је предузеће извршило кривична дела против имовине на територији Пољске, Норвешке, Алзаса и Лорена и Француске, те да су радње предузећа и његових представника неодвојив део немачке политике у окупираним земљама. Суд јасно карактерише радње *Farben*-а као кршење правила међународног права (тзв. Хашких правила). Видети: S. R. Ratner, *Corporations and Human Rights: A Theory of Legal Responsibility*, *The Yale Law Journal*, vol. 111:443, 2001, 477, 478.

<sup>224</sup> I. Simović-Hiber (2007), *op. cit.*, 88.

одговорност правних лица за прекршаје (тзв. *Ordnungswidrigkeiten*), који су углавном везани за привредне и финансијске (нарочито пореске) деликте. Слична ситуација је и у Грчкој.<sup>225</sup>

#### 4. Одговорност правних лица у нововековној српској историји

Српско кривично право у XIX и XX веку, у принципу, није познавало одговорност правних лица за кривична дела. Организације су могле одговарати за кривична дела само у извесним случајевима и неким периодима модерне српске правне историје. Први пример такве одговорности проналазимо у српском Казненом законнику из 1860. године, који је предвиђао могућност кажњавања колективитета који би се, у данашњем смислу те речи, могли назвати правним лицима.<sup>226</sup>

Казнени законик из 1860. године предвиђа одговорност правних лица само за једну категорију деликата – иступе. Она нису могла бити санкционисана због злочина, као најтеже врсте деликта, већ само за извесне иступе предвиђене Законом, као и иступе и лакше преступе из споредног кривичног законодавства. Живановић објашњава да „правна лица, друштва и удружења“ одговарају за иступе одређене чланом 320 КЗ из 1860. Он помиње и одредбе споредног кривичног законодавства, попут царинских и прописа о животним намирницама, који такође прописују кажњавање правних лица. Правна лица су одговарала грађанскоправно за кривична дела својих органа, уколико су њима остварена и обележја грађанскоправног деликта (проузроковање штете).

Такође, пројекат Закона о иступима из 1926. године, у члану 28 предвиђао је општу одговорност правних лица. По пројекту, правна лица би могла бити осуђена на новчану казну, забрану држања радње и одузимање предмета. Ако је за неки иступ прописан само затвор, правно лице се кажњава новчано, а уз њега се санкционише и орган, тј. представник удружења, ако је за дело прописан само затвор или га је орган учинио искључиво у своју корист.<sup>227</sup> Кривични законик Краљевине Југославије из 1929. године није садржао одредбе о одговорности правних лица за кривична дела. Ипак, правна лица су могла да одговарају по одредбама одређених финансијских и девизних прописа, као и Закона о сузбијању скупове

---

<sup>225</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 12.

<sup>226</sup> Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *op. cit.*, 2007, 13; M. Grubač, O. Perić, S. Pihler, *op. cit.*, 78.

<sup>227</sup> T. Živanović, *op. cit.*, 22, 23; M. Grubač, O. Perić, S. Pihler, *op. cit.*, 78. Grubač et al. цитирају одредбу члана 320 става 1, са изменама и допунама од 1902. године: „ако би органи друштва, радећи у том својству, учинили какав иступ због непослушности према полицијским или општинским властима, или иступ који би се тицао сигурности лица и имања, здравља, чистоте, уредности и угодности јавног саобраћаја, тишине или кварења и уништавања туђе имовине - казниће се уместо органа само друштво“.

животних намирница из 1921. године и Закона о радњама из 1931. године. Grubač et al. наглашавају како поменути законски прописи нису, по питању одговорности, правили разлику између физичких и правних лица.<sup>228</sup>

Након Другог светског рата, поједини законски акти предвиђају кривичну одговорност правних лица на савезном нивоу.<sup>229</sup> Тако, члан 10 Закона о кривичним делима против народа и државе,<sup>230</sup> инкриминише привредну сарадњу са непријатељем или окупатором за време рата, која се састоји у „стављању на располагање индустријских, трговачких, транспортних или других предузећа или пак нечије стручне спреме или пак у производњи предмета који јачају економску снагу или ратни потенцијал непријатеља или њихова сарадња садржи нарочито тешке облике експлоатације и притиска на раднике уз помоћ окупаторских власти“. Прописана казна за одговорно физичко лице је лишење слободе уз принудни рад до 10 година и конфискација имовине. У ставу 2 се предвиђа да се, уколико предузеће припада правном лицу, може изрећи казна конфискације имовине правног лица.

Такође, прописано је и кажњавање чланова управних органа правног лица, пуномоћника или службеника истог, и то казном предвиђеном за извршиоца, осим ако докажу да је дело учињено упркос њиховом противљењу или без њиховог знања или накнадног одобрења. Казном из става 1 кажњава се и „члан надзорног одбора који је учествовао у доношењу одлуке из које проистиче сарадња са непријатељем“. За један прилично анахрон акт, ова одредба делује готово футуристички. Ипак, овај „корак ка будућности“ се може објаснити настојањем законодавца да прошири круг одговорних лица за кривично дело против народа и државе.

И Закон о сузбијању недопуштене шпекулације и привредне саботаже,<sup>231</sup> донет 1945. године, измењен и допуњен 1946. године, када му је назив промењен у Закон о сузбијању недопуштене трговине, недопуштене шпекулације и привредне саботаже<sup>232</sup> и Кривични законик – општи део из 1947. године, прописивали су у појединим одредбама правила о

---

<sup>228</sup> М. Grubač, О. Perić, S. Pihler, *op. cit.*, 78, 79.

<sup>229</sup> Ђ. Ђорђевић (2010), „Одговорност правних лица за кривична дела у кривичном праву Републике Србије“, у: С. Бејатовић (eds), *Савремене тенденције кривичноправне репресије као инструмент сузбијања криминалитета*, Министарство правде Републике Српске, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Брчко дистрикт Босне и Херцеговине, Бијељина, 2010, 234.

<sup>230</sup> Закон о кривичним делима против народа и државе („Службени лист ФНРЈ“, бр. 59/46, 106/47, 110/47). Текст овог, сада правноисторијског документа, доступан је на: <http://propisi.com/zakon-o-krivicnim-delimama-protiv-naroda-i-drave.html>. (сајт посећен: 25. 4. 2011).

<sup>231</sup> Закон о сузбијању недопуштене шпекулације и привредне саботаже („Сл. лист ДФЈ“, број 26/1945).

<sup>232</sup> Закон о сузбијању недопуштене трговине, недопуштене шпекулације и привредне саботаже („Сл. лист ФНРЈ“, број 56/1946). Члан 11 овог Закона предвиђа одговорност правног лица ако је дело учињено по налогу или на подстрек одговорног лица у правном лицу. Видети: М. Grubač, О. Perić, S. Pihler, *op. cit.*, 79.

кажњавању правних лица за кривична дела. Кривични законик – општи део предвидео је кривичну одговорност правних лица чланом 16. Одредба овог члана прописује да се правно лице може кривично санкционисати када то закон изричито предвиђа. Одговорност правног лица није била правило, већ изузетак који је морао бити посебно предвиђен приликом формулисања бића појединих кривичних дела.<sup>233</sup>

У литератури проналазимо констатацију да су наведене одредбе представљале легислативну паралелу са кривичним правима савезничких земаља, које су доносиле сличне одредбе непосредно након Другог светског рата. Пример су одредбе о кажњавању новинских кућа за колаборацију са непријатељем, присутне у француском послератном праву. Очигледно је да је ова кривичноправна норма донета ради задовољења акутних правнополитичких потреба. Нацрт КЗ ФНРЈ, у члану 14 експлицитно је предвиђао кривичну одговорност правних лица, ако је то предвиђено законом и уколико су испуњени прописани услови. Нацрт је одређивао и да се према правним лицима примењују специфичне, прилагођене санкције. Одредба нацрта је „празна“, али принципијелног значаја, јер начелно дозвољава кажњавање правних лица. Ипак, коначна верзија КЗ-а није садржала норму о кривичној одговорности правних лица.<sup>234</sup>

Доношењем Кривичног законика из 1951. године, дакле, укинута је кривична одговорност правних лица која је постојала у одредбама поменутих законских прописа. Lazarević et al. наглашавају како је период командне економије по совјетском моделу увео државно управљање привредним организацијама, којима је одузета моћ самосталног руковођења сопственим пословима, због чега је и институт кривичне одговорности правних лица био излишан. Ипак, преласком на самоуправни систем, поново се појавила могућност почињена деликта од стране управе привредних организација, које сада наступају са већим степеном слободе у погледу коришћења и располагања имовином. Држећи се принципа индивидуалне и субјективне кривичне одговорности, југословенски законодавац се одлучио за увођење нове врсте деликта, карактеристичне за правна лица – привредних преступа.<sup>235</sup>

Осим за привредне преступе, правна лица су у послератном југословенском праву одговарала и за прекршаје. Систем казнене одговорности правних лица у СФРЈ био је, према томе, бипартитан. Правна лица нису одговарала за најтежу врсту казnenих дела – кривична

---

<sup>233</sup> Ђ. Ђорђевић (2010), *op. cit.*, 234; М. Грубац, О. Перич, С. Пихлер, *op. cit.*, 79; М. Цетинић (2002), *Право привредних преступа*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2002, 54.

<sup>234</sup> I. Simović – Hiber, *op. cit.*, 92, 93.

<sup>235</sup> Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *op. cit.*, 14.

дела, али су могла бити кажњена за прекршаје и привредне преступе.<sup>236</sup> Југословенски законодавац се тако није одлучио за увођење кривичне одговорности правног лица, али се није задовољио ни прописивањем само прекршајних казни за њихове деликте. Стварањем специфичне категорије деликата, законодавац се определио за такозвани средњи пут.<sup>237</sup>

Први Закон о привредним преступима донет је 1960. године.<sup>238</sup> Одредба члана 2 Закона дефинисала је привредне преступе као повреду правила о финансијском и привредном пословању привредних и других правних лица. У овако постављеној концепцији, примарни носилац одговорности за привредни преступ је правно лице, док физичко лице одговара само акцесорно. Правно лице одговарало је, дакле, за свој преступ, а одговорно лице се кажњавало за противправно дело правног лица. Одговорност одговорног лица је, према томе, изведеног, а не самосталног карактера. Одговорност правних лица је, пак, објективног карактера, што произлази из одредбе члана 9 Закона, по којој правно лице одговара уколико је до извршења привредног преступа дошло радњом или пропуштањем дужног надзора од стране органа управљања или одговорног лица, или радњом другог лица које је било овлашћено да поступа у име правног лица.<sup>239</sup>

У литератури наилазимо на анализе концепције привредних преступа уведене последњом новелом (из 1973. године) првог Закона о привредним преступима. Теорија заузима став по ком, иако је било неопходно променити неодрживу концепцију где је одговорност одговорног лица изведене природе, то није учињено на одговарајући начин, па је проблем враћен у „зачарани круг“. Наиме, проблем је у томе што су одговорност правног и физичког лица различите правне природе иако се односе на исти деликт. Различита номинација исте радње има за намеру да сачува чистоту система по којој за кривична дела могу одговарати само физичка лица, али га чини непотребно компликованим, јер га са једне стране напушта (уводећи одговорност правног лица за радњу), а са друге стране оставља могућност да физичко лице које је реално извршило радњу буде кажњено, било за привредни преступ или кривично дело.<sup>240</sup>

---

<sup>236</sup> Ђ. Ђорђевић (2010), *op. cit.*, 234 – 235.

<sup>237</sup> З. Стојановић, Д. Коларић, *op. cit.*, 28.

<sup>238</sup> Закон о привредним преступима, („Сл. лист СФРЈ“, бр. 16/60, 28/62, 10/65, 42/69, 6/73).

<sup>239</sup> М. Vrhovšek (2001), *Odgovornost učinioca privrednih prestupa, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, Vol. 39, br. 2 – 3/01, 2001, 175, 176; М. Grubač, О. Perić, S. Pihler, *op. cit.*, 81.

<sup>240</sup> I. Simović – Hiber (2007), *op. cit.*, 94. Vrhovšek мисли како је законска промена одраз другачијег схватања привредних организација и њихове деликтне способности. Он сматра како је у дефиницију привредног преступа требало додати елемент друштвене опасности, који је у то време постојао у законској дефиницији појма кривичног дела, чиме би се боље изразила суштина привредног преступа. Они, наставља аутор, посматрано са криминалнополитичког становишта и нису ништа друго него кривична дела, јер им је степен друштвене опасности на нивоу кривичних дела. Видети: М. Vrhovšek (2001), *op. cit.*, 180.

Нови Закон о привредним преступима (у даљем тексту: ЗОПП) донет је 1977. године.<sup>241</sup> Нови закон је делимично променио концепцију привредног преступа. Законодавац изменама и допунама изједначава статус правног и одговорног лица, постављајући модел по ком се они сматрају кумулативним и паралелним учиниоцима.

Разлика између привредних преступа и кривичних дела има више. Најважнија разлика је да се за извршени привредни преступ правног лица не утврђује кривица, јер се за њега одговара по принципу објективне одговорности. Друга суштинска разлика је у томе да се привредни преступ може прописати и уредбом, а не само законом.<sup>242</sup>

Систем привреднопреступне одговорности у послератном југословенском казненом праву имао је, дакле, доста недостатака. Материја привредних преступа има доста противречности, јер су они у законодавство уведени спонтано, под притиском практичних потреба насталих услед промене положаја привредних субјеката, без дубљег и темељнијег сагледавања свих последица овог законодавног решења. Велики проблем у овој материји је и хипертрофираност посебног дела, оптерећеног бројним инкриминацијама чије су формулације често правно-технички некавалитетне и тешко применљиве.<sup>243</sup>

*Чини нам се, посебно ако узмемо у обзир могућност паралелног постојања кривичне одговорности физичког и привреднопреступне одговорности правног лица, да је ова категорија деликата била терминолошка замена за теоријски неприхватљив концепт кривичног дела правног лица. Суштински, привредни преступи су и били специфична врста „кривичних“ дела у области привреде и финансија, који су се одликовала применом принципа објективне одговорности, када је извршилац правно лице.*

Vrhovšek сматра да је одговорност правних лица за привредне преступе требало поставити у контекст субјективне одговорности и тиме уважити дуго присутан став да су привредни преступи, у ствари, кривична дела правних лица. Аутор износи мишење да би увођење субјективног елемента у категорију привредних преступа, домаће право приближило концепту „чисте“ кривичне одговорности правних лица. Он истиче да су ставови теорије и праксе утицали на изразу пројекта новог Закона о привредним преступима,

---

<sup>241</sup> Закон о привредним преступима („Сл. лист СФРЈ“, бр. 4/77, 36/77 - исправка, 14/85, 10/86 - др. закон, 74/87, 57/89, 3/90, „Сл. лист СРЈ“ бр. 27/92, 16/93 - др. закон, 31/93 - др. закон, 41/93 - др. закон, 50/93 - др. закон, 24/94, 28/96, 64/01, „Сл. гласник РС“ број 101/05 - др. закон).

<sup>242</sup> I. Simović – Hiber (2007), *op. cit.*, 95. Simović – Hiber истиче нелогичност објашњења да је разлика привредних преступа и кривичних дела у природи одговорности, с обзиром да је потоња субјективна, јер се, по истој аргументацији, може рећи да правно лице, које нема ни свест нити вољу, не може бити извршилац ни радње привредног преступа, већ му се фиктивно приписује радње одговорног физичког лица. По истом принципу би се правном лицу могла урачунати и кривица одговорног лица, те се „истим путем може стићи и до фиктивне виности правног лица, као што се долази и до његове (фиктивне) радње извршења“.

<sup>243</sup> З. Стојановић, Д. Коларић, *op. cit.*, 28.

који је припремила тадашња савезна влада СРЈ. Члан 10 по том Нацрту, у ставу 3 предвиђа како правно лице не одговара за привредни преступ уколико одговорно лице није поступало са умишљајем или из нехата. Образложење дато уз предлог члана истиче како се субјективизацијом одговорности правног лица покушава избећи нелогичност решења по ком би правно лице могло одговорати чак иако је привредни преступ одговорно лице извршило под дејством неког од фактора што искључују кривицу (попут апсолутне силе, или у случају неурачунљивости одговорног лица).<sup>244</sup>

Ипак, пут српског законодавца је био другачији. Категорија привредних преступа је задржана у домаћем казненом праву, с тим да је остао и принцип објективне одговорности правног лица. Српски законодавац је, под утицајем ратификованих међународних конвенција, европских законодавних трендова и криминалнополитичких потреба, октобра 2008. године донео Закон о одговорности правних лица за кривична дела. Питање односа одговорности правних лица за кривична дела и њихове привреднопреступне одговорности остало је, међутим, неразјашњено.

Коначно, српски и, претходно, југословенски законодавац, познају и прекршајну одговорност правног лица. Члан 17 важећег Закона о прекршајима<sup>245</sup> прописује да физичко лице, правно лице, одговорно лице у државном органу, органу територијалне аутономије и јединице локалне самоуправе и предузетник представљају субјекте прекршајне одговорности када је то прописом о прекршају предвиђено. Став 4 члана 17 прописује да је правно лице одговорно за прекршај учињен *скривљеном* радњом или пропуштањем дужног надзора од стране органа управљања или одговорног лица или *скривљеном* радњом другог лица које је у време извршења прекршаја било овлашћено да поступа у име правног лица. Одговорност правног лица за прекршај је субјективног и изведеног карактера, јер се заснива на утврђивању кривице одговорног лица. Овај модел одговорности правног лица за прекршај уведен је 2005. године, док је у претходном периоду прекршајно законодавство, као и привреднопреступно, предвиђало објективну одговорност правног лица. Овај потез

---

<sup>244</sup> М. Vrhovšek (2001), *op. cit.*, 183. За увођење субјективне одговорности за привредни преступ залагали су се и други домаћи аутори. Види: М. Грубач et al., *op. cit.*, 83. Цетинић сматра како тумачење одредбе члана 10 став 3 Предлога ЗОПП указује да је намера законодавца да чисто објективну одговорност правног лица претвори у ограничено објективну одговорност. Она наглашава како у образложењу Предлога стоји да је то учињено на захтев судске праксе и да ће се овом одредбом избећи нелогичне ситуације у којима правно лице одговара иако је одговорно лице извршило дело под утицајем претње или принуде или било неурачунљиво. М. Цетинић (2002), *op. cit.*, 56.

<sup>245</sup> Закон о прекршајима („Сл. Гласник РС“, бр. 101/05, 116/08 и 111/09). У даљем тексту: ЗП.

законодавца значајан је корак у доследном спровођењу начела субјективне одговорности у домаћем казненем праву.<sup>246</sup>

Према томе, српски казненоправни систем почев од 2008. године предвиђа трипартитни систем одговорности правних лица – кривичне, привреднопреступне и прекршајне. Историјски пут кривичне одговорности правних лица прошао је, као што смо видели, више различитих фаза, чији се утицај примећује и у позитивноправном моделу казнене одговорности правних лица. Однос између три категорије деликата чији учинилац може бити и правно лице свакако ће бити предмет даљих дискусија, а можда и законодавних реформи.

За сада, привредни преступи остају специфична категорија деликта у нашем праву, која се налази између прекршаја као лакших и кривичних дела као тежих противправних аката. Однос кривичних дела и прекршаја правних лица не изазива нарочите недоумице, јер се ради о јасно одвојеним категоријама. Ипак, оправданост задржавања привредних преступа под знаком је питања од доношења ЗОПЛКД.

Већ смо указали да је регулатива основа одговорности привредних преступа застарела и заснована на објективној одговорности. Такође, многи привредни преступи имају истоветан законски опис као поједина кривична дела. У случају да у пракси дође до извршења деликта који одговара и законском опису привредног преступа и кривичног дела, поставља се питање који пропис применити, као и који ће суд (привредни или кривични) имати надлежност. Доношењем ЗОПЛКД створено је специјално кривично право<sup>247</sup> за правна лица и оправдано се поставља питање да ли је потребно задржати решење које је, по свему судећи, својевремено представљало замену за одговорност правног лица за кривично дело.

Перић, у овом смислу, анализира различите идеје о промени концепције нашег права по којој постоје три врсте казnenих деликата. Идући у том правцу, законодавац би могао да теже привредне преступе присаједини кривичним делима, а лакше прекршајима. Насупрот овоме, јавља се решење по ком би опстала кривична дела физичких лица, привредни преступи као категорија резервисана искључиво за правна лица и прекршаји за које би одговарала и правна и физичка лица. То, међутим, не би решило проблем кривичних дела правних лица.

---

<sup>246</sup> Ђ. Ђорђевић (2008), *Прекршајно право са основама привреднопреступног права*, 2. измењено и допуњено издање, Криминалистичко – полицијска академија, Београд, 2008, 78 – 81; Г. П. Илић (2010), *Основ и границе одговорности правних лица за кривична дела*, *Правна ријеч*, Удружење правника Републике Српске, Бања Лука, 2010, 43.

<sup>247</sup> З. Стојановић, Д. Коларић, *op. cit.*, 28.

Прво решење, пак, изгледа целисходно и доноси једноставнији критеријм разликовања казних деликата, али отвара стари проблем: нагомилавање инкриминација у оквиру прекршаја и увођење кривичне одговорности правних лица за деликте који су по својој природи и тежини између кривичних дела и прекршаја, те се чини прикладнијим њихово задржавање у оквиру посебне, средње категорије деликата. Следеће могуће решење било би садржано у обједињавању материје одговорности правних лица за све врсте казних деликата. Ово би могло да личи на кретање у смеру стварања тзв. привредног казненог права, о ком говори Перић, упозоравајући при том на тешкоће на које би се наилазило, посебно у домену одређивања концепта привредног кривичног дела, око ког не постоји сагласност легислативе и теорије.<sup>248</sup> Ипак, у смислу садашње регулативе ЗОПЈКД, ово није решење, јер се домен одговорности правних лица не ограничава на привредна, већ се простире на сва кривична дела која правно лице може да изврши.

Мислимо да би требало избећи даље недоумице везане за однос привредних преступа и кривичних дела тако што ће се први пренормирати у прекршаје или укинути уколико се поклапају са бићем неког кривичног дела. *Чини нам се да би задржавање две категорије деликата правних лица (кривичних дела и прекршаја) у нашем праву, заснованих на моделу изведене субјективне одговорности, могло бити оптимално решење у садашњем тренутку.* Евентуално друго решење могло би се пронаћи у стварању јединственог казненог права за правна лица. Кодификација материје одговорности правних лица за казнене деликте подразумевала би увођење заједничког општег дела и уједначавање модела, основа и услова одговорности, али и судске надлежности и поступка. Ово би, међутим, подразумевало темељну законодавну реформу која би обхватила и организационо – процесне аспекте. Под условом стварања јединственог општег дела казненог права и уз нужно редуковање броја привредних преступа (пре свега путем елиминисања преклапања са кривичним делима и пренормирањем у прекршаје оних преступа који су им по степену друштвене опасности блиски) они би се могли задржати у казненом праву као категорија деликата између прекршаја и кривичних дела.

---

<sup>248</sup> О. Перић, „Законодавство у области привредних преступа и његове могуће промене“, у: *Кривично законодавство и кривично правосуђе у перспективи нових друштвених промена*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1992, 6.13 – 6. 14.

## Одељак други: Преглед упоредних законодавстава

Две нормативне чињенице - ратификовани међународноправни инструменти и упоредни законодавни трендови врше снажан утицај на свако савремено законодавство и можда и пресудније делују на њихово преобликовање у смислу увођења корпоративне кривичне одговорности него анализирани криминалнополитички разлози (чија је снага, као што је показано, спорна). Ту се, чини нам се, крије и један од основних мотива доношења српског Закона о одговорности правних лица за кривична дела. Ипак, темељна анализа свих законодавстава која познају одговорност правних лица за кривична дела превазилази обим нашег истраживања. Имајући у виду потребу за фокусирањем на моделе који су представљали посредан или непосредан узор нашем законодавцу, оријентисаћемо се преваходно на решења усвојена у континенталним европским правима, посебно правима земаља Европске Уније.<sup>249</sup> Наравно, не можемо, због ограничености простора, анализирати законодавства свих земаља које припадају датом простору, што, уосталом, није ни потребно, јер постоје модели који се понављају у више држава, већ ћемо се усредсредити на законодавства која су поставила основе водећих модела изведене и аутономне одговорности.

Међутим, иако су права континенталне европске традиције и она заснована на њој, ближа српском праву битан део нашег истраживања је и режим кривичноправне одговорности правних лица у англо – америчким правима, пре свега због оригиналности традиције и концепције, али и специфичног историјског развоја. Проучаваћемо, стога, и решења усвојена у британском, америчком, канадском и аустралијском законодавству. Анализу ћемо и започети са овим правним системима због чињенице да се у њима концепт одговорности правних лица за кривична дела појавио пре него у земљама европско – континенталне традиције. Такође, права земаља западног Балкана, представљају важан предмет нашег истраживања, јер су доскора биле део истог правног, политичког и економског простора као и ми, а и проблеми, дилеме и изазови са којима се суочавају ова друштва су веома слични онима који се налазе пред нама.

Коначно, извесну пажњу ћемо посветити и прегледу законодавстава која не познају кривичну одговорност правних лица. Међу њима смо, због правне традиције и утицаја које имају, изабрали немачко, италијанско и шпанско законодавство. Последње је интересно и

---

<sup>249</sup> Уосталом, већ смо нагласили да је један од основних мотива доношења домаћег Закона хармонизација српског права са законодавствима земаља ЕУ.

због специфичне концепције, јер познаје могућност изрицања санкција за кривична дела, чија је правна природа дискутабилна.

## ГЛАВА I: Земље *common – law* система

### 1. Енглеска

Данас на целој територији Велике Британије постоји кривична одговорност правних лица. Кривичноправни системи Шкотске и Северне Ирске преузели су енглески модел кажњавања правних лица. Слична ситуација је и у ирском праву.<sup>250</sup> У Уједињеном Краљевству правна лица могу да одговарају за сва кривична дела, осим за она за која је као једина казна прописан затвор: убиство и издаја. Такође, правна лица не одговарају за дела која по природи ствари не могу да изврше, попут силовања, двобрачности, родоскрвнућа, итд. Ово ограничење је израз принципа *lex non cogit ad impossibilia*.<sup>251</sup> Ипак, основи приписивања кривичног дела разликују се у зависности од врсте кривичног дела. Правна лица одговарају за *regulatory offences* по принципу објективне одговорности, без утврђивања *mens rea*,<sup>252</sup> док код кривичних дела која захтевају установљавање кривице одговарају у складу са доктрином идентификације. Код првих, дакле, корпорација одговара јер није спречила наступање ризика производног из њене активности, без потребе утврђивања субјективног основа одговорности.

Одговорност за кривична дела која захтевају утврђивање *mens rea* заснована је на субјективној кривичној одговорности представника корпорације за ког се може сматрати да је оличава. У ову категорију лица убрајају се чланови управног одбора (борда директора), извршни директори, представници којима су делегирана овлашћења за независно деловање и

---

<sup>250</sup> Z. Đurđević (2003), *op.cit.*, 735-736.

<sup>251</sup> A.I. Pop, *op. cit.*, 23.

<sup>252</sup> Кривична дела која не захтевају утврђивање *mens rea* могу бити тзв. *strict* или *absolute liability offences*. У случају првих (*strict liability*), довољно је да је учинилац био свестан или могао бити свестан како његова радња носи извештан ризик а није спречио стварање ризикантне ситуације иако је био у позицији да то учини. За утврђивање постојања потоњих (*absolute liability*) довољно је кршење дужности или извођење недозвољене активности из којих је произашло кривично дело како би се засновала одговорност, без установљавања било каквог степена кривице. *Absolute liability offences*, дакле, представљају класичан облик потпуно објективне одговорности, док *strict liability offences* подразумевају минималан степен субјективне кривице. Оправдање за увођење објективне одговорности у овај домен налази се у чињеници да је друштвено прихватљиво и потребно кажњавати субјекте на основу непоштовања обавеза и дужности што следствено доводе до наступања штете или друге забрањене последице. Закони предвиђају кривична дела објективне одговорности управо у делатностима које саме по себи носе висок степен ризика по јавне и приватне вредности. Видети: C. N. Nana, *op. cit.*, 72 - 77.

остала лица одговорна за генерално управљање организацијом.<sup>253</sup> Основни предуслов за урачунавање кривице правном лицу је извршење кривичног дела у склопу пословног делокруга представника.

Проблем примене теорије идентификације, која је теоријски конзистентнија са класичним кривичноправним принципима у поређењу са аутономном одговорношћу, је у чињеници да не доводи до задовољавајућих криминалнополитичких ефеката. Теорија идентификације је погоднија за мала предузећа, у којима је моћ одлучивања концентрисана у једном или неколицини представника, док у структурално сложеним савременим организацијама често није могуће утврдити одговорност лица које се сматра алтер – егом корпорације, иако је јасно да је кривично дело извршено у корист правног лица.<sup>254</sup> Примена енглеског модела, пак, онемогућава кажњавање правних лица када се не може установити субјективна кривица „руководећег ума“, што доводи до феномена „организоване недговорности“ креатора и корисника криминалног деловања. Између ове две категорије (strict liability и mens rea) стоје кривична дела која захтевају утврђивање mens rea али су лакша од оних која захтевају примену модела идентификације и регулишу питања тржишног промета (опет се ради о врсти regulatory offense), за које је довољно утврђивање викарне корпоративне одговорности (не објективне, већ субјективне).<sup>255</sup>

Коначно, доношењем Закона о корпоративном убиству (Corporate Manslaughter Act and Corporate Homicide Act, 2007),<sup>256</sup> британско право је делимично променило концепцију по којој предузеће одговара за кривично дело само ако је исто извршио „руководећи ум“. Одговорност правног лица, по овом Закону, постоји уколико је до лишавања живота дошло услед тога што су корпорацијске активности биле организоване и вођене уз значајно кршење релевантних дужности правног лица. Услов за заснивање корпоративне одговорности се

---

<sup>253</sup> А. И. Поп, *op. cit.*, 32; Г. П. Илић (2009), *op. cit.*, 208; З. Ђурђевић (2005), *Komentar Zakona o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela*, Narodne novine, Zagreb, 2005, 19.

<sup>254</sup> В. Fisse, The Attribution of Criminal Liability to Corporations: A Statutory Model, *Sydney Law Review*, Vol. 13, 1991, 277, 278.

<sup>255</sup> <http://www.lawcom.gov.uk/1150.htm> (сајт посећен: 13.06.2010). Подела кривичних дела у смислу покретања кривичног поступка, у Енглеској се изменила од доношења Закона о кривичном праву (*Criminal Law Act*) из 1967. године. Након доношења овог Закона, подела кривичних дела се заснива на разликовању оптуживих (indictable offences) и дела за које се води скраћени поступак (summary offences). Посебну врсту чине кривична дела за које је могуће водити редовни или скраћени кривични поступак (either-way offences). Г. П. Илић (2004), *Границе испитивања првостепене кривичне пресуде*, Службени гласник, Београд, 2004, 77.

<sup>256</sup> Corporate Manslaughter Act за подручје Енглеске и Велса, а Corporate Homicide Act за Шкотску, због различитог дефинисања кривичног дела које је предмет закона у Енглеској и Велсу у односу на Шкотску. Осим на корпорације Закон се односи и на ортаклуке, синдикате и друга удружења запослених, као и нека јавноправна тела (попут полиције). Текст прописа доступан на веб страници британске владе: [http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2007/ukpga\\_20070019\\_en\\_1](http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2007/ukpga_20070019_en_1) (сајт посећен: 10.06.2010).

налази у чињеници да је улога менаџмента вишег нивоа (senior management) у кршењу прописаних обавеза предузећа била значајна.<sup>257</sup>

Революционарни карактер одредби Закона, барем за енглеско правно подручје, види се у могућности утемељења корпоративне одговорности због противправних аката припадника управљачке структуре на високом месту у хијерархији предузећа, без обзира на утврђивање њиховог субјективног односа према кривичном делу. Овај облик одговорности представља одступање од теорије идентификације јер се одговорност предузећа не заснива на кривици „руководећег ума“ већ оно одговара због кршења дужности, а, са друге стране, не ради се о strict liability већ mens rea деликту. Због тога, може се рећи да се ради о новом облику одговорности правног лица у британском праву. Корпорација одговара због лишења живота уколико је оно последица пропуста у организовању и руковођењу, које су се испојиле у кршењу законом наметнутих дужности и следствено довеле до смртне последице.<sup>258</sup>

Осим набројаних облика извршења кривичног дела од стране правног лица, могућа је и ситуација саучесништва у кривичном делу за које корпорација одговара акцесорно. Nana наводи прецеденте у случајевима R v Robert Millar (Contractors) Ltd and Robert Millar и R v JF Alford Transport Ltd.<sup>259</sup> Pop наводи прецедент у случају Seaboard Offshore, Ltd. v. Secretary of

---

<sup>257</sup> [http://www.gowlings.com/resources/PublicationPDFs/Keith\\_Walsh\\_March2009.pdf](http://www.gowlings.com/resources/PublicationPDFs/Keith_Walsh_March2009.pdf) (сајт посећен: 10.06.2010). Поштовање ових дужности законска је обавеза организација по правним прописима које Закон назива „law of negligence“ („право нехатних деликата“). За подручје Енглеске и Велса то су: Occupiers' Liability Act из 1957. године (чл. 31), the Defective Premises Act из 1972. (чл. 35) и Occupiers' Liability Act 1984 (чл. 3) из 1984. године. За Шкотску то је Occupiers' Liability Act из 1960 (чл. 60), а за Северну Ирску Occupiers' Liability Act (Northern Ireland) 1957 (с. 25), the Defective Premises (Northern Ireland) Order 1975 (S.I. 1975/1039 (N.I. 9)), the Occupiers' Liability (Northern Ireland) Order 1987 (S.I. 1987/1280 (N.I. 15)) и Defective Premises (Landlord's Liability) Act (Northern Ireland) 2001 (с. 10).

<sup>258</sup> Nana објашњава како се за оцену постојања учешћа „senior management“ у кршењу релевантних дужности предузећа користи тзв. објективни тест (то јест одређује се да ли је активност органа корпорације у поређењу са прихваћеним стандардима понашања у привреди) а не субјективно мерило на основу ког би се утврђивао психички однос било ког конкретног члана органа према повреди законске обавезе. Дакле, тужилаштво не мора да доказује како је неко од чланова управе имао конкретно знање о повреди обавезе и деловао упркос томе. Ипак, у теорији се поставља питање да ли је довољно учешће само једног лица из управе компаније, ком су додељене дужности организовања и управљања пословања или је потребно поступање више лица која чине менаџмент корпорације. Nana сматра да је потребно колективно учешће лица из менаџмента компаније. C. N. Nana, *op. cit.*, 96, 97.

<sup>259</sup> У првом, одговорност корпорације заснована је на чињеници да је возач камиона на путу од Енглеске до Шкотске, знајући како му је гума дефектна (што је знао и директор предузећа) изазвао саобраћајни удес у ком је погинуло шесторо људи. Узрок удеса био је управо технички недостатак камион – дефектна гума. Суд је оценио како је возач крив за involuntary manslaughter (нехатно лишавање живота), али је кривицу приписао и предузећу и то у својству помагача и подстрекача. Директор корпорације, по оцени суда, знао је да возач изазива опасност управљајући технички неисправним возилом а ипак му је одобрио (то јест подстакао га) да врши превоз возилом у таквом стању. У потоњем случају управа корпорације је знала да њени возачи фалсификују тахографске податке али их нису у томе спречили нити предузели мере у правцу њиховог кажњавања, већ су намерно допуштали противправну активност и охрабривали њено понављање. Nana закључује како је примена института саучесништва правног лица погодна у ситуацијама у којим се не може утврдити примарни извршилац кривичног дела, то јест у ситуацијама где се ради о врсти удруженог злочиначког подухвата, те се не може лако установити примарни кривац. C. N. Nana, *op. cit.*, 98, 99.

State for Transp.,<sup>260</sup> као пример заснивања одговорности правног лица на темељу нехатног непредузимања превентивних мера услед ког је дошло до извршења кривичног дела. Одговорност корпорације је заснована иако ниједан конкретан члан предузећа није имао посебно прописане дужности везане за предузимање дотичних мера. Овај прецедент представља даље проширивање примене кривичног права у односу на теорију идентификације. Ипак, наставља Поп, у енглеској судској пракси, за разлику од америчке, није дошло до искорака ка примени теорије агрегације или теорије о колективној намери, што би представљало логичан наставак започетог ширења ван строгих и очигледно уских граница теорије идентификације.<sup>261</sup>

Коначно, остаје питање на који делокруг колективитета се односе претходно описани модели одговорности. Принципијелно, сва правна лица у Енглеској, осим државе могу одговарати за учињено кривично дело. У правна лица се, по Закону о тумачењу (Interpretation Act, 1978) убрајају и удружења (associations). Ипак, као ни у Француској, ни овде нема јединствене листе ентитета који се убрајају у правна лица.<sup>262</sup>

Систем санкција које се могу применити према осуђеним корпорацијама почива на новчаној казни као основној кривичној санкцији за ову категорију учинилаца. Ипак, узимајући у обзир чињеницу да су новчане казне често недовољно високе у поређењу са финансијском моћи корпорација, те не испуњавају сврху кажњавања, енглески судови су увели и друге врсте кривичних санкција према њима. Тако, осим новчане казне, често се изричу условне осуде (suspended probation), одузимање добара стечених кривичним делом и ускраћивање дозвола за обављање одређених делатности.

## 2. Сједињене Америчке Државе

У америчком праву је прихваћен концепт кажњивости правних лица за кривичне деликте по принципу „одговара претпостављени“ (respondeat superior), по ком компанија одговара за акте својих запослених учињене у оквирима стварног или претпостављеног пословног делокруга и овлашћења, уколико је кривично дело, макар делимично, учињено у намери остваривања користи за правно лице. Одговорност правног лица постоји чак и ако је деловање запосленог у супротности са пословном политиком или изричитим налогом организације. Овај концепт се заснива на тзв. викарној одговорности, која је много шире

---

<sup>260</sup> Seaboard Offshore, Ltd. v. Secretary of State for Transp., [1994] 2 All E.R. 99, 104 (H.L.)

<sup>261</sup> A. I. Pop, *op. cit.*, 32, 33.

<sup>262</sup> *Ibid.*, 20 - 22.

постављена у односу на теорију идентификације, јер је круг лица чији се акти могу урачунати корпорацији далеко шири - осим „руководећих умова“ овде долазе у обзир сва запослена лица. Доктрина *respondeat superior* настала је у грађанском праву, где је представљала правило по ком се послодавац може сматрати одговорним за штету коју својим нехатним понашањем причини лице које делује у име предузећа, у склопу редовних послова.<sup>263</sup> Основни недостатак овог решења је што неоправдано шири основ одговорности правног лица. Вусу наводи судску одлуку у случају *United States v. Hilton Hotels Corp.*, којом је корпорација осуђена због кривичног дела које је комерцијални агент учинио у свом пословном делокругу, иако је оно било у супротности са пословном политиком правног лица, али и упутствима које је добио од надређених менаџера.<sup>264</sup>

За разлику од енглеског права (барем у домену примене идентификацијске теорије) у америчком није неопходно да суд установи конкретног учиниоца кривичног дела међу запосленима. Довољно је утврдити како је дело, судећи по свим околностима, морало извршити једно или више лица из корпорације и то у њену корист. Суд може осудити корпорацију на темељу чињенице да је неко од запослених извесно извршио дотично кривично дело, иако је немогуће утврдити о ком се конкретном физичком лицу ради.<sup>265</sup>

Осим овог, у америчком праву је развијен још један принцип урачунавања кривице правном лицу, који представља проширење примене доктрине *respondeat superior*. Ради се о примени теорије агрегације (колективне намере) о којој смо писали у поглављу о теоријским моделима одговорности. Заснивање одговорности на темељу агрегације делује помало виртуелно: нико конкретно није одговоран, али сви заједно, посматрани као целина, наиндивидуални ентитет – поседују захтевани *mens rea*. Наравно, услов за примену теорије агрегације је исти као код класичних облика викарне теорије – кривично дело мора бити извршено у корист правног лица.<sup>266</sup>

Круг правних лица која одговарају за кривична дела одређен је у Савезним смерницама за кажњавање (U.S. Federal Sentencing Guidelines - USSG).<sup>267</sup> Она се означавају

---

<sup>263</sup> Видети: Г. П. Илић (2009), *op. cit.*, 11; Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 16.

<sup>264</sup> P. Вусу, *op. cit.*, 1104.

<sup>265</sup> A.I. Поп, *op. cit.*, 33.

<sup>266</sup> G. Stessens, *op. cit.*, 512; A.I. Поп, *op. cit.*, 33, 34.

<sup>267</sup> C. De Maglie, *op.cit.*, 550. Текст U.S. Federal Sentencing Guidelines доступан на: [http://www.ussc.gov/Guidelines/2010\\_guidelines/ToC\\_PDF.cfm](http://www.ussc.gov/Guidelines/2010_guidelines/ToC_PDF.cfm) (сајт посећен: 27.06.2011). Амерички Конгрес је 1984. године посебним законом основао Комисију за одмеравање казне као независни правосудни орган на федералном нивоу. Основни задатак Комисије била је изградња смерница за одмеравање казне на савезном нивоу. Комисија је 1987. године објавила смернице за одмеравање казне физичким лицима, а 1991. године је донето Поглавље 8, које даје смернице за кажњавање корпорација. Примена ових смерница је, по одлуци Врховног суда САД из 2005. године, дискреционо право суда, а не његова законска обавеза. Наведено према: Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 25 – 26.

јединственим називом „organization” под којим се подразумева „лице које није физичко (тј. појединац, „individual“). У организације се убрајају: корпорације, ортаклуци (partnerships), удружења (associations), компаније (joint-stock companies), синдикати, трустови (trusts), пензиони фондови, нерегистроване организације (unincorporated organizations), државне и политичке подјединице (governments and political subdivisions) и непрофитне организације.

Питање је, пак, која се кривична дела могу урачунати корпорацији. У америчкој теорији и пракси постоји сагласност око става да корпорација не може бити осуђена за дела попут двобрачности или родоскрвнућа, јер је незамисливо њихово извршење за њен рачун и у склопу њеног пословног делокруга. Листа кривичних дела за које одговарају правна лица предвиђена је у U.S. Federal Sentencing Guidelines. Корпорације могу одговорати за већину кривичних дела као и физичка лица. Листа дата у USSG обухвата кривична дела карактеристична за корпоративно окружење, попут прања новца, давања мита, преваре, кршења антимонополских прописа, пореских утаја, крађа, и тсл. Али, у америчком праву постоји одговорност корпорације и за кривична дела која нису типична за корпоративно криминално деловање, попут привилегованог облика убиства (manslaughter).

Интересантно је, међутим, да нема прецедената који омогућавају окривљавање правних лица за основни облик убиства (murder). Mueller сматра како би то било оправдано у бројним случајевима, попут оних у којима корпорација шаље запосленог на високо ризикантан радни задатак без икакве заштитне опреме и намерно таји од запослених да излагање одређеним супстанцама готово сигурно води ка фаталним исходима. Аутор као пример оваквог случаја наводи аферу Hawks Nest.<sup>268</sup> У прилог његовом резонавању иде и образложење прецедента у случају People v. O’Neil.<sup>269</sup> Суд је ослободио корпорацију одговорности за murder, али у образложењу није експлицитно искључио могућност да правно лице буде осуђено због извршења тог кривичног дела.<sup>270</sup>

U.S. Federal Sentencing Guidelines предвиђа и систем санкција које се могу применити према правним лицима.<sup>271</sup> Основне санкције су новчана казна, накнада штете (restitution), судски надзор, рад у јавном интересу, условна осуда.<sup>272</sup> Неке државе познају и могућност

---

<sup>268</sup> G. Mueller, *Mens Rea and the Corporation – A Study of the Model penal Code Position on Corporate Criminal Liability*, *University of Pittsburgh Law Review*, Vol. 19, 1957, 23.

<sup>269</sup> People v. O’Neil, 194 Ill. App. 3d 79 (1990). Текст прецедента доступан на: <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=il&vol=app/2001/5990631&invol=3> (сајт посећен: 19.06.2010).

<sup>270</sup> A. I. Pop, *op. cit.*, 24.

<sup>271</sup> О казненој политици у САД видети: Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 25 – 42.

<sup>272</sup> Након што одреди висину новчане казне, суд мора одлучити да ли ће организацији да одреди судски надзор. Судски надзор се може изрећи без обзира да ли је изречена условна осуда. Он може трајати најмање једну, а највише пет година. *Ibid.*, 41. Поп помиње осам категорија случајева у којима суд може прибећи изрицању условне оуде. Међу њима, она издваја ситуацију у којој корпорација нема унутрашње механизме за

изрицања казне престанка правног лица, као и забране вршења одређених пословних делатности. Амерички систем санкционисања почива на идејама ретрибуције и одвраћања, полазећи од тога да казне морају бити правичне, сразмерне и у складу са сврхом изрицања – генералном и специјалном превенцијом.

Уз изречену казну, корпорацији се намећу обавезе везане за изградњу унутрашњих контролних механизма са циљем откривања и спречавања кривичних дела. У литератури се овај модел изражава познатом синтагмом о „штапу и шаргарепи“. Наиме, корпорацији се изриче висока новчана казна (што представља, у симболичком смислу, „штап“), али се оставља могућност да, уколико усвоји ефикасан програм за превенцију будућих деликата и јачање пословног морала, казна буде знатно ублажена.<sup>273</sup>

Занимљиво је и да се, приликом одређивања висине казне, у обзир узима постојање програма делотворних, неопходних и разумних мера и етичких стандарда у компанији пре извршења кривичног дела. У случају постојања овог програма, као и других олакшавајућих околности, попут признања да је извршено кривично дело, сарадње са истражним органима, добровољног и правовременог пријављивања кривичног дела пре отпочињања истраге, итд., казна може бити значајно ублажена. На овај начин, законодавац пружа економски стимуланс компанијама да открију и пријаве кривично дело, као и да воде пословну политику усмерену ка спречавању кривичних дела.<sup>274</sup>

Одредбе о кривичној оговорности правних лица садржи и Модел за савезни кривични законик (Model Penal Code), који служи као оријентир за кривична законодавства федералних јединица. По Моделу, правна лица у САД одговарају по принципима викарне и идентификацијске теорије у зависности од врсте кривичног дела. У случају кривичних дела код којих закон предвиђа викарну одговорност компаније, то јест кривичних дела која се испољавају у кршењу компанијских дужности предвиђених посебним законодавством (statute law), није потребно да је извршилац лице са одређеном управљачком функцијом, већ је довољно да представља правно лице у својству запосленог. У случајевима осталих кривичних дела, потребно је да је дело одобрило, захтевало, учинило, наредило, или

---

подстицање пословног морала и развијање свести о обавези поштовања прописа, као и откривање и спречавање деликата, а има историјат криминалног понашања. A. I. Pop, *op. cit.*, 44.

<sup>273</sup> C. De Maglie, *op. cit.*, 552.

<sup>274</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 39, 40. Аутори су, следећи детаљне смернице за кажњавање предвиђене у USSG, приказали хипотетичку ситуацију у којој предузеће, које је осуђено за кривично дело извршено од стране менаџера продаје, уместо 3. 600. 000 долара, колико би платило на име новчане казне да није имало олакшавајуће околности овог типа, долази до коначног износа од 50. 000 долара или мање.

толерисало (*recklessly tolerated*) лице које заузима неко од руководећих места у предузећу (*high managerial agent*).<sup>275</sup>

Иако премошћава недостатке викарне теорије, ово решење показује извесне слабости, сматра Вусу. Тако, и овде је могуће засновати одговорност правног лица иако је кривично дело било у супротности са пословном политиком корпорације, јер је довољно установити како је било ко од високих руководилаца учествовао у делу на начин који Модел предвиђа, без обзира што његово понашање није било у складу са принципима и политикама корпорације. Дакле, и овде је могуће непотребно ширење основа одговорности. Друго, овај систем у одређеним случајевима неосновано сужава основ одговорности.

Ако је јасно да је пословна политика корпорације подстакла запосленог да учини кривично дело, то неће бити довољно за успостављање њене одговорности, уколико се не докаже да је неко од конкретних високих руководилаца толерисао извршење кривичног дела. Даље, овај Модел практично охрабрује високе руководиоце да се не упуштају у надзор пословних активности запослених, јер уколико високи руководилац није сазнао да је запослени учинио кривично дело, тешко је доказати како је он толерисао понашање запосленог, па је готово немогуће успоставити одговорност правног лица за то дело.<sup>276</sup>

Амерички модел има одређене предности у односу на оне развијене у Енглеској или Француској. Систем викарне одговорности, допуњен применом идеја агрегације, прецизан је, предвидив и ефикасан. Њиме се избегавају слабости осталих модела, испољене у честој немогућности кажњавања корпорација услед доследне примене идеје да само лица на хијерархијски највишим позицијама могу својим актима засновати одговорност правног лица. Амерички модел, својом ширином и практичношћу, превазилази слабости модела заснованих на идејама идентификацијске теорије.<sup>277</sup>

Ипак, амерички модел трпи и бројне критике. Аутори указују на проблем честог покретања кривичних поступака против корпорација због веће могућности заснивања одговорности у односу на друге системе, што ствара високу економску цену како по судове,

---

<sup>275</sup> T. Gardner, T. M. Anderson, *Criminal Law*, 10th Edition, Thomson Wadsworth, Belmont, USA, 2009, 99; P. Bucus, *op. cit.*, 1103; G. Mueller, *op. cit.*, 24 – 28; R. Hefendehl, Corporate Criminal Liability: Model Penal Code Section 2.07 and the Development in Western Legal Systems, *Buffalo Criminal Law Review*, Vol. 4:283, 2001, 290 – 293; Beck, M. E., O'Brien, M. E., *op. cit.*, 267. Судски прецеденти у америчким државама потврђују усвајање приступа који предлаже Model Penal Code. У случају *People vs. Hopkins*, 681 N. W. 2d 669 (Mich – App. 2004), суд експлицитно одбија заснивање кривичне одговорности правног лица због продаје ватреног оружја осуђиваном лицу, јер је деликт извршио запослени који није имао руководилачку позицију у предузећу, а не ради се о делу предвиђеном посебним законодавством. О одредбама Model Penal Code, видети и: G. Stessens, *op. cit.*, 512; C. De Maglie, *op. cit.*, 554. Текст Секције 2.07 Model Penal Code доступан и на: <http://www.lareau-law.ca/corporationsAE.html> (сајт посећен: 14.05.2011).

<sup>276</sup> P. Bucus, *op. cit.*, 1105.

<sup>277</sup> A. I. Pop, *op. cit.*, 35.

тако и привреду, запослене и акционаре корпорације који нису учествовали у криминалном деловању правног лица. Са друге стране, чињеница да је основ за кажњавање предузећа веома широк ствара бојазан од непостојања легитимних социјалних основа за кажњавање корпорација строгим кривичним санкцијама, што може довести до тога да се судови уздржавају од примене високих казни и тиме посредно умање ефекат одвраћања. Такође, запослени у корпорацијама, доживљавајући осуду организације као неправедну, могу развити јак отпор према поштовању закона перципираних као нелегитимних.<sup>278</sup>

### 3. Канада<sup>279</sup>

Кривични законик Канаде предвиђа одговорност организација за кривична дела, дефинишући при том врло исцрпно круг колективитета који могу кривично одговарати.<sup>280</sup> То су: јавноправна тела, приватноправне корпорације, удружења, ортачка друштва, општине, као и све асоцијације лица створене зарад одређене заједничке сврхе, што поседују оперативну структуру и делују према споља као јединствени ентитети.

Почев од 2004. године, Кривични законик је измењен тако да се одговорност колективитета за кривична дела учињена након септембра те године, не заснива само на актима „руководећих умова“ већ и других менаџера вишег нивоа одговорности у предузећу (енг. senior officers). Кривица senior officer-а може се урачунати корпорацији уколико је деликт учињен, макар делимично, ради остваривања користи за правно лице. Senior officer, пак, дефинише се у члану 2 канадског Кривичног законика као представник организације са важном улогом у креирању организацијске политике, или као лице одговорно за управљање важним организацијским активностима.

По члану 22.2 канадског КЗ, постоје три ситуације у којима senior officer својим понашањем може засновати одговорност правног лица: 1. уколико је својом радњом у оквиру вршења редовних послова и овлашћења остварио биће кривичног дела; 2. ако у склопу својих овлашћења и уз захтевани облик кривице управља поступцима других представника правног

---

<sup>278</sup> A. I. Pop, *op. cit.*, 36; B. Fisse, *op. cit.*, 278; G. Mueller, *op. cit.*, 21. Mueller сликовито приказује предности и мане америчког модела, упоређујући га са самониклом хибридном биљком, насталом „спајањем неких гена кривичног права са генима привредног права“, чија корисност или штетност још нису до краја утврђене.

<sup>279</sup> Приказ канадског законодавства дат на основу: P. Schabas, T. Wong, „Canada“, у: C. Pelz (eds.), *Business Crimes and Compliance Criminal Liability of Companies Survey*, Lex Mundi Ltd., 2008, 27 – 44. Текст доступан на: [http://www.lexmundi.com/images/lexmundi/PDF/Business\\_Crimes/Criminal\\_Liability\\_Survey.pdf](http://www.lexmundi.com/images/lexmundi/PDF/Business_Crimes/Criminal_Liability_Survey.pdf) (сајт посећен: 21.05.2010).

<sup>280</sup> Текст прописа доступан на: <http://laws.justice.gc.ca/PDF/Statute/C/C-46.pdf> (сајт посећен: 27.06.2010).

лица тако да они учине радњу извршења кривичног дела и; 3. уколико зна да је други представник правног лица започео са извршењем кривичног дела или се спрема да то учини, а не предузме све разумне мере како би га у томе зауставио.<sup>281</sup>

Правна лица, осим за умишљајна, одговарају и за нехатна кривична дела. По члану 219.1 канадског КЗ, са нехатом поступа онај ко не чини ништа или пропушта да предузме оно што је дужан, показујући немар према животима и безбедности других. „Корпорацијски нехат“ се одређује на следећи начин (члан 22.1 канадског КЗ). Правно лице одговара по основу нехата ако, делујући у склопу својих овлашћења, један од његових представника или више њих (уколико се њихова понашања, посматрана скупно, могу оквалификовати као кривично дело, тј. ако би, у случају да их је све предузело једно лице, оно сматрало кривично одговорним) заједничким пропуштањем или чињењем, изврше деликт, под условом да један senior officer, одговоран за део организацијских активности везан за извршење конкретног деликта или сви senior officers, посматрани као целина, не покажу стандардан степен дужне пажње (тј. знатно одступе од онога што се сматра стандардним степеном пажње) који се у датим околностима може разумно очекивати, како би спречили представника да изврши кривично дело.<sup>282</sup>

Кривични законик предвиђа систем кривичних санкција што се могу применити према правним и одговорним лицима. По члану 735. канадског КЗ, корпорацији која је оглашена кривом за кривично дело кажњиво затвором, изриче се новчана казна. Она представља основну кривичну санкцију за правна лица у Канади. У канадском кривичном законодавству постоје две врсте кривичних дела: дела за које се води редован кривични поступак (indictable offences) и она за која се спроводи скраћени поступак (summary conviction offences). Кривични законик у већини случајева одређује која кривична дела потпадају под прву или

---

<sup>281</sup> Schabas и Wong расправљају о потенцијалним поступцима senior officer-а који би могли да спрече приписивање одговорности правном лицу, помињући мере попут обавештавања надлежних органа о намери представника за извршење кривичног дела, опомињања представника, његовог суспендовања, или чак започињања појачане контроле над понашањем запосленог за ког сумња да се припрема на извршење деликта уз предузимање радњи попут надгледања његове електронске поште или телефонских разговора. P. Schabas, T. Wong, *op. cit.*, 34.

<sup>282</sup> Постојање „корпорацијског нехата“ утврђује се, дакле, на темељу понашања представника са једне и senior officer-а, са друге стране. Извршење нехатног кривичног дела представника је први услов за заснивање организацијске кривице и он је у принципу неспоран, јер се његово постојање утврђује на темељу субјективне (нехатне) кривице конкретног представника. Други услов, пак, изражава се кроз правни стандард „дужне пажње“ одговорног лица и његово утврђивање везано је са извесним тешкоћама. Основно питање је како установити да ли је у одређеном случају одговорно лице поступило по генералној клаузули „стандардни степен дужне пажње“ и уколико није, да ли је одступање од замишљеног модела разумног поступања било знатно. Формулација члана 22 става 1 канадског КЗ допушта могућност да се акти више представника, као и поступање свих одговорних лица као целине, поставе као темељ одговорности уколико би ти акти, скупно посматрани, чинили кривично дело да их је извршило једно лице. Дакле, као и у америчком праву, одговорност се може утврдити на темељу теорије агрегације.

другу категорију. Код одређених дела, пак, законик оставља тужиоцу дискреционо право да их квалификује као прву или другу категорију у зависности од конкретних околности под којима су извршена. То су кривична дела мешовитог (хибридног) карактера.<sup>283</sup>

Уколико је правно лице осуђено за кривично дело за које се суди по скраћеном поступку, према одредби члана 787(1) казна не може прећи износ од две хиљаде долара, осим ако закон експлицитно не предвиђа другачије. Међутим, ако је правно лице осуђено за тзв. оптуживо кривично дело, тј. дело за које се води редован кривични поступак, висину новчане казне одређује суд и не постоји прописан распон који би га ограничавао. Суд, свакако, узима у обзир факторе попут природе кривичног дела, околности под којима је извршено, штете која је причињена друштву и профит који је корпорација стекла.<sup>284</sup>

#### 4. Аустралија

Аустралијски Кривични законик из 1995. године низом одредби уводи и регулише кривичну одговорност правних лица. Аустралијски Законик специфичан је по томе што не даје дефиницију корпорације као субјекта одговорности, нити набраја врсте колективитета који спадају под овај појам, већ само предвиђа примену кривичноправних норми на правна лица на исти начин као на физичка.<sup>285</sup> Члан 12 став 1 тачка 2 аустралијског КЗ прописује да правно лице може одговорати за било које кривично дело, без обзира на предвиђену казну, не ограничавајући је само на она дела за које није прописан затвор као једина санкција.<sup>286</sup> По овоме се аустралијско право разликује од поменутог енглеског решења. Иначе, могућност да

---

<sup>283</sup> Конкретно, одредбе Закона о тумачењу (Interpretation Act) из 1985. године предвиђају како се дела која су прописана као злочини (*l'acte criminel*) гоне подизањем отужнице, док се скраћени поступак води за дела која се означавају као *la déclaration de culpabilité par procédure sommaire*. Мешовита кривична дела су она код којих је овлашћеном тужиоцу остављен избор између покретања редовног и скраћеног кривичног поступка (*les infractions "mixtes" ou "hybrides"*). Видети: Г. П. Илић (2004), *op. cit.*, 84.

<sup>284</sup> Приликом изрицања казне суд мора да узме у обзир више фактора, попут: користи коју је организација стекла извршењем кривичног дела; чињеница везаних за планирање и организовање извршења кривичног дела, то јест степен испланираности деликта, његову сложеност и трајање; понашање компаније након извршеног кривичног дела, под чим се подразумева и њен евентуални покушај да конверзијом или прикривањем средстава избегне плаћање казне или одштете итд. Суд може корпорацији наметнути и већи број обавеза и то у склопу изрицања условне осуде (probation order). Међу тим обавезама су: компензација жртви; успостављање политика, стандарда и процедура које ће смањити вероватноћу извршења новог кривичног дела, њихово објављивање у оквиру компаније и подношење редовних извештаја суду о њиховој имплементацији; постављање senior officer-а који ће бити одговоран за имплементацију тих политика, стандарда и процедура итд.

<sup>285</sup> C. De Maglie, *op. cit.*, 550.

<sup>286</sup> Текст прописа доступан на: [http://www.comlaw.gov.au/ComLaw/Legislation/ActCompilation1.nsf/0/25191DE52F745E94CA257715001C436E/\\$file/CriminalCode1995\\_WD02.pdf](http://www.comlaw.gov.au/ComLaw/Legislation/ActCompilation1.nsf/0/25191DE52F745E94CA257715001C436E/$file/CriminalCode1995_WD02.pdf) (сајт посећен: 26.05.2011). Одредбе о кривичној одговорности правних лица у аустралијском КЗ доступне и на: <http://www.lareau-law.ca/corporationsAE.html> (сајт посећен: 14.05.2011).

се за дела кажњива само затвором по одредбама Закона, примени новчана казна предвиђена је чланом 4б Закона о кривичним делима (Crimes Act) из 1914. године.

Члан 12 став 2 аустралијског КЗ прописује да уколико је радња извршења предузета од стране запосленог, представника или менаџера предузећа, у склопу његових редовних или послова које фактички врши, или у оквиру његових прописаних или фактичких овлашћења, постоји основ за приписивање кривичног дела корпорацији. Уз радњу извршења, потребно је и присуство субјективне компоненте. Наиме, уколико је захтевани облик кривице за конкретно кривично дело директни или евентуални умишљај, предузеће ће се сматрати кривично одговорним ако се изричито, прећутно или имплицитно сагласило да физичко лице изврши дело (члан 12 став 3 тачка 1 аустралијског КЗ). У следећем ставу аустралијски законодавац наводи ситуације на основу којих се закључује о постојању сагласности корпорације.<sup>287</sup>

Трећа ситуација представља облик аутономне субјективне кривичне одговорности правног лица. Одредба члана 12 става 3 тачке 2ц прописује да се одговорност корпорације може утемељити на чињеници постојања корпоративне културе (*corporate culture*)<sup>288</sup> која је уперена ка кршењу прописа, подстиче га, толерише или, пак, води ка њему. Алтернативно са овим постављен је, у следећој тачки, други облик аутономне организационе одговорности. Кривична одговорност правног лица постојаће и у случају да корпорација није успела да створи и одржи корпоративну културу која намеће обавезу поштовања прописа. Овде се ради

---

<sup>287</sup> *Прва наведена ситуација* односи се на борд директора. Одговорност корпорације постоји када овај орган умишљајно врши инкриминисано понашање, или да сагласност за извршење кривичног дела на изричит, прећутан или имплицитан начин. Члан 12 став 3 тачка 5 аустралијског КЗ предвиђа, међутим, да ће одговорност по основу евентуалног умишљаја (енг. *recklessness*) поменутих лица према кривичном делу бити приписана правном лицу само уколико је за постојање тог дела иначе довољно поступање са тим обликом кривице. Ако се ради о кривичном делу које у субјективном елементу има намеру (може се, према томе, извршити само са директним умишљајем) оно се неће урачунати корпорацији ако су припадници борда директора поступали са евентуалним умишљајем према извршењу дела или су уз тај облик кривице (нпр. непромишљено пристајући на ризик од извршења дела) дозволили његово извршење. *Друга ситуација* је везана за идентично поступање као у претходној тачки (извршење или саглашавање са кривичним делом), са разликом што је субјект понашања високи руководилац а не борд директора. Високи руководилац у смислу аустралијског КЗ је запослени, представник (агент) или менаџер корпорације ком су додељене такве дужности да се за његово понашање оправдано може сматрати да представља пословну политику предузећа.

<sup>288</sup> Под корпоративном културом (*corporate culture*) законодавац подразумева став, политику, правило, начин понашања или праксу која је заступљена (општеприхваћена) у корпорацији или њеном делу у ком се кривично дело десило. Видети члан 12 став 3 тачку 7 аустралијског КЗ. У литератури се наводи пет елемената корпоративне културе: вредности, хероји (*heroes*), обреди (*rites*) и ритуали, културне мреже. Комбинацијом елемената могу се добити четири типа корпоративне културе. Значајна истраживања, посебно са аспекта кривичног права, вршена су са циљем утврђивања организационалних карактеристика корпорација које су вршиле кривична дела и оних које се нису упуштале у криминалну делатност. Видети: Р. Вису, *op. cit.*, 1124 – 1127.

о пропуштању обавезе креирања и одржавања атмосфере поштовања законитости услед које је дошло до извршења кривичног дела.<sup>289</sup>

Објашњење идеја аутономне одговорности коју заступа аустралијски законодавац може се наћи код Вису. Она, полазећи од идеје о постојању етоса, тј. корпоративног идентитета (о чему смо писали приликом приказа теорија), говори о критеријуму за установљавање корпоративне кривице. Наиме, као што се код појединца утврђује да ли је кривично дело учињено намерно или је резултат случаја, тако се и овде разматра да ли је правно лице охрабрило појединца да учини дело. Ако јесте, не може се тврдити да је дело случајност или непредвидив акт појединог запосленог. Дакле, критеријум заснивања одговорности је испуњен ако је учињено дело у складу са политикама, циљевима и етосом корпорације. У том смислу, кривично дело запосленог је предвидива последица корпоративне политике и начина на који правно лице води послове.<sup>290</sup>

Начин на који се утврђује да ли је корпорација охрабрила запосленог да изврши кривично дело подразумева примену критеријума, тј. стандарда одговорности, објашњава Вису. Корпоративни етос се, у смислу стандарда, не посматра генерално, већ у односу на контекст учињеног кривичног дела. Стандард подразумева испитивање више фактора, попут: формалне и неформалне корпоративне хијерархије; пословних циљева и политика корпорације; система едукације и надзора запослених; политике награђивања у корпорацији (нпр. да ли компанија у својој пракси награђује противправно понашање уколико је њиме остварен профит или га санкционише); напора корпорације уперених ка отклањању последица дела; мера предузетих ради спречавања кривичног дела. Уколико се применом стандарда утврди да је етос допринео (охрабрио, мотивисао) извршењу кривичног дела, постојаће основ одговорности правног лица.<sup>291</sup>

Елементи значајни за примену одредаба члана 12 става 3 тачака 2ц и 2д дати су у ставу 4 истог члана. Тачка 4а одређује ситуацију у којој је сагласност за извршење кривичног дела сличног или истоветног карактера дата од стране високог руководиоца предузећа и у ранијем случају. Други случај обрађен је тачком 4б. Он упућује на ситуацију у којој је физичко лице које је извршило кривично дело, основано веровало да би се високи

---

<sup>289</sup> Видети: М. Wagner, *op. cit.*, 4.

<sup>290</sup> Вису објашњава како се у литератури посвећеној проучавању пословања прихвата постојање различитих, карактеристичних корпоративних култура. Она наводи како један аутор описује доминантно држање појединих нафтних корпорација, карактеришући једну од њих као „себичну и похлепну, познату по тајновитости и злоћудности“, другу као „највише софистицирану међу нафтним компанијама, карактеристичну по брзи за корпоративни имиџ и комуникацију“, трећу као „опсесивно затворену (интровертну)“, итд. Р. Вису, *op. cit.*, 1099 – 1124.

<sup>291</sup> *Ibid.*, 1182, 1183.

руководилац предузећа сагласио са тим. Ове одредбе превасходно служе утврђивању испуњености услова за примену тачака 2ц и 2д. Њихово постојање индицира заступљеност одређеног типа корпоративне културе и однос корпорацијске управе према поштовању прописа и вршењу кривичних дела.<sup>292</sup>

Следећи основ за урачунавање кривичног дела правном лицу је нехатно поступање у односу на деликт. Наиме, уколико се ради о кривичном делу чији субјективни елемент бића садржи нехат, а ниједан запослени, заступник или руководилац појединачно посматран није нехатно деловао, овај облик кривице се може приписати правном лицу уколико се, кумулирајући понашање више запослених (неодређен број), може сматрати да је ентитет као целина са нехатом проузроковао кривично дело.<sup>293</sup>

Основна кривична санкција према правним лицима у Аустралији је новчана казна. Њен износ се одређује на основу чл. 133 Закона из 2001. године (*Legislation Act 2001*). Ако је учинилац кривичног дела правно лице, вредност „казнене јединице“ (*penalty unit*) је 550 долара (за физичка лица износ јединице је 110 долара). Коначна вредност новчане казне добија се множењем вредности „казнене јединице“ са бројем износа предвиђених за то кривично дело.<sup>294</sup> Ипак, корпорацији се могу наметнути и друге санкције. Тако, уколико правно лице буде осуђено због кривичног дела индустријско убиство (*industrial manslaughter*) из чл. 49ц Закона о кривичним делима (*Crimes Act*), њему се, уз или уместо казне, може наметнути обавеза јавног објављивања пресуде, изречене казне и података о случајевима смрти и повреда насталих извршењем кривичног дела; обавеза обавештавања осталих заинтересованих актера (попут акционара); обавеза извођења пројекта у општекорисне друштвене сврхе (нпр. извођење комуналних радова или услуга).<sup>295</sup>

---

<sup>293</sup> Компоненте за утврђивање постојања организацијског нехата дате су у тачки 3. Одредба тачке 3а упућује на ситуацију у којој се забрањено понашање може суштински приписати неадекватном корпоративном управљању (менаџменту), или недостатку контроле и надзора над запосленима, представницима или службеницима. Тачка 3б предвиђа алтернативу претходној - ако се забрањено понашање суштински може приписати пропустима у организовању адекватних система за преношење релевантних информација одговарајућим лицима у корпорацији.

<sup>294</sup> Текст прописа доступан на: <http://www.legislation.act.gov.au/a/2001-14/current/pdf/2001-14.pdf> (сајт посећен: 25.05.2011).

<sup>295</sup> Текст прописа доступан на: <http://www.legislation.act.gov.au/a/1900-40/20110707-48692/pdf/1900-40.pdf> (сајт посећен: 25.05.2011).

## ГЛАВА II: Земље Европске Уније

### 1. Холандија<sup>296</sup>

Холандија је одредбе о кривичној одговорности колективитета сместила у оквире Кривичног законика. Чланом 51 КЗ предвиђене су две категорије извршилаца кривичног дела - физичка и правна лица.<sup>297</sup> Одговорност правних лица је генералног карактера (могу одговарати за сва кривична дела предвиђена законским одредбама). Чињеница да је Холандија прва земља континенталне европске традиције која је увела одредбе о одговорности правних лица за кривична дела, може се објаснити и јаким утицајем англо-америчке традиције на ову државу.<sup>298</sup>

Кривична одговорност правних лица за поједина кривична дела уведена је у холандско законодавство 1951. године доношењем Закона о привредним кривичним делима (Economic Offences Act).<sup>299</sup> Тим законом предвиђена је њихова кривична одговорност у сфери привредних и финансијских деликата, док је усвајањем измена Кривичног законика 1976. године она проширена на сва кривична дела. Члан 51 холандског КЗ прописује да се његове одредбе примењују на правна лица али и на друге облике удруживања које је законодавац прогласио њима еквивалентним, попут ортаклука или посебних фондова.

Дакле, холандски законодавац шири домен примене кривичног права на организације које немају статус правног лица, али задовољавају остале услове за заснивање одговорности, те се може рећи да грађанскоправни критеријуми за признавање статуса правног лица одређеној организацији нису ограничавајућ фактор за успостављање кривичне одговорности колективитета.<sup>300</sup>

Предузећа у Холандији одговарају на темељу аката које учине и запослени, под условом да су руководећа тела експлицитно или имплицитно одобрила, усмерила или толерисала вршење акта. Холандски законодавац налази основ за кажњавање у свесном пропуштању менаџмента које је мотивисано стицањем незаконите користи за организацију. Услов за заснивање одговорности правног лица за акте њеног представника је да је компанија

---

<sup>296</sup> Приказ холандског законодавства дат на основу: J. van den Bosch, „Netherlands“, у: С. Pelz (eds.), *Business Crimes and Compliance Criminal Liability of Companies Survey*, Lex Mundi Ltd., 2008, 244 – 256.

<sup>297</sup> Z. Đurđević (2003), *op.cit.*, 736; G. Stessens, *op. cit.*, 500.

<sup>298</sup> Г. П. Илић (2009), *op.cit.*, 11.

<sup>299</sup> G. Stessens, *op. cit.*, 500. Члан 15 Закона предвиђа да привредно кривично дело може извршити и физичко и правно лице.

<sup>300</sup> С. De Maglie, *op. cit.*, 551.

имала *контролу* над његовом криминалном активношћу и *прихватила* је. Одговорност постоји у случајевима када је криминална активност припадника компаније део редовних пословних активности, или је резултат званичне или незваничне пословне политике, или је, у већој или мањој мери, прихваћена од стране компаније.<sup>301</sup> Израз *криминална активност* треба схватити у смислу активности која не представља изолован инцидент. Одговорност правног лица могућа је и у случају да је криминална активност била у супротности са унутрашњим правилима, процедурама и политикама предузећа, уколико су лица задужена за спровођење контроле и надзора знала да се она врши, али су пропустила да је спрече, иако су располагала одговарајућим средствима.

Начин утврђивања постојања одговорности правног лица се разликује у зависности од врсте деликта. Уколико је дошло до извршења кривичног дела, потребно је утврдити да су лица из менаџмента предузећа била свесна криминалне активности припадника предузећа или су барем била свесна да је присутан ризик од вршења таквих активности у оквиру организације а пропустила су да предузму адекватне мере. Корпорација може избећи одговорност само ако докаже да њено руководство није имало сазнања о криминалним активностима и предузело је све могуће мере да до њих не дође. Код већих корпорација није довољно утврдити да је свест о криминалним активностима била присутна код свега једног или два лица, али нема строгог правила о томе колико је чланова руководећих тела морало бити свесно деликтног понашања, већ се то одређује у зависности од фактора попут величине и структуре предузећа.<sup>302</sup> Код лакших кривичних дела (еквивалентних прекршајима у нашем праву) правно лице одговара ако припадници менаџмента пропусти да увиде потенцијално ризикантну ситуацију и предузму одговарајуће мере.

Stessens наводи одлуку холандског Врховног суда (Hoge Raad) из 1954. године, у којој су установљени критеријуми на основу којих се одређује да ли је кривично дело запосленог довољан основ за заснивање одговорности предузећа. Прво, мора се утврдити да ли је предузеће могло да одреди да ли запослени треба да се понаша на одређен начин. Друго, акт запосленог мора да потпада под категорију аката који су прихваћени од стране компаније и сматрају се „нормалним“ начином обављања њених пословних активности. Први услов ће редовно бити задовољен, јер су предузећа хијерархијски структурисана те увек постоји

---

<sup>301</sup> J. van den Bosch., *op. cit.*, 247 – 248. У прилог овом тумачењу аутор наводи одлуку холандског Врховног суда: Supreme Court 1 July 1981, NJ 1982, 80 ("The Kabeljauw case").

<sup>302</sup> За утврђивање одговорности правног лица није неопходно да је утврђен идентитет физичког лица које је извршило конкретан кривични деликт, мада би у том случају процењивање постојања услова за кривичну одговорност организације било знатно отежано.

могућност спречавања акта запосленог од стране руководства (без обзира да ли је та могућност фактички коришћена). Други услов се у судској пракси тумачио тако да је и одлука менаџмента средњег нивоа (а не само највиших органа предузећа) довољна за заснивање одговорности правног лица (аутор наводи одлуку у случају *Rijks-universiteit Groningen*, која потврђује ово тумачење). Дакле, кривично дело било ког запосленог може бити приписано правном лицу, уколико су оба критеријума задовољена. Такође, холандски судови су прихватили могућност агрегације аката више лица, у случају када ниједно физичко лице, засебно посматрано, не испуњава услове за заснивање кривичне одговорности.

Одличан пример примене идеја теорије агрегације од стране холандских судова представља одлука у тзв. случају „Болница“, када је једна здравствена установа осуђена због смрти пацијента током операције, узроковане коришћењем застарелих анестетичких средстава. Одговорност правног лица (болнице) заснована је агрегацијом кривице више физичких лица, не само оних која су изводила операцију, већ и припадника менаџмента, који су били одговорни због недостатка одговарајућих анестетичких средстава. Суд је нагласио како је менаџмент болнице могао и требао да спречи коришћење средстава која нису безбедна по пацијента.<sup>303</sup>

За успешно вођење кривичног поступка против правног лица потребна је, дакле, доказати три елемента: 1. да је кривично дело извршио представник компаније, без обзира да ли је реч о припаднику менаџмента или нижем службенику (што представља примену идеја *respondeat superior* теорије); 2. да је руководство било свесно криминалног понашања и намерно га допустило, свесно не предузимајући мере против њега; 3. да је дело извршено у склопу пословне политке и редовног начина обављања послова (што указује на идеје сличне аустралијским, о одговорности организације на темељу криминалне корпоративне културе која промовише и одобрава криминално понашање). У литератури је заступљен став да од свих европских модела одговорности корпорација, холандски показује највише сличности са америчким *Model Penal Code*-ом, јер ствара широке могућности за кажњавање правних лица на темељу аката запослених које предузеће прихвата или се са њима саглашава.<sup>304</sup> Pradel сматра да холандски законодавац примењује мешовит модел одговорности, јер познаје и изведену и аутономну одговорност предузећа. Аутор то закључује на темељу одредбе чл. 51 холандског КЗ, који предвиђа како се кривично гоњење може предузети против правног или физичког лица (тј., оног које је стварно управљало незаконитим понашањем) или против

---

<sup>303</sup> G. Stessens, *op. cit.*, 511, 512.

<sup>304</sup> R. Hefendehl, *op. cit.*, 288; G. Stessens, *op. cit.*, 508; C. De Maglie, *op. cit.*, 553.

оба.<sup>305</sup> Имајући у виду примену идеја агрегацијске теорије, као и услов по ком предузеће мора да прихвати криминалну активност, сматрамо да холандски законодавац свакако познаје и аутономну одговорност правног лица, јер се она не изводи из кривичног дела запосленог или руководиоца, већ има свој посебан основ.

По члану 9 холандског КЗ правном лицу се могу изрећи следеће кривичне санкције: казна, одузимање одређених права, одузимање предмета, јавно објављивање пресуде, накнада штете жртвама. По одредбама Закона о привредним кривичним делима, у случају извршења привредног кривичног дела, правно лице се може подвргнути и санкцијама ограничења и престанка пословних активности.

## 2. Француска<sup>306</sup>

Француска је реформисала кривично законодавство 1994. године, ступањем на снагу новог Кривичног законика који је заменио чувени Наполеонов Code Pénal из 1810. године.<sup>307</sup> Упркос дотадашњем ставу судске праксе, законодавац је одлучио да начини прекретницу и, међу првима од земаља европско – континенталне традиције, уведе принцип кривичне одговорности колективитета.<sup>308</sup> На француског законодавца пресудно су утицале препоруке из међународноправних докумената (Препорука R (88) Савета Европе) и упоредна искуства у кажњавању правних лица.<sup>309</sup>

Услови и основ одговорности правних лица дати су у члану 121 – 2 француског КЗ. Њиме је прописано да су сва правна лица, изузев државе, кривичноправно одговорна у случајевима предвиђеним законом или уредбама. Територијалне заједнице (органи локалне самоуправе) су одговорне само за кривична дела учињена у оквиру вршења делатности које

---

<sup>305</sup> J. Pradel, *op.cit.*, 359.

<sup>306</sup> Приказ француског законодавства дат на основу: P. Xavier-Bender, „France“, у: C. Pelz (eds.), *Business Crimes and Compliance Criminal Liability of Companies Survey*, Lex Mundi Ltd., 2008, 113 – 125; M. E. Cartier, *Kaznenopravna odgovornost pravnih osoba u francuskom pravu*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 13, 1/2006, Zagreb, 279 – 293.

<sup>307</sup> Видети текст прописа на: [http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes\\_traduits/code\\_penal\\_textan.htm](http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/code_penal_textan.htm). (сајт посећен: 19.08.2010).

<sup>308</sup> Став француске судске праксе о немогућности кажњавања правног лица за кривично дело види се и у илустративној одлуци Касационог суда из 1927. године, у којој се јасно подвлачи да се правно лице не може подвргнути никаквој казни. J. Pradel, A. Varinard, *Les grands arrêts du droit pénal général*, 4 édition, Dalloz, 2003, 473. Cartier говори и о нелогичности општеприхваћеног решења у француској судској пракси по ком се правна лица могу појавити у кривичном поступку у својству приватног тужиоца, али не могу бити у статусу окривљеног. Она истиче да је и став Уставног савета о томе да не постоји ниједна уставна одредба која представљала препреку за увођење кривичне одговорности правног лица, припремио терен за уношење ове новине у француско право. M. E. Cartier, *op. cit.*, 279.

<sup>309</sup> Пре свега искуства земаља common law система, Холандије, Финске и Белгије. О томе видети: J. Pradel, A. Varinard, *op. cit.*, 474.

могу бити предмет уговора о делегацији јавне службе. Другим речима, јавноправна лица (територијалне заједнице) не одговарају за дела учињена приликом вршења аката јавне власти, већ само послова који се могу пренети на друге, вандржавне субјекте.

Кривична одговорност је кумулативног карактера, те за кривично дело одговарају одговорно и правно лице. Она је, у КЗ из 1994. године, била и специјална, јер је била ограничена само на кривична дела код којих је посебном одредбом уведена.<sup>310</sup> Последње је било једно од најспорнијих решења, од ког је законодавац коначно одустао доношењем Закона бр. 2004 – 204 (ступио на снагу 2006. године), којим је проширена кривична одговорност правног лица на сва кривична дела, осим она везана за кршење слободе говора штампе и објављивања са њима повезаних аудио – видео записа.

Кривичну одговорност правног лица може засновати само акт органа и представника (заступника) правног лица. Ово јасно потврђује и једна од првих одлука Кривичног одељења Касационог суда у предметној материји.<sup>311</sup> Касациони суд је утврдио да се одговорност правног лица, у складу са чл. 121 – 2 француског КЗ може засновати уколико се установи да је његов орган испунио субјективне и објективне елементе бића кривичног дела, остварујући при том корист за предузеће. Члан 121 – 2 прописује одговорност правног лица у својству извршиоца али и у својству саучесника.<sup>312</sup> Исти члан предвиђа и кажњивост покушаја.<sup>313</sup>

Ово је израз тзв. теорије рикошета, чија идеја је да правно лице може да одговара само ако је неко од његових руководилаца, са умишљајем или из нехата, учинио кривично дело. Дакле, као што се види и из претходно наведене одлуке Касационог суда, француско право не познаје аутономну одговорност правног лица, већ су одредбе француског КЗ на позицијама субјективне изведене одговорности.<sup>314</sup> Постоје две категорије лица чији акти могу засновати одговорност предузећа.

Прва категорија учинилаца чији се акти урачунавају предузећу су представници руководећих тела – органа правног лица. Под органом се подразумевају физичка лица која имају управљачка овлашћења у предузећу, то јест лица којима је, законом или интерном организацијском регулативом, поверен одређен круг руководећих послова у правном лицу. Органи су овлашћени да делују у име и за рачун правног лица. Поступци органа

---

<sup>310</sup> О томе видети и: J. Pradel, *op.cit.*, 361.

<sup>311</sup> Crim., 2.a decembar 1997, *Bull. crim.*, n° 408 ; JCP E 1998 – 148. Касациони суд поништава одлуку апелационог суда јер није утврђено да је директор, као орган друштва, имао знање о неистинитости података наведених у исправи, због чијег фалсификовања је правно лице окривљено. Јасно је, дакле, да се мора утврдити постојање одговарајућег облика кривице код органа правног лица, да би се могла засновати одговорност предузећа. Одлука наведена према: J. Pradel, A. Varinard, *op. cit.*, 472. Видети и: J. Pradel, *op. cit.*, 358.

<sup>312</sup> Када су испуњени услови за постојање неког од облика саучесништва из члана 121 - 7 Code Pénal.

<sup>313</sup> Уколико постоје услови из члана 121 – 5 Code Pénal.

<sup>314</sup> J. Pradel, *op. cit.*, 357 – 358.

недвосмислено повлаче кривичну одговорност правног лица уколико су учињени у корист предузећа.<sup>315</sup>

Осим органа, кривичну одговорност правног лица могу утемељити и акти заступника. Појам заступника, међутим, изазива извесне потешкоће у интерпретацији. Члан 121 – 1 подвлачи да правно лице одговара за акте „органа и представника“ правног лица. С обзиром да се експлицитно помињу органи, који су по закону овлашћени да представљају правно лице, јасно је да је појам „представника“ у смислу КЗ шири и да обухвата и лица која заступају предузеће на основу одлуке надлежног државног органа. Тако, кривичну одговорност правног лица могу засновати и акти стечајног управника или лица овлашћеног да спроведе ликвидацију предузећа.

Заступник правног лица је и физичко лице ком су органи поверили заступање у ограниченом кругу послова. Судска пракса је утврдила да и кривично дело које је учинило лице делегирано од руководећег органа повлачи кривичну одговорност правног лица. Дакле, делегација овлашћења на одређено лице у оквиру предузећа има такво правно дејство да отвара могућност урачунавања његових аката предузећу. Запослени и менаџери нижег или средњег нивоа којима нису делегирана овлашћења за заступање не могу својим актима утемељити одговорност правног лица. Код уговорног заступања се сматра да је правно лице саучесник физичког лица – заступника које је извршило кривично дело у корист предузећа.<sup>316</sup> Pradel наглашава да овај систем, попут енглеског и немачког, дозвољава кажњавање правног лица само на темељу аката највиших руководиоца, што је недостатак који омогућава да се правно лице организује тако да органи који се налазе ниже на хијерархијског лествици доносе одлуке, чиме се онемогућава кривично гоњење предузећа и највиших руководиоца.<sup>317</sup>

Осим вршења умишљајног кривичног дела органа или заступника у корист правног лица, теорија рикошета омогућава да правно лице буде кажњено и због нехатног кривичног дела ових лица. Француски законодавац повлачи разлику између три категорије делика. Када је реч о кривичном судству, велики значај има подела кажњивих дела на прекршаје (*les contraventions*), преступе (*les délits*) и злочине (*les crimes*), при чему се као критеријум

---

<sup>315</sup> Cartier наводи пример одлуке донете од стране управе предузећа за извођење јавних радова да изгласа прорачун за давање мита државном службенику који одлучује о додељивању посла као очигледан случај постојања основа за кажњавање правног лица због акта органа. Она указује и на случајеве кажњавања друштва, удружења и општина на основу кршења кривичноправних норми од стране њихове управе, директоријата, начелника општинских већа, председника општина итд. М. С. Cartier, *op. cit.*, 287.

<sup>316</sup> О тумачењу појма заступника правног лица у смислу француског КЗ и одлукама Касационог суда видети: *Ibid.*, 287, 288.

<sup>317</sup> J. Pradel, *op. cit.*, 363.

разликовања користи врста и мера прописане казне. Ова подела се у кривичној теорији означава као *summa divisio* читавог кривичног права<sup>318</sup> и од кључног је значаја за организацију и надлежност кривичног судства. Злочини се могу извршити само са директним умишљајем, док преступи могу постојати (у случајевима када закон то предвиђа) уколико учинилац свесно изложи опасности неко лице.

Одговорност за преступ може се засновати уколико лице не предузме мере на које је обавезано неким правним актом (законом или другим прописом), под условом да се утврди како оно није показало уобичајен степен пажње, узимајући у обзир природу позиције или функције које обавља, способности и могућности које поседује, те средства која су му стајала на располагању. Интерпретацијом овог члана долазимо до закључка како је за заснивање овог облика кривичне одговорности потребан нехатан однос лица које крши правом прописане обавезе према наступању штете или изазивању опасности. Прецизније, ради се о несвесном нехату према забрањеној последици, док је у односу на саму радњу (чињења или нечињења) којом се крше установљене дужности или не предузимају дужне мере присутан умишљај.

Када ову одредбу применимо на кривичну одговорност правних лица, долазимо до тумачења по ком пропуштање органа или заступника да спроведе законске обавезе у случајевима настајања штете или довођења у озбиљну опасност неког лица радњом коју предузима запослени, може постати основ за утемељење одговорности предузећа уколико се ради о преступу.<sup>319</sup> Тако, орган као физичко лице се може сматрати одговорним за преступ чијем наступању је он допринео тиме што није поштовао прописе о спровођењу контрола над радом запослених, ако је тим делом, на пример, нанета штета неком лицу или је он довео до опасности по живот или телесни интегритет људи. Ако је извршење дела било у вези са одређеном коришћу предузећа, постоје сви услови за заснивање кривичне одговорности правног лица.

Судска пракса је дошла до тумачења по ком је правно лице одговорно за сваку нехатну кривицу својих органа или заступника која је проузроковала телесне повреде, иако се због непостојања умишљаја или других разлога у конкретном случају не би могла утврдити кривица физичког лица.<sup>320</sup> У истом правцу се креће и одлука Касационог суда којом је утврђена кривица правног лица на темељу чињенице да председник друштва и лице

---

<sup>318</sup> Г. П. Илић (2005), Положај и улога полиције у преткривичном и претходном кривичном поступку у француском кривичном законодавству, у: С. Бејатовић et al., Полиција и преткривични и претходни кривични поступак – студија, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 2005, 293.

<sup>319</sup> О овоме видети и: Р. Xavier-Bender, *op. cit.*, 117.

<sup>320</sup> М. С. Cartier, *op. cit.*, 289.

овлашћено за питања заштите на раду нису показали потребну бригу у смислу редовног спровођења прописа. Cartier истиче да се овде ради о ситуацијама у којим се, због посебно лаког облика кривице, физичко лице не сматра кривично, већ само грађанскоправно одговорним, што значи да је могуће засновати одговорност предузећа иако не постоји кривично дело лица које је нанело штету својом физичком радњом.<sup>321</sup>

Стриктна примена идеја теорије рикошета доводи до незадовољавајућих криминалополитичких резултата у одређеним случајевима. Наиме, у многим ситуацијама није могуће јасно идентификовати које физичко лице у оквиру организације је учинило умишљајно или нехатно кривично дело у корист организације, што онемогућава њено кажњавање. Ово се посебно односи на велика привредна друштва са комплексном структуром. Pradel констатује како је француска судска пракса развила принцип по ком је могуће осудити правно лице због кривичног дела иако није утврђен идентитет конкретног физичког лица које је учинило кривично дело, у складу са Препоруком R (88) Комитета министара.<sup>322</sup>

Интересантно је и питање када се може сматрати да је остварен следећи услов одговорности колективитета – вршење дела за рачун правног лица. Cartier, тумачећи члан 121-2 француског КЗ, закључује да се под појам кривичног дела извршеног „за рачун“ правног лица не могу подвести: акти органа или заступника учињени искључиво у њиховом личном интересу; акти извршени у интересу неколицине чланова друштва, попут неколико менаџера, запослених или мањинских акционара; дела почињена у државном, националном или другом ширем друштвеном интересу, а не за рачун правног лица. Cartier оцењује да је кривично дело правног лица само оно које се тиче „укупности њених саставних делова (органа, чланова, те у мањој мери запослених) и одражава се на сваког од њих“.<sup>323</sup> Pradel оцењује да се из неодређене формулације „за рачун“ могу извући барем два несумњива закључка: 1. корист не мора бити финансијска (нпр. руководство предузећа за изградњу ствара опасност по живот и телесни интегритет запослених тако што пропусти да обезбеди ношење заштитних кацага приликом извођења радова, иако је претходно набавило довољан број кацага) и 2. правно лице не може бити кажњено уколико је физичко поступало са намером искључиве заштите сопственог интереса или интереса мање групе.<sup>324</sup>

---

<sup>321</sup> *Ibidem.*

<sup>322</sup> Слично чини и норвешки КЗ, који у чл. 48-а, након што заснива одговорност правног лица на темељу теорије рикошета, додаје како ће правно лице одговарати и у случају да се ниједно физичко лице не може казнити за кривично дело. J. Pradel, *op. cit.*, 359.

<sup>323</sup> M. C. Cartier, *op. cit.*, 290.

<sup>324</sup> J. Pradel, *op. cit.*, 362.

Правним лицима се, за извршење преступе и злочине могу изрећи кривичне санкције предвиђене члановима 131 – 7 и 131 – 38 Code Pénal. За прекршаје се изричу санкције прописане члановима 131 – 40 и 131 - 42. Новчана казна правном лицу је петоструко већа од казне која је за исто кривично дело запређена физичком лицу. Уколико није прописан максимум новчане казне за неко кривично дело, узима се да у случају правног лица он износи милион евра.

Члан 131 – 39 Code Pénal наводи остале кривичне санкције које се могу изрећи правном лицу. Казна престанка правног лица се може изрећи уколико је предузеће основано ради извршења кривичног дела или ако је учињено кривично дело за које је запређена казна од три или више година затвора. Затим, правном лицу се може привремено (у максималном трајању од пет година) или трајно, забранити вршење одређене друштвене или професионалне активности, а може се ставити под судски надзор на период од највише пет година. Следећа могућа санкција је трајно затварање или затварање у трајању до пет година или затварање једног или више одељења предузећа која су коришћења за извршење кривичног дела.

Коначно, прописане су и мере безбедности: дисквалификација са јавних тендера (трајно или на период до пет година), забрана упућивања јавног позива за прикупљање средстава (до пет година или трајно), забрана издавања чекова, осим оних који омогућавају враћање средстава од стране издаваоца и сертификованих чекова; забрана коришћења платних картица у периоду до пет година; одузимање предмета проистеклих из кривичног дела или употребљених за његово извршење; јавно објављивање пресуде.

### **3. Швајцарска и Финска<sup>325</sup>**

Швајцарска и Финска се издвајају у односу на остале земље европско – континенталне традиције по томе што уводе одређене облике аутономне субјективне одговорности правних лица, засноване на тзв. организацијској кривици. Швајцарска је увела одредбе о кривичној одговорности правних лица 2003. године. У претходном периоду постојала је могућност кажњавања правних лица, али само по одредбама административног казненог права. Октобра

---

<sup>325</sup> Приказ швајцарског законодавства дат на основу: Н. Bollmann, „Switzerland“ у: С. Pelz (eds.), *Business Crimes and Compliance Criminal Liability of Companies Survey*, Lex Mundi Ltd., 2008., 308 – 323. Приказ финског законодавства дат на основу: Р. Taivalkoski, G. Knuts, P. Puusaari, „Finland“ у: С. Pelz (eds.), *Business Crimes and Compliance Criminal Liability of Companies Survey*, Lex Mundi Ltd., 2008, 98 – 113.

2003. године у КЗ додате су одредбе о кривичној одговорности правних лица. Чланови 102 и 102а предвиђају услове одговорности правног лица.

Први облик одговорности правног лица предвиђен је чланом 102 став 1 швајцарског КЗ. Основни предуслов одговорности је да је кривично дело повезано са делатношћу правног лица, јер предузеће не може бити кривично одговорно за дело стране његовом пословном циљу. Кривично дело се може приписати правном лицу ако је извршено у оквиру његовог пословног делокруга, а одговорност се не може приписати ниједном конкретном физичком лицу у предузећу због неадекватне (дефектне) организације (недостатака у организацији, организацијских пропуста) самог предузећа. Ако се кривична одговорност може приписати конкретном физичком лицу, правно лице не одговара за кривично дело. Ова одговорност је, дакле, супсидијарног карактера, али је уз то, такође, облик аутономне одговорности правног лица, јер се темељи на организацијским пропустима.

Ипак, швајцарски КЗ не даје дефиницију појма „организацијских пропуста“. Vollmann истиче како сама чињеница да је извршено кривично дело није довољан доказ постојања неадекватне организације. Даље, утврдити да су недостаци у организацији само омогућили или олакшали учиниоцу да изврши кривично дело такође не представља основ за приписивање кривичног дела предузећу. Организацијски недостаци би, пак, морали да буду узрок чињенице да се кривично дело не може приписати ниједном конкретном појединцу у оквиру предузећа. Коначно, одговорност предузећа се не може засновати на било каквим организацијским пропустима, већ искључиво оним који се могу окарактерисати као значајни, попут непостојања јасне расподеле дужности у организацији, непостојања надзора над радом запослених, итд.<sup>326</sup>

Швајцарски КЗ предвиђа и тзв. „примарну кривичну одговорност предузећа“ за одређена кривична дела (члан 102 став 2): криминално организовање, финансирање тероризма, незаконито давање погодности, давање мита државним службеницима, давање мита страним јавним службеницима и подмићивање у приватном сектору.<sup>327</sup> Ако се неко од наведених кривичних дела изврши у оквиру правног лица, чак и без знања органа (менаџмента), засноваће се његова кривична одговорност ако нису предузете све разумне и неопходне мере за спречавање кривичног дела. Када је могуће идентификовати конкретно физичко лице које је извршило кривично дело, одговорност је кумулативна, а ако није, одговараће само правно лице. Правно лице се кажњава, дакле, независно од физичког лица,

---

<sup>326</sup> H. Bollmann, *op. cit.*, 312 – 313.

<sup>327</sup> Ђурђевић наводи да се ради о кривичним делима која су предмет међународних конвенција којима је и Швајцарска приступила. Видети: Z. Ђурђевић (2003), *op. cit.*, 743.

то јест оно може бити кажњено чак и ако се не може утврдити идентитет физичког лица или се оно не може кривично гонити. Овде се ради о аутономној субјективној кривичној одговорности правног лица јер се она заснива на непредузимању одговарајућих организацијских мера а не изводи се из одговорности физичког лица.<sup>328</sup> Овај облик одговорности, за разлику од претходног, је примаран, а не супсидијаран, јер правно лице одговара кумулативно са физичким или независно од њега, док код претходног утврђивање кривичне одговорности конкретног физичког лица искључује одговорност предузећа.

На овај начин, швајцарски законодавац је успоставио две врсте аутономне кривичне одговорности правног лица. Прва - предузеће одговара у случају непредузимања потребних организацијских мера (тзв. организацијска кривица или одговорност због недостатака у организацији) услед којих је дошло да извршења кривичног дела. Друга - правно лице одговара ако је кривично дело резултат погрешне процене ризика од стране управе предузећа.<sup>329</sup>

Овако постављен модел одговорности правног лица за кривично дело, заснован на недостацима у организацији и непредузимању разумних и нужних мера за спречавање кривичног дела, подстиче предузеће да континуирано оптимизује и прилагођава своју интерну организациону структуру. Ово подразумева јасну расподелу надлежности, добар проток информација, развијање свести запослених о њиховим пословним дужностима и овлашћењима и стварање ефикасних контролних механизма. Усвајање доброг програма унутрашњих организационих мера смањује ризик од приписивања кривичног дела предузећу. У ствари, основни критични фактор, на основу ког се процењује да ли ће се против предузећа покренути кривични поступак је адекватност интерне организационе структуре и програма организационих мера за заштиту законитости пословања.<sup>330</sup>

Швајцарски КЗ у члану 102 став 4 предвиђа који се ентитети сматрају правним лицима. То су: приватноправна лица (акционарска друштва – Aktiengesellschaft; командитна друштва на акције - Kommandit-Aktiengesellschaft; друштва са ограниченом одговорношћу – Genossenschaft; фондације – Verein); јавна предузећа и установе (кантоналне болнице, савезна железница, итд); ортачка друштва (Kommanditgesellschaft; Kommanditgesellschaft; einfache Gesellschaft). Од одговорности су изузете савезна држава и кантони, као и јединице локалне самоуправе. Непрофитне организације такође могу бити кривично одговорне, под условом да

---

<sup>328</sup> О овоме видети и: J. Pradel, *op. cit.*, 353 – 354.

<sup>329</sup> *Ibidem.* Видети и: I. Simović – Hiber (2007), *op. cit.*, 100.

<sup>330</sup> H. Bollmann, *op. cit.*, 315, 316.

су, барем у извесној мери, пословале на комерцијалној основи. Одговорности за кривична дела подлежу и страна правна лица која послују у Швајцарској.

Једина кривична санкција коју швајцарски законодавац предвиђа за правна лица је новчана казна. Предузећу не могу бити изречене мере забране или ограничавања пословних активности нити престанка правног лица. Максималан износ новчане казне за правно лице износи пет милиона швајцарских франака.

Финско законодавство је одредбе о кривичној одговорности правних лица донело на основу Препоруке R (18) 88 Савета Европе. Одредбе о одговорности правних лица за кривична дела су смештене у фински КЗ.<sup>331</sup> У Финској правна лица одговарају уколико је кривично дело учињено у оквиру њихових пословних операција и у његову корист ако јавни тужилац поднесе захтев да и сама корпорација кривично одговара. Неопходан услов је и да је за конкретан кривични деликт предвиђена казна која се може применити на корпорацију (одсек 9 члан 1 став 1). Кривична одговорност не може бити приписана јавноправним телима (став 2 истог члана). Сматра се да је акт учињен у оквиру делатности (пословних операција) ако је учинилац деловао у име или корист правног лица и припада његовом менаџменту или је запослен у њему или делује под надзором његовог представника (одсек 9 члан 3 став 1). Став 2 овог члана предвиђа да корпорација нема право компензације за плаћену новчану казну од физичког лица које је извршило кривично дело, осим ако таква могућност није предвиђена посебним законским одредбама.

Фински Кривични законик предвиђа ситуације у којима долази до приписивања кривичне одговорности правном лицу. Прва могућност односи се на случајеве саучешћа у криминалном акту од стране припадника статутом одређених органа предузећа, осталих менаџера и других лица која фактички доносе пословне одлуке (одсек 9 члан 2 став 1). Уколико постоји учешће у кривичном делу (саизвршилаштво, помагање, подстрекавање), довољно је да је један припадник органа или менаџмента (или фактички доносилац одлука) био укључен у такву делатност да би се засновала кривична одговорност предузећа. Овде се ради о моделу изведене субјективне одговорности правног лица, јер се она базира на претходно утврђеној кривичној одговорности физичких лица.<sup>332</sup>

Следећа могућност је кажњавање предузећа на основу одобравања кривичног дела од стране горе наведених лица. У случају одговорности због одобравања кривичног дела, потребно је да је постојала свест о извршењу дела код одговорних лица и њихово свесно

---

<sup>331</sup> Текст прописа доступан на: <http://www.finlex.fi/pdf/saadkaan/E8890039.PDF> (сајт посећен: 23.05.2010).

<sup>332</sup> Видети: J. Pradel, *op. cit.*, 358.

пропуштање да предузму мере које су били дужни и могли да предузму. Одговорност постоји ако је запослени извршио кривично дело а одговорна лица нису применила одговарајуће мере надзора и контроле. Није неопходно да је кривично дело директна последица непостојања надзора и контроле већ је довољно да је услед његовог непостојања извршење дела било олакшано. Коначно, организација се кажњава ако, у оквиру својих пословних операција, није предузела све дужне мере за спречавање кривичног дела.

Ова одредба представља примену модела аутономне кривичне одговорности правног лица, јер оно одговара због пропуштања органа (менаџмента) да спречи извршење деликта од стране запосленог. Фински модел одговорности предузећа, дакле, представља мешавину изведене и организацијске кривице.<sup>333</sup> Ово посебно стоји када се узме у обзир да законодавац користи формулацију „...предузеће није предузело...“, што говори о његовој намери да истакне одговорност организације као наиндивидуалног ентитета. Кажњавање правних лица могуће је и у случају када се не може утврдити идентитет конкретног физичког лица које је извршило кривично дело или се из других разлога против истог не може водити кривични поступак (одсек 9 члан 2 став 2).

Derenčinović истиче како је основ одговорности правог лица у финском законодавству везан за поступање статутарног органа или тела управе. Неопходан услов за утемељење одговорности је њихово учешће у извршењу кривичног дела у својству извршиоца или саучесника. Одговорност правног лица се темељи само на актима лица које припада управи предузећа или је њен заступник, уколико је дело извршено у име и ради користи правног лица. Derenčinović сврстава фински модел у оне који заступају идеје теорије идентификације.<sup>334</sup> Ово принципијелно стоји, уз напомену да финско законодавство познаје и описан облик аутономне кривичне одговорности, те га можемо окарактерисати као својеврсну комбинацију модела изведене и аутономне одговорности.

Новчана казна која се може изрећи правном лицу креће се у распону од 850 до 850.000 евра (члан 5). Следећим чланом фински законодавац је предвидео начин одмеравања казне. Наиме, у обзир се узимају природа и размере пропуштања или учешћа у деликту од стране менаџмента (тј. свих лица наведених у члану 2), али и финансијско стање организације. По финским законима у области заштите конкуренције и регулисања тржишта хартија од вредности, могуће је изрећи и управноправне санкције правном лицу. Став 2 члана 5 одређује критеријуме за процену природе и размера учешћа или пропуштања одговорног лица. Према

---

<sup>333</sup> Z. Đurđević (2003), 737.

<sup>334</sup> D. Derenčinović, *op. cit.*, 47.

том ставу, суд мора водити рачуна о врсти и тежини кривичног дела; положају конкретног извршиоца у оквиру корпорацијског менаџмента; као и о чињеницама везаним за однос према делу (да ли су одговорна лица кршењем дужности показала непостојање свести о обавезама које произилазе из закона и других аката државних органа); и околности од значаја за одмеравање казне дате другим одредбама закона. Став 3 даје критеријуме за процену финансијског стања правног лица. Суд мора узети у обзир: величину организације, солвентност, висину добити и све остале есенцијалне индикаторе финансијског стања организације.

#### 4. Шпанија<sup>335</sup>

Шпанско законодавство није познавало кривичну одговорност правних лица све до краја 2010. године. Шпанија је још Кривичним закоником из 1995. године увела одређене санкције за правна лица, али се у теорији истиче да је правна природа тих санкција спорна.<sup>336</sup> Поменути КЗ из 1995. године, предвиђа примену одређених споредних санкција према правним лицима. Тачније, овде се ради о једној врсти правних последица кривичне осуде. Pradel објашњава како се у литератури сматра да овде није реч о казни нити мери безбедности, већ кривичноправној мери *sui generis*.<sup>337</sup> Члан 129 Законика уводи пет правних последица осуде које суд факултативно може изрећи правном лицу. То су: привремено (до пет година) или трајно затварање одељења или јединица правног лица; затварање правног лица, суспензија пословних активности на период до пет година; забрана даљег обављања послова, комерцијалних операција или уговарања везаних за кривично дело (забрана може бити привремена – до пет година, или трајна) и постављање правног лица под принудну судску управу како би се заштитила права запослених или поверилаца (максимално трајање мере износи пет година).

---

<sup>335</sup> Приказ шпанског законодавства дат на основу: U. Menendez, „Spain“ u: C. Pelz (eds), *Business Crimes and Compliance Criminal Liability of Companies Survey*, Lex Mundi Ltd., 2008, 297 – 308; *Report on the application of the convention on Combating bribery of foreign public officials in International business transactions And the 1997 recommendation on combating Bribery in international business transactions – „Spain“*. 38 – 50. Текст извештаја доступан на: <http://www.oecd.org/dataoecd/28/35/36392481.pdf> (сајт посећен: 03.07.2010).

<sup>336</sup> Z. Đurđević (2003), *op. cit.*, 739.

<sup>337</sup> J. Pradel, *op. cit.*, 355, 356. Аутор објашњава да овде није реч о казнама ни мерама безбедности из следећих разлога: 1. мера није уперена против учиниоца кривичног дела; 2. она није сразмерна тежини кривичног дела, нити је везана за пост – деликтну опасност лица, то јест утврђену склоност учиниоца ка вршењу кривичних дела услед које постоји опасност од будућег вршења кривичних дела, јер се таква склоност не може утврдити код правног лица. Дакле, споредне последице осуде немају карактеристике казни и мера безбедности. Pradel наглашава како и Кривични законик Перуа из 1991. године познаје споредне последице осуде.

Наведене мере могу се изрећи само уколико је извршено неко од кривичних дела за које је предвиђена могућност њиховог изрицања. Међу њима су: кривична дела против интелектуалне својине, кривична дела против потрошача и тржишта; праће новца и са њим повезане активности; кривична дела против животне средине, кривична дела против радних права и права лица без шпанског држављанства, подмићивање у међународним пословним трансакцијама, итд.

Осим мера из члана 129 шпански КЗ предвиђао је и изрицање мере безбедности одузимања предмета насталих или употребљених за извршење кривичног дела, као и конфисковање свих средстава која су настала из учињеног умишљајног деликта. Ако одузимање средстава није могуће из фактичких разлога, суд може наредити конфисковање других средстава предузећа, еквивалентних по вредности. Одузимање предмета и средстава је могуће чак и у случају непостојања кривичне одговорности уколико постоје докази да су стечени на незаконит начин.

У циљу испуњења обавеза преузетих ратификацијом Конвенције о забрани подмићивања страних јавних службеника у међународним пословним трансакцијама, Шпанија је 2003. године увела две нове одредбе у КЗ. Члан 445 став 2 КЗ предвидео је могућност примене мера из члана 129 на правна лица у случају извршења кривичних дела подмићивања страних јавних службеника, док је члан 31 проширен ставом 2 којим је уведена могућност изрицања новчаних казни предузећу у одређеним случајевима. Овим одредбама шпански законодавац је увео могућност наметања обавезе плаћања новчане казне за кривично дело које је извршио руководилац предузећа, кумулативно са њим. Правна природа ове мере је, међутим, остала спорна. Шпански законодавац је посебним одредбама предвидео и мере за правно лице које се састоје у забрани добијања јавних субвенција или пореских привилегија, као и плаћању новчане казне.

Члан 31 став 2 КЗ предвидео је кумулативну одговорност правног лица и руководиоца. Уколико је руководилац предузећа осуђен за кривично дело, под условима из члана 31 став 1, санкција се аутоматски примењује и на правно лице. Ипак, ово се дешава само у случају извршења одређених кривичних дела који се називају *delitos especiales*.<sup>338</sup> Одговорност правног лица је изведеног карактера, јер произлази из преходно утврђене кривичне одговорности руководиоца. Уколико кривица физичког лица није установљена у кривичном поступку, ни према правном лицу се неће применити санкције. Услови за

---

<sup>338</sup> *Delitos especiales* су кривична дела која не може учинити било које лице, већ само оно које је, по законској дефиницији бића тог дела, у позицији да нашкоди правним интересима заштићеним том инкриминацијом.

заснивање кривичне одговорности руководиоца из члана 31 став 1 су комплексни и недовољно јасни. Судске одлуке у бројним случајевима тумачиле су како је неопходно установити стварно учешће руководиоца у извршењу деликта као и постојање захтеваног облика кривице или утврдити како је он, судећи по свим околностима, извесно учинио кривично дело. Шпанско право познаје и грађанскоправну одговорност правног лица за кривично дело које је учинио запослени (по моделу викарне одговорности). По правилу, о грађанскоправној одговорности предузећа се одлучује у кривичном поступку у ком се утврђује кривична одговорност физичког лица.<sup>339</sup>

Октобра 2007. године шпанска влада је припремила нацрт измене Кривичног законика којим би била уведена кривична одговорност правних лица.<sup>340</sup> Правна лица би, по нацрту, била кривично одговорна за одређена дела, кумулативно са физичким лицем које их је извршило. Ради се о кривичним делима против интелектуалне својине, проневери средстава добијених од државних тела, пореским преварама, преварама у области социјалног осигурања, кривичним делима против радних права, деликтима повезаним са урбанистичким развојем, делима против животне средине и јавног здравља и другим.

Предузеће се сматра одговорним за кривично дело које у његову корист изврши физичко лице, делујући самостално или као орган правног лица, уколико оно има водећу улогу у оквиру правног лица на темељу права на заступање, овлашћења за доношење одлука или овлашћења за вршење контроле унутар предузећа. Кривична одговорност правних лица, по Нацрту, постоји и ако је кривично дело последица недостатка контроле или надзора наведених лица, то јест ако је њиховим непостојањем омогућено другом физичком лицу (које делује под контролом горњих субјеката) да, за рачун предузећа, изврши кривично дело.

Нацрт предвиђа и нови систем санкција према правним лицима који укључује новчане казне, затварање правног лица, суспензију пословних активности, затварање пословних јединица, забрану вршења одрђених пословних активности, губитак права на добијање јавних субвенција или пореских привилегија и принудну судску управу. Нацрт, за разлику од одредаба КЗ из 1995. године, даје јасну дефиницију основа за примену санкција према правним лицима.

Коначно, децембра 2010. године и Шпанија је изменила кривично законодавство у смеру увођења одговорности правних лица за кривично дело, па се ни ова земља више не може убројати у ред оних које не познају овај институт.<sup>341</sup>

---

<sup>339</sup> U. Menendez, *op. cit.*, 297.

<sup>340</sup> Текст нацрта наведен према: *Ibid.*, 306, 307.

<sup>341</sup> О овоме видети:

## ГЛАВА III: Земље Западног Балкана

### 1. Словенија<sup>342</sup>

Словенија је прва од држава насталих распадом СФРЈ која је увела одговорност правних лица за кривична дела. Кривични законик (*Kazneni zakonik*) Словеније донет 1995. године у члану 33 садржи одредбу по којој и правна лица одговарају за учињена кривична дела, али је регулисање ове материје препуштено посебном закону.<sup>343</sup> Закон о одговорности правних лица за кривична дела (*Zakon o odgovornosti pravnih oseb vo kazniva dejanja* - у даљем тексту: словеначки ЗОПОКД) ступио је на снагу крајем 1999. године.<sup>344</sup> Иначе, у Словенији је још 1994. године влада усвојила Предлог закона о одговорности правних лица за кривична дела који је, како наводи Јакулин, „под утицајем противника одговорности правних лица за кривична дела, доживео тужну судбину у скупштинској процедури“.<sup>345</sup> Аутор објашњава како словеначки парламент није усвојио чак ни наслов закона, нити готово половину чланова, те је влада била принуђена да предлог, који Јакулин оцењује као квалитетан, повуче из скупштинске процедуре.

Словеначки закон представља мешавину материјалноправних и процесних одредаба и подељен је на пет поглавља (основне одредбе, општи део, посебни део, процесна правила, прелазне и завршне одредбе) у којима су одређени услови и основ одговорности, систем кривичних санкција према правном лицу, правне последице осуде, листа кривичних дела за која организација може одговорати посебна правила поступка у ком је окривљени правно лице.<sup>346</sup> Правна лица у Словенији, не одговарају за сва, већ само кривична дела која су

---

[http://www.law.com/jsp/article.jsp?id=1202476548013&General Counsel Scramble After Spain Passes Sweeping New Criminal Code=&src=EMC-Email&et=editorial&bu=National%20Law%20Journal&pt=NLJ.com-%20Daily%20Headlines&cn=20101227NLJ&kw=General%20Counsel%20Scramble%20After%20Spain%20Passes%20Sweeping%20New%20Criminal%20Code&slreturn=1](http://www.law.com/jsp/article.jsp?id=1202476548013&General+Counsel+Scramble+After+Spain+Passes+Sweeping+New+Criminal+Code=&src=EMC-Email&et=editorial&bu=National%20Law%20Journal&pt=NLJ.com-%20Daily%20Headlines&cn=20101227NLJ&kw=General%20Counsel%20Scramble%20After%20Spain%20Passes%20Sweeping%20New%20Criminal%20Code&slreturn=1) (сајт посећен: 06.10.2011);

<http://www.bakermckenzie.com/RRSpainNewRegulationsGoverningAug10/> (сајт посећен: 06.10.2011).

<sup>342</sup> Приказ словеначког законодавства дат на основу: I. Bele, M. Deisinger, V. Blažič, V. Jakulin, *Zakon o odgovornosti pravnih oseb za kazniva dejanja s komentarjem*, *Gospodarski vestnik*, Ljubljana, 2000, 11 – 63; B. Јакулин (2007), *op. cit.*, 240 – 259; M. Deisinger, M. Vrhovšek, *op. cit.*, 47 – 117; V. Jakulin (2009), „Odgovornost pravnih oseb za kazniva dejanja v francoskem in slovenskem pravu“, *Zbornik mednarodne konference kazenskega prava: Razvoj kazenskega prava Jugovzhodne Evrope*, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 2010, 88 – 94.

<sup>343</sup> *Kazneni zakonik* („Uradni list RS“ br. 63/94, 70/94, 23/99, 40/24 и 55/2008).

<sup>344</sup> *Zakon o odgovornosti pravnih oseb vo kazniva dejanja* („Uradni list RS“, br. 59/99, 12/2000, 50/2004 и 98/2004). Текст прописа (на словеначком језику) доступан на:

<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200498&stevilka=4286> (сајт посећен: 05.06.2010).

<sup>345</sup> V. Jakulin (2007), *op. cit.*, 240.

<sup>346</sup> Међу њима су врло разнолика дела, од заробљавања малолетника до дискриминације. Видети: D. Korošec, M. Ambroš, „Nova rešenja u Krivičnom zakoniku Slovenije i iskustva u njihovoj primeni s posebnim osvrtom na krivičnu odgovornost pravnih lica“, u: *Nova rešenja u krivičnom zakonodavstvu i dosadašnja iskustva u njihovoj*

посебно наведена у закону. Такође, њихова одговорност је акцесорна, тј. они одговарају уз физичко лице које је извршило кривично дело уколико су испуњени услови предвиђени законом. Члан 2 словеначког ЗОПОКД ограничава примену кривичног права само на приватноправна лица, искључујући могућност санкционисања државе и органа локалне самоуправе за кривична дела. Jakulin примећује како је словеначко право овде уже од француског, јер потоње дозвољава одговорност јединица локалне самоуправе, док словеначки искључује и њих из примене закона.<sup>347</sup>

Основ одговорности правног лица уређен је на следећи начин. Правно лице одговара за кривично дело које је извршилац учинио у његово име, рачун или корист уколико дело представља: извршење противправног прописа, наредбе или одобрења руководећих или надзорних органа; ако су наведени органи утицали на извршиоца у смислу извршења кривичног дела или му исто омогућили; уколико правно лице располаже стеченом добити или предметима проистеклим из кривичног дела; или ако је кривично дело последица прекидања обавезног надзора над законитошћу поступања запослених од стране руководећих или надзорних органа (члан 4 став 1 тачка 1 – 4 Закона).<sup>348</sup> Члан 5 став 3 словеначког ЗОПОКД предвиђа одговорност правног лица и када је кривично дело извршено нехатно, али само под условима из тачке 4 става 1 члана 4, то јест онда кад је дело последица невршења надзора од стране органа правног лица. Правно лице одговара и када осим извршиоца у организацији нема другог лица које би вршило надзор над њим и тада је одговорност правног лица потпуно акцесорна у односу на одговорност физичког лица.

---

primeni, Zbornik radova sa XLIII redovnog godišnjeg savetovanja Udruženja za krivično pravo i kriminologiju Srbije i Crne Gore, Zlatibor, 2006, 288.

<sup>347</sup> V. Jakulin (2009), *op. cit.*, 90.

<sup>348</sup> Jakulin тумачи одредбе члана 4 тако да оне постављају основ за лимитирано акцесорну одговорност правног лица које одговара за сопствени допринос кривичном делу остварен преко органа. По њему, одлучујући допринос извршењу кривичног дела, пружен од стране органа предузећа представља основ за прекор и самосталну одговорност правног лица, независну од кривице физичког лица. То значи да се кривична одговорност правног лица може засновати и када нема кривице физичког лица – довољно је да је он извршио противправно дело у закону предвиђено као кривично дело и да је томе допринело само правно лице преко својих руководећих или надзорних органа. V. Jakulin (2007), *op.cit.*, 249. Korošec и Ambroš сматрају, тумачећи члан 33 КЗ Словеније који говори да је кривично дело правног лица само оно извршено у његово име, корист или рачун, да се словеначки законодавац определио за класичну теорију идентификације. D. Korošec, M. Ambroš, *op. cit.*, 287. Чини нам се да ово не стоји, јер се словеначки законодавац определио за модел попут холандског, у ком акт сваког запосленог може да заснује одговорност правног лица уколико предузеће на неки од наведених начина покаже да прихвата кривично дело и користи се њиме. Овде, дакле, има елемената викарне теорије (јер радњу извршења може да изврши било које запослено лице, а не само руководећи органи), али и аутономне одговорности предузећа, јер оно одговара само ако покаже да прихвата криминалну активност запосленог. Ово посебно стоји имајући у виду могућност заснивања одговорности предузећа на темељу осујећења обавезе надзора, као и коришћења противправне имовинске користи или предмета насталих извршењем кривичног дела. Дакле, одговорност се не изводи из кривичног дела запосленог, већ постоји посебан основ који се утврђује у односу на правно лице.

Три врсте казни могу се изрећи правном лицу у Словенији. То су, према члану 12 став 1 тачка 1 - 3: новчана казна, одузимање имовине и престанак правног лица. Новчана казна се изриче у распону од 2100 до 626000 евра (члан 13 став 1).<sup>349</sup> Одузимање имовине правном лицу се може изрећи ако је извршено кривично дело за које је запређена казна од пет година затвора или тежа казна. Правном лицу може се одузети половина, више од половине или целокупна имовина (члан 14 став 1 – 2). Казна престанка правног лица се може изрећи уколико је у целини или претежном делу, делатност правног лица била искоришћена за вршење кривичних дела. Поред ове санкције, суд може изрећи и казну одузимања имовине. Словеначки законодавац предвиђа и могућност ослобађања од казне, под условом да су руководећи или надзорни органи добровољно спречили учиниоца да доврши започето кривично дело.<sup>350</sup>

Осим казни, предвиђене су и мере безбедности - одузимање предмета, објављивање пресуде и забрана обављања одређене привредне делатности (члан 18 став 1); као и условна осуда (члан 17). Осим мера безбедности, правно лице може да трпи и правне последице осуде: забрану рада по основу дозвола, овлашћења и концесија добијених од стране државних органа и забрану добијања дозвола, овлашћења и концесија које дају државни органи.

## 2. Хрватска<sup>351</sup>

Хрватска је увела одговорност правних лица за кривична дела доношењем Закона о *odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela*, 2003. године,<sup>352</sup> који је ступио на снагу 2004. године. Закон садржи одредбе мешовитог карактера – материјалног и процесноправног, састоји се из четири поглавља и има укупно 37 чланова. Појмом правно лице у смислу хрватског ЗОПОКД обухваћене су све друштвене творевине које по хрватским

---

<sup>349</sup> Ипак, ако је кривичним делом проузрокована имовинска штета другом лицу или је њиме правно лице стекло противправну имовинску корист, висина казне се одређује тако што се за њен максимални износ узима новчана противвредност штете или користи помножена са двеста (члан 13 став 2).

<sup>350</sup> Видети: М. Deisinger, М. Vrhovšek, *op. cit.*, 64 – 65.

<sup>351</sup> Приказ хрватског законодавства дат на основу: З. Ђурђевић (2005), *op. cit.*, 27 – 102; Д. Деренџиновић, *op. cit.*, 35 – 86; В. Куџић, А. Сркновић, „Croatia“ у: С. Pelz (eds.), *Business Crimes and Compliance Criminal Liability of Companies Survey*, Lex Mundi Ltd., 2008, 61 – 69.

<sup>352</sup> Закон о *odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela* („Narodne novine“, број 151/03). У даљем тексту: хрватски ЗОПОКД. Ђурђевић објашњава како је доношење Закона изазвало мањи „потрес“ у правној теорији и пракси, којима је страна идеја о кривичноправној одговорности правних лица. Она истиче да о томе сведочи и необично дуг *vacatio legis* овог закона (за хрватске стандарде) од 6 месеци, који добро илуструје потребу да се сви релевантни актери упознају са за њих новим кривичноправним институтима. З. Ђурђевић (2003), *op. cit.*, 720.

позитивноправним прописима имају правни субјективитет.<sup>353</sup> Страна правна лица одговарају ако се по одредбама хрватског права сматрају правним субјектима, без обзира да ли тај статус имају по правним прописима земаља из којих долазе.<sup>354</sup>

Основ одговорности правног лица дат је у члану 3 хрватског ЗОПОКД. Овим чланом прописано је да правно лице одговара за кривично дело које почини одговорно лице, уколико се кривичним делом повређује нека дужност правног лица или је оно њиме, за себе или другог, остварило или требало да оствари противправну имовинску корист. Одговорност правног лица је субјективног карактера, јер је неопходно утврдити да је одговорно лице поступало са захтеваним обликом кривице у односу на конкретно кривично дело. Одговорност предузећа је и изведеног карактера, што закључујемо из чињенице да оно одговара за поступке одређеног физичког лица, чије се кривично дело урачунава организацији коју репрезентује. Такође, она је и кумулативног типа, јер за учињено кривично дело одговарају и физичко и правно лице.<sup>355</sup>

За приписивање одговорности правном лицу потребно је, дакле, утврдити четири елемента.<sup>356</sup> *Прво*, да је извршено кривично дело. То, принципијелно, може бити било које кривично дело предвиђено кривичним законодавством, осим оних дела које правно лице по природи ствари не може да изврши. *Друго*, кривично дело се приписује правном лицу само уколико га је извршило одговорно лице. Круг одговорних лица одређен је чланом 4 хрватског ЗОПОКД и то на двојак начин. Прву категорију чине лица која се по законским и подзаконским прописима, као и унутрашњим актима сматрају органима правног лица. Другу категорију чине они којима је поверено закључивање одређених послова у име правног лица,

---

<sup>353</sup> Ради се о трговачким друштвима, фондовима, фондацијама, задругама, удружењима, политичким странкама, синдикатима, али и јавним предузећима и установама и јединицама локалне самоуправе. Потоњи, по одредби члана 6 ЗОПОКД, не могу одговарати за кривично дело извршено у оквиру вршења јавних овлашћења. Ипак, када врше пословне делатности, то јест у правним односима који немају карактер јавноправних, и ови субјекти су подложни кривичним санкцијама. Derenčinović наводи како се током расправе у хрватском Сабору 2002. године истицало да је искључивање државе и њених органа из примене кривичног права неоправдано, јер је држава често „генератор противправног понашања“. Ипак, Derenčinović наводи класичан контраргумент по ком је нелогично да држава - носилац *ius puniendi*, схваћена као целина законодавних, извршних и судских функција, кажњава саму себе. Он истиче да ни у упоредном праву нема примера кривичне одговорности државе за дела учињена приликом вршења јавне власти. D. Derenčinović, *op. cit.*, 56. Правна лица којима хрватски законодавац не признаје својство правног лица су ортаклук и тајно друштво. Закон о удругама у члану 3 одређује да ни овај облик друштвене творевине нема статус правног лица. Видети: Z. Đurđević (2003), *op. cit.*, 751.

<sup>354</sup> Derenčinović наводи пример командитног друштва које има седиште у Немачкој и у својој земљи није признато за правно лице, јер немачко право овим друштвима не признаје правни субјективитет. То лице би могло да одговара по ЗОПОК-у иако у држави седишта нема правни субјективитет, јер се по критеријуму хрватског привредног законодавства оно сматра правним лицем. D. Derenčinović, *op. cit.*, 37.

<sup>355</sup> Одговорност правног лица могуће је засновати и у ситуацијама када постоје стварне или правне сметње за вођење кривичног поступка према одговорном лицу. Одговорност правног лица у овом случају темељи се на тзв. „претпостављеној кривици“. Видети: Z. Đurđević (2005), *op. cit.*, 55 – 57.

<sup>356</sup> *Ibid.*, 33 – 42.

то јест заступници предузећа.<sup>357</sup> *Треће*, кривичним делом мора бити повређена нека дужност правног лица. Ово се може тумачити тако да правно лице не може бити извршилац кривичног дела које је страно његовом циљу.<sup>358</sup> *Четврто*, алтернативно са претходним условом, постављено је стицање противправне имовинске користи за правно лице. Иако је могуће да истим кривичним делом буду остварена оба услова, то није неопходно за заснивање одговорности предузећа, јер законодавац допушта да се кривично дело припише предузећу ако је било који од њих остварен.<sup>359</sup> Уколико је кривичним делом проузрокована штета правном лицу, аутоматски се искључује могућност заснивања његове кривичне одговорности. Није нужно да је корист фактички остварена, јер законска одредба дозвољава приписивање дела и у случају да је она требала да буде остварена.

Хрватски законодавац у чл. 10 предвиђа три врсте кривичних санкција: казну, условну осуду и мере безбедности (*sigurnosne mjere*). Казне се деле на новчане и казну престанка правног лица (*ukidanje pravne osobe*). Ст. 1 чл. 9 хрватског ЗОПОКД прописује општи минимум и максимум новчане казне. Она се може кретати у распону од 5. 000 до 5. 000. 000 куна. Казна укидања правног лица се изриче под условом да је правно лице основано ради вршења кривичних дела или је своје деловање претежно користило за вршење кривичних дела (члан 12 став 1 хрватског ЗОПОКД). Став 2 овог члана забрањује примену ове санкције према јединицама локалне самоуправе и политичким странкама.

Условна осуда се изриче уместо новчане казне уколико је правно лице извршило кривично дело за које је запређена казна затвора до три године, под условом да је пресудом

---

<sup>357</sup> Degenčinović указује на проблем дословног тумачења одредбе члана 4 по којој се у одговорна лица убрајају она што воде послове правног лица или им је у њему поврен одређен круг послова. Други део формулације знатно шири круг субјеката што се могу сматрати одговорним лицем јер је практично сваком запосленом лицу поверен одређен делокруг послова. Таквим тумачењем члана 4, наставља он, дошли бисмо до неприхватљиве ситуације у којој, на пример, шалтерски службеник извршењем нехатног облика кривичног дела незаконите исплате, заснива одговорност банке. Degenčinović мисли да се члан 4 мора интерпретирати у вези са чланом 18 Кривичноправне конвенције о корупцији, коју је Хрватска ратификовала. Наведени члан ограничава појам одговорног лица само на она која имају моћ одлучивања у оквиру правног лица или овлашћење да поступају у његово име. D. Degenčinović, *op. cit.*, 47 – 52.

<sup>358</sup> Đurđević наводи различите примере који илуструју разграничавање дела која се могу приписати правном лицу на основу повреде дужности и оних која не могу бити основ одговорности предузећа. Тако, ако директор друштва убије секретарицу за време пословног састанка, нема основа за одговорност предузећа јер дело нема никакве везе са делатношћу правног лица. Али, ако одговорно лице пропусти да пријави кривично дело за које је сазнало у вршењу своје дужности, постојаће и одговорност предузећа, јер дужност пријављивања кривичног дела произлази из његове позиције у правном лицу, па се самим тим ова законска обавеза може сматрати дужношћу правног лица. Дакле, појам повреде дужности правног лица, закључује Đurđević, треба тумачити као повреду дужности која за правно лице произлази из његове делатности или сврхе оснивања, а коју може учинити само одговорно лице радњом у склопу њених овлашћења или у вези са делатношћу правног лица. Z. Đurđević (2005), *op. cit.*, 37.

<sup>359</sup> Имовинска корист може бити непосредна – када извршење кривичног дела директно доведе до остваривања материјалне користи и посредна – када се материјална добит накнадно остварује као посредна последица извршења кривичног дела. Z. Đurđević (2005), *op. cit.*, 39.

утврђена казна у износу до педесет хиљада куна. Време проверавања не може бити краће од једне, нити дуже од три године. Члан 15 хрватског ЗОПОКД предвиђа следеће мере безбедности: забрана обављања одређених послова или делатности, забрана стицања дозвола, овлашћења, концесија или субвенција, забрану пословања са корисницима државног и локалног буџета и одузимање предмета. Члан 20 хрватског ЗОПОКД предвиђа институт одузимања имовинске користи, а члан 21 предвиђа меру јавног објављивања пресуде.

У периоду након ступања на снагу хрватског ЗОПОКД, друштво и надлежни државни органи су постепено прихватили нове институте.<sup>360</sup> У 2005. години, на пример, 0, 2% од укупног броја кривичних пријава било је поднето против правних лица (149 кривичних пријава), док је у 2009. години њихово учешће у укупном броју пријава износило 1, 2% (844 пријаве). Током 2005. године подигнуто је 11 оптужница против правних лица, док је њихов број четири године касније износио 133. Број осуђујућих пресуда порастао је од 8 у 2005. години до 64 у 2009. Укупан број поднетих пријава, подигнутих оптужница и осуђујућих пресуда је сразмерно растао у петогодишњем периоду.<sup>361</sup>

### 3. Македонија<sup>362</sup>

За разлику од решења у Хрватској, Словенији, Црној Гори и Србији, где су одредбе о кривичној одговорности правних лица смештене у оквиру посебних закона, македонско законодавство се одлучило за у земљама ЕУ преовлађујући модел – смештање ових одредаба у Кривични законик (у даљем тексту: македонски КЗ) и Законик о кривичном поступку. Измене КЗ којим су уведене норме о кажњивости правних лица ступиле су на снагу 2004. године.<sup>363</sup> Stojanowski истиче да су пресудан утицај на македонског законодавца извршили криминалнополитички аргументи и ратификовани међународни уговори.<sup>364</sup>

---

<sup>360</sup> Одлуке Врховног суда Републике Хрватске у кривичним поступцима против правних лица доступне на: <http://sudskapraksa.vsrh.hr/supra/SearchBrowsing.asp?Indeks=ZAKONSKO&IndeksID=30963> (сајт посећен: 30.06.2011).

<sup>361</sup> „Kaznena odgovornost pravnih osoba za kaznena djela 2005. – 2009.“, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, *Studije i analize*, br. 108, 13 – 14. Извор доступан на: <http://www.dzs.hr/> (сајт посећен: 13.06.2011).

<sup>362</sup> Приказ македонског законодавства дат на основу: V. Stojanowski, Criminal Liability Of Legal Persons In The Republic Of Macedonia, Faculty of Law, Masaryk University. Текст доступан у електронском облику, без пагинације на: <http://www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/trest/stojanowski.pdf> (сајт посећен: 02.05.2011).

<sup>363</sup> Кривичен законик („Службен весник на РМ“, бр. 37/96 и 19/04).

<sup>364</sup> V. Stojanowski, *op. cit.* Аутор наводи истраживање Transparency International, по ком је Македонија, 2003. године, по тзв. индексу корупције (CPI), који нумерички исказује степен перцепиране корупције у држави, заузимала 106. место међу 133 испитиване државе. Видети: [www.transparency.org/content/download/3222/19543/file/cpi2003.pressrelease.en.pdf](http://www.transparency.org/content/download/3222/19543/file/cpi2003.pressrelease.en.pdf). (сајт посећен: 02.06.2010).

По члану 28-а ставу 1 македонског КЗ кривична одговорност правног лица се заснива када се извршено кривично дело може приписати деловању или пропуштању законских обавеза надгледања од стране органа, другог одговорног лица или заступника овлашћеног на деловање у име колективитета (када делује у оквирима датих овлашћења или их прекорачи) учињено ради остваривања користи за правно лице. Одговорност правног лица, по истом ставу, специјалног је карактера и односи се на дела из посебног дела Законика или других закона код којих је то изричито прописано.

Кривична одговорност је кумулативног карактера, по јасној одредби става 2 истог члана, што значи да се поступак води против правног и физичког лица. Дефиниција правног лица дата је у члану 122 ставу 6 македонског КЗ. Према том ставу, појмом правног лица обухваћени су: држава, јединице локалне самоуправе, политичке странке, предузећа, установе и друга удружења, финансијске институције, као и друге творевине и заједнице предвиђене законом, које су регистроване у својству правног лица. Искључена је одговорност државе и њених органа, а страна приватноправна лица одговарају без обзира да ли имају представништво или огранак на територији Македоније или не.

Став 7 истог члана одређује круг лица чији се акти могу урачунати правном лицу. Одговорно лице је оно ком су, с обзиром на функцију коју обавља или специјално овлашћење које му је дато, поверени одређени послови везани за примену закону, аката донетих на основу закона или општих аката правног лица; послови који се тичу управљања, коришћења и располагања имовином; послови у области управљања процесом производње или другим економским процесом или надгледање ових делатности.<sup>365</sup> Македонски законодавац се, дакле, определио за примену идеја теорије идентификације и заснивање модела изведене субјективне одговорности. Одговорност правног лица може засновати само акт лица која се могу сматрати његовим „алтер егом“ било генерално (органи, тј. менаџмент предузећа) или у одређеним ситуацијама (заступници).

Санкције које се могу изрећи правном лицу су новчане казне (општи минимум износи 100.000 денара, а општи максимум 30 милиона денара), привремена забрана вршења одређених делатности, трајна забрана вршења одређених делатности и престанак правног лица (изриче се заједно са новчаном казном, ако је извршено кривично дело за које је запређена казна од најмање пет година затвора, а начин извршења дела указује да постоји

---

<sup>365</sup> Лице које заступа страном правно лице на територији Македоније такође се сматра одговорним лицем, као и лице које има посебну функцију или овлашћење или му је поверено независно вршење одређених послова у страном правном лицу.

опасност од поновног чињења истоветног или сродног кривичног дела, као и уколико је правно лице раније било осуђивано на трајну забрану вршења одређених делатности).

#### 4. Босна и Херцеговина<sup>366</sup>

Босна и Херцеговина је увела одговорност правних лица за кривична дела у своје законодавство изменама Кривичног законика. Икановић истиче како је основни циљ законске реформе било усклађивање босанскохерцеговачког законодавства са обавезама преузетим ступањем у Савет Европе. Измене кривичног законодавства су извршене на државном и ентитетском нивоу и омогућиле су регулисање ове проблематике у складу са међународним конвенцијама и по угледу на савремена европска законодавства.<sup>367</sup> Одредбе о одговорности правних лица за кривична дела уграђене су у први Кривични законик БиХ,<sup>368</sup> који је, како Икановић примећује, донет ван редовне парламентарне процедуре и практично наметнут одлуком Високог представника.<sup>369</sup> Република Српска, Федерација БиХ и Брчко дистрикт су, у складу са законском обавезом хармонизације са КЗ БиХ, у своја законодавства унели готово истоветне одредбе.<sup>370</sup>

Члан 10 КЗ БиХ предвиђа одговорност правних лица за кривична дела и упућује на примену главе XIV, која детаљно регулише основ, услове и границе одговорности, као и на „друге законе Босне и Херцеговине“. Члан 143 КЗ предвиђа да се кривична дела правних лица могу прописати и другим законима Босне и Херцеговине, осим КЗ-ом, што појашњава смисао одредбе из члана 10. Члан 122 став 1 КЗ БиХ прописује да се кривичноправне одредбе могу применити на сва правна лица осим БиХ, Федерације БиХ, Републике Српске, Дистрикт Брчко, жупанију, град, општину и месну заједницу. Исти став везује кривичну одговорност

---

<sup>366</sup> Приказ босанскохерцеговачког законодавства дат на основу: В. Икановић, „Законски оквир о одговорности правних лица за кривична дјела у Босни и Херцеговини и усклађеност са међународним стандардима“, у: *Кривично законодавство Србије и стандарди Европске уније*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу и Intermetex, Златибор - Београд, 2010, 341 – 360; М. Букарица, *Кривичноправна одговорност правних лица према Закону о кривичном поступку Републике Српске*, магистарски рад, Факултет правних наука Паневропског универзитета „Апеирон“, Бања Лука, 2010, 36 – 72.

<sup>367</sup> Ипак, Икановић пише како је реформа спроведена под контролом и уз стручну помоћ међународне заједнице, са ограниченом аутономијом домаћих власти. В. Икановић, *op. cit.*, 345.

<sup>368</sup> Кривични законик Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, бр. 3/2003, 32/2003, 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 32/2007 и 8/2010). У даљем тексту: КЗ БиХ.

<sup>369</sup> В. Икановић, *op. cit.*, 345.

<sup>370</sup> Кривични законик Републике Српске („Службени гласник РС“, бр. 49/2003, 108/2004, 37/2006 и 70/2006) - у даљем тексту: КЗ РС; Кривични законик Федерације БиХ („Службене новине ФДБиХ“, бр. 36/2003, 37/2003, 21/2004, 69/2004 и 18/2005) - у даљем тексту КЗ ФБиХ; Кривични законик Брчко Дистрикта БиХ („Службени гласник БДБиХ“, бр. 10/2003, 45/2004 и 6/2005) - у даљем тексту КЗ БДБиХ. Одредбе у свим ентитетским законима су готово идентичне, уз мале разлике у КЗ РС, које нису од великог значаја и не мењају суштину нити одступају од међународних стандарда. В. Икановић, *op. cit.*, 346.

правног лица за случајеве у којима је дело извршено у име, за рачун или у корист правног лица. Истоветна одредба предвиђена је и у члану 147 тачка 7 КЗ РС (члан 2 став 11 и 12 КЗ ФБиХ; члан 2 став 11 и 12 КЗ БДБиХ).

Занимљива је и одредба става 3. по којој се, под условима прописаним законом, примена појединих казни или кривичних санкција може искључити или ограничити у односу на одређена правна лица. Следећим ставом предвиђа се примена Закона о казненом поступку на вођење поступка против правних лица, с тим да став експлицитно говори о трговачким друштвима, а не правним лицима уопште. Питање је да ли законодавац ова два термина користи као синонине. Члан 1 став 11 КЗ БиХ одређује круг правних лица која потпадају под појам трговачког друштва. То су корпорација, предузеће, твртка, партнерство и сваки организациони облик регистрован за обављање привредне делатности. Слична одредба постоји и у КЗ РС (члан 147 став 7), с тим да се у следећој тачки даје и дефиниција привредног друштва, другачија од дефиниције из Закона о привредним друштвима. Чини се да је боље решење упућивање на релевантне законске прописе који одређују које се организације сматрају правним лицима.<sup>371</sup>

Члан 124 КЗ БиХ поставља основ одговорности правног лица.<sup>372</sup> Оно је, наиме, одговорно када је извршилац учинио кривично дело у име, за рачун или корист правног лица, под следећим условима: када смисао учињеног кривичног дела произлази из закључка, налога или одобрења управних или надзорних тела правног лица; уколико су управна или надзорна тела утицала на учиниоца да изврши кривично дело или му исто омогућила; када правно лице располаже противправном имовинском коришћу или користе предмете настале кривичним делом; уколико су управна или надзорна тела пропустила дужни надзор над радом запосленог.<sup>373</sup> Наведене одредбе босанскохерцеговачког КЗ суштински су идентичне са нормама о темељу одговорности правних лица које је поставио словеначки законодавац.

---

<sup>371</sup> КЗ РС у члану 147 став 7 дефинише правно лице на следећи начин: Правно лице је, у смислу овог закона, Република Српска, град, општина, мјесна заједница, сваки организациони облик привредног друштва и сви облици повезивања привредних друштава, установа, институције за вршење кредитних и других банкарских послова, за обезбјеђење имовине и лица, као и друге финансијске институције, фонд, политичке организације и удружења грађана и други облици удруживања који могу да стичу средства и да их користе на исти начин као и свака друга институција или орган који остварује и користи средства и којем је законом признато својство правног лица. Видети: М. Букарица, *op. cit.*, 37, 38. Икановић сматра да је појам правног лица требало дефинисати у поглављу о њиховој одговорности или упућивањем на релевантне прописе. В. Икановић, *op. cit.*, 347.

<sup>372</sup> Исто: члан 127 КЗ РС; члан 128 КЗ ФБиХ; члан 128 КЗ БДБиХ.

<sup>373</sup> Члан 125 прописује кумулативну одговорност физичког и правног лица, предвиђајући при том могућност вођења кривичног поступка против потоњег у случају када први није кривично одговоран. Занимљиво је да КЗ БиХ не захтева да извршилац кривичног дела буде одговорно лице, па чак ни запослени у правном лицу. То може да буде свако лице које изврши кривично дело у име, за рачун или у корист правног лица. В. Икановић, *op. cit.*, 348.

Разлика се, пак, очитује у томе што босанскохерцеговачко законодавство предвиђа модел опште одговорности правних лица за кривична дела, док словеначко прописује модел специјалне одговорности. И одредбе о границама кривичне одговорности су на трагу словеначких решења.<sup>374</sup>

Став 3 истог члана регулише кривичну одговорност у случају нехата, одређујући да она постоји само ако је кривично дело резултат пропуштања дужног надзора управних или надзорних органа (исто: члан 127 тачка 4 КЗ РС). Правно лице одговара за нехат, у границама извршиочеве одговорности, уколико осим учиниоца нема другог лица надлежног за надзор и контролу његовог рада. Регулатива нехатних кривичних дела правног лица, дакле, истоветна је као у Словенији. Законодавац је нехат предвидео и као факултативан основ за ублажавање казне.

Правном лицу се, по одредби члана 131 КЗ БиХ, могу изрећи следеће казне: новчана казна, казна одузимања имовине и престанак правног лица. Новчана казна се изриче у распону од 5.000 до пет милиона конвертибилних марака. Уколико је делом проузрокована имовинска штета или стечена корист, горња граница новчане казне је двоструки износ штете или користи. И ово решење је прсликано из словеначког Закона. Исто се може рећи и за казну одузимања имовине, као и за казну престанка правног лица. Код одмеравања казне примењује се, поред општих правила о одмеравању казне, и критеријум привредне снаге правног лица. Такође, уколико се новчана казна изриче заједно са казном одузимања имовине правног лица, потоња не сме прећи половину имовине организације.

Мере безбедности које се могу изрећи правном лицу су објављивање пресуде и забрана обављања одређене привредне делатности. Потоња је дефинисана на исти начин као у словеначком Закону. Члан 140 КЗ БиХ прописује могућност одузимања противправне имовинске користи. Правне последице осуде могу се испољити у два вида: забрана рада на темељу дозволе, овлашћења или концесије издатих од тела стране државе и забрана рада на основу дозволе, овлашћења или концесије издатих од органа БиХ.

---

<sup>374</sup> Икановић исправно примењује како формулација „обилежја учињеног кривичног дјела произлазе из противправне одлуке, налога или одобрења...“ употребљена у КЗ РС (у осталим: „смисао кривичног дјела“) представља погрешно преузету формулацију словеначког законодавца: „ако је кривично дело учињено извршењем противправне одлуке, налога...“, те звучи помало „неодређено и конфузно“. *Ibid.*, 349.

## 5. Црна Гора<sup>375</sup>

Члан 31 црногорског КЗ из 2004. године донео је начелну одредбу којом се уводи могућност кажњавања правних лица за кривична дела.<sup>376</sup> Начелан став црногорског законодавца конкретизован је, међутим, тек усвајањем Закона о одговорности правних лица за кривична дјела, који је ступио на снагу 19. јануара 2007. године.<sup>377</sup> Законом су разрађени услови и основ одговорности, круг субјеката који подлежу кажњавању, систем санкција и друге одредбе материјалноправног и процесног карактера.

Члан 3 црногорског ЗОПЛКД прописује одговорност правних лица за сва кривична дела из КЗ и споредног кривичног законодавства, уколико су испуњени услови за утемељење њихове одговорности предвиђени законом. Круг правних лица која потпадају под дејство норми црногорског ЗОПЛКД одређен је чланом 4. Под правним лицем подразумевају се привредна друштва, страна друштва, део страног друштва, јавно предузеће, јавна установа, домаћа и страна невладина организација, инвестициони или други фонд (осим оних који врше искључиво јавна овлашћења), спортске организације, политичке странке, као и друга удружења или организације које у оквиру свог пословања стално или повремено остварују средства и њима располажу.<sup>378</sup>

Члан 2 искључује јавноправна лица из домена примене црногорског ЗОПЛКД, прописујући да Република Црна Гора, државни органи и јединице локалне самоуправе не

---

<sup>375</sup> Приказ црногорског законодавства дат на основу: Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 43 – 168; Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *op. cit.*, 11 – 170.

<sup>376</sup> Кривични законик („Службени лист Републике Црне Горе“, бр.70/04 и 13/04). Текст прописа доступан на: <http://balkanshumanrights.org/2010/02/11/krivicni-zakonik-republike-crne-gore/> (сајт посећен: 03.05.2011).

<sup>377</sup> Закон о одговорности правних лица за кривична дјела („Сл. лист РЦГ“, број 02/07). Текст прописа доступан на:

[http://www.antikorupcija.me/index.php?option=com\\_phocadownload&view=category&id=3%3A&download=23%3Ap&Itemid=35](http://www.antikorupcija.me/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=3%3A&download=23%3Ap&Itemid=35) (сајт посећен: 02.05.2011). У даљем тексту: црногорски ЗОПЛКД.

<sup>378</sup> Lazarević et al. интерпретирају ову одредбу тако да она обухвата сва удружења која се баве пословном делатношћу и на тај начин остварују, стално или повремено, одређена средства и њима располажу. Између ова два услова мора да постоји функционална веза. Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *op. cit.*, 20. Stojanović и Shine сматрају да ова законска одредба није довољно прецизна, јер не упућује на друге релевантне законске прописе којима се одређује које се организације сматрају правним лицима. Нпр., да ли се сва привредна друштва сматрају правним лицима или су правна лица само она којима Закон о привредним друштвима даје тај статус? Аутори закључују како се појам правног лица утврђује према другим прописима и сматрају недостатком Закона што не садржи одредбу која би недвосмислено упућивала на њихову примену. Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 49 – 51.

могу одговарати за кривично дело. Од одговорности су изузета и друга правна лица која врше јавна овлашћења када учине кривично дело приликом њиховог вршења.

Основ одговорности правних лица дат је у члану 5. црногорског ЗОПЈКД. Њиме је прописано како правно лице одговара за кривично дело које у оквиру својих овлашћења учини одговорно лице у намери да за правно лице оствари какву корист. Исти члан експлицитно одређује одговорност правног лица и у случају да је оно поступало у супротности са изричитим налогом или пословном политиком правног лица. Значење термина одговорно лице одређено је чланом 4 црногорског ЗОПЈКД. Њиме је дефинисано да се одговорним лицем у предузећу сматра физичко лице коме су поверени одређени послови у правном лицу, затим лице које је овлашћено да поступа у име правног лица и оно за које се може основано претпоставити да је на то овлашћено. Такође, одредба овог члана под појам одговорног лица сврстава и физичко лице које у својству акционара делује у име правног лица.<sup>379</sup>

Stojanović и Shine закључују да је неопходно остварење више услова за заснивање одговорности предузећа. *Прво*, неопходно је да је одређено физичко лице извршило кривично дело. *Друго*, оно мора имати статус одговорног лица. *Треће*, кривично дело мора мора бити учињено у оквиру његових стварних или претпостављених овлашћења. *Четврто*, кривично дело мора бити извршено у име правног лица. *Коначно*, кривично дело треба да буде извршено у намери остваривања користи за правно лице. Последњи услов може се тумачити тако да одговорност правног лица постоји и онда када је учинилац поступао у намери да корист оствари претежно за себе или друго правно или физичко лице, уколико је и дотично предузеће, по замисли извршиоца, требало да оствари некакву, макар само делимичну корист. Није потребно да је конкретна корист остварена, што јасно произлази из одредбе члана 5. Довољно је да је учинилац поступао у намери њеног остваривања.<sup>380</sup>

---

<sup>379</sup> Stojanović и Shine тумаче одредбу која одређује појам одговорног лица тако да је њоме обухваћен сличан круг субјеката као и у америчком праву. Тако, овом формулацијом су обухваћени „директори“ (чланови борда директора или управног одбора), „руководиоци“ (лица која управљају одређеним пословима правног лица, налазе се директно испод чланова борда директора и у америчкој пословној пракси се означавају називима попут извршни директор, председник, потпредседник, исл.), „запослени“, „независни уговарачи“, као и лица са „претпостављеним“ овлашћењима. Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 51 – 54. Lazarević et al. сматрају како је одредба члана 4 предвидела шири појам правног лица у односу на онај из црногорског КЗ-а, који своди круг одговорних лица на органе и заступнике. С обзиром да Закон о одговорности правних лица за кривична дјела представља *lex specialis* у односу на Кривични законик, аутори су мишљења да одговорност правног лица може засновати акт било ког лица које се уклапа у дефиницију одговорног лица из Закона, иако се по слову КЗ-а, оно не би сматрало таквим. Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *op. cit.*, 23.

<sup>380</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 59 – 61. Другачији став заступају: Z. Đurđević (2005), *op. cit.*, 40; Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *op. cit.*, 24 – 25. О овоме видети и: Г. П. Илић, Основ и границе одговорности правних лица за кривична дела, *Правна ријеч*, Удружење правника Републике Српске, Бања Лука, 2010, 45.

Члан 6 Закона прописује да се правно лице може казнити иако одговорно лице које је извршило кривично дело за исто није осуђено. Став 2 истог члана експлицитно утврђује да одговорност правног лица не искључује одговорност одговорног лица. Lazarević et al. закључују да је модел изведене одговорности примењен у Закону заснован на лимитираној акцесорности, јер кривично дело правног лица постоји чим је одговорно лице остварило елементе бића кривичног дела, чак и уколико није дошло до његове формалне осуде.<sup>381</sup> Став 3. прописује да се субјективна обележја бића кривичног дела која постоје код одговорног лице цене и код правног лица, ако је остварен основ одговорности из члана 5.

Члан 12 црногорског ЗОПЈКД предвиђа систем санкција које се могу изрећи правном лицу. То су: казна, условна осуда и мере безбедности. Члан 13 црногорског ЗОПЈКД прописује постојање две врсте казни – новчане и казне престанка правног лица. Новчана казна се, по одредби члана 14 црногорског ЗОПЈКД, одређује у зависности од износа учињене штете или прибављене користи, с тим да се, ако су ти износи различити, као релевантан основ узима виши износ. Став 3 члана 14 прописује алтернативну могућност изрицања новчане казне у утврђеним новчаним износима уколико је висину штете или користи тешко установити у разумном року или ако штета није нанета нити корист стечена. Члан 15 црногорског ЗОПЈКД предвиђа критеријум за утврђивање висине новчане казне чији се основ установљава на темељу претходног члана.

Казна престанка правног лица регулисана је чланом 22 црногорског ЗОПЈКД. Она се може изрећи само ако је делатност правног лица у целини или у знатној мери била у функцији извршења кривичног дела. Члан 24 Закона регулише услове за изрицање условне осуде правном лицу. Она се може изрећи ако је правном лицу утврђена казна у износу до сто хиљада евра, под условом да за време проверавања (од једне до три године) не буде осуђено за ново кривично дело. Мере безбедности су прописане чланом 28 црногорског ЗОПЈКД. То су: сачињавање и спровођење програма делотворних, неопходних и разумних мера; одузимање предмета, јавно објављивање пресуде и забрана обављања одређених привредних или других делатности. Члан 33 прописује наступање правних последица осуде даном ступања на снагу правноснажне пресуде којом је изречена новчана казна. Правне последице су: забрана обављања делатности на основу концесије, дозволе, лиценце и овлашћења датих од државних органа и забрана добијања дозволе, лиценце, овлашћења или концесије које ти органи дају.

---

<sup>381</sup> Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *op. cit.*, 26.

## ГЛАВА V: Земље које не познају кривичну одговорност правних лица

### 1. Немачка<sup>382</sup>

Немачко право не познаје институт кривичне одговорности правних лица.<sup>383</sup> Кривични поступак се може водити само против физичког лица и једино оно може бити осуђено у својству извршиоца или саучесника. Препреку за увођење кривичне одговорности представља принцип кривице, који, према ставу Савезног уставног суда Немачке, има ранг уставног начела, а својим садржајем искључује могућност да правно лице буде субјект кривичног дела.<sup>384</sup> Ипак, одређене последице осуде за кривично дело се могу одразити на имовину предузећа уколико су испуњени законски услови. Члан 73 немачког КЗ (Strafgesetzbuch, StGB) прописује одузимање имовинске користи стечене извршењем кривичног дела.<sup>385</sup> Одузимање имовинске користи изриче се у случајевима када је извршењем кривичног дела предузеће стекло одређену незакониту добит. Према члану 74 немачког КЗ предузећу се могу одузети предмети настали извршењем кривичног дела или намењени за његово остварење или припремање. Предмети се одузимају ако су у својини извршиоца или саучесника, или представљају претњу за друштво или је, пак, присутан ризик од њихове употребе за извршење нових противправних аката. Предмет се може одузети од компаније ако је извршилац члан руководећег тела, представник (заступник) предузећа, или лице одговорно за компанијско пословање, уколико је кривично дело учинило у том својству (члан 75 немачког КЗ).

У случају извршења одређених кривичних дела по Закону о привредним кривичним делима (Wirtschaftsstrafgesetz) из 1954. године уместо одузимања користи стечене кривичним

---

<sup>382</sup> Приказ немачког законодавства дат на основу: С. Pelz, „Germany“, у: С. Pelz (eds.), *Business Crimes and Compliance Criminal Liability of Companies Survey*, Lex Mundi Ltd., 2008, 125 – 136; R. Hefendehl, *op. cit.*, 286 – 289.

<sup>383</sup> У немачкој правној историји принципијелно никад није постојала кривична одговорност предузећа, осим у неколико изузетака везаних за сферу пореских, монетарних и антимонополских прописа. Историјски изузетак бележи се и у периоду непосредно након Другог светског рата, када је у Немачкој, под савезничким режимом (*tzv. Besatzungsstrafrecht*), постојала кривична одговорност правних лица која је, међутим, била сматрана супротном основним принципима немачког кривичног права. Наведено према: G. Stessens, *op. cit.*, 504

<sup>384</sup> J. Pradel, *op. cit.*, 352. Аутор, осим одлуке Савезног уставног суда из 1966. године, наводи и одлуку немачког Савезног суда из 1952. године, у којој је такође заузето становиште да се појам кривице не може применити у односу на правно лице.

<sup>385</sup> Видети члан 73 став 2 немачког КЗ, који предвиђа одузимање користи коју је извршењем кривичног дела стекло треће лице (тј. ако је извршилац или саучесник деловао у његову корист). Текст прописа доступан на: [http://www.gesetze-im-internet.de/englisch\\_stgb/englisch\\_stgb.html](http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html) (сајт посећен: 29.04.2011).

делом, компанији се може изрећи мера забране располагања и одузимања „вишка средстава“ насталих кривичним делом. Ова мера се може применити када је учињен привредни деликт који се састоји у незаконитом подизању цена. Овом мером компанији се одузима финансијска разлика између дозвољене и наплаћене цене.

Немачки Закон о прекршајима (*Gesetz über Ordnungswidrigkeiten*) предвиђа могућност изрицања новчане казне компанији под условом да је кривично дело или прекршај извршио представник предузећа, проузрокујући тиме повреду дужности правног лица. Овај облик деликта, за који осим физичких, могу да одговарају и правна лица назива се у немачком праву *Ordnungswidrigkeiten*. Историјски посматрано, он представља замену за *Übertretungen*, који су спадали у категорију лаких дела.<sup>386</sup> Услов за заснивање одговорности правног лица је постојање функционалне везе између кривичног дела и положаја извршиоца у оквиру компаније (повреда дужности правног лица). Дакле, физичко лице делује у име предузећа и својим актом крши његове дужности. Осим овог, неопходан услов је и да је кривичним делом (или прекршајем) остварена корист за предузеће (или се претпоставља да је она стечена) или је оно извршено са намером стицања користи. Казна се правном лицу може изрећи и у случају да је физичко лице прекорачило границе својих овлашћења. Овде се не ради о кривичној, већ о прекршајној (административно – преступној) одговорности правног лица, те су и санкције што се могу изрећи правном лицу (новчане казне) одређене Законом о прекршајима, а не КЗ-ом.<sup>387</sup>

Није довољно да је кривично дело извршило запослено лице, већ је потребно да се ради о представнику предузећа који се налази на управљачком положају. Према члану 30 Закона о прекршајима то су: чланови руководећих органа овлашћени да поступају у својству заступника предузећа; чланови ортачких друштава (ортаклука са правном способношћу) овлашћених за представљање правног лица, лица са генералним овлашћењем за заступање као и она која фактички заступају предузеће уколико су чланови менаџмента. Такође, одговорност предузећа могу утемељити и акти лица која делују на основу додељених дужности у име менаџмента и лица којима су дата овлашћења за надзор и контролу унутар правног лица. Није нужно да је кривично дело лично извршио неки од поменутих представника, јер члан 130 став 9 Закона о прекршајима предвиђа могућност изрицања казне предузећу и у случају када наведена лица, поступајући са умишљајем или из нехата, не предузму потребне мере за спречавање кривичног дела или прекршаја од стране запосленог.

---

<sup>386</sup> G. Stessens, *op. cit.*, 503.

<sup>387</sup> Г. П. Илић (2007), *op. cit.*, 209.

Када су остварени сви услови за заснивање прекршајне одговорности правног лица, надлежни државни органи имају дискреционо право да одлуче хоће ли покретати прекршајни поступак или не. При томе, они морају узети у обзир више чинилаца: значај и сразмере извршеног дела (нарочито је важно одредити да ли кривично дело одражава постојање „криминалног става“ организације); финансијску корист остварену извршењем деликта; интерес оштећених лица и утицај који ће казна имати на чланове или акционаре правног лица који нису умешани у извршење деликта.

Интересантно је да власник правног лица или лице са одређеним управљачким функцијама могу бити кажњени по основу члана 130 Закона о прекршајима уколико су пропустили да предузму мере надзора или контроле које су биле потребне за спречавање повреде дужности предузећа као и у случају да би предузимањем тих мера повреда дужности била спречена или знатно отежана. Одговорност правног лица постоји чак и у случају да ниједно физичко лице није проглашено кривим нити је утврђен идентитет учиниоца, уколико се докаже да је неко лице из руководеће структуре извршило дело или пропустило вршење надзора.<sup>388</sup>

Уколико је представник предузећа извршио умишљајно кривично дело, правном лицу се може изрећи новчана казна у максималном износу од милион евра, а ако се ради о нехатном делу, општи максимум износи 500.000 евра. Распони казне у случају извршења прекршаја прописани су у Закону о прекршајима. Санкција престанка правног лица није предвиђена кривичним нити прекршајним правом. Ипак, до распуштања (ликвидације) предузећа може доћи по одредбама грађанског или управног права. На основу члана 396 Закона о акционарским друштвима (Aktiengesetz), акционарско друштво се може распустити на основу судске одлуке ако оно угрожава јавност незаконитим поступањем чланова руководећих органа под условом да надзорни органи или скупштина акционара не предузму мере којима би се осигурало искључење тих чланова.<sup>389</sup>

Немачки систем административне одговорности правних лица замишљен је као добра алтернатива њиховој кривичној одговорности, која се у Немачкој и даље доживљава као неприхватљива са становишта традиционалних кривичноправних концепата. Ипак, у литератури се критикује став немачког законодавца и указује на велике сличности између

---

<sup>388</sup> C. Pelz, *op. cit.*, 127. Stessens, пак, истиче како је у литератури присутно мишљење да сложеност савремених предузећа чини да је веома тешко доказати како би ефикасније вршење надзора од стране надлежних органа спречило извршење кривичног дела, те су могућности за примену ове одредбе у пракси уже него што изгледа. Са друге стране, сматра аутор, техника кажњавања предузећа на темељу непостојања надзора и контроле своди се на прикривену форму викарне одговорности. G. Stessens, *op. cit.*, 508.

<sup>389</sup> Текст прописа доступан на: <http://www.nortonrose.com/knowledge/publications/pdf/file25596.pdf?lang=en-gb> (сајт посећен: 29.06.2010).

административне одговорности правних лица постављене по немачком моделу и кривичне одговорности која постоји у другим земљама. На основу ових сличности неки теоретичари називају немачки систем „фасадом“, „терминолошким смоквиним листом“ за кривичну одговорност правних лица.<sup>390</sup>

## 2. Италија<sup>391</sup>

Италија спада у круг земаља чији правни систем није дозвољавао увођење било каквих облика кривичне одговорности правних лица јер би тиме били прекршени уставни принципи о „резервисаности“ кривичних санкција за физичка лица. Pradel истиче како чл. 27 италијанског Устава прописује да је кривична одговорност искључиво лична. Међутим, објашњава аутор, у литератури постоји мишљење да ова формулација не искључује кривичну одговорност правног лица, већ само забрањује одговорност једног лица (физичког или правног) за дела другог.<sup>392</sup> Значајан допринос релативној промени чврстог става италијанског законодавца дала је Конвенција о забрани подмићивања страних јавних службеника у међународним пословним трансакцијама, коју је Италија ратификовала крајем 2000. године. На основу преузетих обавеза, италијанска влада је увела одредбе о управноправној (административној) одговорности правних лица за одређена кривична дела Уредбом са законском снагом бр. 231, донетом јуна 2001. године.

Доношење Уредбе је поверено влади на основу члана 11 Закона бр. 300 из 2000. године, донетог у циљу спровођења Конвенције. Тим чланом предвиђена је обавеза владе да

---

<sup>390</sup> Видети: I. Simović – Hiber (2007), *op. cit.*, 90; A. I. Pop, *op. cit.*, 5; M. Wagner, *op. cit.*, 5. Wagner истиче како аргументи у прилог увођења кривичне одговорности леже у чињеници да административним санкцијама недостаје ефекат застрашивања потенцијалних учинилаца. Проблем „организоване неодговорности“ такође се јавља као последица неадекватног санкционисања противправних аката правних лица. Ипак, у литератури се помињу и аргументи који се наводе у прилог система административних санкција. Пре свега, он је у складу са класичним кривичноправним доктринама, јер полази од тога да организација не може имати психички однос према делу. Затим, у односу на њега не стоје примедбе упућене систему кривичне одговорности правних лица: неприлагођеност кривичних санкција правним лицима као специфичној категорији учинилаца у односу на која се не може постићи сврха казне и могућа повреда начела „ne bis in idem“. Потоње се објашњава тиме да индивидуални учинилац бива кажњен двоструко, јер осим кривичне санкције, посредно трпи и последице санкције изречене предузећу. Такође, кажњавање правног лица кривичним санкцијама може довести до неправедних последица по невине чланове колективитета, који потенцијално остају без посла и зараде. Видети: G. Fieberg, „National Development in Germany: An Overview,” у: *International Colloquium on Criminal Responsibility of Legal and Collective Entities*, Berlin, Germany, 4-6 May 1998, 86.

<sup>391</sup> Приказ италијанског законодавства дат на основу: V. Tadei, C. Chiomenti, „Italy“ у: C. Pelz (eds), *Business Crimes and Compliance Criminal Liability of Companies Survey*, Lex Mundi Ltd., 2008, 159 – 170; Review of implementation of the convention and 1997 recommendation–OECD, 1-34. Текст извештаја доступан на: <http://www.oecd.org/dataoecd/39/61/2019055.pdf> (сајт посећен: 02.07.2010).

<sup>392</sup> J. Pradel, *op. cit.*, 352; Z. Đurđević (2003), *op. cit.*, 737. И у Грчкој, као у Италији, уставни принципи не дозвољавају увођење кривичне одговорности правних лица.

у року од осам месеци усвоји одговарајући акт којим ће бити уведена административна одговорност правних лица за кривична дела. Овај тип уредбе, по члану 77 став 1 италијанског Устава, има истоветну правну снагу као закон. Италијански правни систем је, овим потезом, увео одговорност правних лица за кривична дела, прописујући за њих некривичне санкције, поштујући тиме истовремено уставне одредбе и захтеве ратификоване међународне конвенције.

Члан 11 Закона бр. 300, одређује круг организација на које се примењују одредбе о одговорности за кривична дела. То су сва правна лица, по којима се подразумевају ентитети са признатом правном способношћу, осим државе и других јавних тела која врше јавна овлашћења. Под потоње потпадају јединице локалне самоуправе различитих нивоа – региони, градови и општине. Одредба члана 11 се у италијанској судској пракси тумачи уско, те компаније чији је оснивач држава и друга предузећа која врше јавна овлашћења нису изузети од примене одредаба о одговорности за кривична дела. Осим правних лица, за кривична дела могу одговарати и друга тела којима није призната правна способност, чиме је проширен домен примене Закона.

По тексту Уредбе, а у складу са чланом 11 Закона, основни услов за заснивање одговорности колективитета је извршење кривичног дела од стране руководиоца или заступника у интересу предузећа. Уколико је извршилац деловао искључиво са намером стицања личне добити или добити трећег лица, одговорност компаније неће постојати. И члан 11 Закона бр. 300, предвиђа како је услов за заснивање одговорности правног лица да је кривично дело одговорно лице учинило у функционалној вези са својим пословима и дужностима у правном лицу. Организација се кажњава уколико је извршилац деловао са одговарајућим обликом кривице. Дакле, услов кажњивости је постојање кривичне одговорности физичког лица. Ипак, чак и када се не може установити идентитет лица које је извршило кривично дело или не дође до његове осуде, компанија може одговарати ако је дело учињено у њеном интересу. Судска пракса развила је правило по ком и мајка – компанија може одговарати за кривично дело извршено од стране ћерке – компаније, уколико је дело извршено и зарад њене користи.<sup>393</sup>

Принципијелно, на основу Закона бр. 689 из 1981. године предузеће и физичко лице које је извршило деликт одговарају кумулативно. Ипак, велики број закона увео је изузетке

---

<sup>393</sup> V. Tadei, C. Chiomenti, *op. cit.*, 166.

од тог правила, омогућавајући примену санкција директно на саму компанију, без кажњавања физичког лица.<sup>394</sup>

Члан 5 Уредбе набраја лица чији се акти урачунавају предузећу. То су: заступници, менаџери, директори, директори пословних јединица које поседују финансијску и функционалну самосталност, лица која фактички врше послове управљања или контроле. Предузеће ће бити кажњено и у случају да је кривично дело извршило лице што делује под надзором и контролом наведених руководилаца. Међу кривичним делима чије се извршење може урачунати предузећу налазе се: превара против државе или другог јавног тела; незаконито присвајање доприноса; изнуда и корупција; дела корпоративног криминалитета; фалсификовање новца, платних картица или маркица; тероризам и друга кривична дела уперена на подривање демократског система; тржишне манипулације; прање новца; кривична дела против личности (укључујући приказивање и промет порнографских материјала); рачунарске преваре и кривична дела са елементом иностраности.

Систем санкција према правним лицима која учине кривично дело такође је предвиђен Уредбом из 2001. године. Правним лицима се могу изрећи: новчана казна, чију висину одређује суд узимајући у обзир тежину деликта, степен одговорности и мере које је предузеће предузело у циљу спречавања повреде правних норми; одузимање (конфискација) профита стеченог деликтом; забрана обављања одређених делатности, која може бити привремена (од три месеца до две године) или трајна, у случају тежих деликата извршених у поврату; суспендовање или одузимање дозвола или овлашћења функционално повезаних са извршеним кривичним делом; забрана ступања у уговорне односе са јавном администрацијом (осим са јавним сервисима); искључење права на давање јавних доприноса или хуманитарне финансијске помоћи и (потенцијално) повлачење већ учињених прилога; забрана рекламирања роба и услуга и јавно објављивање пресуде. Строже санкције могу се изрећи уколико се деликт понови у року од пет година од изречене пресуде и уколико је компанија стекла значајан профит.<sup>395</sup>

---

<sup>394</sup> Tadei и Chiomenti наводе неколико примера таквих законских одредби. Међу њима су: члан 15 и члан 19 Закона бр. 287/1990, којим се кажњава кршење антимонополских прописа; члан 2 став 20 Закона бр. 481/1995, што предвиђа могућност суспензије компанијских активности и суспензију или губитак одређених овлашћења; члан 75 Уредбе са законском снагом бр. 58/1998 предвиђа могућност опозивања овлашћења на обављање трговачке делатности уколико је противправност била веома озбиљних размера.

<sup>395</sup> Интересантно је да се компанија може ослободити одговорности или примене одређених санкција ако усвоји и имплементира програме чији је циљ спречавање кривичних дела и обезбеђивање законитог рада. Ако компанија докаже да је овакав програм постојао и био примењиван пре извршења деликта, она се може ослободити од казне. У случају да је програм касније усвојен, његова примена може довести до одлагања или повлачења санкција попут забрана обављања одређених делатности и јавног објављивања пресуде. Ово се може десити ако је програм усвојен у одговарајућој фази поступка или пре објављивања пресуде. Чак и објава којом се потврђује како компанија намерава да усвоји и примени програм, може довести до суспензије одређених

Чини се да је италијански систем веома сличан моделима земаља које познају кривичну одговорност правних лица. За овај систем би се, као и за немачки, могло тврдити да представља „терминолошки смоквин лист“ за праву природу одговорности правних лица. По нашем мишљењу, италијански законодавац је вешто избегао уставну препреку за увођење кривичне одговорности правних лица, уводећи санкције које потенцијално могу бити довољно одвраћајуће и ефикасне иако им недостаје кривичноправни карактер.

---

санкција, попут мере привремене забране обављања делатности. Члан 7 Уредбе јасно предвиђа како у случају извршења кривичног дела од стране запосленог који делује под надзором и контролом руководиоца, деликт неће бити урачунат компанији на темељу непостојања адекватног надзора уколико је пре извршења дела програм био усвојен и ефикасно спровођен. Исти члан даје и дефиницију појма „ефикасно спровођење“ програма. Оно ће постојати ако су задовољена два услова: 1. уколико се врши периодична ревизија програма и у њега уносе одговарајуће измене након случајева озбиљнијих противправности или је, истим поводом, долазило до промена у организацији и пословању компаније; 2. ако је компанија развила систем унутрашњих санкција за прекршиоце програма.

## **ТРЕЋИ ДЕО: ЗАКОНСКИ МОДЕЛ ОДГОВОРНОСТИ ПРАВНИХ ЛИЦА ЗА КРИВИЧНА ДЕЛА У СРБИЈИ**

Примарни циљ анализе законског модела одговорности правних лица за кривична дела је приказ и тумачење одредаба прописа који директно регулишу ову област – Закона о одговорности правних лица за кривична дела, Кривичног законика и Законика о кривичном поступку.<sup>396</sup> Осим њих, потребно је у анализу укључити и прописе који су посредно везани за регулисање проблема одговорности правних лица за кривична дела, попут Закона о одузимању имовине проистекле из кривичног дела,<sup>397</sup> Закон о спречавању прања новца и финансирања тероризма,<sup>398</sup> Закон о прекршајима, Закон о привредним преступима, Закон о привредним друштвима<sup>399</sup> итд. Ипак, целовит одговор на питање да ли су српска законодавна решења квалитетно конструисана и у складу са свременим нормативним и теоријскоправним трендовима, може се дати тек након њиховог поређења са упоредним законодавствима и одредбама релевантних међународних конвенција. Законска решења треба посматрати уз вођење рачуна и о њиховој усклађености са водећим правнотеоријским схватањима.

Међутим, коначан одговор на питање о сврсисходности и рационалности законског модела одговорности правних лица за кривична дела може дати само посматрање његове примене у судској пракси, што значи да ће многе дилеме остати отворене док не прође дужи временски период у ком ће се формирати и уједначити пракса судова. У садашњем тренутку резултати његове доследне примене се могу само претпостављати. Коначну оцену његове криминалнополитичке оправданости даће време, а циљ нашег истраживања је давање засноване процене о резултатима који ће се њиме постићи.

### **Одељак први: Одговорност правног лица за кривично дело у Србији**

---

<sup>396</sup> Законик о кривичном поступку („Сл. лист СРЈ“, бр. 70/01 и 68/02, „Сл. гласник РС“, бр. 58/04, 85/05 - др. закон, 85/05, 115/05, 49/07, 20/09 - др. закон, 72/09 и 76/10). У даљем тексту: ЗКП.

<sup>397</sup> Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела („Сл. гласник РС“, број 97/08).

<sup>398</sup> Закон о спречавању прања новца и финансирања тероризма („Сл. гласник РС“, бр. 20/09, 72/09 и 91/10)

<sup>399</sup> Закон о привредним друштвима („Сл. гласник РС“, бр. 36/11, 99/11). У даљем тексту: ЗПД.

Материјалноправне одредбе о кривичној одговорности правних лица могу се сазнати упоредним посматрањем и анализом ЗОПЛКД и КЗ, али и других релевантних прописа који посредно регулишу кривичноправни статус правних лица. Кривично материјално право према правним лицима, дакле, садржано је у домаћим законским прописима, међу којима су, осим наведених и ратификоване међународне конвенције које чине саставни део унутрашњег права. Материјалноправни аспект кривичне одговорности правних лица, ипак, не може се проучавати без анализе законских прописа који регулишу друге облике казнене одговорности правних лица – ЗП и ЗОПП. Потпуна анализа кривичног материјалног права према правним лицима подразумева проучавање односа Закона о одговорности правних лица за кривична дела са другим законима који регулишу питања релевантна за његву примену.

Претежан део анализе састојаће се из приказа и анализе одредаба предметног закона, што ће бити фокус нашег истраживања. Интерпретација норми ЗОПЛКД биће основ наше анализе, док ће њихов однос са одредбама других законских прописа бити извршен у истим оквирима, уз кратке приказе њихових, за проучавану материју, релевантних делова. Анализа законског модела одговорности правних лица пратиће структуру ЗОПЛКД-а, али не у потпуности, јер ћемо водити рачуна о логичкој конзистентности рада у чијем центру је проблем основа и граница одговорности правних лица за кривична дела.

## **ГЛАВА I: Основне одредбе ЗОПЛКД – предуслови одговорности правног лица за кривично дело**

ЗОПЛКД регулише проблем кривичноправног статуса правних лица, доносећи одредбе материјалноправног, процесног и извршног карактера. Одредба члана 1 ЗОПЛКД-а јасно прописује да је предмет Закона уређивање услова одговорности правних лица за кривична дела, систем кривичних санкција које им се могу изрећи, правила поступка у ком се одлучује о одговорности правних лица, изрицању кривичних санкција, доношењу одлуке о рехабилитацији, престанку мере безбедности или правне последице осуде и извршењу судских одлука.

Питање које се поставља на самом почетку анализе је да ли је доношење посебног закона био исправан потез законодавца. Преглед упоредних законодавстава показао нам је како је већина европских законодаваца инкорпорирала норме о кривичној одговорности корпорација у оквиру кривичних законика. Ипак, српски законодавац кренуо је путем неких

од земаља са којима Србија дели правну прошлост. Треба нагласити да је међу земљама Западног Балкана приметна „подела“ по овом питању, јер БиХ и Македонија регулишу предметно питање у кривичним законцима.<sup>400</sup>

Занимљива је и чињеница да је српски законодавац, за разлику од црногорског, направио необичан редослед потеза, јер је прво, октобра 2008. године, донео Закон о одговорности правних лица за кривична дела, да би тек септембра наредне године, Законом о изменама и допунама Кривичног законика<sup>401</sup> изменио одредбу члана 12 КЗ-а и прописао начелну могућност кажњавања правних лица за кривична дела.<sup>402</sup> *Логичније би било да је прво промењен КЗ, а затим донет специјални закон који темељно регулише ову област.*

Мислимо да је опредељивање законодавца за регулисање предметне материје у оквирима посебног закона оправдано, јер се ради о важној новини, која покреће бројна питања, између осталих и она везана за однос са законима што регулишу друге облике казнене одговорности правних лица. Издвајање материје из КЗ-а је смислено и због чињенице да кривични судови немају искуства са категоријама одговорности правних лица јер су до сада њихову казнену одговорност разматрали само привредни (трговински) и прекршајни судови, те је ова материја новост што заслужује посебан закон који ће објединити њене процесне, материјалне и извршне аспекте. Материја одговорности правних лица за кривична дела представља изузетак не само у материјалноправној, већ и процесној и извршној грани, те је њено регулисање једним правним актом, уместо „разбијања“ на одредбе више одвојених закона, правно – технички гледано, логичније решење. Наравно, важно је водити рачуна да не дође до „преклапања“ одредби овог и сродних закона или, што је још горе, њихове неусклађености.

Следеће важно питање односи се на назив Закона.<sup>403</sup> У литератури се наводи да назив Закона указује на намеру законодавца да избегне забуну о томе да ли је предмету регулисања

---

<sup>400</sup> Cetinić критикује решење усвојено у БиХ и Македонији, које регулишу предметну материју у оквиру КЗ, јер сматра да такав приступ може довести до пропуста, недоречености и колизије са неким принципима и институтима кривичног права. М. Cetinić (2005), *op. cit.*, 247.

<sup>401</sup> Закон о изменама и допунама Кривичног законика („Службени гласник РС“, број 72/09)

<sup>402</sup> Ђ. Ђорђевић (2010), *op. cit.*, 232.

<sup>403</sup> Z. Đurđević (2003), *op. cit.*, 749. Ауторка поводом истоветног питања за хрватско законодавство износи став да акт који регулише одговорност правних лица за кривична дела треба да носи одредницу „кривична одговорност“ уколико се законодавац већ одлучио на примену кривичних санкција према правном лицу. Могло би се рећи да, уколико прихватимо теоријска полазишта идентификацијске или викарне теорије, правно лице одговара јер кривично дело чини његово отелотворење или друго лице које га на одређени начин заступа и то у вршењу редовног посла. Дакле, акти наведених лица се по нормама грађанског, управног или привредног права сматрају актима правног лица, па нема разлога да се тако не резонује и у домену кривичног. Са ове тачке гледишта одговорност правног лица је кривична, пошто се акти извршени у његово име и за његов рачун сматрају његовима. Ако прихватимо тај став, предметни закон се требао звати Закон о кривичној одговорности правног лица. Уосталом, правно лице и радњу извршења остварује преко физичких лица, па као

одговорност правних лица за прекршаје или кривична дела, с обзиром да се одговорност правног лица за обе категорије деликата изводи из кривице одговорног лица. Stojanović и Shine, анализирајући црногорски предметни Закон, износе став да се одговорност правног лица за кривична дела која се заснива на изведеној кривици, не може изједначити са кривичном одговорношћу физичких лица. Иако се према правном лицу примењују кривичне санкције у кривичном поступку, основ одговорности се налази у кривици одговорног, а не правног лица. Они закључују да је Закон свакако део црногорског кривичног законодавства у ширем смислу, али да је тешко прихватити став да се овде ради о кривичној одговорности правног лица за кажњива понашања.<sup>404</sup>

*Мислимо да је овај став оправдан, јер српски законодавац није увео ниједан од облика аутономне одговорности правних лица. Кривичном одговорношћу правних лица бисмо могли назвати ону која постоји у системима који уводе корпоративну кривицу или кривицу због организације, попут аустралиског, швајцарског или финског законодавца. Имајући у виду да ЗОПЛКД изводи одговорност правног лица из кривице одговорног лица, оправдано је говорити о одговорности правног лица за кривично дело, а не о кривичној одговорности правног лица.*

## **1. Круг кривичних дела за која одговарају правна лица**

Одредба члана 2 ЗОПЛКД одређује круг кривичних дела за које правно лице може одговарати. Његова формулација показује како се српски законодавац определио за систем опште одговорности правног лица. Правно лице одговара за сва кривична дела из посебног дела Кривичног законика и споредног кривичног законодавства, ако су испуњени предвиђени

---

што признајемо постојање кривичне радње правног лица, можемо признати и његову „позајмљену“ кривицу као други основ кривичне одговорности. Слично резонување износи Симовић - Хибер у погледу привредних престапа. И. Симовић – Хибер (2003), Кривична дела правних лица и привредни престапи: да ли је разликовање само термилошке природе?, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 3/2003, Београд, 217. И Ђорђевић сматра да се ставу по ком је одговорност правних лица за кривично дело одговорност једног правног субјекта за радње другог може приговорити из више разлога. Он истиче да се прихватањем становишта о таквој правној природи одговорности правног лица долази до закључка како је правно лице криво због лошег избора својих представника, који поступају у његово име и за његов рачун или, евентуално, за невршење надзора над њиховим радом. Такође, наставља он, тешко је наћи оправдање за нечије кажњавање због аката другог, посебно уколико се изричу санкције попут мера безбедности. Ђорђевић сматра да је назив Закона којим се индицира прихватање става да правно лице одговара за туђе дело, последица потребе за очувањем схватања да је физичко лице извршилац кривичног дела и да је кривична одговорност заснована на кривици као субјективној категорији, што је и у складу са објективно – субјективним појмом кривичног дела. Ђ. Ђорђевић (2010), *op. cit.*, 240, 241.

<sup>404</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 44.

услови за његову одговорност. Чини се да је интенција српског законодавца била да избегне „замку“ коју носи систем енумерације кривичних дела.

У литератури се истиче како у упоредном праву постоје два приступа овом проблему. Први је онај усвојен у нашем Закону, док други подразумева таксативно набрајање кривичних дела за која правна лица могу одговарати. Потоњем решењу се упућују бројни приговори, међу којима се издваја аргумент о недоследности законодавца у избору кривичних дела за које правно лице одговара.<sup>405</sup>

Системи опште и специјалне одговорности правних лица имају различита теоријска оправдања. Основни аргумент у прилог специјалној одговорности правних лица је начело законске одређености казне које захтева да се изричито пропишу кривична дела за која оно одговара, као и казна за свако конкретно дело. Други аргумент је да се овде ради о кривичноправној новини коју с опрезом треба уводити у судску праксу. Али, насупрот овим аргументима, стоје они који указују на могућност „законодавчевог превида“ услед ког може доћи до изостављања релевантних инкриминација из листе. У прилог овоме се наводи и теоријски став, преовлађујућ последњих година, који подвлачи како готово да нема кривичног дела које правно лице не би могло остварити, макар у својству саучесника. Затим, круг кривичних дела за која међународни прописи захтевају кажњавање и правних лица се непрекидно шири, што би захтевало и честе измене и допуне предметног Закона и последично водило до стварања правне несигурности.<sup>406</sup>

Коначно, водећи рачуна о изнетим теоријским ставовима и упоредним законским решењима, мислимо да је солуција за коју се српски законодавац определио исправна.

---

<sup>405</sup> Г. П. Илић (2009), *op. cit.*, 24. У прилог овој тези иду и мишљења других аутора. Degenčinović пише како је прва верзија нацрта хрватског предметног Закона предвиђала каталог кривичних дела за која правна лица одговарају. Међутим, од наведеног решења се одустало, јер је његов концепт оцењен као истовремено преузак и преширок. Прешироким, јер је подразумевао низ кривичних дела међу којима су, осим оних што их је Хрватска била дужна предвидети на основу ратификованих међународних конвенција, и бројна друга кривична дела, између осталих и нека чије је прописивање било под знаком питања. Преуским се, пак, сматрао зато што је отварао могућност да правно лице оствари противправну корист за себе или другог извршењем неког од кривичних дела која нису наведена у каталогу. Коначно, разлози за одустајање од *numerus clausus* система били су и прагматични, јер се последњих година посебни део КЗ-а, али и други закони што прописују кривична дела често проширивали новим инкриминацијама, што би потенцијално условило и честе промене предметног Закона. D. Degenčinović, *op. cit.*, 45, 46. Simović – Hiber наводи да је у француској литератури постојао став како је првобитно решење француског законодавца из 1994. године, које је предвиђало специјалну одговорност правног лица, теоријски необјашњено. I. Simović – Hiber (2007), *op. cit.*, 97. Уосталом, француски законодавац је касније одустао од система енумерације, увиђајући да се проблем адекватности и обухватности каталога кривичних дела увек изнова поставља. M. E. Cartier, *op. cit.*, 285.

<sup>406</sup> Z. Đurđević (2003), *op. cit.*, 755 – 756. Stojanović и Shine истичу да ратификоване међународне конвенције намећу обавезу инкриминисања само малог броја кривичних дела правних лица, али да криминалнополитички разлози оправдавају проширивање те одговорности на сва кривична дела што их правна лица, с обзиром на њихову природу, могу учинити. Они, међутим, наглашавају како нека кривична дела, попут оних против брака и породице, тешко могу бити урачуната правном лицу. Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 46, 47.

Узимајући у обзир да је живот увек „маштовитији“ од законодавца и да се унапред не могу предвидети све замисливе ситуације, мислимо како је рационалније отворити начелну могућност санкционисања правног лица за сва кривична дела и тиме спречити настајање евентуалних правних празнина, него ограничити круг одговорности и тако евентуално унапред „отупити оштрицу“ кривичне репресије. *Она омогућава да наше законодавство испуни преузете међународне обавезе и преузме нове без промене важећих законских одредби.*

Овај систем је еластичан и прагматичан, јер не захтева честе допуне или измене, утиче на јачање правне сигурности и ствара довољно широк основ за кажњавање правних лица. Са друге стране, пак, његови потенцијални недостаци су мањи у односу на алтернативна решења, јер тужилаштво у пракси вероватно неће покретати кривичне поступке за дела што правно лице није у стању да изврши, то јест из којих за њега не може произаћи никаква корист. Чини се да је мања опасност од постојања принципијелне могућности кажњавања правних лица за све кривичне деликте, коју суд може рационално користити и тиме избећи евентуалне нелогичности или неправде, у односу на ону коју отварају правне празнине што се, због кривичноправних начела која забрањују аналогију, не могу превазићи у судској пракси.

Уколико би се српски законодавац *de lege ferenda* определио за увођење неког од облика аутономне одговорности правног лица, требао би, попут швајцарског законодавца, да ограничи круг дела за која организације одговарају. Докле год је законодавац на позицијама изведене одговорности, чини нам се да је рационалније задржати систем опште уместо специјалне одговорности правног лица.

## **2. Важење ЗОПЛКД**

### **2.1. Персонално важење**

#### **2.1.1. Искључење одговорности државе, локалне самоуправе и јавних предузећа и установа**

Персонално важење ЗОПЛКД се може одредити упоредним посматрањем чланова 3 и 4. По одредби члана 3 Република Србија, јединице територијалне аутономије и локалне самоуправе, односно државни органи, органи аутономне покрајине и локалне самоуправе не могу одговарати за кривично дело. Ова формулација јасно одређује да се српски законодавац

определио за поштовање принципа о изузетости државе и њених органа од кривичног гоњења. Ова одредба је логична последица чињенице да држава располаже субјективним кривичним правом, тј. правом на кажњавање (*ius puniendi*).<sup>407</sup>

Српски законодавац није ограничио искључење само на акте извршене у склопу вршења јавних овлашћења, већ је у потпуности елиминисао могућност да државни орган буде кажњен за кривично дело. Могуће је било и решење по ком би органи територијалних заједница могли одговарати за акте учињене *iure gestionis*, као што је учињено у Француској,<sup>408</sup> где они одговарају за чињење дела у оквиру делатности што може бити предмет делегације јавне службе, или Данској.<sup>409</sup>

Stojanović и Shine наглашавају да је у упоредном праву општеприхваћен став да државе не одговарају за кривична дела, мада је њихова грађанскоправна одговорност одавно присутна. Они сматрају како би се чак и у случају да законодавац напусти становиште о начелној немогућности кажњавања државе као носиоца *ius puniendi*, поставило питање његове практичне примене, посебно са процесног аспекта, јер би дошло до ситуације у којој су и функције одбране и оптужбе обједињене у истом субјекту. Stojanović и Shine закључују како је црногорски законодавац имао у виду критеријум претежности када је остала лица јавног права генерално изузео из кривичноправне репресије. Они, пак, истичу како је било криминалнополитичких аргумената у прилог супротном решењу. Као и у Србији, одговорност јединица локалне самоуправе је потпуно искључена, јер се пошло од претпоставке да оне редовно и претежно врше јавна овлашћења, док је одговорност јавних предузећа и установа искључена само уколико дело учине у склопу вршења јавних овлашћења која су им законом поверена.<sup>410</sup>

Искључење одговорности државе, сматрамо, *правиан је потез законодавца који је у потпуном складу са упоредноправним трендовима*. Ипак, у будућности се може поставити питање зашто се кривичноправна репресија ограничава на остала правна лица када је већ учињен одлучан корак ка кажњавању колективитета и тиме напуштена чиста

---

<sup>407</sup> Г. П. Илић (2009), *op. cit.*, 20.

<sup>408</sup> Француски Code Pénal. у члану 121 – 2 начелно искључује кривичну одговорност државе. Видети: V. Jakulin (2009), *op. cit.*, 90. Слично чини и белгијско право. Видети: Г. П. Илић (2007), *op. cit.*, 212.

<sup>409</sup> Јавноправна лица, по одредби члана 27 став 2 данског КЗ могу бити кривично одговорна само за дела учињена у оквиру вршења делатности упоредивих са онима које врше друга правна лица. Дакле, они не одговарају за дела почињена у оквирима вршења јавних овлашћења, већ онда када поступају *iure gestionis*. Наведено према: „Denmark” - Review of Implementation of the Convention and 1997 recommendation, Текст доступан на: <http://www.oecd.org/dataoecd/39/57/2018413.pdf> (сајт посећен 04.05.2011), 8 – 9.

<sup>410</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 45, 46. Lazarević et al. наглашавају да је питање испуњености услова да се неко правно лице сматра лицем што врши јавна овлашћења у овом смислу фактичко и да се решава у сваком конкретном случају. Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *op. cit.*, 15.

индивидуалистичка концепција. Ако је један од аргумената за кривичну одговорност правних лица био то што је њихова деликтна способност у другим гранама права неспорна, онда идентичну логику можемо употребити и на случај државе.

Питање кажњивости јединица локалне самоуправе и територијалне аутономије ни наш законодавац није хтео да одвоји од одговорности државе и њених органа. Чини се да је законодавац имао у виду колику новину доноси само увођење института одговорности правних лица за кривична дела, те је опрезно ограничио његову примену.

Питање одговорности јавних предузећа регулисано је тако да је одговорност искључена само у случају да је дело извршено у вршењу јавних овлашћења. Српско решење се на први поглед разликује од црногорског, јер потоње искључује одговорност јавних предузећа и установа само уколико се ради о вршењу законом пренетих јавних овлашћења. Дословно тумачећи став 2 члана 3 српског Закона, могло би се закључити да оваквог ограничења у нашем праву нема. Али, то није тачно, јер по позитивном праву Републике Србије јавна предузећа и установе могу постати тзв. недржавни субјект управе, то јест добити јавна овлашћења само на основу закона. Њима се овлашћење за вршење јавних послова поверава на основу посебног закона, што значи да правни основ за њихово вршење мора бити садржан у акту законодавне власти.<sup>411</sup>

Закон о јавним службама Републике Србије<sup>412</sup> у члану 1 одређује појам јавне службе. По одредби става 1. у јавне службе се убрајају установе, предузећа и други облици организовања утврђени законом, који обављају делатности, односно послове којима се обезбеђује остваривање права грађана и организација или задовољавање њихових потреба, као и остваривање других законом утврђених интереса у одређеним областима. Члан 3 став 1 Закона одређује области у којима се установе оснивају.

Став 2 предвиђа како се обављање делатности у наведеним областима којима се не обезбеђује остваривање законом утврђених права и интереса грађана и организација не врши као јавна служба. Дакле, осим критеријума области, уведен је и критеријум врсте делатности, то јест њене намене. Предузећа се, по ставу 3 истог члана, оснивају у областима јавног информисања, ПТТ саобраћаја, енергетике, путева, комуналних услуга и другим областима одређеним законом.

Анализирајући одредбу члана 3 Закона о одговорности правних лица за кривична дела, могли бисмо доћи до негативног одређења круга правних лица која могу сносити

---

<sup>411</sup> Р. Марковић, *Управно право – општи део*, друго издање, „Слово“ а.д., Београд, 2002, 185, 190; З. Томић, *Управно право*, треће допуњено издање, Јавно предузеће „Службени лист“, Београд, 250, 251.

<sup>412</sup> Закон о јавним службама („Службени гласник РС“, бр. 42/91 и 71/94).

одговорност за кривично дело. Дакле, то су сва правна лица изузев државе, органа територијалне аутономије и локалне самоуправе. Јавна предузећа, установе и друге јавне службе који послују у законом наведеним областима и зарад остваривања јавних интереса, не одговарају за кривично дело само под условом да је оно извршено у оквиру поверених јавних овлашћења. Ипак, потпуни садржај појма правног лица које одговара за кривично дело можемо добити тек анализом члана 5 тачка 1 Закона.

### 2.1.2. Остала правна лица

Наведена тачка, у оквиру члана који одређује значење појединих израза употребљених у Закону, прецизира да за кривично дело одговарају домаћи или страни правни субјекти који се по позитивном праву Републике сматрају правним лицем. Правно лице је организација са признатом правном, пословном и деликтном способношћу које скупно сачињавају његов правни субјективитет.<sup>413</sup> Правни субјективитет организација стиче признањем од стране државе. Организације које немају својство правног лица не одговарају за кривично дело. Конкретно, правна, пословна и деликтна способност се стиче уписом у регистар Агенције за привредне регистре. На основу члана 44 Закона о поступку регистрације у Агенцији за привредне регистре,<sup>414</sup> Правилник о садржини Регистра привредних субјеката и документацији потребној за регистрацију<sup>415</sup>, предвиђа да се у регистар могу уписати (осим предузетника, који је физичко лице, те га не наводимо у нашем набрајању) привредно друштво, задруга и задружни савез, јавно предузеће, огранак и представништво страног привредног друштва, као и други облици организовања у складу са законом.

По члану 26 Закона о удружењима,<sup>416</sup> удружења се уписују у регистар Агенције за привредне регистре. Закон о удружењима дефинише удружење као добровољну и невладину недобитну организацију засновану на слободи удруживања више физичких или правних лица, основану ради остваривања и унапређења одређеног заједничког или општег циља и интереса, који нису забрањени Уставом или законом. По одредби члана 49 Закона о удружењима удружење губи статус правног лица брисањем из регистра Агенције. Члан 5

---

<sup>413</sup> Г. П. Илић (2009), *op. cit.*, 19.

<sup>414</sup> Закон о поступку регистрације у Агенцији за привредне регистре („Сл. гласник РС“, бр. 99/11). Почетком примене овог Закона престао је да важи Закон о регистрацији привредних субјеката („Службени гласник РС“, бр. 55/2004, 61/2005 и 111/09 - др. закон).

<sup>415</sup> Правилник о садржини Регистра привредних субјеката и документацији потребној за регистрацију („Сл. гласник РС“, бр. 6/12).

<sup>416</sup> Закон о удружењима („Службени гласник РС“ број 51/09).

Закона о задругама<sup>417</sup> предвиђа да се и задруге сматрају правним лицима, те да се не могу основати као предузеће или други облик организовања нити им се припојити.

ЗПД у члану 2 одређује појам привредног друштва, предвиђајући да је то правно лице које обавља делатност у циљу стицања добити. Правне форме привредних друштава су ортачко друштво, командитно друштво, друштво са ограниченом одговорношћу и отворено и затворено акционарско друштво. Ове правне форме законодавац је увео због стандардизовања пословне терминологије са развијеним и другим земљама. У теоријском смислу наведене правне форме привредних друштава се групишу у две скупине: друштва лица (ортачко и командитно друштво) и друштва капитала (друштво са ограниченом одговорношћу и акционарско друштво). Поред ове четири врсте правне форме привредног друштва које наш законодавац регулише у појединим земљама постоје и друге правне форме, попут командитног друштва на акције, тајног друштва, друштва са ограниченом одговорношћу без капитала, компанија са неограниченом одговорношћу или компанија са одговорношћу покривеном гаранцијом, ортаклука са ограниченом одговорношћу итд. Ови типови привредних друштава се, у земљама које их познају, релативно ретко оснивају и углавном настају као одговор пословне праксе на пореску регулативу, те наш законодавац није сматрао да је потребно регулисати их у оквиру ЗПД.<sup>418</sup> Статус правног лица у нашем праву имају и привредне асоцијације. Закон о привредним коморама (чл. 3)<sup>419</sup> предвиђа да оне имају статус правних лица. Правни субјективитет имају и општа удружења предузетника, као и задружни савези. Такав статус, међутим, нема тзв. пословно удружење.<sup>420</sup> И берзе, било да су робне или ефектне, имају статус правног лица и организују се у форми затвореног или отвореног акционарског друштва.<sup>421</sup> За давање правилног одговора на питање које организације потпадају под појам правног лица по позитивном праву Србије, очигледно, потребно је узети у обзир одредбе више законских прописа.<sup>422</sup>

Сумирајући одредбе наведених законских прописа, можемо рећи да се у правна лица убрајају: привредна друштва (акционарска друштва, друштва са ограниченом одговорношћу,

---

<sup>417</sup> Закон о задругама („Службени лист СРЈ”, бр. 41/96 и 12/98 и „Службени гласник РС”, број 34/2006).

<sup>418</sup> М. С. Васиљевић, *Компанијско право – право привредних друштава Србије и ЕУ*, Правни факултет Универзитета у Београду и ЈП „Службени гласник”, треће издање, Београд, 2007, 45, 46.

<sup>419</sup> Закон о привредним коморама („Сл. гласник РС”, бр. 65/01 и 36/09).

<sup>420</sup> М. С. Васиљевић, *op. cit.*, 574 - 576.

<sup>421</sup> Н. Јовановић, *op. cit.*, 51. Аутор појашњава да берза има исте органа као остала акционарска друштва уз два додатна- комисију за котацију и арбитражу. Deisinger и Vrhovšek наводе правна лица која могу бити субјекти кривичног дела у складу са српским законодавством, набрајајући, осим наведених и: Републичку дирекцију за робне резерве, инвестиционе фондве, друге берзанске посреднике брокерског и дилерског начина трговине, приређиваче игара на срећу, банке, поштанске штедионице и осигуравајућа друштва. М. Deisinger, М. Vrhovšek, *op. cit.*, 212 – 213.

<sup>422</sup> З. Стојановић, Д. Коларић, *op. cit.*, 30.

командитна друштва, ортачка друштва), удружења, задруге, привредне коморе, удружења предузетника и задружни савези. Даљим разрађивањем ових одредби долазимо до тога да за кривична дела одговарају привредна друштва (ортачка, командитна, друштва са ограниченом одговорношћу и акционарска друштва), установе, задужбине, удружења грађана, задруге, политичке странке, синдикати, фондови и други правни субјекти који се могу уврстити у неку од наведених категорија (јавно предузеће и установа када не врше јавна овлашћења).<sup>423</sup> Такође, не треба заборавити ни да формулација овог члана убраја међу правна лица и стране организације које се по домаћем праву сматрају правним лицима.

Питање чије национално законодавство се примењује на правно лице решава се према месту његовог седишта. Ипак, у законодавству и пракси постоје два различита концепта седишта правног лица. Први се назива концепт инкорпорације, тј. концепт регистрованог седишта по месту оснивања. По овом легислативном приступу (који прихватају Велика Британија, Ирска, Холандија, Данска), седиште правног лица не мора бити везано за место где правно лице обавља делатност нити место у ком је седиште главне управе друштва. Друштво је овде везано за право земље у којој је основано – регистровано, те теорија инкорпорације прихвата концепт националности компаније, попут држављанства физичког лица.

Други легислативни приступ је концепт стварног седишта и заступљен је у већини европских земаља, а прихвата га и наш ЗПД. По њему на привредно друштво се примењује право земље у којој се налази његово реално седиште, па је привредно друштво подвргнуто праву земље у којој је седиште главне управе или место обављања делатности. Зато се у теорији истичи да систем реалног седишта не прихвата концепт националности компаније. Наш ЗПД прихвата варијанту места управе, по којој је седиште друштва место из ког се управља његовим пословима (члан 19 став 1 ЗПД).<sup>424</sup> Став 2 члана 19 ЗПД дозвољава да се месна надлежност суда, по захтеву трећих лица, може засновати и према месту у ком оно трајно обавља делатност ако је оно различито од места седишта.

ЗОПЛКД дозвољава заснивање одговорности сваке организације која се по домаћим прописима сматра правним лицем, тако да је могуће да за кривично дело одговара страном (нпр. енглеско или немачко) ортачко друштво, које, по одредбама немачког или енглеског права не представља правно лице, док му наш ЗПД признаје тај статус.<sup>425</sup> Небитно је, при

---

<sup>423</sup> Г. П. Илић (2009), *op. cit.*, 20.

<sup>424</sup> Концепти седишта привредног друштва наведени према: М. Васиљевић, *op. cit.*, 111, 112.

<sup>425</sup> Наш ЗПД прихвата француску концепцију по којој су ортачко и командитно друштво правна лица, за разлику од немачког и енглеског, где се овим правним формама не признаје тај статус. *Ibid.*, 188.

том, да ли правно лице има огранак на територији Србије или не. Криминалнополитички мотиви за ово решење су јасни, јер чињеница да организација нема правни субјективитет по праву државе седишта не треба да буде ограничавајућ фактор за заснивање њене одговорности у случају криминалног деловања у нашој држави.<sup>426</sup>

Питање које се поставља на овом месту је да ли је српски законодавац, осим наведених организација, којима су прописи признали статус правних субјеката, требао проширити примену кривичних санкција и на друштвене творевине којима тај статус није признат. Иако Препорука R (88) 18 Комитета министара Савета Европе препоручује увођење санкција за кривична дела која учине јавна или приватна предузећа са признатим правним субјективитетом, нека законодавства, пре свега немачко и холандско, познају могућност кажњавања организација које немају статус правног лица. Насупрот њима стоји француско право, које дозвољава кажњавање само организација које се сматрају правним лицима.<sup>427</sup> Оправдање за супротно решење налази се у чињеници да постоје организације које располажу одређеном имовином и учествују у правном промету, иако им формалноправно није признат правни субјективитет.

Ове организације неспорно могу вршити криминалне радње као и правна лица. Ипак, увођење могућности да и друге организације које се по својим карактеристикама могу уподобити правним лицима одговарају за кривична дела, створило би додатне напоре судовима јер би отворило и питање утврђивања критеријума под којима се нека организација може изједначити са правним лицем у смислу Закона. *Чини се да је законодавац и на овом месту избегао додатно компликовање и онако сложене материје и поступио рационално и сврсисходно. Ипак, мислимо да се de lege ferenda може размишљати о евентуалном проширивању круга организација које могу бити кажњене за кривична дела.* У прилог томе иду и наведене одредбе члана 13 става 1 Corpus Juris-a, које свакако сведоче о правцу у ком ће се кретати предметни прописи на нивоу ЕУ.

Коначно, мислимо да је оправдано запитати се и да ли је, осим државе, покрајина и локалних самоуправа, из домена кривичних санкција требало искључити још нека правна лица. Овде мислимо на традиционалне цркве, традиционалне верске заједнице и установе културе националног значаја.<sup>428</sup> Чини се да је због њиховог огромног друштвеног,

---

<sup>426</sup> D. Derenčinović, *op. cit.*, 37; Г. П. Илић (2010/1), „Маргиналије уз Закон о одговорности правних лица за кривична дела“, у: *Б. Игњатовић (eds), Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, IV део, Правни Факултет Универзитета у Београду – Библиотека Crimen, Београд, 2010, 198.

<sup>427</sup> Г. П. Илић (2007), *op. cit.*, 212.

<sup>428</sup> Положај традиционалних цркава и верских заједница је регулисан одредбама Закона о црквама и верским заједницама („Сл. гласник РС“, број 36/06). Члан 4 под субјекте верске слободе подводи традиционалне

историјског и културног значаја оправдано задржати се у границама индивидуалне кривичне одговорности и тиме избећи кажњавање колективитета који су симболи одређених култура, нација или цивилизација. Уосталом, не видимо да би се кажњавањем таквих установа постигли добри криминалополитички ефекти, док је опасност од злоупотребе кривичне репресије потенцијално велика. Не видимо, такође, како би се доказало да су наведена правна лица, с обзиром на њихову природу и сврху, могла имати или имала корист од кривичног дела неког њиховог члана. *Према томе, мишљења смо да урачунавање кривичног дела традиционалној цркви, традиционалној верској заједници или установи културе националног значаја није легитимно и да би ова правна лица требало изузети из примене ЗОПЛКД.*

### 3. Просторно и временско важење ЗОПЛКД

Проблем просторног важења регулисан је чланом 4 ЗОПЛКД. Законодавац је пошао од територијалног принципа важења кривичног права као основног. Територијални принцип је и главни принцип важења кривичног законодавства, те је разумљиво што се то потврђује и овим чланом. Став 2 истог члана прописује и примену реалног принципа по ком страном правно лице одговара уколико у иностранству учини кривично дело на штету Републике, њеног држављанина или домаћег правног лица. Став 3 предвиђа персонални принцип на основу ког домаће правно лице одговара за кривично дело учињено у иностранству. Коначно, став 3 предвиђа да неће доћи до кривичног гоњења уколико су испуњени услови из члана 10 КЗ-а. Ово се односи само на случајеве из става 2 и 3, док је важење територијалног принципа апсолутно.<sup>429</sup>

Интересантно је да члан 34 ЗОПЛКД, којим је прописана сходна примена одредаба општег дела Кривичног законика изричито помиње да се на правна лица примењују одредбе о временском важењу КЗ-а, али не и остале одредбе општег дела КЗ-а о просторном важењу. Ово значи да универзални принцип не важи за правна лица. Могло би се, ипак, рећи да би његова примена и била тешко замислива јер се он односи на случајеве извршења кривичног

---

врке, верске заједнице, конфесионалне заједнице и друге верске организације. Традиционалне цркве, по одредби члана 10 Закона о црквама и верским заједницама су оне које имају вишевековни историјски континуитет на територији Републике Србије и чији је правни субјективитет стечен на основу посебних закона. То су: Српска Православна Црква, Римокатоличка Црква, Словачка Евангеличка Црква а. в., Реформаторска Хришћанска Црква и Евангеличка Хришћанска Црква а.в. Традиционалне верске заједнице су, по члану 10 став 2 истог Закона: Исламска верска заједница и Јеврејска верска заједница.

<sup>429</sup> О важењу кривичног законодавства видети: З. Стојановић (2009), *Коментар Кривичног законика*, треће допуњено издање, Службени гласник, Београд, 2009, 41 – 55; Љ. Лазаревић, *Коментар Кривичног законика Републике Србије*, Савремена администрација, 2006, Београд, 15 – 30.

дела од стране странца према страном држављанину, под условом да исти буде изручен Републици Србији или се нађе на њеној територији. Додатни услови су да се ради о кривичном делу за које се у нашем законодавству може изрећи казна од најмање пет година затвора, да је кажњиво и по законима државе у којој је учињено или да је учињено кривично дело које се по општим правним начелима међународног права сматра кривичним делом.

Ако ова одредба и није имала разлога да буде укључена у ЗОПЛКД, питање је да ли је тако и са одредбама ст. 4 и 5 члана 6 КЗ. Став 4 прописује да ће се, уколико је у страном држави покренут или довршен кривични поступак према извршиоцу кривичног дела на нашој територији, кривично гоњење предузети само уз одобрење републичког тужиоца. *Мислимо да би, с обзиром да се криминалитет правних лица често врши у форми организованог транснационалног криминала или тзв. пригодно уприличеног криминалитета, који подразумева криминалну активност на територији више држава, било оправдано предвидети и ову могућност. Исто се односи на став 5 члана 6, по ком се и кривично гоњење странца може уступити страном држави под условом узајамности. Поменути интернационална димензија криминалитета правних лица оправдава чак и ову солуцију. У смислу ЗОПЛКД овде би се радило о уступању кривичног гоњења страног правног лица које је извршило кривично дело на територији Републике. Уосталом, може се лако замислити ситуација у којој страном правно лице учини кривично дело против другог страног правног лица, стране државе или њеног држављанина на нашој територији. У том случају није нелогично отворити могућност уступања кривичног гоњења страном држави, наравно под условом узајамности. Мислимо да би *de lege ferenda* требало размислити о увођењу ових ограничења територијалног принципа упућивањем на одговарајуће одредбе КЗ-а или уношењем нових формулација у ЗОПЛКД, јер за то постоје легитимни основи.*

*Такође, можда би требало упутити и на сходну примену одредбе члана 7 КЗ, који предвиђа примену тзв. примарног реалног принципа. По њему, кривично законодавство важи за сваког ко у иностранству изврши кривично дело против уставног уређења и безбедности Републике (конкретно, за инкриминације из чл. 305 до 316 и чл. 318 до 321 КЗ) или кривичног дела фалсификовања новца ако је објект извршења био домаћи новац. Разлика у примени овог и супсидијарног реалног и персоналног принципа које ЗОПЛКД предвиђа, јесте у томе што за њега не важе ограничења из члана 10 КЗ.*

Дакле, овај принцип се по значају готово изједначава са територијалним принципом. Мислимо да је ово потенцијално важно, јер је опасност од тероризма, шпијунаже или фалсификовања новца чији би учинилац било правно лице веома висока. Сматрамо да би

кривично дело фалсификовања домаћег новца могло попримити далеко озбиљније размере када у њему учествује правно лице, нарочито ако му је економска моћ велика и његово пословање превазилази националне границе. Слично се може рећи и за шпијунажу, тероризам или позивање на насилну промену уставног уређења у којима у својству извршиоца, помагача или подстрекача учествује правно лице. Интересантан пример било би извођење последњег поменутог кривичног дела од стране одређене медијске куће у приватном власништву (посебно уколико би њени власници били страни држављани или страна правна лица). Због свега наведеног, сматрамо да би требало размислити и о сходној примени анализираниог члана КЗ-а.

Ограничења примене персоналног и реалног принципа дата су у члану 10 КЗ-а и односе се на непредузимање кривичног гоњења у ситуацијама када је учинилац у иностранству издржао казну или је од ње ослобођен или му је застарела или опроштена или се радило о кривичном делу за чије се гоњење у земљи у којој је извршено тражи захтев оштећеног, а такав захтев није стављен. Овде се ради о одредбама става 1 тач. 1, 2 и 4 (примена одредбе тачке 3 истог става није могућа, јер се у њој говори о непредузимању гоњења према неурачунљивом учиниоцу према ком је извршена одговарајућа мера безбедности у иностранству). *Мислимо да је овде требала да буде уведена одредба по којој се неће предузети кривично гоњење према правном лицу ком је у иностранству изречена одговарајућа мера безбедности, која се може уподобити мерама предвиђеним у нашем праву.*

Став 2 члана 10 КЗ кривично гоњење везује за одобрење републичког тужиоца у случају да кривично дело није кажњиво по законодавству земље у којој је извршено. Интересантно је анализирати ову одредбу са становишта одговорности правног лица за кривично дело. Узмимо пример кривичног дела извршеног у Немачкој, земљи која не познаје примену кривичних санкција према правним лицима. Да ли би се, у случају да је домаће правно лице извршило кривично дело у Немачкој према немачком држављанину, њему могло судити у Србији без одобрења републичког тужиоца? Мислимо да дословно тумачење одредбе по којој ће се „кривично гоњење предузети само кад се за кривично дело кажњава и по закону земље у којој је дело извршено“ даје основа за закључак како је гоњење могуће предузети. Ипак, ово вероватно није била интенција законодавца када је поменуто одредбу поставио, јер је она донета због физичких лица, с обзиром да у време писања КЗ-а, правна лица нису могла бити одговорна за кривично дело. Ипак, смисао ЗОПЛКД-а указује на исправност оваквог резонувања. Уосталом, пошто је јасно како је реч о недоумици, мислимо да је боље ово питање разјаснити прецизирањем формулације, било у КЗ или ЗОПЛКД.

Занимљиво је да члан 34 ЗОПЈКД не упућује на сходну примену члана 11 КЗ по ком се правном лицу урачунава део казне издржан у иностранству. Наравно, лишење слободе ни по ком основу не може бити изречено правном лицу, те се и не поставља питање урачунавања. *Међутим, с обзиром да Закон помиње како се урачунавање врши по оцени суда уколико изречене казне нису исте врсте, могло би се закључити да је могуће извршити урачунавање новчане казне, што је могуће применити и на правна лица.* Сматрамо да би законодавац *de lege ferenda* требао да нормира ову могућност.

Временско важење кривичног законодавства регулисано је упућивањем на члан 5 КЗ-а, који предвиђа примену класичног кривичноправног начела који налаже да се на учиниоца примењује закон који је био на снази у време извршења кривичног дела. Такође, прописана је и примена блажег закона у случају да се исти променио једном или више пута након извршења кривичног дела. Коначно, предвиђено је и важење закона са ограниченим временским трајањем на извршиоца кривичног дела без обзира на то кад му се суди. Последња одредба тренутно нема значаја за материју одговорности правних лица, али се њоме ствара начелна могућност чији је *ratio* избегавање немогућности фактичке примене ове врсте закона због одредбе става 2 којом је предвиђена обавезна примена блажег закона.

## **ГЛАВА II: Услови одговорности правног лица за кривично дело**

### **1. Основ одговорности правног лица**

Основ одговорности правног лица за кривично дело је *централно питање проблема кривичне одговорности правног лица*. Основ одговорности правног лица у српском праву дат је у члану 6 ЗОПЈКД. Одредба овог члана гласи: „правно лице одговара за кривично дело које у оквиру својих послова односно овлашћења учини одговорно лице у намери да за правно лице оствари корист“. Основ одговорности проширен је одредбом става 2 истог члана којом је предвиђена одговорност правног лица и када је због непостојања надзора или контроле од стране одговорног лица омогућено извршење кривичног дела у корист правног лица од стране физичког лица које делује под надзором и контролом одговорног лица.

Основ одговорности правног лица за кривична дела постоји, дакле, када су испуњени следећи услови: а. када је извршено одређено кривично дело; б. уколико је кривично дело извршило одговорно лице; в. ако је правно лице поступало у оквиру својих послова или

овлашћења; г. ако је кривично дело извршено са намером остваривања користи за правно лице; д. одговорност правног лица за кривично дело може се засновати и када је кривично дело у корист правног лица извршило друго физичко лице, које делује под надзором или контролом одговорног лица, а извршење дела је омогућено пропуштањем одговорног лица.

Анализа наведених услова намеће неколико важних питања. Прво се односи на круг физичких лица чија се кривична дела могу урачунати правном лицу и карактеристике модела одговорности за који се српско право определили. Затим, шта подразумева формулација „у склопу послова или овлашћења“ и да ли је могуће засновати одговорност предузећа за кривично дело стране његовом циљу. Следеће питање је када се може сматрати да је испуњен законодавчев услов по ком је одговорно лице поступало са намером остваривања користи за правно лице, уз посебно разматрање појма користи предузећа. Коначно, поставља се питање шта се подразумева под извршењем кривичног дела услед непостојања надзора и контроле одговорног лица и како се у овом случају врши приписивање одговорности правном лицу.

## 1.1 Кривично дело одговорног лица

Први услов одговорности правног лица је да је извршено одређено кривично дело. Српски законодавац се определио за модел тзв. опште одговорности правног лица, по ком правна лица начелно могу одговарати за свако кривично дело предвиђено главним и споредним кривичним законодавством. Наравно, остаје ограничење по ком правна лица не одговарају за кривична дела која по природи ствари не могу бити учињена у њихову корист.<sup>430</sup> Дакле, основни предуслов је да је физичко лице остварило законска обележја бића кривичног дела, то јест да је скривљено предузело радњу у закону прописану као кривично дело. Уколико су присутни основи који искључују постојање противправности (дело малог значаја, нужна одбрана, крајња нужда или неки од основа који није предвиђен КЗ-ом, већ другим прописима, попут пристанка повређеног, дозвољеног ризика итд.) или кривице (апсолутна сила, неурачунљивост, неотклоњива стварна или правна заблуда) одговорног

---

<sup>430</sup> Користан оријентир у овом смислу нам могу представљати подаци о судској пракси у суседним земљама. У Хрватској, према званичним статистичким подацима за 2009. годину, 63,4% од укупног броја кривичних пријава против правних лица поднето је за „казнена дјела против сигурности платног промета и пословања“, 11,1% за имовинска кривична дела, 7,8% за кривична дела против животне средине, 5,2% за дела против слобода и права човека, 4,7% за дела против опште сигурности људи и имовине, 1,3% за кривична дела фалсификовања службених исправа и исто толико за дела против службене дужности. Остала кривична дела учествују у укупном броју пријава са 5,2%. „Kaznena odgovornost pravnih osoba za kaznena djela 2005. – 2009.“, *op. cit.*, 12.

лица, неће постојати ни кривично дело правног лица.<sup>431</sup> У овом смислу, одговорност правног лица је акцесорна у односу на одговорност одговорног лица. Одговорност правног лица је могућа не само у случају довршеног кривичног дела, већ и кажњивог покушаја.<sup>432</sup>

Из чињенице да је извршење кривичног дела од стране одговорног лица услов за заснивање одговорности правног лица, закључујемо да је у српском праву заступљен модел *изведене* одговорности. С обзиром да законодавац захтева скривљено вршење противправног дела у закону предвиђеног као кривичног, констатујемо да је одговорност правног лица за кривична дела, за разлику од привреднопреступне одговорности, *субјективна*. Имајући у виду да одговорност једног лица не искључује одговорност другог, можемо закључити да је одговорност правног лица и *кумулятивна са одговорношћу одговорног лица*. Коначно, с обзиром да правно лице може одговарати за било које кривично дело, одговорност је и *општа*.<sup>433</sup>

### 1.1.1 Правно лице као саучесник у кривичном делу

ЗОПЛКД користи термин „учини“ кривично дело, на основу ког закључујемо да одговорност правног лица постоји и ако је одговорно лице, под условима из члана 6 ЗОПЛКД, учествовало у кривичном делу у својству саучесника. Законодавац упућује и на сходну примену чланова КЗ који регулишу институт саучесништва.<sup>434</sup>

Црногорски законодавац регулише проблем саучесништва на другачији начин у односу на српског. Наиме, члан 11 став 1 и 2 црногорског ЗОПЛКД експлицитно регулише институт саизвршилаштва.<sup>435</sup> Овај члан констатује чињеницу да је могуће саизвршилаштво између два правна лица и предвиђа како се она кажњавају казном предвиђеном за конкретно

---

<sup>431</sup> О појму кривичног дела и основима искључења противправности и кривице видети: З. Стојановић (2009), *op. cit.*, 57 – 84; Јб. Лазаревић, *op. cit.*, 33 – 38.

<sup>432</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 59, 60; Z. Đurđević (2005), *op. cit.*, 35; D. Derenčinović, *op. cit.*, 52 – 54; Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *op. cit.*, 27.

<sup>433</sup> З. Стојановић (2010), *Кривично право-опити део*, 17. издање, Правна књига, Београд, 183; Г. П. Илић (2009), *op. cit.*, 21; Ђ. Ђорђевић (2010); *op. cit.*, 240 – 243.

<sup>434</sup> О одредбама КЗ везаним за саизвршилаштво, подстрекавање и помагање видети: Јб. Лазаревић, *op. cit.*, 118 – 147; З. Стојановић (2009), *op. cit.*, 150 – 174.

<sup>435</sup> Хрватски законодавац, попут српског, не садржи одредбе о саучесништву. Словеначки законодавац, међутим, поступа слично црногорском и регулише материју саизвршилаштва у члану 10 словеначког ЗОПОКД. Bele, Deisinger et al. истичу како је формални услов за постојање саизвршилаштва, уколико се дословно тумачи одредба члана 10, испуњен ако је више правних лица учествовало у кривичном делу у име и за корист барем једног од њих. Довољно је, дакле, доказати како је једно правно лице учествовало у делу за рачун другог правног лица и основ за постојање саизвршилаштва ће бити испуњен. I. Bele, M. Deisinger et al., *op. cit.*, 50. Исто: M. Deisinger, M. Vrhovšek, *op. cit.*, 65. Овај закључак не може опстати у домену нашег права, јер српски законодавац захтева да код учиниоца постоји намера остваривања противправне користи за правно лице. Мислимо да је ово криминалнополитички оправдано решење, јер је *ratio legis* кажњавања правног лица за кривично дело одговорног лица управо у постојању намере остваривања користи за предузеће.

кривично дело.<sup>436</sup> Имајући у виду да одредба члана 5 црногорског ЗОПЛКД одређује како је за заснивање одговорности правног лица довољно да је његово одговорно лице учествовало у извршењу кривичног дела као извршилац или саучесник, испоставља се да у ситуацији у којој више правних лица учествује у кривичном делу, црногорски законодавац не прави разлику између оних чија су одговорна лица поступала у својству извршиоца или саизвршиоца у односу на она чији су представници учествовали у кривичном делу у улози подстрекача или помагача. Стојановић и Shine закључују да „...одредба члана 11 (црногорског) ЗОПЛКД иде у прилог томе да *правно лице као такво* не може бити подстрекач или помагач већ само саизвршилац.“<sup>437</sup>

Ако прихватимо дато тумачење, испоставља се да одредба члана 11 црногорског ЗОПЛКД изједначава улогу свих правних лица чија су одговорна лица учествовала у кривичном делу, додељујући им улогу саизвршилаца. Сва правна лица кажњавају се као саизвршиоци у оквирима прописане казне, што не значи да ће сваком од правних лица бити одмерена иста казна. Према томе, факултативна могућност ублажавања казне у односу на правно лице чије је одговорно лице учествовало у кривичном делу у својству помагача је искључена.<sup>438</sup> *Следећи ову логику, могло би се закључити да одговорно лице може одговарати у границама одговорности подстрекача или помагача, док само правно лице одговара једино у својству саизвршиоца.*

*Наш законодавац је поступио на другачији начин. Наиме, члан 112 тачка 11 КЗ на који упућују одредбе члана 34 ЗОПЛКД дефинише значење израза учинилац тако да њиме обухвата извршиоца, саизвршиоца, подстрекача и помагача. Али, за разлику од црногорског законодавца, српски не регулише посебно институт саизвршилаштва правних лица, те можемо констатовати да правно лице у кривичном делу може учествовати у својству извршиоца, саизвршиоца, подстрекача и помагача. Дакле, ако је одговорно лице из једног правног лица помогло одговорном лицу из другог правног лица да изврши кривично дела, при чему су код помагача и извршиоца постојале намере остваривања противправне користи за правна лица којима припадају, прво правно лице ће одговарати у границама одговорности помагача, а друго у границама одговорности извршиоца. Према томе, суд ће на располагању имати и факултативну могућност ублажавања казне за правно лице – помагача.*

Упућивање члана 34 ЗОПЛКД на сходну примену одредаба о подстрекавању (члан 34 КЗ), помагању (члан 35 КЗ), границама одговорности и кажњивости саучесника (члан 36 КЗ)

---

<sup>436</sup> Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *op. cit.*, 36.

<sup>437</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 81.

<sup>438</sup> *Ibidem.*

и кажњавању подстрекача и помагача за покушај и лакше кривично дело (члан 37 КЗ) поткрепљује наш закључак. Мислимо, имајући у виду резоновање које заступају Stojanović и Shine, да је боље што је српски законодавац поступио на овај начин, остављајући могућност да правно лице буде кажњено не само као извршилац, већ и као подстрекач или помагач, иако сама чињеница да законодавац, одредбом члана 6 ЗОПЛКД, практично изједначава ситуације у којој одговорно лице поступа у различитим улогама (саизвршилац, саучесник), што отежава тумачење одредби о саучесништву.

*Сматрамо да ће се одредба члана 6 ЗОПЛКД примењивати у различитим ситуацијама уз ослонац на одговарајуће одредбе КЗ на чију сходну примену законодавац упућује. Тако, ако је одговорно лице умишљајно помогло другом физичком или правном лицу да изврши кривично дело и тиме остварило (или намеравало) да оствари корист за правно лице, на њега (као и на правно лице) ће се применити одредбе о границама одговорности саучесника, кажњавању помагача и покушају и лакшем кривичном делу. У овом смислу, услов за кажњавање одговорног лица и правног лица у својству помагача је да је извршилац предузео радњу извршења кривичног дела (кажњиви покушај или кажњиве припремне радње), то јест да је остварио објективне елементе кривичног дела (у складу са код нас прихваћеном теоријом лимитиране акцесорности). Чињеница да извршилац није крив за учињено дело, не искључује кривичну одговорност помагача, који одговара у границама свог умишљаја. У хипотетичком расплету, могуће је да извршилац буде ослобођен због учињеног дела, али да одговорно лице и правно лице буду осуђени због помагања. Ово је у складу са одредбом члана 36 става 2 КЗ, на коју упућује члан 34 ЗОПЛКД, а по којој основи који искључују кривицу извршиоца не искључују кривично дело саизвршиоца, подстрекача и помагача.<sup>439</sup>*

Занимљиво је и да члан 34 ЗОПЛКД упућује на члан 34 КЗ, који у ставу 2 предвиђа тзв. неуспело подстрекавање. Дакле, ако одговорно лице подстрекава друго лице на извршење кривичног дела чији је покушај по закону кажњив, казниће се за покушај кривичног дела и ако дело не буде ни покушано.<sup>440</sup> *При овој хипотези, правно лице може бити кажњено чак и уколико кривично дело не буде ни покушано, на темељу осуде одговорног лица за неуспело подстрекавање. Нужан услов за примену ове могућности је да је одговорно лице намеравало да из извршења кривичног дела оствари одређену корист за правно лице.*

---

<sup>439</sup> З. Стојановић (2009), *op. cit.*, 169.

<sup>440</sup> *Ibid.*, 165.

Интересантно је и да законодавац не упућује на одредбе КЗ о саизвршилаштву. Ипак, чини нам, посебно с обзиром да законодавац упућује на одредбу члана 36 КЗ, који у ставу 1 регулише и границе одговорности саизвршиоца, да се и ове одредбе примењују на материју одговорности правних лица за кривична дела. *Тако, правно лице ће бити саизвршилац у кривичном делу, ако је одговорно лице, под условима из члана 6 ЗОПЛКД, учествовањем у радњи извршења, са умишљајем или из нехата, заједно са другим лицем (или лицима) изврши кривично дело или другом радњом, са умишљајем, остварујући заједничку одлуку, битно допринесе извршењу кривичног дела.*<sup>441</sup> Ипак, с обзиром да члан 6 став 1 ЗОПЛКД захтева постојање намере стицања противправне имовинске користи за правно лице, одговорно лице не може засновати одговорност правног лица по основу нехатног саизвршилаштва. *Ово би било могуће једино у случају из члана 6 став 2 ЗОПЛКД, ако је реч о одговорном лицу које је пропуштањем надзора или контроле омогућило другом лицу да изврши кривично дело у корист правног лица.*

На крају, потребно је тумачити и одредбу члана 6 става 2 ЗОПЛКД како би дошли до потпуног разумевања воље законодавца. По њој, правно лице одговара и ако другом лицу, које делује под надзором и контролом одговорног лица **буде омогућено извршење** кривичног дела непостојањем одговарајућег надзора или контроле. Употреба израза „извршење“ упућује нас на интерпретацију по којој овде основ одговорности правног лица постоји само уколико је наведено лице учинило кривично дело у својству извршиоца, а не и у својству подстрекача или помагача. *С обзиром да законодавац у два узастопна става истог члана употребљава различите изразе јасно је да то не чини случајно. Мислимо, према томе, да је исправно тумачење по ком је за заснивање одговорности правног лица довољно да одговорно лице поступа у својству саучесника. Дакле, одговорно лице може засновати одговорност правног лица у случајевима из члана 6 став 1 и 2 ЗОПЛКД ако се установи да је учинило кривично дело у својству извршиоца или саучесника, док друго физичко лице (у случају из става 2) мора поступати у својству извршиоца.*

## 1.2. Одговорно лице

Анализа става 1 и 2 члана 6 ЗОПЛКД захтева решавање питања кога законодавац сматра одговорним лицем. То се може сазнати тумачењем тачке 2 члана 5 ЗОПЛКД. По овој тачки, одговорно лице је физичко лице коме је правно или фактички поверен одређен круг

---

<sup>441</sup> О саизвршилаштву видети: Љ. Лазаревић, *op. cit.*, 118 – 132.

послова у правном лицу, као и лице које је овлашћено, односно за које се може сматрати да је овлашћено да поступа у име правног лица. Stojanović и Shine интерпретирају готово истоветну одредбу црногорског законодавца тако да под појам одговорног лица подведе исти круг лица као у америчком праву – директоре, руководиоце, запослене и независне уговараче. Аутори сматрају да одредба којом се одговорним лицима сматрају сви којима је поверено вођење одређених послова у предузећу, представља израз викарне теорије, те се и основ одговорности правног лица темељи на њеним поставкама.

Они илуструју примену викарне теорије са више примера. Интересантан пример је онај у коме се запослени задужен за решавање рекламација клијената упушта у жестоку свађу са незадовољном муштеријом током које јој наноси лаку телесну повреду. С обзиром да је кривично дело остварено у вези са вршењем редовног посла и да је постојала намера стицања користи за предузеће, ово кривично дело се може урачунати правном лицу.

Сличан је и пример приписивања нехатног кривичног дела запосленог правном лицу. Ако менаџер задужен за одржавање возила предузећа, одлучи да не врши одржавање кочница на доставним возилима (ради уштеде), па возач, који је знао да се кочнице не одржавају на одговарајући начин, нехатно изврши кривично дело угрожавања јавног саобраћаја и доведе до смрти пешака, предузеће ће бити одговорно за нехатно кривично дело јер је оно учињено ради његове користи и у склопу вршења редовних послова.<sup>442</sup> Насупрот њима, Врховшек сматра да је концепција нашег законодавца стриктно заснована на теорији идентификације. Он наводи да су идеје ове теорије заступљене и у законодавству Словеније, Федерације БиХ, Републике Српске, Дистрикта Брчко и Црне Горе.<sup>443</sup>

Ђурђевић сматра да су одговорна лица не само руководиоци већ и друга лица која обављају послове из делокруга правног лица, те да је темељ одговорности предузећа (у Хрватској) постављен на ширим основама у односу на поставке теорије идентификације. Она наглашава да је за решавање питања ко се може сматрати одговорним лице потребно консултовати законске и подзаконске прописе који уређују структуру и функционисање

---

<sup>442</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 59 – 67.

<sup>443</sup> Аутор мисли да се и појам одговорног лица и основ одговорности из ЗОПЛКД требају тумачити у складу са текстом Закона о привредним преступима и, још пре, у складу са текстом Нацрта закона о привредним преступима, јер је одредба члана 6 става 1 и 2 ЗОПЛКД идентична са чланом 10 Нацрта (уз разлику да се у потоњем говори о привреднопреступној одговорности). Он наводи и објашњење уз текст одговарајућег члана Нацрта: „У ст. 3, чл. 10 унет је став праксе који је оријентисан ка ограниченој објективној одговорности правног лица, у смислу да се за постојање те одговорности тражи виност одговорног, односно овлашћеног лица. Овај став праксе има своје оправдање, јер је у случају чисте објективне одговорности правног лица долазило до нелогичних случајева да правно лице одговара и кад је привредни преступ учињен под утицајем принуде или претње неурачунљивог одговорног лица“. М. Врховшек (2008), Услови одговорности правног лица за кривично дело, *Анали Правног факултета у Београду*, година LVI, 2/2008, Београд, 2008, 294 – 298.

правних лица. Суштински, неопходна је анализа прописа из домена привредног и управног права.<sup>444</sup> Дакле, решење питања зависи од тога која физичка лица потпадају под појам одговорног лица из члана 5 тачке 2 ЗОПЛКД-а. За почетак, потребно је упоредити појам одговорног лица из КЗ са оним из ЗОПЛКД.

Тачка 5 члана 112 КЗ којом је одређено значење израза у Законику одређује појам одговорног лица на следећи начин: „одговорним лицем сматра се власник предузећа или другог субјекта привредног пословања или лице у предузећу, установи или другом субјекту којем је, с обзиром на његову функцију, уложена средства или на основу овлашћења, поверен одређени круг послова у управљању имовином, производњи или другој делатности или у надзору над њима или му је фактички поверено обављање појединих послова“. Чини нам се да се одговорним лице у смислу одредби КЗ неспорно сматрају органи и друга лица овлашћена на заступање и пословођење. То произлази из уврштавања власника и лица којима, с обзиром на њихову функцију, уложена средства или на основу овлашћења поверен одређен круг послова у управљању имовином, производњи или другој делатности у појам одговорног лица.

Дакле, смисао одредбе ове тачке је такав да своди појам одговорног лица на лица која имају моћ одлучивања или поступања у име правног лица. На овом месту се можемо послужити и тумачењем израженом у једној одлуци хрватског Врховног суда, која установљава како акт физичког лица овлашћеног за вршење послова заштите на раду може засновати одговорност правног лица.<sup>445</sup> И овде се, дакле, ради о лицу ком су поверени послови везани за доношење одлука (тј. у конкретном случају, примену прописа и надзор и контролу над вршењем законских дужности) у правном лицу. Ово одређење је подударно са текстом ратификованих конвенција везаних за материју одговорности правних лица за кривична дела, које препоручују кажљавање предузећа за акте физичких лица што испуњавају наведене услове. Lazarević et al., виде колизију између сличних одредби црногорског КЗ и предметног Закона, опредељујући се за шире тумачење појма одговорног лица из потоњег, јер он има својство *lex specialis* у односу на први.<sup>446</sup>

---

<sup>444</sup> Z. Đurđević (2003), *op. cit.*, 754, 755.

<sup>445</sup> Rješenje Vrhovnog suda RH, br. IV Kž 59/09-3. Одлуком је утврђено како пропуштање одговорног лица да обезбеди сигурност радног процеса и коришћење средстава заштите на раду, којим је остварено биће кривичног дела против опште сигурности људи и имовине, може да заснује и одговорност правног лица на темељу повреде дужности стварања безбедног радног окружења. Текст одлуке доступан на:

<http://sudskapraksa.vsrh.hr/supra/OdlukaTekst.asp?docID=3F2634788AEC&Anonimizirano=3D&Title=5A4255079C9389027FCDF65B8FCE6B9B4AE69309> (сајт посећен: 13.06.2011).

<sup>446</sup> Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *op. cit.*, 22, 23.

*Али, треба имати у виду и да се појам одговорног лица из КЗ односи само на кривична дела у чијем бићу је прописано да их може извршити само одговорно лице (delicta propria). Појам одговорног лица из ЗОПЈКД има ширу примену, јер се односи на сва кривична дела за које правно лице одговара, без обзира да ли у свом бићу предвиђају да извршилац може бити само одговорно лице или не. Дакле, ЗОПЈКД дефинише појам одговорног лица иако то чини и КЗ, јер је сврха ових дефиниција другачија. Уколико би се законодавац ограничио само на дефиницију из КЗ, могло би се тумачити да правно лице одговара само за delicta propria, а не сва кривична дела, што није случај. Водећи рачуна о томе, можемо закључити како је било нужно да законодавац дефинише одговорно лице и у смислу ЗОПЈКД.<sup>447</sup>*

Ипак, појам одговорног лица из КЗ може нам послужити у тумачењу појма из ЗОПЈКД. Исто се може рећи и за појам одговорног лица у другим казненоправним гранама. Члан 8 став 1 ЗОПП одређује круг физичких лица која се сматрају одговорним у смислу тог Закона. То су физичка лица којима је поверен одређен круг послова у области привредног или финансијског пословања у правном лицу, односно у органу друштвено – политичке заједнице (застарела формулација), другом државном органу или месној заједници. Овде је реч о једној категорији физичких лица из састава правног лица којој је поверен одређен круг послова и овлашћења у пословању правног лица. Само та физичка лица могу, кумулативно са правним лицем, одговарати за привредни преступ, уколико су извршила противправну радњу прописану као привредни преступ са умишљајем или из нехата.<sup>448</sup>

Grubač et al. констатују како се на основу одредбе да у одговорна лица спадају она којима је поверен одређен круг послова у привредном или финансијском пословању не може донети поуздан закључак о томе који круг физичких лица у правном лицу има овај статус. Аутори сматрају како је формулација ранијег ЗОПП (који је важио до 1977. године) била нешто прецизнија јер је у члану 6 став 2, наводила, иако само *exempli causa*, лица која се убрајају у круг одговорних: директор, управник, руководиолац комерцијалне службе, књиговођа, благајник, магационер. Код наведених радних места ни садашња формулација ЗОПП не ствара посебне тешкоће у тумачењу, јер је јасно да она потпадају под појам одговорног лица. Такође, исти члан ЗОПП помиње да се прописом којим се уводи привредни преступ може одредити и које одговорно лице може да га учини. Коначно, судска пракса овде има готово стваралачку улогу, јер одредба ЗОПП даје довољно основа за релативно

---

<sup>447</sup> О овоме видети: Z. Đurđević (2005), *op. cit.*, 43; Г. П. Илић (2010/1), *op. cit.*, 198, 199.

<sup>448</sup> М. Цетинић (2002), *op. cit.*, 46.

широко тумачење (при чему треба имати у виду да се појам одговорног лица не сме превише екстензивно тумачити).<sup>449</sup>

Члан 18 став 2 ЗП дефинише одговорно лице као физичко лице коме су у правном лицу поверени одређени послови који се односе на управљање, пословање или процес рада, као и лице које у државном органу или органу локалне самоуправе врши одређене дужности.<sup>450</sup> И овде је приметно ограничавање круга физичких лица која могу засновати одговорност правног лица.

Одредба члана 5 став 2 ЗОПЈКД се у литератури тумачи на следећи начин.<sup>451</sup> Законодавац разликује две врсте одговорних лица – она која су овлашћена да поступају у име правног лица и она којима је поверен одређен круг послова. Лица овлашћена да поступају у име правног лица су првенствено она која заузимају руководеће позиције у правном лицу на основу законске или унутрашње регулативе (статута, оснивачког акта, акта о именовању и избору на одређену функцију). Лице за које се може сматрати да је овлашћено да поступа у име правног лица је оно за које треће лице, наведено понашањем правног лица, основано може да претпостави како је овлашћено да поступа у име правног лица. Дакле, законодавац допушта да се предузећу урачуна кривично дело лица са стварним или претпостављеним овлашћењима за поступање у име правног лица.

Другу категорију одговорних лица сачињавају лица којима су поверени одређени послови у правном лицу, на основу унутрашњих прописа и/или одлуке одговорних лица овлашћених да поступају у име правног лица. Основ за поверавање круга послова може бити правни (нпр. уговор) или фактички (чињеница да је лице обавило одређен посао; нпр. када се лицу које није запослено у предузећу повери неки посао без склапања уговорног односа или се запосленом повере послови који иначе не спадају у његову надлежност).

Чини нам се да се ово тумачење појма одговорног лица (као и његов појам из КЗ, ЗП и ЗОПП) подударно са његовим ужим одређењем које га своди на лице које има моћ одлучивања

---

<sup>449</sup> М. Grubač, О. Perić, S. Pihler, *op. cit.*, 47, 48. Аутори наводе одлуку Вишег привредног суда Хрватске из 1980. године (пресуда Вишег привредног суда Хрватске Пкж. 200/80, 1980), којом је утврђено да се одговорним лицем сматра и оно ком је стварно поверен одређен посао (а које га је заиста и предузело и при том учинило привредни преступ) без обзира што тај посао по општем акту не спада у делокруг рада тог лица. И Јовашевић наводи да се у својству одговорног лица, у смислу ЗОПП, најчешће појављују: директор, управник, руководиолац, комерцијални директор, шеф рачуноводства, књиговођа, благајник, магационер и друга лица овлашћена да предузимају одређене делатности у оквиру своје службене дужности или радне обавезе чијим кршењем је учињен привредни преступ. Д. Јовашевић, *Привредни преступи у судској пракси*, ЈП „Службени гласник“, Београд, 2001, 39.

<sup>450</sup> Ђ. Ђорђевић (2008), *op. cit.*, 44 – 46.

<sup>451</sup> Г. П. Илић (2010/ 1), *op. cit.*, 199.

или заступања правног лица. Ово тумачење је и у складу са текстовима међународних конвенција које је Србија ратификовала.<sup>452</sup>

Дакле, одговорна лица су припадници органа (код друштва капитала) или чланови (код друштва лица) правног лица, који имају овлашћења за вођење послова правног лица и/или његово заступање.<sup>453</sup> Ипак, треба имати у виду да одредба која међу одговорна сврстава лица којима су правно или фактички *поверени* одређени послови, значајно шири круг субјеката који могу засновати одговорност правног лица.<sup>454</sup> *Дакле, коначан круг физичких лица која имају својство одговорног у смислу ЗОПЛКД може се одредити тек након анализе унутрашњих правних аката и стварне расподеле послова и овлашћења у оквиру конкретне организације.* Већ на овом месту, међутим, можемо да закључимо како је круг одговорних лица широк и да се, без обзира на могућност тумачења по ком појам одговорног лица треба тумачити нешто уже, он дефинисан тако да обухвата и руководиоце на нижем месту у хијерархији, али и запослене без нарочите функције у предузећу, којима су дата овлашћења за поступање у име правног лица.

Можемо се послужити и примером који се наводи у литератури, а односи се на такзоване независне уговараче као одговорна лица. Уколико предузеће које се бави продајом закључи уговор са појединцем или организацијом у другој земљи како би лакше пласирало производе на њеној територији, можемо рећи да поменути појединац или организација представљају независне уговараче, јер не послују под сталним надзором и контролом руководиоца предузећа са којим су закључили уговор о представљању. Предузеће које путем уговора преноси овлашћење за заступање није заинтересовано детаље у погледу начина и средстава рада независног уговарача, већ само за плодове његовог рада. Уколико би менаџер продаје или продавац независног уговарача извршио кривично дело под условом из члана 6 став 1 ЗОПЛКД, неспорно проилази да би то правно лице било одговорно за кривично дело.<sup>455</sup>

### 1.2.1. Круг одговорних лица – појам пословођења и заступања

---

<sup>452</sup> Исти став заступа и Derenčinović, који сматра да одредбе хрватског ЗОПОК треба тумачити у складу са текстом ратификованих међународних конвенција и у том смислу своди појам одговорног лица на физичка лица која имају моћ одлучивања и поступања у име правног лица. D. Derenčinović, *op. cit.*, 50.

<sup>453</sup> М. С. Васиљевић, *op. cit.*, 64, 65.

<sup>454</sup> Г. П. Илић (2010/1), *op. cit.*, 199, Z. Đurđević (2005), *op. cit.*, 45.

<sup>455</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 53.

Следеће важно питање је шта позитивне законске одредбе које регулишу структуру и функционисање правних лица кажу о кругу лица који би се, у складу са усвојеним тумачењем, могла окарактерисати као одговорна лица. Јасно је да у оквиру појма одговорног лица спадају органи и заступници правног лица, али и лица која немају моћ заступања предузећа, али треће лице има оправдан основ да верује како оно поступа у име правног лица. Круг органа и заступника, као и уопште скуп свих субјеката којима је поверен одређен круг послова, можемо сазнати тек увидом у интерне прописе којима правно лице регулише своју унутрашњу организацију у складу са законом и другим прописима. Закон о привредним друштвима и други законски прописи одређују ко у оквиру правног лица и у коликом обиму може да води његове послове и поступа у његово име. Вођење послова привредног друштва, у зависности од његове правне форме, законске одредбе поверавају члановима (власницима) или органима (директор, управни одбор).

Појам вођења послова *Barbić* одређује у ужем и ширем смислу. У ширем смислу пословођење обухвата: а) постављање начела пословне политике; б) вођење предузећа независно од тога да ли се ради о текућим пословима или о предузимању ванредних мера; в) опште управљање друштвом. Вођење послова у ужем смислу, наставља *Barbić*, обухвата само текуће вођење послова, што значи старање о исправном поступању предузећа у односу са другима, постављање устројства предузећа, спровођење краткорочних планова и тактика деловања, вођење и надзор над целокупним предузетништвом друштва. Дакле, у ужем смислу пословођење је обављање свакодневних послова али не и одлучивање о начелима пословне политике и о ванредним, неуобичајеним мерама. Коначно, он закључује како лице које води послове обично није оно које непосредно обавља посао, али организује његово обављање, одлучује коме ће га поверити, наређује другима шта да раде и даје им инструкције, те их надзире у току обављања радних операција.<sup>456</sup>

Привредни субјекти (и правна лица уопште) преузимају обавезе у правном промету преко заступника. Заступање правног лица подразумева закључивање правних послова у име и за рачун правног лица. Право на заступање правног лица може потицати из законског прописа (законско), општег правног акта предузећа (статутарно), уговора између правног лица и физичког лица на које се преносе овлашћења (уговорно заступништво или пуномоћје), пуномоћја по основу запослења и акта надлежног органа (именовање стечајног или

---

<sup>456</sup> J. Barbić, Osobe koje vode poslove kao odgovorne osobe i određenje predstavnika, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 10, broj 2/2003, Zagreb, 2003, 781, 782.

ликвидационог управника, именовање привременог директора од стране оснивача, именовање привременог заступника у законом предвиђеним случајевима-итд.).

Законско заступничко овлашћење произлази из самог статуса органа правног лица (директора) који се у заступничким пословима појављује као онај који изражава вољу друштва. Према ЗПД привредно друштво директор заступа *ex lege* (у ортачком друштву законски заступници могу бити сви ортаци, у командитном друштву сви комплементари, у акционарском друштву или друштву са ограниченом одговорношћу – директор и један или више чланова управе). Статутарни заступници друштва се, за разлику од директора који право на заступање стиче по самом закону, у улози заступника појављују на основу оснивачког или другог акта друштва. Статутарни заступници друштва се такође обавезно региструју. Када уз законског заступника постоји и један или више статутарних заступника, истим општим актом је потребно извршити разграничење њихових заступничких овлашћења и то регистровати због правног дејства према трећим лицима.<sup>457</sup>

*Наше право (Закон о облигационим односима<sup>458</sup> и ЗПД) познаје следеће врсте пуномоћја: опште (генерално), посебно (специјално), пословно, пуномоћ по запослењу, пуномоћ трговинског путника и прокуру (предвиђена је у ЗПД). Пуномоћник генералног пуномоћја овлашћен је да предузима све послове који улазе у круг редовног пословања послодавца (у које спадају текући, али не и ванредни послови властодавца, попут отуђења основног средства или оснивања привредног друштва). Послове који излазе из делокруга редовних, пуномоћник може обављати само уз специјално овлашћење (посебно пуномоћје).*

Пословна пуномоћ је шира од опште и обухвата све послове који су „уобичајни“ у вршењу пословне делатности привредног субјекта одређене врсте. Постоји суштинска разлика између ове две врсте пуномоћника, јер пословна пуномоћ обухвата право на обављање ширег круга послова у односу на општу. Пуномоћ трговинског путника се у редовним случајевима односи на послове у вези продаје робе, попут прикупљања поруцбина, док је пуномоћнику ове врсте потребан посебна пуномоћ за закључење уговора о продаји робе, као и наплаћивање продајне цене или продају робе на кредит.

Пуномоћје по запослењу се односи на лица која у привредном друштву обављају послове везане за закључење и испуњење уговора (продавци у продавницама, запослени који обављају одређене услуге у угоститељским објектима, шалтерски службеници у поштама и

---

<sup>457</sup> Правила о законском и статутарном заступању наведена према: М. Васиљевић, *op. cit.*, 120 – 122.

<sup>458</sup> Закон о облигационим односима („Сл. лист СФРЈ“, бр. 29/78, 39/85 и 45/89 - УС, 57/89, „Сл. лист СРЈ“, бр. 31/93, 22/99 - др. пропис, 23/99 - исправка, 35/99 - др. пропис и 44/99 - др. пропис). У даљем тексту: ЗОО.

банкама). Овлашћење ових лица за закључење уговора у име правног лица проистиче из чињенице да обављају одређене радне дужности, а границе њиховог овлашћења су одређене границама радних дужности које подразумева њихово радно место, у складу са обичајима пословног промета (интерна ограничења њихових овлашћења имала би дејство према трећим лицима само ако су за њих знала или су морала знати, а не претпостављају се, јер се не региструју нити произлазе из пуномоћја – којег у њиховом случају и нема). У круг пуномоћника по запослењу, по становишту прихваћеном у литератури, убрајају се и запослени на радним местима попут: комерцијални директор, руководиоца градилишта, шеф представништва итд.

Прокура је најшире овлашћење, шире и од пословног пуномоћја, која се стога обавезно и региструје. Овлашћења прокуристе су одређена законом. Прокуриста има готово неограничена овлашћења везана за закључивања уговора и вршење правних послова у вези са пословањем привредног друштва. Ограничења прокуристи намеће закон и она се односе на немогућност закључења уговора који се односе на стицање, отуђење и оптерећење непокретности, удела и акција које друштво има у другим правним лицима, затим за узимање зајма или кредита, преузимање меничних обавеза и обавеза јемства и заступање друштва пред судовима и арбитражом (члан 38 став 1 ЗПД). Овлашћења прокуристе не могу се ограничити општим актом правног лица ни временски нити садржински.

Пуномоћје за заступање може дати свако правно лице, односно његов законски или статутарни заступник у оквиру својих овлашћења. Такође, пуномоћје може дати лице које је заступник постало одлуком надлежног органа. Пуномоћје другом лицу, у границама овлашћења, може дати и пуномоћник по запослењу. Давањем пуномоћја, међутим, не престаје заступничко овлашћење заступника који га је дао.<sup>459</sup>

### **1.2.2. Пословођење и заступање у различитим правним формама правног лица**

Право на вођење послова и заступање правног лица можемо конкретније посматрати кроз четири форме привредног друштва као основе профитног сектора друштва (ортачко, командитно, друштво са ограниченом одговорношћу, акционарско друштво) и форму удружења као репрезента непрофитног сектора.

Тако, ако приступимо анализи законских одредби о **ортачком друштву**, закључујемо да се одговорним лицима у ортачком друштву могу сматрати ортаци, трећа лица на које је

---

<sup>459</sup> Правила о заступничким овлашћењима пуномоћника и њиховим врстама наведена према: М. С. Васиљевић, *op. cit.*, 123 – 126.

пренето право на пословођење и/или заступање, прокуристи и ортаци који су пренели право на заступање и/или пословођење на трећа лица која нису ортаци. Наиме, ЗПД поставља као опште правило да овлашћење за пословођење у домену редовног пословања има сваки ортак, док сви ортаци заједнички доносе одлуке које се тичу питања ван делокруга редовног пословања. Ипак, уговором о оснивању или уговором ортака пословођење се може поверити само неким ортацима (један или више њих може добити овлашћење), у ком случају остали ортаци немају овлашћење за заступање друштва. Ортак може пренети своја овлашћења за заступање и пословођења на трећа лица уз сагласност осталих ортака, али ипак одговара за радње тог лица предузете у пословођењу. По правилу, функције пословођења и заступања се у ортачком друштву поклапају.

У принципу, самостално заступање се подразумева ако није предвиђено колективно. То значи да и у случају када су сви ортаци овлашћени за заступање, сваки од њих може да поступа самостално. Код колективног заступања потребна је сагласност свих ортака за пуноважност активних радњи према трећим лицима, док за пасивне радње које према заступницима чине трећа лица важи правило по ком су пуноважне уколико су учињене према једном од ортака (радње попут приговора на робу и тсл.).<sup>460</sup>

Осим поменутих, одговорним лицима се могу сматрати и друга запослена лица (пуномоћници по запослењу, пуномоћници по основу изјаве воље властодавца, пуномоћници специјалног, општег или пословног пуномоћја) којима су пренета одређена овлашћења, то јест поверен одређен круг послова на основу ког могу доносити одређене одлуке или поступати у име правног лица. Потенцијално, то могу бити шеф рачуноводства, магационер, благајник, шеф градилишта итд. Процена ко од њих представља одговорно лице ће се разликовати од случаја до случаја.

Слично је и са **командитним друштвом**, уз разлике које произлазе из природе ове правне форме привредног друштва. Послове командитног друштва могу вршити сви, један или неколицина комплементара, посебан орган или прокуриста, док командитор, по одредби става 2 члана 131 ЗПД не може водити послове друштва нити га заступати.<sup>461</sup> Став 4 истог члана дозвољава да се командитору може дати прокура одлуком свих комплементара, ћиме би он стекао статус одговорног лица, али као прокуриста. По ставу 3 члана 131 ЗПД командитор се може успротивити закључењу правних послова или вршењу радњи које излазе

---

<sup>460</sup> *Ibid.*, 174.

<sup>461</sup> Васиљевић истиче како атрактивност ове правне форме проистиче из чињенице да је командитор заинтересован за дивиденду из уложеног капитала, а не и за управљање друштвом, док је комплементар заинтересован за улог командитора и управљање друштвом. *Ibid.*, 187.

ван оквира редовног пословања, у ком случају комплементари не могу предузети радњу или закључити посао. Изузеци по којима командитор одговара према трећим лицима као и комплементар се односе на две ситуације: када се и његово име унесе у пословно име командитног друштва (члан 135 ЗПД) и ако води послове друштва, јер је тиме прекршио принцип о забрани мешања командитора у управљање и вођење послова друштва.

**Друштво са ограниченом одговорношћу** има скупштину чланова, која је највиши орган друштва. Ипак, друштво се може састојати и из само једног члана (физичког или правног лица), који у том случају врши овлашћења и улогу скупштине. Интересантна је и могућност да се вршење чланских права пренесе, путем пуномоћја, на друго лице. Ово пуномоћје се, по правилу, даје за сваку седницу посебно. Ипак, формулација „по правилу“ дозвољава могућност да неко лице добије и трајно, тј. опште пуномоћје за вршење чланских права. У сваком случају, и опуномоћено лице може бити сматрано одговорним лицем у смислу ЗОПЛКД.

Иако скупштина чланова у принципу није орган управљања, већ орган у ком се изражавају власничке функције, чињеница да постоји могућност по којој скупштина осим законског може имати и аутономан делокруг послова, указује да је законодавац, желећи да ову правну форму учини максимално флексибилном, отворио простор за потенцијалну злоупотребу управљачких и пословодних функција од стране скупштине. Ипак, законодавац је вероватно прихватио логику по којој су чланови примарно заинтересовани за вршење власничких функција, те се неће непотребно мешати у управљање и вођење послова који су у рукама директора или управног одбора. Али, уколико у оквир свог аутономног делокруга, у оснивачком акту или уговору чланова друштва, скупштина унесе функције пословођења, онда и њени чланови могу бити одговорна лица у смислу ЗОПЛКД.

На овом месту се поставља и важно питање одговорности у случају да је незакониту одлуку којом је извршено кривично дело донело колективно тело. У интересантној расправи вођеној на тему одговорности чланова колективних тела управљања (управних или извршних одбора), Мајић износи гледиште по ком одговорност чланова колективног органа постоји ако су испуњени услови за постојање саизвршилаштва. Дакле, члан који је свесно гласао за незакониту одлуку како би тиме неком донео корист, морао би бити свестан да и други чланови који гласају на исти начин поступају са таквом намером. Другим речима, морала би да постоји заједничка одлука о извршењу кривичног дела.<sup>462</sup>

---

<sup>462</sup> [http://misamajic.blogspot.com/2011/02/blog-post\\_20.html](http://misamajic.blogspot.com/2011/02/blog-post_20.html) (сајт посећен: 26.09.2011).

Овај став би се могао применити и у материји одговорности правних лица за кривично дело. Ипак, проблем доказивања постојања субјективног елемента код сваког од чланова колективног органа уз истовремено доказивање постојања института саизвршилаштва, представљао би велику тешкоћу, посебно у случају да се не зна који су тачно чланови тела гласали за, а који против дате одлуке. *Можда овде има места за тумачење по ком би правно лице могло бити сматрано одговорним када се несумњиво може утврдити да је одлуку којом је извршено кривично дело донео орган правног лица иако се не може утврдити тачан идентитет физичких лица која су учествовала у доношењу одлуке.* Имајући у виду изведен карактер одговорности правног лица, питање је, међутим, да ли ће судови прихватити овакво тумачење. У супротном, једини путоказ представља горе изнето гледиште по ком се мора утврдити субјективна кривица сваког од чланова и постојање услова за примену института саизвршилаштва.

Директор друштва је задужен за вођење послова и заступање, што значи да је он несумњиво одговорно лице у смислу ЗОПЛКД. Ипак, у зависности од врсте управљања друштвом, осим директора и скупштине, оно може имати још један орган. Наиме, управљање друштвом може бити једнодомно, када оно има само директора (једног или више њих) и скупштину или дводомно, кад осим ова два органа, друштво има и надзорни одбор. Надзорни одбор, између осталог, врши унутрашњи надзор над пословањем друштва, као и надзор над законитошћу рада, што сведочи да се и његови чланови могу наћи у позицији одговорних лица, посебно у смислу одредбе става 2 члана 6 ЗОПЛКД. С обзиром да је реч о колективном органу, стоји све што је речено и за скупштину истим поводом.

**Акционарско друштво** представља најсложенију форму привредног друштва. Управљање друштвом може бити једнодомно и дводомно. У првом случају, органи су један или више директора, односно одбор директора, док су у другом то скупштина, надзорни одбор и један или више извршних директора, то јест извршни одбор. И за ове органе важи све што је речено за њихове еквиваленте у друштву са ограниченом одговорношћу.

Члан 22 Закона о удружењима<sup>463</sup> прописује да је највиши орган удружења скупштина. Скупштину чине сви чланови удружења. Чланови удружења могу бити сва физичка лица, без обзира на године старости (члан 19 став 2 Закона о удружењима). Према одредби члана 21 Закона о удружењима, удружењем управљају чланови непосредно или преко својих изабраних представника у органима удружења. Члан 23 Закона прописује да удружење има једно или више лице овлашћених за његово заступање. Они се бирају, односно именују на

---

<sup>463</sup> Закон о удружењима („Сл. гласник РС“, број 51/09, 99/11).

начин утврђен статутом. Заступник удружења може бити само пословно способно лице са пребивалиштем или боравиштем на територији Републике Србије (став 2). Став 24 Закона предвиђа како се статутом могу установити и други органи удружења. *Дакле, скупштина, заступници и остали статутом прописани органи удружења чине круг одговорних лица у смислу ЗОПЛКД.*

*Коначан закључак у погледу круга лица чија кривична дела под условима из члана 6 став 1 ЗОПЛКД могу засновати одговорност правног лица био би да се ради о широком распону лица – то су органи и чланови (код друштва лица), заступници (прокуриста, носилац општег и пословног пуномоћја, али и посебног и пуномоћја трговинског путника, као и пуномоћник по запослењу). Овде се могу додати и лица за која треће лице оправдано може сматрати да су овлашћена да поступају у име правног лица.*

Ширина круга одговорних лица указује да се српско решење, барем када говоримо о ставу 1 члана 6, приближило концепту викаријске одговорности. Иако не мислимо да се појам одговорног лица може протегнути на све запослене, јасно је да велики број лица у оквиру предузећа може имати тај статус у складу са одредбама ЗОПЛКД. На пример, одговорно лице, у својству пуномоћника по запослењу, може бити конобар или продавац, а не само менаџер продаје или шеф одељења. Уколико би, у замишљеном примеру, продавац у оквиру правног лица које се бави увозом и продајом аутомобила, издавањем фиктивних фактура прибавио противправну имовинску корист себи, а истовремено и извршио пореску утају у корист предузећа, постојали би основи за заснивање одговорности правног лица.

Исто би се могло констатовати за случај у ком конобар врши кривично дело преваре у односу на муштерије, остварујући противправну имовинску корист за себе и правно лице у ком је запослен. Овај закључак стоји и за рачуновођу, благајника, магационера и друга лица на нижем месту у корпоративној хијерархији. Осим ових запослених лица, одговорност правног лица може да заснује и кривично дело тзв. независног уговарача.

У литератури налазимо пример у ком је треће лице наведено понашањем правног лица да основано верује како је одређено физичко лице представник тог предузећа. Ово стоји у случају када је то лице обављало посао са трећим лицем у дужем временском периоду, с тим да га је правно лице обавестило како оно има овлашћење за заступање. Ако у међувремену дотично лице изгуби пуномоћ, али трећа страна о томе не буде обавештена, може се констатовати како је она имала основаног разлога да верује у то да послује са овлашћеним

представником правног лица, те и његово кривично дело може бити основ за одговорност предузећа уз испуњење осталих законских услова.<sup>464</sup>

### 1.3. Извршење кривичног дела у склопу пословног делокруга

Услов одговорности правног лица је и да је кривично дело извршено у оквиру послова или овлашћења одговорног лица, што искључује могућност кажњавања предузећа за кривична дела страна његовом циљу, за разлику од решења из Препоруке R (88) 18 Комитета министара. Препорука R (88) 18 предвиђа да би правно лице требало бити одговорно и у ситуацијама у којима је извршено кривично дело страна његовом циљу. У том смислу, одговорност би постојала и онда када одговорно лице поступа ван граница својих послова или овлашћења. Разлог за усвајање оваквог решења налази се у потреби да се избегне искључење одговорности правног лица у многим случајевима. Француско право прихвата могућност кажњавања правних лица и по овом основу, док га немачко право и енглеска судска пракса одбацују. Холандски судови праве разлику између две врсте прекорачења овлашћења – прекорачење у домену који је поверен физичком лицу и прекорачење овлашћења у домену који није његов.<sup>465</sup>

### 1.4. Намера остваривања користи за правно лице као услов одговорности

Члан 6 став 1 ЗОПЛКД прописује да је потребно утврдити постојање намере одговорног лица да извршењем кривичног дела оствари корист за правно лице. Централно питање, од ког зависи тумачење овог става, је шта се може сматрати коришћу правног лица. Интересантно је да, иако Препорука R (18) 88 не захтева да је одређено правно лице имало или могло да има корист од извршеног кривичног дела, постављање овог услова представља правило у упоредном праву.<sup>466</sup>

Намера остваривања користи је од великог значаја за одређивање круга кривичних дела које правно лице може да изврши. То су првенствено кривична дела која у свом бићу

---

<sup>464</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 54.

<sup>465</sup> Г. П. Илић (2007), *op. cit.*, 211. О овоме видети и: Z. Đurđević (2005), *op. cit.*, 37. Илић објашњава став холандских судова, по ком одговорност правног лица постоји уколико одговорно лице прекорачи овлашћења у домену који му је поверен (одбије да запосли лице по основу расне дискриминације), док је она искључена у домену који му није поверен (попут одговорног лица које продаје дрогу). Наведено према: Г. П. Илић (2010), *op. cit.*, 44, 45.

<sup>466</sup> Г. П. Илић (2010), *op. cit.*, 45.

садрже намеру стицања имовинске или друге користи за себе или другог, попут привредних или имовинских кривичних дела, али и свако друго кривично дело учињено уз постојање ове намере, без обзира да ли је она садржана у законском опису тог дела или не. Свакако постоје и дела у чијем бићу није предвиђена намера стицања користи, али фактички могу бити остварена уз њено постојање: кривична дела против интелектуалне својине, слобода и права човека и грађанина итд.<sup>467</sup>

Уосталом, готово свако кривично дело може бити учињено у намери стицања материјалне или нематеријалне користи за правно лице. Убиство, наношење тешке телесне повреде, угрожавање сигурности или отмица могу бити извршени са намером елиминисања пословне конкуренције или принуђавања другог лица на чињења, нечињења или трпљења у корист правног лица. Потенцијално, круг ових кривичних дела може бити јако широк.<sup>468</sup>

У литератури је заступљен став да није неопходно утврдити како је одговорно лице искључиво или претежно деловало у корист правног лица, већ је довољно постојање намере да се за правно лице оствари некаква корист, иако је учинилац поступао претежно у свом интересу или интересу трећег лица.<sup>469</sup> Интересантно је да српски и црногорски ЗОПЈКД, за разлику од хрватског ЗОПОКД, не помињу могућност да је дело извршено зарад стицања користи за другог, а не за правно лице.

*То је, мислимо, логичније решење, јер се предузећу требају приписати кривична дела од којих оно има посредну или непосредну корист, док би уврштавање и поменутих случајева представљало ширење криминалне зоне изван граница које су криминалнополитички оправдане.* Корист коју предузеће стиче кривичним делом не мора бити материјалне природе, већ се може изразити кроз нематеријалну добит. Ово је смисао законске формулације која се не ограничава на појам „имовинске користи“ већ употребљава израз „корист“.<sup>470</sup>

---

<sup>467</sup> *Ibidem*; Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *op. cit.*, 25.

<sup>468</sup> Видети интересантан пример из праксе Врховног суда Хрватске: Решење Врховног суда РН, бр. IV КЖ 62/09-3. Текст одлуке доступан на:

<http://sudskapraksa.vsrh.hr/supra/OdlukaTekst.asp?docID=3F26317D8AEF&Anonimizirano=3D&Title=5A4255079C9389027FCDF65884CE6B9B4AE69309> (сајт посећен: 2.07.2011)

<sup>469</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 65.

<sup>470</sup> Интересантан пример било би извршење кривичног дела из члана 239 КЗ (нарушавање пословног угледа и кредитне способности) које се извршава изношењем или проношењем неистинитих података или неистинитим пријазивањем пословања другог ради нарушавање њеовог пословног угледа или кредитне способности. Уколико би, на пример, орган предузећа одлучио да пласира неистините информације о пословању конкурентног привредног субјекта, само у намери да истог оштети, тешко је пронаћи непосредну, па чак и посредну имовинску добит, али је очигледно да је дело учињено како би се, наношењем штете туђем пословном угледу, изградила боља позиција на тржишту. Cartier не стоји на становишту по ком дело за рачун предузећа мора увек да подразумева конкретну материјалну добит. Није ли, пита се она, тешко пронаћи добит предузећа из кривичног дела против опште сигурности који се састојао из повреде прописа о ношењу кациге или друге заштитне опреме радника, уколико је таква заштита била стављена на располагање радницима у довољној количини? Она закључује како је, у француском праву, боље везати одговорност и за случајеве у

И у хрватском праву је један од услова за урачунавање дела правном лицу остваривање противправне имовинске користи за њега или друго лице, или намера да се та корист оствари. Јасно је да се кривично дело не може приписати правном лицу уколико нема нити је могло бити противправне имовинске користи, као и у случају да је кривично дело извршено на штету правног лица.<sup>471</sup> Очигледна је разлика између хрватског и српског решења, са једне, и словеначког и македонског решења, са друге стране. Чланом 4 словеначког ЗОПОКД и чланом 28а македонског КЗ постављен је услов по ком корист мора бити и фактички остварена како би се дело могло приписати правном лицу.<sup>472</sup>

Овде се отвара питање да ли се кривично дело одговорног лица може приписати правном лицу само ако је његова намера била да извршењем дела оствари корист за предузеће или је довољно да намера стицања користи постоји код одговорног лица које поступа у оквиру свог пословног делокруга па из тога произађе кривично дело. *У прилог другом ставу, могли бисмо навести следећи хипотетички пример:* послодавац, у намери стицања имовинске користи за правно лице, не ставља на располагање заштитну опрему у довољној количини, услед чега у одређеном тренутку дође до повреде на раду или кривичног дела изазивања опште опасности.

Или, услед нередовног одржавања службеног возила, дође до остварења кривичног дела угрожавања јавног саобраћаја (уколико, нпр. возач управља технички неисправним возилом те услед тога изазове опасност по живот људи или имовину већег обима и испуни остале елементе бића кривичног дела из члана 289 КЗ). *У наведеним хипотетичким примерима корист коју одговорно лице планира да прибави правном лицу јесте противправна, јер се заснива на непоштовању одређених прописа, али сама по себи не представља кривично дело, већ другу врсту противправног понашања. Када у склопу вршења ове противправне делатности дође до кривичног дела, имамо јасан пример ситуације у којој је до дела дошло накнадно, иако је првобитна намера одговорног лица била само да стекне противправну корист (не и да се то деси остварењем кривичног дела). Ипак, основ одговорности постоји без обзира на „редослед потеза“ – да ли је прво извршено дело па наступила корист или обрнуто.*

Образлажући позиције овог становишта, Stojanović и Shine указују да би везивање ове намере само за учињено кривично дело неоправдано сузило поље одговорности правног лица.

---

којима се не тражи утврђивање кривице или која су прописана уредбама, а сматрају се оствареним и при изостанку сваког профита, материјалног или нематеријалног. У том случају кривично дело је више везано за лошу организацију правног лица него за промишљену вољу његових чланова. Видети: М. Е. Cartier, *op. cit.*, 290.

<sup>471</sup> Z. Đurđević (2003), *op. cit.*, 756; D. Derenčinović, *op. cit.*, 46.

<sup>472</sup> М. Врховшек (2008), *op. cit.*, 299.

Делатност одговорног лица мора бити у тесној вези са учињеним кривичним делом и бити у оквиру његових овлашћења. Иако сама делатност одговорног лица, предузета у намери остваривања противправне користи за правно лице, не мора да представља кривично дело, оно треба да произађе из те делатности, па логично произлази да су делатност и кривично дело међусобно повезани.<sup>473</sup>

Ђурђевић говори о два случаја остварења противправне имовинске користи – непосредном, када је корист директан резултат остварења кривичног дела и посредном, када се та корист остварује накнадно, као последица оствареног кривичног дела. За случај индиректног стицања користи ауторка наводи пример из литературе у ком угоститељ извршењем кривичног дела повреде ауторског или права интерпретатора стиче посредну корист повећањем промета и профита.<sup>474</sup>

У литератури се наводи интересантан пример у ком менаџер продаје даје мито владином службенику како би му овај омогућио увид у поверљива документа која садрже податке о понудама на тендеру чији је учесник и правно лице у ком менаџер ради. Када сазна цене које су други понуђачи дали, он остварује нематеријалну корист за правно лице, јер оно на тај начин долази у привилегован положај на нефер и незаконит начин. Одговорност ће постојати и у случају да је службеник примио мито, а није открио садржај документа, јер је кривично дело извршено са захтеваном намером стицања користи за правно лице, без обзира што корист није остварена.<sup>475</sup> *Нама се чини да је овај став логичан.*

У сваком случају, код одговорног лица мора постојати намера стицања *противправне* имовинске користи. Уколико је код одговорног лица постојала неотклоњива правна заблуда у погледу противправности имовинске користи, биће искључено постојање кривичног дела (како у односу на одговорно тако и у односу на правно лице). У случају отклоњиве правне заблуде, постоји могућност ублажавања казне правном и одговорном лицу.<sup>476</sup>

Према томе, правном лицу се могу урачунати сва кривична дела учињена у оквиру вршења послова и овлашћења одговорног лица са намером стицања материјалне или нематеријалне користи за правно лице. Неке судске одлуке у Француској јасно одређују да постоји корист за предузеће, у смислу остварења лукративне добити у различитим случајевима: 1. предузеће стиче добит користећи се радом непријављених, скривених и неадекватно плаћених радника; 2. транспортно друштво профитира допуштајући возачу да

---

<sup>473</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 61, 62.

<sup>474</sup> Z. Ђурђевић (2005), *op. cit.*, 39.. Видети и: Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *op. cit.*, 24, 25.

<sup>475</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 65.

<sup>476</sup> Z. Ђурђевић (2005), *op. cit.*, 40.

ради већи број сати од допуштеног; 3. грађевинско друштво стиче корист уступајући радове трима другим предузећима под нерегуларним условима; 4. друштво добија корист тако што створи информатичку датотеку својих клијената не поштујући прописе о информатичким датотеткама и правима и слободама грађана.<sup>477</sup>

Дело учињено за рачун предузећа не мора увек да подразумева конкретну материјалну добит. Корист може бити и неимовинске природе и састојати се из стварања повољнијег тржишног или другог положаја правног лица у чију се противправну корист ради. Неимовинска корист се може исказати у стицању или учвршћивању пословног угледа, сазнавању важних поверљивих пословних информација које правно лице стављају у привилегован положај на тржишту, добијање одређених дозвола, концесија или одобрења итд.<sup>478</sup>

*Одговорно лице може поступати и у свом интересу, чак и претежним делом, или у интересу трећег лица, али ће основ одговорности постојати ако је оно намеравало да при том оствари било какву корист и за правно лице. Дела којима се наноси штета правном лицу, као и она учињена само ради користи одговорног лица или другог правног или физичког лица не могу довести до одговорности правног лица. Чињеница да је корист и фактички остварена нема утицаја на постојање кривичног дела правног лица, јер је довољан основ одговорности поступање са намером стицања користи.*

### **1.5. Непостојање надзора и контроле одговорног лица као основ одговорности**

Став 2 члана 6 ЗОПЈКД предвиђа додатни основ одговорности правног лица, којим је допуњен став 1 и проширена криминална зона. Циљ овог става је да се избегне искључење одговорности правног лица у бројним случајевима где је тешко или немогуће утврдити конкретно учешће одговорног лица у извршењу кривичног дела, иако је дело очигледно учињено у корист предузећа. Проблем концепције по којој правна лица одговарају само за акте које је учинило одговорно лице је у томе што знатно ограничава круг лица чија се кривична дела могу приписати предузећу. Често је, међутим, проблем криминалитета корпорација везан управо за тзв. „организовану неодговорност“ до које и долази зато што се не може утврдити кривица одговорног лица.

---

<sup>477</sup> Cartier, M. E., *op. cit.*, 290.

<sup>478</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 61.

Одговорност правног лица за кривично дело, према члану 6 став 2 ЗОПЛКД (*а у складу са чланом 18 став 2 Кривичноправне конвенције о корупцији*), може се засновати и када је дело у корист правног лица извршило друго физичко лице, које делује под надзором или контролом одговорног лица, уколико је до извршења дела дошло услед непостојања надзора или контроле. У литератури наилазимо на став по ком је овај облик заснивања одговорности правног лица могуће применити само када утврдимо *да је одговорно лице својим пропуштањем остварило биће неког кривичног дела*. Код овог облика одговорности правног лица не утврђује се постојање намере остваривања користи за правно лице, али је нужно да је одређена корист наступила извршењем кривичног дела. Пропуштање дужног надзора основ је одговорности правног лица и за привредни преступ, али је разлика ових облика одговорности јасна, с обзиром да је привреднопреступна одговорност објективног, а не субјективног карактера, те пропуштање дужног надзора не мора да представља остварење бића неког кривичног дела.<sup>479</sup>

Примена одредбе овог става захтева утврђивање кривице два физичка лица - одговорног лица и другог физичког лица. На овом месту поставља се питање које ће се кривично дело приписати правном лицу, уколико су они извршили различита кривична дела, с тим да је дело другог физичког лица омогућено непостојањем надзора или контроле одговорног лица. Имајући у виду да одредба члана 7 став 1 ЗОПЛКД експлицитно прописује да се одговорност правног лица заснива на кривици одговорног лица, могли бисмо закључити да се правном лицу приписује кривично дело одговорног лица, а не физичког лица које је извршило кривично дело.

Уколико останемо при овом тумачењу, *круг кривичних дела за које би правно лице одговарало у складу са чланом 6 став 2 био би значајно сужен, јер би у обзир долазила само нехатна кривична дела која се могу извршити пропуштањем надзора*. Овом одредбом је проширен круг могућих извршилаца кривичног дела за које одговара правно лице, из чега закључујемо да се одредба може тумачити тако да предузеће одговара за кривично дело које је учињено у његову корист, тј. за дело извршиоца а не одговорног лица.<sup>480</sup> Ово је вероватно и била намера законодавца, али мислимо да је, прецизности и јасноће ради, требало преформулисати одредбу члана 7 став 1 тако да се њома нагласи да ће се одговорност

---

<sup>479</sup> *Ibid.*, 46, 47. И Стојановић наглашава како је услов заснивања одговорности правног лица по нашем законодавству постојање кривичног дела одговорног лица, што иде у прилог оваквом тумачењу одредбе чл. 6 ст. 2 ЗОПЛКД. З. Стојановић (2010), *op. cit.*, 183.

<sup>480</sup> Г. П. Илић (2010), *op. cit.*, 46.

правног лица, у случају предвиђеним чланом 6 став 2, заснивати на кривици физичког лица које је извршило дело.

Ипак, ни ово није потпуно тумачење, јер ако пођемо од тога да се мора утврдити и кривица одговорног лица за дело које представља пропуштање надзора, онда ће правно лице избећи одговорност уколико нема кривице одговорног лица. Дакле, у случају прописаном чланом 6 став 2, мора се утврдити постојање кривице и одговорног и другог физичког лица да би се засновала одговорност правног лица. Ако дело одговорног или другог физичког лица није кривично дело, услед било ког законског разлога за искључење постојања кривичног дела, неће постојати одговорност правног лица. *Чини се да је заснивање одговорности правног лица на описани начин, претерано сложено, те да је велико питање да ли ће (и како) судска пракса примењивати ову одредбу.*

*Хипотетички пример заснивања одговорности по овом основу, с тим да одговорно и друго физичко лице чине исто кривично дело (али његове различите облике) могао би да изгледа овако: лице А, са статусом одговорног лица у банци Б, изврши кривично дело из чл. 231 ст. 6 КЗ (нехатни облик кривичног дела прања новца које врши одговорно лице у правном лицу), тако што одобри пренос или конверзију имовине иако је могло и било дужно да зна да имовина потиче од кривичног дела. При томе, лице Ц, службеник исте банке (који нема статус одговорног лица по ЗОПЛКД, нпр. шалтерски службеник, сарадник сервиса продаје итд.), претходно изврши облик из ст. 1 истог члана, тј. умишљајно закључи посао којим се врши конверзија или пренос имовине која потиче од кривичног дела те из тога проистекне одређена корист за банку. Дакле, лице Ц је извршило кривично дело из чл. 231 ст. 1, корист за банку је остварена, а лице А, које је било дужно да врши надзор и контролу над радом лица Ц, пропушта да то чини и тиме остварује елементе бића кривичног дела из чл. 231 ст. 6. Самим тим, постоји кривична одговорност лица А, лица Ц и правног лица – банке. Уколико би лице А доказало да није поступало са несвесним нехатом (тј. да није могло или није било дужно да зна) не би било ни одговорности правног лица, већ само службеника – лица Ц. Одговорности банке не би било ни у случају да лице Ц није извршило кривично дело (ако је постојао неки од основа који искључују постојање радње кривичног дела, противправности или кривице), с тим да би, у одређеном стицају околности, и даље могло да постоји кривично дело лица А (нпр. ако је лице Ц извршило кривично дело у крајњој нужди или неотклоњивој стварној заблуди, а лице А је пропустило да изврши дужан надзор и тиме спречи инкриминисану радњу преноса или конверзије имовине).*

Пример заснивања одговорности могућ је и код кривичног дела из чл. 234 КЗ (несавестан рад у привредном пословању), с тим да је овде замислива ситуација извршења

два различita кривична дела од стране одговорног и другог физичког лица. Ако одговорно лице очигледно несавесно послује, тиме што не врши надзор или контролу над радом запослених, услед чега из нехата начини штету другом субјекту привредног пословања, тако што омогући (сопственим нехатом, тј. несавесним пословањем) да неко од запослених изврши одређено кривично дело (нпр. нарушавање пословног угледа и кредитне способности), оно је извршило кривично дело из из ст. 1 чл. 234 КЗ; друго физичко лице је, рецимо, извршило дело из чл. 239 ст. 1 КЗ; правно лице је стекло одређену нематеријалну корист (нарушавањем угледа и смањењем конкурентности другог субјекта привредног пословања), те постоје сви услови за заснивање одговорности предузећа по члану 6 ставу 2 ЗОПЛКД.

Могуће је замислити и следећи пример: одговорно лице изврши кривично дело одавања пословне тајне из става 3 члана 240 (нехатни облик) у односу на тајну која му је поверена од стране другог предузећа, на чије чување је био обавезан потписаним споразумом о поверљивости. Одговорно лице је учинило кривично дело тако што је, супротно правилима чувања тајне предвиђеним уговором и интерним општим актима у домену заштите пословних информација, својим немарним и несавесним односом омогућило непозваном запосленом у свом предузећу да дође до сазнавања информације. Запослени информацију користи тако што изврши кривично дело из става 2 члана 240, продајући дату информацију трећем предузећу, при чему и дотично правно лице (у ком су запослени и одговорно лице) стиче нематеријалну корист, јер му треће правно лице заузврат даје привилеговану позицију у поступку јавне набавке која се код њега води (и није везана за продату информацију већ је у питању неvezана пословна ситуација) сагласно договору са запосленим – „продавцем“ информације.

Питање је да ли би било боље да је наш законодавац формулисао одредбу овог става у смеру увођења аутономне одговорности правног лица, слично швајцарском, аустралијском, финском или словеначком законодавцу. Решење попут тог је предвидео литвански законодавац. Став 3 члана 20 литванског Кривичног законика предвиђа одговорност правног лица за кривична дела која учини запослени или други представник, у интересу организације, уколико је до извршења дела дошло услед недостатка дужног надзора и контроле од стране физичког лица које има водећу позицију у њој и право да је представља, доноси одлуке у њено име или контролише пословне активности. Начини утврђивања недостатка контроле и надзора надлежних лица могу бити различити. Интерна компанијска регулатива, уређујући систем унутрашње контроле, поставља за чланове правног лица обавезујућа правила и процедуре чије кршење може довести до пропуштања која следствено воде ка извршењу

кривичног дела од стране запосленог или представника над чијим радом не постоји адекватна супервизија. У том смислу, непоштовање интерних организацијских правних норми може довести до заснивања кривичне одговорности саме компаније, уколико су тиме испуњени сви услови из члана 20 става 3 литванског КЗ.<sup>481</sup> И чланом 23б израелског КЗ-а предвиђено је како се кривично дело може приписати правном лицу без обзира да ли је утврђено физичко лице које је извршило дело, ако је предузеће прекршило обавезе надзора над радом запослених.<sup>482</sup>

У том случају, било би довољно утврдити да је физичко лице извршило кривично дело у корист правног лица, а да руководећи или надзорни органи нису предузели нужне и разумне мере да то спрече. Дакле, не бисмо морали да утврђујемо индивидуалну кривичну одговорност неког од одговорних лица, већ само објективну чињеницу да су органи, као целина, пропустили да врше надзор над радом запослених, те је услед тога омогућено извршење кривичног дела. Такво решење би било слично концепцији Закона о привредним преступима, који у члану 9 прописује да је правно лице одговорно за привредни преступ ако је до извршења преступа дошло радњом или *пропуштањем дужног надзора* од стране органа управљања или одговорног лица или радњом другог лица које је било овлашћено да поступа у име правног лица.<sup>483</sup>

Врховшек стоји на становишту да је српски законодавац требао да заснује одговорност правног лица на аутономној основи, попут законодавца у БиХ, Македонији и Словенији. Основ одговорности није требало, сматра Врховшек, везивати за неутралне чињенице попут оне да је кривично дело извршено од стране одговорног лица и у корист правног лица, већ за противправно поступање органа управљања. У овом смислу, основ одговорности би требало да буде пропуштање дужног надзора над радом одговорног лица од стране органа који репрезентују колективну вољу правног лица. Врховшек закључује да

---

<sup>481</sup> Kraujalytė, S. Balčiūnaitė, L. Meiženytė, M. Nosevič, „Lithuania“ у: C. Pelz (eds.), *Business Crimes and Compliance Criminal Liability of Companies Survey*, Lex Mundi Ltd., 2008, 205.

<sup>482</sup> I. Sofer, „Israel“, у: C. Pelz (eds.), *Business Crimes and Compliance Criminal Liability of Companies Survey*, Lex Mundi Ltd., 2008, 142.

<sup>483</sup> Цетинић анализира одредбе ЗОПП на следећи начин. Радња привредног преступа може бити извршена на два начина – чињењем или нечињењем са једне или пропуштањем дужног надзора, са друге стране. Дужан надзор, пак, је онај што је прописан законским, подзаконским или другим општина актима, или који произлази из природе обављања неке функције или дужности. М. Цетинић (2002), *op. cit.*, 43, 44. Тако, у једном случају, Виши привредни суд је прогласио одговорним предузеће на темељу чињенице да је тржишни инспектор констатовао неуредно вођење трговачких књига. Правно лице је захтевало да буде ослобођено одговорност по основу чињенице да је продавачица, као запослено физичко лице била дужна да води књиге, те да она сноси индивидуалну кривицу. Ипак, суд је нашао како и окривљени директор, у својству одговорног лица, има дужност да предузме све мере у циљу организације пословања како би се поштовале све позитивноправне норме које се односе на делатност предузећа. Суд је закључио како је директор крив по основу пропуштања дужног надзора, а правно лице по принципу објективне одговорности. *Пресуда Вишег привредног суда у Београду, Пкж. 58/92, од 17 марта 1992. године, Судска пракса, Београд, бр. 7-8/1993, 24.*

се, у српском праву, предузеће не може ослободити одговорности ни уколико докаже да је предузело све мере за спречавање кривичног дела и да га није прихватило, подстакло или допринело његовом остварењу.<sup>484</sup> Ипак, ово тумачење није на трагу законске одредбе, јер се пропуштање дужног надзора у смислу ЗОПЛКД не односи на одговорно лице, већ друго физичко лице.

Друго решење које би, по нама, такође било боље од усвојеног би се заснивало на једноставнијем утврђивању одговорности правног лица без увођења модела непосредне одговорности. *Имајући у виду да је појам одговорног лица у ЗОПЛКД довољно широк да обухвати велики број физичких лица ангажованих у предузећу, могло се прецизирати да он обухвата исти круг лица као у америчком или црногорском праву (директоре, руководиоце, запослене, независне уговараче), а затим омогућити заснивање одговорности правног лица и у случају да је одговорно лице учинило кривично дело из нехата, под условом да је корист не само намеравана у оквиру делатности коју је оно предузимало, већ је и фактички остварена.* Овде не бисмо имали проблем утврђивања кривице два физичка лица, а ширина викаријског приступа би омогућила више него довољан круг лица за заснивање одговорности.

Коначно, можемо закључити да се српски модел се налази између словеначког (уз њега и македонског и босанскохерцеговачког), који је врло близу модела аутономне одговорности предузећа, и хрватског и црногорског, који су на позицијама класичних модела изведене одговорности.<sup>485</sup> *Ипак, објективно гледано, српски ЗОПЛКД је доста ближи потоњим – црногорском и хрватском, јер и одредба става 2 члана 6 захтева постојање кривичног дела одговорног лица, те стоји да је наш законодавац остао „веран“ принципима субјективне изведене одговорности.*

*Одредба става 1 члана 6, пак, очигледно допушта заснивање одговорности правног лица на радњи широог круга физичких лица који се могу подвести под појам одговорног лица, те се за њу може рећи да је веома близу поставкама викаријске теорије. На овом месту не можемо поуздано да закључимо како је та одредба потпуно сагласан викаријској теорији, попут америчког и на њему заснованог црногорског решења, јер постоје недоумице око њеног правилног тумачења. Мислимо да ће наука морати да сачека реакцију судске праксе, која ће моћи да се определи између различитих теоријских ставова.*

---

<sup>484</sup> М. Врховшек (2008), *op. cit.*, 300 – 303.

<sup>485</sup> Овде вреди поменути интересантан закључак Илића који мисли да је прописивањем могућности да се одговорност правног лица заснује на непостојању надзора или контроле одговорног лица законодавац „одшкринуо врата“ могућности да и српско право крене путем швајцарског законодавца. Г. П. Илић (2009), *op. cit.*, 32.

## 2. Границе одговорности правног лица

Члан 7 ЗОПЛКД одређује границе одговорности правног лица. Одредба става 1 овог члана прописује да је одговорност правног лица заснована на кривици одговорног лица. Ова формулација недвосмислено потврђује карактер модела одговорности постављен Законом. Из ње произлази да је српски законодавац пошао од модела *субјективне изведене одговорности*. Уколико одговорно лице испуњава све законом прописане услове за заснивање кривичне одговорности, а извршило је деликт у име и зарад користи правног лица, кривица се аутоматски приписује и правном лицу.

ЗОПЛКД предвиђа као правило акцесорност одговорности правног лица у односу на кривичну одговорност одговорног лица. Став 1 члана 7 се може тумачити тако да постојање основа искључења кривичног дела из КЗ код одговорног лица елиминише и кривичну одговорност правног лица. Ипак, став 2 је ограничио акцесорност одговорности правног лица. У њему се изричито наводи како под условима из члана 6 ЗОПЛКД правно лице одговара за кривично дело одговорног лица иако је кривични поступак против одговорног лица обустављен или је оптужба одбијена.

Тумачење одредбе овог члана захтева разматрање одговарајућих чланова ЗКП. ЗКП регулише ситуације у којима се доноси решење о обустави истраге (члан 254 став 1 ЗКП), решење о обустави кривичног поступка (члан 274 став 1 и члан 275 став 2 ЗКП) и пресуда о одбијању оптужнице (члан 354 ЗКП).<sup>486</sup> Решење о обустави кривичног поступка, на основу члана 274 става 1, тач. 1 до 3 ЗКП, може се донети: ако дело које је предмет оптужбе није кривично дело, а не долази у обзир примена мера безбедности; уколико је наступила застарелост или је дело обухваћено амнестијом или помиловањем или постоје друге околности које трајно искључују кривично гоњење; ако нема довољно доказа да је лице основано сумњиво за кривично дело. Суштински истоветне одредбе садржане су и у члану 254 став 1 ЗКП, који прописује разлоге за доношење решење о обустави истраге.<sup>487</sup> Законик о кривичном поступку из 2011. године,<sup>488</sup> у чл. 307 и 308 регулише институте прекида истраге

---

<sup>486</sup> Г. П. Илић (2010), *op. cit.*, 47.

<sup>487</sup> О разлозима за доношење решења о обустави истраге и решења о обустави поступка видети код: М. Шкулић, *Коментар Законика о кривичном поступку*, Јавно предузеће „Службени гласник“, Београд, 2007, 896, 897; З. Јекић, Р. Данић, *Кривично процесно право*, десето издање, „Димитрије Давидовић“ А. Д., Смедерево, Београд, 2005, 281 – 282.

<sup>488</sup> Законик о кривичном поступку („Сл. гласник РС“, број 72/11). Законик је ступио на снагу октобра 2011. године, али ће се примењивати тек од 15. јануара 2013. године, осим у поступцима за кривична дела организованог криминала и ратних злочина који се воде пред посебним одељењима надлежних судова, у ком

и обуставе истраге. У складу са концепцијом ЗКП/2011, јавни тужилац доноси наредбу о обустави истраге. Разлози за доношење наредбе о обустави истраге се не разликују од одредаба ЗКП који се тренутно примењује. Решење о обустави кривичног поступка доноси се у складу са одредбама члана 338 ЗКП/2011, а решење о одбијању оптужнице по члану 339 ЗКП/2011.

У случају да је решење о одбацивању оптужнице или обустављању истраге донето јер предметно дело није кривично дело или зато што нема довољно доказа да је окривљени (одговорно лице) основано сумњив, одговорност правног лица била би искључена.<sup>489</sup> Ипак, у случајевима из члана 274 став 1 тачка 2 ЗКП, као и члана 338 став 1 тачка 2 ЗКП/2011, могућност вођења поступка против правног лица је отворена. Ово се не односи на ситуацију у којој је решење донето због застарелости вођења кривичног поступка, јер она наступа у исто време за одговорно и правно лице. У случају да је дело обухваћено амнестијом или помиловањем или да су наступиле друге околности које трајно искључују гоњење окривљеног (у овом случају одговорног лица) нема препрека да се поступак покрене само против правног лица. Поступак би се могао водити и у случају смрти одговорног лица. Сви наведени закључци важе и за случајеве доношења пресуде о одбијању оптужбе (члан 354 ЗКП, члан 422 став 1 тачка 3 ЗКП/2011), решења о прекиду истраге (чл. 252 ст. 1 и 2 ЗКП, члан 307 став 1 тачка 2 ЗКП/2011), решења о обустави истраге (члан 254 став 1 ЗКП, члан 308 став 1 тачка 2 ЗКП/2011) и решења о одбацивању оптужнице (члан 274 став 2 и члан 349 ЗКП, члан 339 став 2 ЗКП/2011).<sup>490</sup>

Одредба о могућности вођења поступка против правног лица и онда када постоје правне (у које убраја имунитет, амнестију и помиловање одговорног лица) или стварне препреке (смрт, процесна неспособност или немогућност идентификације конкретног учиниоца) за утврђивање одговорности одговорног лица не значи увођење аутономне одговорности колективитета. У радовима теоретичара за ову ситуацију се користи назив „претпостављена кривица“ одговорног лица. Овај термин подразумева да се кривица одговорног лица утврђује као и остале материјалноправне чињенице на главном претресу. Кривица се назива „претпостављеном“ јер се против одговорног лица не води поступак и не

---

случају се примењује од 15. јануара 2012. године. У даљем тексту: ЗКП/2011. О новинама које доноси ЗКП/2011 видети: С. Бељански, Г. П. Илић, М. Мајић, *Законик о кривичном поступку*, ЈП „Службени гласник“, Београд, 2011, 7 – 63.

<sup>489</sup> С обзиром да се и решење о одбацивању „неправе“ непосредне оптужнице (члан 275 став 1 ЗКП), по експлицитној одредби законодавца, доноси из разлога предвиђених чланом 274 став 1 ЗКП, може уподобити доношењу решења о обустави поступка, ни у том случају нема основа за покретање поступка против правног лица. Г. П. Илић (2010), *op. cit.*, 47.

<sup>490</sup> *Ibid.*, 48.

доноси осуђујућа пресуда, али се на основу изведених доказа може претпоставити да кривица постоји. Интересантан пандан овој ситуацији представља суђење у одсуству као и суђење лицу које је процесно неспособно због постојања душевних сметњи. У обе ситуације, практично, окривљени није присутан током трајања кривичног поступка, што наликује суђењу правном лицу када се не води поступак против одговорног лица.<sup>491</sup>

Занимљиво је указати и на разлику која постоји између хрватског и српског решења.<sup>492</sup> Хрватски законодавац предвиђа да се поступак против предузећа може водити ако постоје стварне или правне сметње за утврђивање одговорности одговорног лица док српски прецизно ограничава домашај одредбе на ситуације у којима је кривични поступак обустављен или оптужба одбијена. Препорука R (88) 18, пак, захтева од држава да пропишу могућност кажњавања правног лица и у случају да није формално идентификовано физичко лице које је извршило кривично дело. Тако, судска пракса у Француској допушта заснивање одговорности правног лица у случају да је суд са одређеним степеном сигурности утврдио да је неко од лица из реда органа или заступника предузећа извршило кривично дело у име и за рачун правног лица. Може се закључити како одредба става 2 члана 7 која предвиђа кажњавање правног лица на темељу „претпостављене кривице“ одговорног лица не искључује ову могућност. Примена ове одредбе може доћи у обзир ако суд установи како је неко из круга одговорних лица извршио противправно дело у закону предвиђено као кривично дело под условима предвиђеним чланом 6 ЗОПЛКД.<sup>493</sup>

---

<sup>491</sup> Z. Đurđević (2005), *op. cit.*, 56, 57. Degenčinović, пак, сматра да ово решење неоправдано шири основ одговорности правног лица и да се, без обзира што се може правдати прагматичним разлозима, може очекивати да ће отворити бројна питања. Он, такође, сматра да појам стварних препрека треба тумачити рестриктивније, тако да, на пример, смрт одговорног лица у току поступка, када су већ изведени докази којима је утврђена његова кривица, може бити основ за настављање поступка само против правног лица, али када није ни покренут кривични поступак против одговорног лица пре наступања његове смрти, не би било основано наставити поступак само против правног лица. Degenčinović закључује да би покретање поступка само против правног лица у том случају било противно основним начелима кривичног поступка. D. Degenčinović, *op. cit.*, 54.

<sup>492</sup> Од оба се, опет, разликује решење из члана 6 става 1 црногорског ЗОПЛКД, по ком је правно лице одговорно и уколико одговорно лице није осуђено за то кривично дело. Мислимо да је ова формулација непрецизна, јер се везује за завршни део поступка уместо за почетни. Логичније је предвидети да ће уопште моћи да се води кривични поступак против правног лица и поред тога што се не може установити кривица одговорног, него се одмах одређивати према могућем окончању поступка. Уосталом, Stojanović и Shine тумаче ову одредбу тако да се она односи на процесне сметње за кривично гоњење одговорног лица (процесна неспособност, смрт, амнестија и помиловање, статус заштићеног сведока, имунитет и др). Аутори помињу и занимљиву могућност: ако се неки доказ није могао употребити против одговорног лица из одређених разлога, а може да се употреби против правног лица, биће оправдано доношење осуђујуће пресуде само против правног лица. Видети: Z. Stojanović, R. Shine., *op. cit.*, 69, 70.

<sup>493</sup> Cartier објашњава како „упркос формалном тексту, судска пракса задржава одговорност правног лица и онда када непосредни учинилац... није јасно издиференциран. Довољно је да судија „може стећи сигурност да је кривично дело“ у свим његовим елементима починио „орган или заступник“. M. E. Cartier, *op. cit.*, 289. Ауторка наглашава да је реч о пракси кривичног одељења француског Касационог суда.

Ипак, чини нам се да је експлицитан израз српског законодавца којим је могућност вођења поступка само против правног лица везана за случајеве обустављања поступка или одбијања оптужбе, ограничила могућност примене ове одредбе и у случају да није идентификован конкретан учинилац међу одговорним лицима. Јер, ако нема доказа да је неко од одговорних лица основано сумњиво за кривично дело, неће бити ни основа за вођење кривичног поступка против правног лица. У хрватском праву би, као и у француском, ово било могуће, јер је формулација одговарајуће одредбе флексибилнија. Мислимо да би оваква солуција била корисна и за српско право, јер је управо немогућност утврђивања идентитета конкретног учиниоца међу одговорним лицима водећи узрок феномена „организоване неодговорности“. *Зато и сматрамо да би судска пракса требала да крене путем ширег тумачења.* Вреди поменути и мишљење Stojanovića и Shine, који сматрају како, и поред тога што постоји начелна могућност (у црногорском праву) да се поступак против правног лица води и ако је одговорно лице остало непознато, то ће у већини ситуација бити готово неизводљиво, јер суд неће моћи да установи постојање субјективних елемената бића кривичног дела, као ни присуство намере остваривања користи за правно лице.<sup>494</sup>

Посебно су интересантне ситуације у којима је одлуку о извршењу кривичног дела донео колективни орган (нпр. скупштина чланова, управни или извршни одбор правног лица) тајним гласањем. Ако не бисмо могли да установимо која су конкретна физичка лица гласала за доношење одлуке којом је извршено кривично дело (под претпоставком да је одлука донета уз противљење одређеног броја чланова), дошло би до ситуације у којој немамо доказа ни против једног одговорног лица, али је јасно да је орган правног лица извршио дело у корист колективитета.

Мислимо да би у овом случају било потпуно оправдано омогућити вођење поступка само против правног лица, с тим да би, као у француској судској пракси, било потребно утврдити да је једно или више одговорних лица (и поред тога што не знамо конкретно које) извршило кривично дело у корист предузећа. Пример за ову ситуацију могао би да изгледа овако: чланови скупштине друштва са ограниченом одговорношћу прихвате као улог имовину за коју знају да потиче од кривичног дела, у намери да се прикрије или лажно прикаже њено незаконито порекло, и тиме остваре противправну имовинску корист за предузеће. При томе, одлука се донесе на тајној седници, без јавног гласања, уз забелешку да је било и противљења (али се не зна чијег).

---

<sup>494</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 70.

Интересантно размишљање на ову тему, али у домену естонског права, пружа Гинтер. Он наводи пример тајног гласања чланова управног одбора којим је одлучено да се не поштују одређене законске норме и тиме изврши неко кривично дело нечињења. Питање је како установити који чланови одбора су гласали за доношење незаконите одлуке. Мада естонски судови нису имали прилику да се сусретну са оваквим случајем, истиче Гинтер, у сличним случајевима који су се заснивали на пропуштању законских дужности, Врховни суд је заузео став да се мора утврдити које је конкретно физичко лице имало обавезу чињења и њеним непоштовањем довело до извршења кривичног дела. Истовремено, суд је у образложењу устврдио како ситуација пропуштања законских дужности, у којој је неопходно пронаћи одговорно лице, задужено за спровођење конкретних законских обавеза правног лица, није подударна са оном у којој се тајним гласањем чланова борда директора одлучује о извршењу кривичног дела. У случају да није постојала подела одговорности, сви чланови органа правног лица се могу држати одговорним. Ово би значило да није нужно знати идентитет физичких лица која су донела конкретну одлуку својим гласовима.<sup>495</sup>

### **3. Одговорност правног лица у случају престанка, стечаја или статусне промене**

#### **3.1. Одговорност правног следбеника**

Члан 8 став 1 и 2 ЗОПЛКД регулише ситуације у којима се јавља опасност од избегавања кривичне одговорности правног лица његовим престанком или преласком у другу правну форму. Да би се спречило евентуално изигравање прописа, законодавац је предвидео да се новчана казна, мере безбедности и одузимање имовинске користи могу изрећи правном следбенику правног лица које је престало да постоји пре окончања кривичног поступка, ако је претходно утврђена његова одговорност (члан 8 став 1). Иста могућност прописана је и чланом 8 црногорског предметног закона. Lazarević et al. сматрају да је овакво решење логично и целисходно, јер правни следбеник преузима не само имовину и права већ и обавезе угашеног правног лица.<sup>496</sup>

---

<sup>495</sup> J. Ginter, Criminal Liability of Legal Persons in Estonia, *Juridica international*, Vol. XVII/2009, 154.

<sup>496</sup> Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *op. cit.*, 29.

Stojanović и Shine примећују да природа и сврха кривичних санкција нису у складу са овим решењем. Кривичне санкције су строго личне и непреносиве природе и било би немислииво усвајање сличног решења за физичка лица. Аутори сматрају да овом одредбом изведена одговорност постаје двострука, јер правни следбеник одговара уместо окривљеног правног лица које, опет, одговара због дела одговорног лица. Овде су више дошли до изражаја стандарди грађанског и привредног него кривичног права.<sup>497</sup>

У литератури наилазимо на два аргумента која оправдавају ову законску могућност. Прво, постоји суштинска разлика између одговорности физичких и правних лица, јер организација нема психичке способности човека, већ представља својеврстан скуп права и обавеза. Стога, казна и није уперена на личност правног лица (која у психичком смислу и не постоји) већ погађа (и односи се на) његову имовину. Престанком правног лица, када оно преноси сва права и обавезе, тј. целокупну имовину на свеопштег правног следбеника, на потоњег прелазе и кривична одговорност и кривична санкција. Дакле, начело индивидуалне кривице физичког лица се не може применити на правно лице, јер су њихове природе суштински другачије. Друго, криминалополитички разлози говоре у прилог решења које онемогућава потенцијално изигравање закона и избегавања одговорности преласком имовине на свеопштег правног следбеника. Ово посебно стоји ако се има у виду да се могућност забране вршења статусних промена отвара тек након започињања судског поступка, те у периоду од извршења кривичног дела до почетка кривичног поступка органи правног лица могу одлучити да пренесу целокупну имовину на правног следбеника и тиме избегну утврђивање његове одговорности.<sup>498</sup>

У принципу, једино прагматични разлози могу да оправдају увођење могућности која је прилично „страна“ природи и сврси кривичних санкција. Кривичне санкције (нарочито казна) имају непреносив карактер јер су строго везане за субјекта одговорности. Сагласно томе, правно-догматски разлози могу да оправдају изрицање кривичне санкције само правном лицу чије је одговорно лице учинило кривично дело под условима из члана 6 став 1 и 2.<sup>499</sup> У овом случају је дошло до још једног одступања од принципа кривичног права, те и

---

<sup>497</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 74, 75. Исто мисли и: D. Derenčinović, *op. cit.*, 58, 59. Он прави паралелу са нормама грађанског и привредног права по којима правни субјекти који приликом фузионисања са другим, задуженим друштвима нису поступали са дужном пажњом снос грађанскоправне санкције (одговорност према трећима и преузимање дуга) и констатује да стандард дужне пажње (due diligence standard) није истоветан у овим правним гранама и кривичном праву, те да није оправдано примењивати га на преношење кривичне одговорности правног лица.

<sup>498</sup> Z. Đurđević (2005), *op. cit.*, 62, 63.

<sup>499</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 75.

ова одредба показује како увођење института одговорности правног лица за кривично дело захтева начелне промене у појединим деловима кривичноправног система.

Извесни проблеми се могу јавити и у практичној примени овог решења. Поставља се питање ко се проглашава одговорним: правни следбеник или правно лице које је окривљено за кривично дело. У литератури се препоручује рестриктивније тумачење законског текста по ком би се одредба члана 8 става 1 црногорског ЗОПЛКД примењивала само у случајевима када је кривични поступак већ покренут против правног лица које је престало да постоји у току поступка, тј. пре његовог правноснажног окончања. По окончању кривичног поступка, одговорним би било проглашено правно лице против ког је покренут поступак, а санкција би била извршена према правном следбенику.<sup>500</sup>

Ипак, постоји и другачије схватање, по ком члан 8 став 1 ЗОПЛКД треба тумачити тако да ће се кривични поступак покренути, водити и окончати против правног следбеника уколико је правно лице престало да постоји након извршеног кривичног дела или у току кривичног поступка. По овом схватању, не би требало ограничавати примену одредбе члана 8 става 1 само на случајеве у којима је правно лице престало да постоји након покретања кривичног поступка.<sup>501</sup>

Словеначки предметни закон садржи интересантну одредбу по којој ће одговорност правног следбеника постојати само у случају да су његови управни или надзорни органи пре престанка окривљеног правног лица знали да је оно извршило кривично дело. Овде је постављен критеријум сличан оном о ком се говори као о стандарду дужне пажње, јер је темељ одговорности правног следбеника у постојању свести о извршеном кривичном делу окривљеног правног лица. Ипак, стандард из словеначког права је ближи кривичноправним стандардима одговорности, јер захтева знање о кривичном делу претходника, што је добро решење, усмерено на спречавање изигравања закона, и тражи знање а не само пропуштање дужне пажње од стране органа правног следбеника. Уколико управни или надзорни органи правног следбеника нису знали за кривично дело окривљеног правног лица, следбенику се може изрећи само мера безбедности одузимања предмета или одузимање имовинске користи.<sup>502</sup>

---

<sup>500</sup> *Ibidem*. Интересантно је да ни српски Закон о прекршајима не предвиђа одговорност правног следбеника. ЗП прописује да одговорно лице одговара иако је правно лице престало да постоји, као и да постоји одговорност правног лица које је у стечају, али одговорност правног следбеника није предвиђена законским нормама. Закон о привредним преступима такође не прописује одговорност правног следбеника, већ једино одговорност правног лица под стечајем. Ђ. Ђорђевић (2008), *op. cit.*, 80, 81.

<sup>501</sup> Z. Đurđević (2005), *op. cit.*, 61; Г. П. Илић (2010/1), *op. cit.*, 202.

<sup>502</sup> О овоме видети и: I. Bele, M. Deisinger, V. Blažič, V. Jakulin, *op. cit.*, 40, 41.

Овде се може констатовати како је српски законодавац прихватио став по ком је оправдано допустити примену кривичних санкција према правном следбенику и прецизира да се овде ради о случају тзв. универзалне сукцесије правног лица. У тој ситуацији, правни следбеник преузима сва права и обавезе сукцесора у њиховом пуном обиму и садржају. Дакле, одредба члана 8 става 1 не односи се на случајеве у којима не постоји универзални правни следбеник. Иначе, до престанка правног лица може доћи на различите начине: на основу прописа, акта државног органа, остварења циља због ког је основано, смањења броја чланова испод прописаног минимума, нестанка имовине, стечаја или ликвидације. С тим у вези, законодавац прави разлику између две процесне ситуације: када је до престанка дошло у току кривичног поступка и када је до њега дошло након правноснажног окончања поступка. У литератури се износи став по ком се временом пре окончања кривичног поступка има сматрати период од извршења кривичног дела, док се друга ситуација (члан 8 став 2 ЗОПЛКД) односи на период након правноснажног окончања кривичног поступка.<sup>503</sup>

До престанка правног лица може доћи и фузијом (спајањем) привредних друштава. Могућа је ситуација у којој је привредно друштво извршило кривично дело и након тога се спојило са другим привредним друштвом. Овде су могуће две ситуације: 1. да се два друштва споје и формирају ново, треће друштво; 2. да се једно друштво повеже са другим тако што га преузме (припоји, апсорбује). Друга ситуација је у пракси чешћа. Фузију карактеришу престанак припојених друштава и универзална правна сукцесија.<sup>504</sup> Имајући то у виду, можемо констатовати да и за фузију важи правило по ком се наведене кривичне санкције могу изрећи универзалном правном следбенику, тј. друштву које је апсорбовало правно лице учиниоца кривичног дела.

Конечно, поставља се и питање да ли се формулација одредбе члана 8 ЗОПЛКД може тумачити тако да суд има факултативну могућност изрицања кривичне санкције правном лицу („суд може изрећи“) или се санкције обавезно изричу уколико су испуњени законски услови. Аутори се слажу да је требало избећи формулацију која изазива недоумице и прецизирати да се ради о обавезном изрицању кривичних санкција.

Одредба става 2 којом је предвиђена примена става 1 и на случајеве у којима је правно лице престало да постоји након правноснажно окончаног кривичног поступка, логичан је наставак одредбе става 1 и за њу стоји све што је речено и у претходном случају. Ипак, овде има далеко мање недоумица него у случају из претходног става, јер је кривични поступак већ

---

<sup>503</sup> Z. Đurđević (2005), *op. cit.*, 59 – 61.

<sup>504</sup> М. С. Васиљевић, *op. cit.*, 539.

правноснажно окончан, што одрадуева да је правно лице учинилац деликта проглашено одговорним у да су утврђене све релевантне околности потребне за индивидуализацију кривичне санкције. Овде се једноставно предвиђа како ће се казна, мера безбедности и одузимање имовинске користи који су правноснажно утврђени извршити према универзалном правном следбенику.<sup>505</sup>

### 3.2. Одговорност у случају промене правне форме и стечаја

Промена правне форме (код привредног друштва) подразумева прелазак (претварање) из већ постојеће форме привредног друштва у другу законом утврђену форму (нпр. прелазак из друштва са ограниченом одговорношћу у акционарско друштво) уз задржавање правног субјективитета. Најчешће промене су прелазак из једног облика привредног друштва у друго, мада је могућ и прелазак из форме удружења у неки од облика привредног друштва, док су најкрупније промене оне које доводе до промене природе правне личности. Тако, трансформација привредног друштва у грађанско друштво (удружење) представља вид најрадикалније трансформације правног лица.

Ипак, ова врсте промене је у пракси ретка. Најчешће врсте трансформација правног лица су преласци из једне у другу форму привредног друштва, при чему су чешће промене по хоризонтали (из једне врсте друштва лица у другу или из једне врсте друштва капитала у другу) него по вертикали (из друштва лица у друштво капитала или обрнуто). У принципу, промена правне форме је слободна, а једини изузетак од овог правила је тзв. обавезна трансформација, до које долази када друштво више не испуњава услове за обављање делатности у постојећој форми те мора да је промени (регуларизација статуса).<sup>506</sup> У случајевима промене правне форме не долази до престанка правног лица, већ већ оно наставља да обавља делатност под другом, законом дозвољеном формом.<sup>507</sup> Зато став 3 члана 8 ЗОПЛКД прописује како правно лице одговара и уколико након извршења кривичног дела промени правну форму у којој је пословало. Мислимо да је ово решење неспорно а смисао му је истоветан као и претходном – спречавање изигравања закона. Уосталом, судска пракса у

---

<sup>505</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 75.

<sup>506</sup> М. С. Васиљевић, *op. cit.*, 563. Постоји и забрана трансформације. Тако, код нас је недозвољена трансформација из задружног у привредно друштво.

<sup>507</sup> Г. П. Илић (2010/1), *op. cit.*, 202.

материји привредних преступа потврђује одговорност правног лица независно од статусних промена.<sup>508</sup>

Члан 9 став 1 ЗОПЈКД предвиђа одговорност правног лица за кривично дело учињено пре покретања или у току стечајног поступка. У црногорском и хрватском законодавству је прихваћено решење да наступање стечаја нема утицаја на кривичну одговорност. Деренџиновић износи мишљење како је ова одредба у складу са принципима стечајног права, јер је новчана казна за прекршај или кривично дело врста имовинског потраживања нижег исплатног реда, која се исплаћује из укупне стечајне масе. Ипак, закључује он, посматрање новчане казне као имовинског потраживања није исправно из кривичноправног угла, а и у супротности је са интересима поверилаца у стечајном поступку.<sup>509</sup>

И словеначки ЗОПОКД предвиђа одговорност правног лица у случају да је кривично дело извршено пре или у току стечајног поступка (члан 6 став 1). Правном лицу се могу изрећи само одузимање имовинске користи или мера безбедности одузимање предмета. Словеначки законодавац искључује примену казни како не би била угрожена стечајна маса предузећа ком прети престанак, јер би то могло угрозити повериоце.<sup>510</sup>

Српски ЗП предвиђа одговорност правног лица које се налази у стечају за прекршај учињен пре отварања или у току стечајног поступка, с тим да се правном лицу у стечају не може изрећи казна већ само заштитна мера одузимања предмета и одузимање имовинске користи (члан 17 став 5). Српски ЗОПП такође предвиђа одговорност правног лица без обзира да ли је привредни преступ извршен пре или у току стечајног поступка. И ЗОПП садржи одредбу по којој се правном лицу у стечају не може изрећи казна, већ само заштитна мера одузимања предмета и одузимање имовинске користи (члан 10).<sup>511</sup>

Најзад, члан 9 став 2 ЗОПЈКД прописује да се правном лицу из става 1 истог члана може изрећи само одузимање имовинске користи или мера безбедности одузимања предмета, што је сасвим оправдана и логична одредба, чији је циљ заштита поверилаца.

---

<sup>508</sup> Виши привредни суд констатује у једној одлуци да статусна промена којом је ДД предузеће постало део холдинга, нема утицаја на извршење новчане казне због учињеног привредног преступа. *Пресуда Вишег привредног суда у Београду, Пкж. 506/93, од 22. септембра 1993. године, Судска пракса, бр. 1/1995, Београд, 1995, 33, 34.*

<sup>509</sup> D. Derenčinović, *op. cit.*, 59; Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *op. cit.*, 28.

<sup>510</sup> Видети: I. Bele, M. Deisinger, V. Blažić, V. Jakulin, *op. cit.*, 41.

<sup>511</sup> Привредни апелациони суд у једној пресуди констатује: „Правилном применом члана 10 ЗОПП-а, правном лицу у стечају утврђује се одговорност за привредни преступ, оно се не ослобађа новчане казне већ се само констатује да се новчана казна неће изрећи. *Пресуда Привредног апелационог суда Пкж. 128/11 од 13. априла 2011. године.*

## 4. Посебни случајеви одговорности правног лица

### 4.1. Покушај кривичног дела

Члан 10 ЗОПЛКД прописује одговорност правног лица за покушај. Одговорност ће постојати ако су испуњени услови из члана 6 ЗОПЛКД и уколико је реч о кривичном делу чији је покушај по закону кажњив. Члан 30 став 1 КЗ предвиђа да ће учинилац који са умишљајем започне извршење кривичног дела, али га не доврши, одговорати уколико се по закону за то кривично дело може изрећи казна од пет година затвора или тежа казна, а за покушај другог кривичног дела само када закон то изричито прописује.<sup>512</sup>

С обзиром да је чланом 14 ЗОПЛКД прописано уподобљавање одговарајућих затворских казни за физичка лица новчаним казнама за правна лица, пандан прописаној казни затвора из члана 30 КЗ у смислу ЗОПЛКД била би дела за која се може изрећи казна већа од два милиона динара (члан 14 став 3 ЗОПЛКД). Остали случајеви везани су за кривична дела у чијем бићу је прописана кажњивост покушаја. Интересантно је, пак, да законодавац није предвидео институт неподобног покушаја, предвиђен чланом 31 КЗ, нити је упутио на сходну примену овог члана.

Став 2 члана 10 ЗОПЛКД предвиђа одредбу истоветну оној из члана 30 става 2 КЗ. По њој, учинилац се кажњава казном прописаном за то кривично дело, или ублаженом казном. Законодавац је тако покушај учинио основом за факултативно ублажавање казне. Став 3 члана 10 прописује и случај тзв. добровољног одустанка и проглашава га факултативним основом за ослобађање од казне. Добровољни одустанак правног лица постоји уколико је оно спречило довршење кривичног дела. Потпуније разумевање ове одредбе захтева интерпретацију члана 32 КЗ. Став 1 предвиђа да извршилац који је покушао извршење кривичног дела али је добровољно одустао од даљег предузимања радње извршења или је спречио наступање последице, може бити ослобођен од казне. Овај став је по смислу истоветан са одговарајућим ставом члана 10 ЗОПЛКД и нема препрека да се суд њиме послужи у примени тог става. Међутим, законодавац је пропустио да, било у оквиру овог става или члана 34 који предвиђа сходну примену одредаба КЗ, предвиди примену члана 32 став 2 КЗ, који предвиђа да се став 1 истог члана неће применити у случају да учинилац није

---

<sup>512</sup> З. Стојановић (2009), *op. cit.*, 143, 144.

довршио кривично дело због околности које онемогућавају или знатно отежавају извршење кривичног дела, или због тога што је сматрао да такве околности постоје.<sup>513</sup>

Није предвиђена ни сходна примена члана 32 става 3 и 4, који предвиђају добровољно спречавање последице од стране саучесника (став 3) и извршење самосталног кривичног дела које није обухваћено кривичним делом од чијег извршења се одустало (добровољни одустанак код квалификованог покушаја) за које се не учинилац не може ослободити од казне по истом основу.<sup>514</sup> Могућност која се намеће у вези практичних проблема везаних за тумачење и примену члана 10 става 3 ЗОПЈКД је да судска пракса, руководећи се природом и логиком института шире интерпретира одговарајући став, допуштајући да он обухвати и наведене случајеве на начин који је предвидео КЗ. Мислимо да за ово нема препрека, јер израз „добровољни одустанак“ по свом изворном значењу захтева овакво тумачење. Друга алтернатива подразумева законодавну интервенцију на прецизирању члана 10 става 3 ЗОПЈКД, али се чини да она и није нужна, уколико судска пракса примени поменуто тумачење овог става.<sup>515</sup>

Члан 8 словеначког ЗОПОКД предвидео је одговорност правних лица за покушај на сличан начин као и српски предметни закон. Разлика је једино у ставу 3 јер словеначки законодавац везује могућност ослобађања казне за спречавање последице од стране управног или надзорног органа, што је ускладу са концепцијом основа одговорности у словеначком праву. Орган правног лица може спречити извршење дела од стране физичког лица на два начина: спречавањем довршавања радње кривичног дела (несвршени покушај) или спречавањем наступања последице уколико је радња довршена (свршени покушај). Спречавање мора бити добровољно, а не под утицајем какве спољне околности.<sup>516</sup> Српски законодавац, за разлику од словеначког, не инсистира на испуњењу услова добровољности, што је и логично узимајући у обзир природу правног лица. Законодавац је очигледно сматрао да се не може захтевати утврђивање добровољности колективитета јер психичка категорија

---

<sup>513</sup> З. Стојановић (2009), *op. cit.*, 148, 149. Стојановић објашњава како је у нашој теорији било владајуће схватање према ком постојање спољних сметњи искључује добровољност, што, међутим, више није у складу са одредбама КЗ, које праве разлику између апсолутних и релативних спољних сметњи. Док постојање апсолутних сметњи у сваком случају искључује добровољност, релативне спољне сметње искључују добровољност само уколико су знатно отежавале извршење кривичног дела.

<sup>514</sup> О овим институтима видети: *Ibid.*, 149.

<sup>515</sup> У том смислу и: Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *op. cit.*, 30, 31. Stojanović и Shine мисле како ће практична примена одредаба о добровољности, а пре свега утврђивање субјективног елемента института стварати извесне проблеме, и да је потребно користити одређене објективне критеријуме. Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 76, 77.

<sup>516</sup> Овако резонују: I. Bele, M. Deisinger, V. Blažić, V. Jakulin, *op. cit.*, 46, 47. Хрватски ЗОПОКД не прописује кажњивост покушаја посебном одредбом, али се оно подразумева због одредбе члана 2 Закона, који прописује сходну примену норми Кривичног законика.

воље није својствена друштвеним творевинама већ појединцима. Чини нам се да је ово резонување српског законодавца оправдано.

## 4.2. Продужено кривично дело

Члан 11 ЗОПЛКД регулише један од случајева тзв. привидног стицаја - продужено кривично дело. Правно лице се сматра одговорним за продужено кривично дело ако је, под условима из члана 6 ЗОПЛКД, одговорно за два или више кривичних дела која су извршила два или више одговорна лица, под условом да дела представљају целину у смислу члана 61 став 1 КЗ. Појам продуженог кривичног дела одговарајући члан КЗ везује за постојање следећих услова: 1. да су кривична дела извршена од стране истог учиниоца; 2. да се ради о истим или истоверсним кривичним делима; 3. да постоји временска повезаност и да дела чине целину. Истоверсност или истоветност кривичних дела је правна, а не фактичка.

Истоверсност постоји када су у питању основни, квалификовани или привилеговани облик неког кривичног дела, при чему није нужно да ти облици буду прописани у оквиру исте норме КЗ (нпр. крађа и тешка крађа, као и убиство и тешко убиство, регулисани су у одвојеним члановима КЗ). У сваком случају, појмом истоверсности нису обухваћена слична, већ само истоверсна кривична дела. Временска повезаност не постоји када дође до временског дисконтинуитета, то јест када је размак између дела превелик. Овде се, ипак, могу поставити само оријентациони критеријуми. ЗОПЛКД, међутим, не инсистира на постојању услова временске повезаности дела. Мислимо да је законодавац био свестан тешкоћа у утврђивању овог услова, посебно када је реч о правним лицима.

Трећи услов је најсложенији. Више истих или истоверсних кривичних дела представљају целину уколико постоје најмање две од следећих околности: истоветност оштећеног, истоветност предмета дела, коришћење исте ситуације или истог трајног односа, јединства места или простора извршења дела или јединственог умишљаја учиниоца.<sup>517</sup>

На сличан начин продужено кривично дело дефинише и црногорски предметни Закон. Stojanović и Shine указују да продужено кривично дело, у складу са одредбом члана 49 црногорског КЗ може извршити и једно одговорно лице, у ком случају се на њега примењују одговарајућа правила из КЗ. Члан 10 црногорског ЗОПЛКД, међутим, регулише проблем продуженог кривичног дела правног, а не одговорног лица, због чега је потребно да у извршењу продуженог кривичног дела учествује више одговорних лица.

---

<sup>517</sup> З. Стојановић (2009), *op. cit.*, 240 – 242.

Аутори примећују да се, насупрот концепцији црногорског законодавца заснованој на изведеној одговорности, у овом члану законодавац изражава као да правно лице чини кривично дело, тражећи учешће више његових одговорних чланова. Ипак, за разлику од српског законодавца, који упућује на аналогну примену одредби КЗ, црногорски је дефинисао појам продуженог дела у црногорском ЗОПЈКД на нешто другачији начин у односу на црногорски КЗ. Прва разлика је што се захтева учешће више одговорних лица (овако поступа и српски законодавац), а друга што се као један од варијабилних услова не поставља јединствени умишљај који не одговара природи правног лица.<sup>518</sup> *Ипак, и без јединственог умишљаја можемо говорити о постојању криминалне атмосфере у предузећу уколико више одговорних лица учествује у вршењу кривичних дела. Зато, чак иако нема осталих услова за постојање конструкције продуженог кривичног дела, а више одговорних лица учествује у криминалним активностима, требало би да постоји основ за поштравање казне или барем укидање могућности њеног ублажавања јер је степен кривице самим тим већи, као и друштвена опасност дела.*

Члан 11 став 2 ЗОПЈКД и предвиђа могућност поштравања казне до двоструког износа прописаног у члану 14, али само под условом да су испуњени сви услови за заснивање конструкције продуженог кривичног дела. Интересантно је да је законодавац оставио једну недоумицу. Наиме, он није прописао да је повишење казне до двоструког износа ограничено општим максимумом новчане казне (петсто милиона динара). Дословно тумачење наводи нас на закључак да је у овом случају могуће изрећи и казну од милијарду динара. Истоветна одредба о поштравању казне прописана је и у црногорском КЗ. Lazarević et al. мисле да ова одредба садржи малу контрадикторност јер, са једне стране, представља привилегију за учиниоца, предвиђајући да се више кривичних дела извршених у стицају посматрају као једно, а са друге омогућава изрицање казне до двоструког износа предвиђеног чланом 14 црногорског ЗОПЈКД.<sup>519</sup>

Ако се ослонимо на логику српског законодавца показану у КЗ, општи максимум би морао бити поштован, тј. казна за продужено кривично дело би се могла повећати до двоструког износа казне прописане за то дело, али највише до износа општег максимума. Члан 61 став 7 КЗ предвиђа како казна за продужено кривично дело не сме прећи двоструку меру прописане казне нити двадесет година затвора. Такође, уколико пођемо од става о контрадикторности који износе Lazarević et al., мислимо да општи максимум ипак

---

<sup>518</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 77, 78.

<sup>519</sup> Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *op. cit.*, 35.

представља ограничење за изрицање казне, јер би у супротном ова контрадикторност постала врло изражена, с обзиром да учинилац чија се кривична дела оквалификована као продужено кривично дело, не би имао никакву погодност, те би овај институт промашио сопствену сврху.

Хрватски ЗОПОКД нема посебну одредбу којом регулише продужено кривично дело, већ само, у члану 2, садржи начелну одредбу којом упућује на сходну примену КЗ. Ако пођемо од чињенице да и српски и црногорски законодавац регулишу продужено кривично дело макар за нијансу другачије од кривичних законика, јер га прописују само у случају учешћа најмање два одговорна лица, можемо закључити како хрватско право познаје само продужено кривично дело одговорног лица, док облик предвиђен у српском и црногорском ЗОПЈКД не постоји.

Ипак, мислимо да се може сматрати, с обзиром на примењен модел изведене одговорности, да више кривичних дела одговорног лица која испуњавају услове за постојање продуженог дела, могу да се припишу правном лицу са истом квалификацијом, уколико су сва извршена у корист правног лица или уз повреду неке његове дужности, као што хрватски ЗОПОКД захтева. Словеначки законодавац прописује постојање тзв. колективног кривичног дела правног лица у члану 9. Услов за његово постојање је да уз исти основ одговорности извршено више истоврсних кривичних дела од стране више учинилаца у временској повезаности.<sup>520</sup>

## **5. Сходна примена одредаба КЗ и однос са другим законима**

### **5.1. Сходна примена КЗ**

Члан 34 ЗОПЈКД прописује сходну примену одредаба КЗ у тачно наведеним случајевима. Хрватски и словеначки законодавац, као што је већ поменуто, применили су

---

<sup>520</sup> У материји привредних преступа се, такође, примењује класична концепција продуженог привредног преступа. Правно схватање усвојено на саветовању судија привредних судова 1998. године потврђује да продужено кривично дело, иако није дефинисано у Закону о привредним преступима, већ представља правну конструкцију насталу у судској пракси и правној теорији, постоји у домену приврених преступа. По овом схватању, продужени привредни преступ постоји када правно лице и уњему одговорно лице са више радњи изврше више истих или истородних привредних преступа и то у одређеном временском следу (и у краћем временском периоду), уколико је при том повређен исти заштитни објекат. Видети: *Правно схватање усвојено на саветовању судија привредних судова на Златибору од 24 – 26 јуна 1998. године*. Наведено према: Д. Јовашевић, *ор. cit.*, 116. Видети и: *Правно схватање заузето на кроз одговоре на постављена питања Вишег привредног суда у Београду, Билтен судске праксе привредних судова, бр. 4/1999, Београд, 76, 77.*

другачији приступ, омогућавајући аналогну примену свих одредаба КЗ уколико оне нису у супротности са одредбама закона што регулише материју одговорности правних лица. Осим већ обрађених одредби, ЗОПЛКД упућује на аналогну примену следећих чланова КЗ: члан 14 (појам кривичног дела), члан 15 (извршење кривичног дела нечињењем), чл. 16 и 17 (време и место извршења кривичног дела), члан 18 (дело малог значаја), члан 20 (крајња нужда), чл. 34 до 37 (подстрекавање, помагање, границе одговорности саучесника, кажњавање подстрекача и помагача за покушај и лакше кривично дело), члан 55 (поврат), члан 91 (основ одузимања имовинске користи), члан 93 (заштита оштећеног), члан 112 (значење израза).

Интересантно је, рецимо, да ЗОПЛКД не упућује на примену одредаба о нужној одбрани, а говори о крајњој нужди и делу малог значаја. Ово стога што је мало вероватно да се дело намери остваривања користи за правно лице изврши у нужној одбрани, за разлику од крајње нужде и дела малог значаја. Уосталом, с обзиром да ЗОПЛКД прихвата дефиницију кривичног дела из КЗ, дело учињено у нужној одбрани, уколико до њега у одређеном стицају околности дође, неће бити кривично дело јер није противправно, тако да овај недостатак није од претераног значаја.

Интересантно је и законодавчево упућивање на одредбе КЗ о поврату. Поврат постоји када лице изврши кривично дело након издржане, застареле или опроштене казне или ослобођења од казне, по протеку рока за опозивање условне осуде или после изречене судске опомене. Члан 55 КЗ прописује да се поврат узима у обзир приликом одмеравања казне. Он није, као некада, основ за поштравање казне, али суд има овлашћење да га цени као отежавајућу околност, имајући при том у виду тежину раније учињеног кривичног дела, чињеницу да ли је раније дело исте врсте као и ново, да ли су оба дела учињена из истих побуда, околности под којима су учињена и протек времена од раније осуде.

Питање које се може поставити с обзиром на нашу правну прошлост је како третирати чињеницу да је правно лице раније било осуђивано за привредни преступ или прекршај. Законик изричито упућује на раније извршење кривичног дела те се ова чињеница не би могла сматрати повратом. Мислимо да је суд, водећи рачуна о месту и улози привредних преступа код нас могао, међу околности од значаја за одмеравање казне, унети и раније осуде правног лица за привредне преступе јер су оне до 2008. године биле једини (уз прекршаје) видљиви показатељ озбиљног противправног деловања правних лица.

### **5.1.1. Организовани криминал правних лица**

Упућивање на члан 112 КЗ дозвољава нам да закључимо како се правна лица могу сматрати одговорним и за дела организованог криминала што је од великог значаја с обзиром на чињеницу да је феномен организованог криминалитета правних лица неспорна криминолошка чињеница. По ставу 35 овог члана, додатом Новелом КЗ из 2009. године,<sup>521</sup> организована криминална група је група од три или више лица, која постоји одређено време и делује споразумно у циљу вршења једног или више кривичних дела за која је прописана казна од четири године или тежа казна, ради непосредног или посредног стицања финансијске или друге користи или ради остваривања и задржавања утицаја на привредне или друге важне токове. Ипак, Закон о изменама и допунама Кривичног законика,<sup>522</sup> променио је ову дефиницију и донео следећу: организована криминална група је група од три или више лица, која постоји одређено време и делује споразумно у циљу вршења једног или више кривичних дела за која је прописана казна затвора од четири године или тежа казна, ради непосредног или посредног стицања финансијске или друге користи.

Одредба члана 112 става 35 КЗ може се непосредно применити на материју одговорности правних лица. Законодавац употребљава формулацију „група од три или више лица“, што значи да се не ограничава само на једну врсту правног субјекта – физичка лица, већ обухвата и правна лица. Дакле, организована криминална група, по нашем тумачењу, може се састојати од три или више правних лица, а може бити и мешовита и садржати се од правних и физичких лица (нпр. два правна лица и један предузетник или друго физичко лице).<sup>523</sup> КЗ на више места предвиђа строжу казну за кривична дела извршена у оквиру организоване криминалне групе, што значи да се, ако пођемо од овог тумачења, и на правна лица за које се утврди да су део такве групе примењује тежа казна предвиђена КЗ-ом. Примери за строже кажњавање припадника организоване криминалне групе могу се наћи у многим кривичним делима, попут тешке крађе (члан 204 став 3 КЗ) или изнуде (члан 214 став 5 КЗ).

### **5.1.2. Кривична дела учињена путем штампе или других средстава јавног информисања**

---

<sup>521</sup> Закон о изменама и допунама Кривичног законика („Сл. гласник РС“ број 72/09)

<sup>522</sup> Закон о изменама и допунама Кривичног законика („Сл. гласник РС“ број 111/09).

<sup>523</sup> Интересантну анализу појма „други“ у посебном делу кривичног права, са циљем да укаже како се тај појам односи не само на физичко већ и правно лице видети код: L. Pajić, Dvojbe teorije i prakse u tumačenju pojma „drugi“ kao obilježja kaznenog djela – „drugi“ fizička i pravna ili samo fizička osoba, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 12, broj 2/2005, 441 - 455.

ЗОПЛКД не упућује на примену одредаба члана 38 КЗ којима су регулисани посебни случајеви кривичне одговорности. Према ставу 2 овог члана, извршиоцем кривичног дела учињеног путем новина, радија, телевизије или другог јавног гласила сматраће се одговорни уредник, односно лице које га је замењивало у време објављивања информације којом је учињено кривично дело ако је до завршетка главног претреса пред првостепеним судом аутор остао непознат или је информација објављена без његове сагласности или су постојале (у време објављивања информације) стварне или правне сметње за гоњење аутора, које и даље трају. Члан 39 КЗ одређује да уместо одговорног уредника могу одговарати издавач, штампар или произвођач (преношење одговорности са издавача на штампара или произвођача се назива каскадна одговорност), у зависности од врсте публикације у којој је информација објављена. У случају ове посебне врсте одговорности долази до колизије између потребе да се обезбеди кривичноправна заштита од ове врсте кривичних дела (учињених преко средстава информисања, тзв. штампарских деликата) и принципа индивидуалне субјективне одговорности.<sup>524</sup>

Чини нам се да би у случају кад је издавач публикације правно лице, што најчешће и јесте случај, уз одговорност уредника, штампара или произвођача могла да се успостави и одговорност правног лица у складу са чланом 6 ЗОПЛКД. Суштински, овде се ради о пропуштању законске обавезе правног лица, то јест одговорних лица у њему, да спрече извршење кривичног дела преко њихових издања. Али, сама чињеница пропуштања надзора није кривично дело, јер није довољан основ за субјективну одговорност.<sup>525</sup> *Међутим, одговорно лице пропуштањем надзора или контроле постаје извршилац кривичног дела, уколико су испуњени услови из чл. 38 и 39 КЗ. Тако, овде можемо имати случај предвиђен чланом 6 став 2 ЗОПЛКД, када пропуштање надзора или контроле одговорног лица (којим је остварено биће кривичног дела) омогући да друго физичко лице изврши кривично дело у корист правног лица.* Овде треба имати у виду и став 3 члана 38 КЗ, који јасно предвиђа да одговорни уредник неће одговарати ако је био у неотклоњивој заблуди у погледу неке од околности предвиђених ставом 2 тач. 1 до 3 истог члана. Дакле, ако је одговорни уредник (односно лице које га је замењивало у време објављивања информације, односно издавач итд.) могао и био дужан да зна за постојање неке од околности (поступао је са несвесним нехатом) предвиђених поменутих ставом, постојали би услови за примену члана 6 става 2 ЗОПЛКД.

---

<sup>524</sup> З. Стојановић (2009), *op. cit.*, 174, 175.

<sup>525</sup> *Ibid.*, 175. Стојановић објашњава како у неким земљама постоји посебно кривично дело занемаривања дужне пажње и контроле у процесу штампања, односно стварања других облика средстава јавног информисања.

Наравно, осим примене члана 6 става 2 ЗОПЛКД, могућа је и примена става 1 истог члана, уколико аутор не одговара јер је информација објављена без његове сагласности, већ је одобрење за пласирање информације којом је извршено кривично дело дало одговорно лице са намером да за правно лице стекне одређену корист. Исто бисмо могли закључити и за ситуације које се не регулишу овом одредбом КЗ, а у којима одговорно лице поступа у својству саизвршиоца, подстрекача или помагача аутора информације.

Најзад, мислимо да би се на овом месту могао направити искорак ка аутономној одговорности правних лица, тако што би се прописало да, када су испуњени услови за примену члана 6 става 2 ЗОПЛКД уместо уредника, издавача, штампара или произвођача, одговара само правно лице. Мислимо да је то чак и легитимније решење него оно по ком једно физичко лице одговара за дело другог физичког лица. Тако би се једно одступање од класичних кривичноправних доктрина о индивидуалној одговорности заменило другим, које нам се чини и логичнијим и легитимнијим. Према томе, у евентуалним будућим верзијама закона (ако се као основ одговорности постави пропуштање дужног надзора руководећих органа, а не као сад, непостојање надзора или контроле одговорног лица којим су остварени елементи бића кривичног дела) могло би се уредити да само правно лице одговара уколико аутор није познат, или је информација објављена без његове сагласности или постоје стварне или правне сметње за његово гоњење. Кривична одговорност уредника, издавача, штампара или произвођача не би постојала, већ би њихово поступање, у форми пропуштања дужног надзора, представљало основ за кажњавање правног лица. У сваком случају, о овим решењима се може размишљати једино *de lege ferenda*.

## **Одељак други: Кривичне санкције и нека питања кривичног поступка према правним лицима**

Проблем адекватности и учинковитости кривичних санкција према правним лицима једно је од темељених питања кривичног права у предметној материји. Сврха кривичних санкција према правним лицима не може бити иста као према физичким, а најчешћа кривична санкција за потоње – казна затвора, неостварива је у односу на правна лица. Систем санкција према правним лицима треба да се прилагоди њиховој природи и специфичним криминалополитичким потребама. Међународне конвенције о којима смо говорили на одговарајућем месту, углавном користе формулацију по којој санкције према правним лицима морају бити ефикасне, примерене и одвраћајуће. Српски законодавац је прописао

релативно разноврстан каталог кривичних санкција и дефинисао услове за њихово изрицање у члановима 12 – 34 ЗОПЛКД.

## **Глава I: Врсте и сврха кривичних санкција према правним лицима**

Члан 12 ЗОПЛКД прописује систем кривичних санкција према правним лицима. Према ставу 1 тач. 1 до 3, правном лицу се могу изрећи следеће санкције: 1. казна; 2. условна осуда; 3. мере безбедности. Члан 13 ЗОПЛКД одређује врсте казни. То су: новчана казна и престанак правног лица. Члан 23 ЗОПЛКД предвиђа врсте мера безбедности: забрана обављања одређених регистрованих послова или делатности, одузимање предмета, јавно објављивање пресуде. Услови за изрицање условне осуде предвиђени су чланом 20 ЗОПЛКД.

Каталог кривичних санкција у Србији можемо упоредити са оним прописаним у суседним земљама, о којима смо већ писали. Црногорски ЗОПЛКД садржи готово истоветан скуп санкција. Једина разлика је у оквиру члана 28, који предвиђа каталог мера безбедности, јер црногорски законодавац, осим мера које прописује и српски, познаје и меру безбедности сачињавања и спровођења програма делотворних, неопходних и разумних мера. Хрватски законодавац такође прописује постојање три основне врсте кривичних санкција: казне, сигурносне мере и условну осуду. У словеначком законодавству предвиђене су три врсте казни, по чему се разликује од хрватског, црногорског и српског, који познају две. Осим новчане и казне престанка правног лица, словеначки ЗОПОКД у члану 14 предвиђа казну одузимања имовине. Словеначки ЗОПОКД предвиђа и мере безбедности забране бављења привредном делатношћу, одузимање предмета и јавно објављивање пресуде. Интересантно је да словеначки предметни закон не познаје условну осуду према правним лицима.

Чини се да српски ЗОПЛКД не одступа значајно од закона суседних земаља по питању система кривичних санкција. Разлике по питању мера безбедности у односу на хрватски ствар су законодавне технике, јер и српски законодавац познаје мере престанка, односно губитка или забране стицања одређених права, али их регулише као правне последице осуде. Једине значајније разлике постоје у односу на црногорски Закон који предвиђа сасвим нову меру безбедности о којој би се, *de lege ferenda*, могло размишљати и у нашем праву, као и на словеначки који међу казне убраја и одузимање имовине. С обзиром на постојање Закона о одузимању имовине проистекле из кривичног дела, мислимо да се и у

српском законодавству може озбиљно разматрати питање примене ове мере, о чему ћемо више говорити касније.

Питање које се логично намеће након одређивања врсте кривичних санкција које се могу применити према правном лицу је питање њихове опште сврхе. Члан 34 ЗОПЛКД експлицитно помиње сврху кажњавања, упућујући на аналогну примену одредбе члана 42 КЗ. Наведеним чланом предвиђено је да је сврха кажњавања спречавање учиниоца да чини кривична дела и утицање на њега да убудуће не чини кривична дела, утицање на друге да не чине кривична дела и изражавање друштвене осуде за кривично дело, јачање морала и учвршћивање обавезе поштовања закона. Сврха кажњавања је везана за општу сврху кривичних санкција прописану чланом 4 став 2 КЗ. Општа сврха кривичних санкција је сузбијање дела којима се повређују или угрожавају вредности заштићене кривичним законодавством. Одредба члана 4 става 2 аутоматски се односи и на сврху кажњавања правних лица јер на њу упућује одредба члана 42 КЗ.

Општа сврха кривичних санкција у српском законодавству је сузбијање криминалитета, то јест заштита друштва од делатности којима се угрожавају његове темељне вредности. Осим опште сврхе, КЗ одређује и посебне сврхе појединих врста кривичних санкција, које се налазе у функционалној повезности јер се и општа сврха остварује преко непосредних циљева група кривичних санкција. Лазаревић закључује како наше законодавство, прописивањем опште и посебних сврха кривичних санкција, показује како се на кривичне санкције не гледа само као на средство ретрибуције већ (првенствено) као на неопходан инструмент за остваривање друштвено корисних циљева.<sup>526</sup>

И црногорски ЗОПЛКД упућује на аналогну примену одредби КЗ о сврси кажњавања. Stojanović и Shine истичу како црногорски законодавац не упућује на примену одредби о општој сврси кривичних санкција, али да се она неспорно односи и на правна лица. Аутори, анализирајући став црногорског законодавца по ком је сврха кажњавања иста за правна и физичка лица, указују на неколико важних момената. Прво, генерално – превентивно дејство казне није исто према физичким и правним лицима, јер потоњи као скуп физичких лица не могу на исти начин да перципирају претњу казном као препреку за вршење кривичног дела. Посебан проблем на плану генералне превенције представља и начело праведности кажњавања јер је оно тешко оствариво код правних лица с обзиром да казна редовно погађа и невина лица. Ефекти специјалне превенције, нарочито код мера безбедности, сматрају аутори, не доводе се у питање. Са мањим степеном сигурности, аутори верују и у специјално

---

<sup>526</sup> Љ. Лазаревић, *op. cit.*, 13. Видети и: З. Стојановић (2009), *op. cit.*, 38, 39.

– превентивни ефекат казни. Ретрибуција као један од елемената сврхе казне је такође остварив код правних лица. Казна по свом смислу, настављају аутори, подразумева наношење одређеног зла, без обзира како казну доживео субјект према ком се она примењује.<sup>527</sup>

Derenčinović, међутим, мисли да сврха санкција код физичких лица не може у довољној мери послужити када је реч о правним лицима. Он сматра да је сврха прописивања и изрицања кривичних санкција према правним лицима искључиво превенција и да ретрибуција код њих нема готово никакав значај. Он мисли да је деловање кривичних санкција према правним лицима по правилу реститутивно (кад год је то могуће) те да се прави пунитивни садржаји требају примењивати крајње рестриктивно. Такође, предност би ваљало дати санкцијама попут јавног објављивања пресуде. Аутор мисли и да се у изрицању кривичних санкција правним лицима не сме сувише одступати од начела праведности, те се у том смислу оне морају подесити тако да што мање погађају лица што са извршењем деликта немају директне везе.<sup>528</sup>

Нама се чини да сврха санкција према правним лицима може бити одређена аналогно сврси санкција према физичким лицима и да је српски законодавац поступио исправно. Мислимо, насупрот Derenčinovićу, како ретрибутивни карактер казне према правном лицу не долази у питање, јер објективно гледано, оно, преко својих органа и чланова, трпи одмазду за учињено кривично дело тако што јој се умањује имовина, али и пословни углед, репутација и место на тржишту, а посредно и могућности за даље вршење делатности и профитабилно пословање. Новчане казне, посебно уколико се изричу у високим износима, могу довести до тешких последица по правна лица мање економске снаге, а могу „уздрмати“ и стабилна и пословно успешна привредна друштва.<sup>529</sup>

---

<sup>527</sup> Уосталом, органи и чланови друштва казну свакако и перципирају као ретрибуцију, те се не може спорити ретрибутивни карактер кажњавања правних лица. Новачана казна може и остварити своју сврху уколико је прилагођена величини и економској снази предузећа, док казна престанка правног лица свакако може остварити своју сврху, посебно што је намењена искључиво организацијама које су делатност посветиле вршењу криминалне активности. Ипак, аутори износе скепсу у односу према условној осуди, јер се ради о санкцији која је дубоко инкорпорисана у систем субјективне и индивидуалне одговорности, док ван тог система, она битно мења свој карактер и домаћај. Међутим, сврха условне осуде може бити остварена ако се њени ефекти посредно, преко чланова и органа, пренесу и на правно лице. Успех ове санкције, констатују они, у великој мери зависи од начина спровођења заштитног надзора и испуњавања наметнутих обавеза. Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 82 – 84.

<sup>528</sup> D. Derenčinović, *op. cit.*, 60, 61.

<sup>529</sup> Овако резонују, у домену привредних преступа, и: М. Grubač, О. Perić, S. Pihler, 97, 98. Аутори наглашавају како се између сврхе казне према физичким и правним лицима не може ставити знак једнакости, али да је очигледно како се она може остварити и према потоњим, посебно имајући у виду да и сама чињеница изрицања осуде правном лицу, њен упис у казнену евиденцију и објављивање имају значајне негативне ефекте на целокупно пословање осуђеног предузећа.

Замерка да казне према правним лицима редовно представљају и одступање од начела персоналитета, јер погађају и невина физичка лица, може се ублажити констатацијом да новчана казна по правилу постиже истоветан негативни ефекат и када се изриче физичким лицима. Тешко да се неком може изрећи новчана казна а да њена примена, посредно или непосредно, не изазове негативне последице по друга лица. Исто се односи и на казну затвора у бројним случајевима. Одлазак физичког лица, храниоца породице, на одслужење затворске казне неминовно ће, у материјалном смислу, погодити све чланове његовог домаћинства и то врло директно. Grubač et al. констатују како начело персоналитета казне, самим тим, нема више стриктно значење ни у односу на физичка лица, па би, тим пре, он још мање могао да се одржи у домену санкција према правном лицу као специфичном скупу индивидуа. Аутори наводе и став Voulin-а, који истиче да иако казна погађа чланове колективитета, она то чини основано, јер они сачињавају јединство – правно лице.<sup>530</sup>

Примена мера безбедности свакако може да послужи остваривању специјалне превенције. Сврха мера безбедности је, према члану 78 КЗ, отклањање стања и услова који могу бити од утицаја да учинилац убудуће не врши кривична дела. Мере безбедности првенствено служе остваривању специјално – превентивних циљева (иако неке од њих имају и генерално – превентивни учинак). Разлог њиховог постојања је, између осталог, и што се као основ за примену казне не сме на прво место стављати опасност учиниоца, док је код мера безбедности управо то правило. Мере безбедности представљају реакцију на индивидуалну друштвену опасност одређеног учиниоца те се врста и трајање мере одређује на основу процене опасности учиниоца.<sup>531</sup> Имајући у виду све наведено, мислимо да су мере безбедности добар инструмент за смањење опасности од поновног укључивања одређеног правног лица, то јест његових представника, у криминалне делатности. На пример, изрицање мере забране обављања одређене регистроване делатности привредном друштву, најједноставнији је начин да оно буде спречено да убудуће врши привредна кривична дела у том пословном домену, а уз то представља добар механизам заштите осталих привредних субјеката. Уосталом, опасност од новчаног кажњавања одређеног предузећа може деловати као мања потенцијална претња него забрана вршења одређених делатности, јер су потоње основни начин стицања прихода предузећа те њихово невршење у дужем временском периоду може довести до економског краха привредног субјекта. Наравно, утицај забране обављања појединих делатности на укупан тржишни имиџ и пословну конкурентност

---

<sup>530</sup> *Ibid.*, 98.

<sup>531</sup> З. Стојановић (2009), *op. cit.*, 266, 267.

привредног субјекта је свакако велик, чак и уколико је правном лицу забрањено вршење неке од мање битних делатности из његовог пословног спектра. *Коначно, мислимо да мере безбедности код правних лица, из наведених разлога, могу остварити своју сврху код правних лица, чак и у већој мери него код физичких.*

Чини нам се, такође, да је примена условне осуде ефикасна у ситуацијама када изрицање новчане казне не би постигло ефекте, с обзиром на слабу финансијску ситуацију правног лица (наравно, уколико су испуњени сви законски услови за изрицање условне осуде). У таквим случајевима, условна осуда би могла представљати солидну замену за мере безбедности, посебно уколико се правном лицу одреде обавезе које ће утицати на промену пословне политике и појачавање надзора и контроле законитости рада одговорних лица. У том смислу, условна осуда и те како утиче на спречавање правног лица да убудуће врши кривична дела (специјална превенција).

## **Глава II: Казне**

### **1. Новчана казна**

Новчана казна је основна кривична санкција према правним лицима, која можда и понајвише одговара природи правних лица и врстама њиховог криминалног деловања. Нема законодавства које усваја одговорност правног лица за кривична дела које не прописује новчану казну. Може се слободно тврдити да ова казна представља темељ кривичне репресије и основне средство криминалне политике против криминалитета корпорација.<sup>532</sup> Члан 13 став 2 ЗОПЛКД прописује да се новчана казна и престанак правног лица могу изрећи само као главне казне. Уосталом, било би нелогично да било која од њих буде изречена као споредна казна уз другу, јер је казна престанка правног лица нека врста „смртне казне“ за правно лице, па се прописивањем новчане казне уз њу не постиже никакав ефекат. Довољна је и оправдана могућност изрицања мере безбедности одузимања предмета и одузимања имовинске користи уз престанак правног лица. Ово произлази и из системског тумачења, јер се правном лицу у стечају такође могу изрећи само ове мере, па не би имало смисла ни да се правном лицу ком је изречена казна престанка изриче новчана казна.

---

<sup>532</sup> И овде је интересантно посматрати упоредна искуства из суседне Хрватске. Од 208 осуђених правних лица у периоду од 2005. – 2009. године, на новчану казну од пет до десет хиљада куна је осуђено 112 правних лица; од десет хиљада и један до двадесет хиљада куна – 61; преко двадесет хиљада – 35 правних лица. Казна престанка правног лица није изречена ниједном. „Kaznena odgovornost pravnih osoba za kaznena djela 2005. – 2009.“, *op. cit.*, 53.

## 1.1. Висина новчане казне

Услови изрицања, висина новчане казне, као и начин њеног одмеравања регулисани су чл. 14 до 17 ЗОПЛКД. Члан 14 ЗОПЛКД прописује општи минимум и максимум новчане казне, као и посебне минимуме и максимуме у зависности од висине запрећене казне за одређено кривично дело. Став 3 тач. 1 до 6 прописује следеће распоне новчане казне:

- 1) од сто хиљада до милион динара за кривична дела за која је прописана казна затвора до једне године или новчана казна;
- 2) од милион до два милиона динара за кривична дела за која је прописана казна затвора до три године;
- 3) од два милиона до пет милиона динара за кривична дела за која је прописана казна затвора до пет година;
- 4) од пет милиона до десет милиона динара за кривична дела за која је прописана казна затвора до осам година;
- 5) од десет до двадесет милиона динара за кривична дела за која је прописана казна затвора до десет година;
- 6) најмање двадесет милиона динара за кривична дела за која је прописана казна затвора преко десет година.

Наведени износи везани су за у закону запрећену казну за дато кривично дело, а не за друге околности, попут црногорског ЗОПЛКД, који суду даје могућност избора између фиксних новчаних распона и износа учињене штете или остварене противправне имовинске користи. Мислимо да је српски законодавац и на овом месту намеравао да створи јасне и недвосмислене норме и суду максимално олакша њихову примену. Можда су законописци имали у виду да је и примена новчане казне у дневним износима, предвиђена у КЗ, у пракси веома ретка јер судови радије прибегавају алтернативи у виду казне у динарским износима. Уосталом, и овде је дошла до изражаја логика по којој новине треба уводити постепено и на што једноставнији начин.

Lazarević et al., коментаришући одредбе црногорског ЗОПЛКД, заузимају став да је законодавац прописао доста високе износе (који се не разликују битно од оних прописаних у нашем праву), који ће за многа правна лица бити неоствариви, као и да су основи и начин за утврђивање казне уопштено и непрецизно одређени, те да ће се у судској пракси јављати доста потешкоћа. Аутори примећују разлику у односу на кривично законодавство Црне Горе

и њено раније право привредних преступа, где су постојале само минимална и максимална мера новчане казне па је и слобода суда приликом њеног одмеравања била већа.<sup>533</sup>

Као што је писано на одговарајућем месту у раду, у француском законодавству је постављен сасвим другачији критеријум. Правном лицу се може изрећи до десет пута већа казне него физичком лицу, а уколико је реч о делу извршеном у поврату, казна може бити и до десет пута већа (члан 131 – 8 Code Pénal). Уколико бисмо применили ово правило на наше право, општи максимум казне за кривична дела која нису извршена у поврату био би мањи него што је предвиђено ЗОПЈКД. С обзиром да је наш законодавац издвојио материју одговорности правних лица у посебан закон, било је и логично да одреди распоне казне у његовим оквирима, за разлику од француског и других законодаваца који су се определили за уклапање ове материје у кривичне законике.<sup>534</sup>

Derenčinović истиче како новчана казна нема исте ефекте према правним и физичким лицима, јер код потоњих постоји претња суплеторним затвором. Уколико, пак, правно лице нема додатних средстава или имовине, а не може да плати казну, принудна наплата ће бити неуспешна а ефекти кажњавања поништени. Аутор зато сматра како је решење по ком се мере безбедности изричу само уз казну неоправдано, јер би у случају да правно лице нема средстава за плаћање новчане казне, имајући у виду да ће се друга предвиђена казна (престанак правног лица) примењивати само у изузетним ситуацијама, оно вероватно остало некажњено.<sup>535</sup>

Наш законодавац је, чини нам се, имао у виду могућност да правно лице није у стању исплатити износ новчане казне. Премда, као ни у хрватском ЗОПОКД не постоји могућност изрицања мера безбедности као самосталних санкција, ЗОПЈКД прописује наступање правних последица осуде које се састоје у престанку вршења одређене делатности или послова, губитку одређених дозвола, одобрења, концесија, субвенција или других облика

---

<sup>533</sup> Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *op. cit.*, 42 – 45.

<sup>534</sup> Словеначки ЗОПОКД прописује само општи минимум и максимум новчане казне, с тим да се новчана казна може везати и за висину проузроковане штете или стечене користи уколико је до њих дошло (члан 13 ст. 1 и 2). Bele, Deisinger et al. сматрају да ће други став члана 13 послужити као замена за казну у дневним износима, јер се њиме избегава везивање за фиксну новчану вредност и омогућава изрицање адекватне казне без обзира на евентуалне инфлаторне токове. I. Bele, M. Deisinger et al., *op. cit.*, 53.

<sup>535</sup> Derenčinović повезује одредбе о новчаној казни са процесном одредбом о дискреционом овлашћењу тужиоца за покретање кривичног поступка и закључује како ће се он вероватно одлучити да не покреће поступак уколико је јасно да је имовина правног лица незнатна или је оно под стечајем. Ово би се могло избећи једино прописивањем могућности да се мере безбедности изричу као самосталне санкције или да се (све или само поједине) уврсте у казне, као што је то учињено у француском праву. Најзад, висина забрањене новчане казне мора бити одређена са правом мером. Она не сме бити толика да угрози егзистенцију правног лица, па самим тим и запослених, као и осталих невиних чланова друштва, али исто тако не би требала бити предвидива или безначајне висине, јер би то могло довести до знатног слабљења криминалнополитичких ефеката. D. Derenčinović, *op. cit.*, 62 – 65.

подстицаја које се дају одлуком надлежног државног органа или органа јединица локалне самоуправе и забрани вршења одређене делатности или послова, забрани учешћа у поступку јавних набавки, поступку приватизације привредних субјеката или забрани стицања поменутих дозвола, одобрења, концесија, субвенција или других облика подстицаја.

*С обзиром на постојање правних последица осуде, које се предвиђају законом и ступају на снагу по сили закона када дође до осуде за одређено кривично дело, изрицање новчане казне правноснажном судском одлуком не губи смисао чак иако правно лице нема средстава за њено плаћање. Овде се види предност српског ЗОПЛКД у односу на решења хрватског ЗОПОКД који није предвидео самостално изрицање мера безбедности, али ни посебне правне последице осуде које би макар делимично покриле празнину на коју указује Derenčinović.*

Питање адекватности висине новчане казне остаће отворено све док судска пракса у Србији или суседним земљама не покаже њене предности и недостатке. Српски законодавац је поставио сличне мере новчане казне у односу на остале земље Западног Балкана. Ипак, водећи рачуна о инфлаторним токовима и монетарној нестабилности, може се поставити питање није ли било боље да је законодавац оставио алтернативу сличну оној предвиђеној за физичка лица – новчаној казни у дневним износима.

Вероватно је и овде законодавац узео у обзир скромна искуства са применом овог облика новчане казне према физичким лицима. Ипак, можда би, *de lege ferenda*, требало размислити барем о отварању начелне могућности одмеравања казне у зависности од економске снаге предузећа. Наравно, утврђивање висине прихода правног лица, као и његовог профита, посебно с обзиром на потенцијално замршене власничке односе и друге факторе (овде мислимо на регистрацију предузећа у *off-shore* земљама и чињеницу да су власници правних лица често инвестициони фондови чију је власничку структуру тешко утврдити, имајући у виду њихову транснационалност, као и проблем прикривања стварног профита кроз његов пласман) далеко је сложеније него код физичких лица, па је законодавац желео да избегне потенцијално усложњавање и поскупљивање кривичног поступка.

## **1.2. Одмеравање новчане казне**

Начин одмеравања новчане казне прописан је чланом 15 ЗОПЛКД. Суд правном лицу одмерава казну у законом прописаним границама, имајући у виду два фактора: сврху кажњавања и олакшавајуће и отежавајуће околности.

Законодавац у члану 15 ЗОПЛКД набраја следеће околности као релевантне приликом одмеравања казне: степен одговорности правног лица за учињено кривично дело, величину правног лица, положај и број одговорних лица у правном лицу која су учинила кривично дело, мере које је правно лице предузело у циљу спречавања и откривања кривичног дела и мере које је након учињеног кривичног дела предузело према одговорном лицу.<sup>536</sup>

Чини нам се да је законодавац у овом члану закорачио ка аутономној одговорности правног лица. Одредба члана показује како се правно лице може блаже казнити у оквиру прописаног распона уколико предузме одговарајуће мере везане за спречавање кривичног дела или његово откривање, као и дисциплинско кажњавање одговорног лица. Прво што се може приметити је да се одредба односи на правно лице као целину, употребом формулације „правно лице предузело..“.

Овом одредбом се прави извесна дистанца између одговорног лица, на чијем акту ЗОПЛКД заснива одговорност правног лица и самог правног лица које може ублажити сопствену одговорност због дела другог (одговорног лица). Друго, формулација члана 15 ЗОПЛКД подсећа на одредбе упоредних прописа попут швајцарског или финског КЗ, који дозвољавају заснивање одговорности правног лица по основу пропуштања дужне пажње над радом запослених, то јест непредузимања нужних и разумних мера за спречавање кривичног дела. Српски законодавац оваквом поступању даје значај само као олакшавајућој или отежавајућој околности, али тиме можда и припрема терен за увођење решења попут оних из упоредног права. Уосталом, утврдили смо да у истом смеру иду и решења из члана 6 става 2 и члана 7 става 2 ЗОПЛКД. Мислимо да су ови искораци оправдани и да је на судској пракси њихово даље уобличавање, како би се, у могућим будућим верзијама, дошло и до модела аутономне одговорности правног лица.

Интересантно је анализирати које би мере правно лице могло да предузме у циљу спречавања кривичног дела, као и какве би мере могле бити предузете према одговорном лицу. У том смислу, користан оријентир могле би бити и норме црногорског ЗОПЛКД. Појам делотворних, неопходних и разумних мера дефинисан је чланом 4 црногорског ЗОПЛКД.<sup>537</sup>

---

<sup>536</sup> ЗОПП предвиђа четири околности које се узимају у обзир приликом одмеравања казне: 1. тежина учињеног привредног преступа; 2. последице које су наступиле или могле наступити; 3. околности под којима је привредни преступ учињен; 4. економска снага правног лица. За разлику од КЗ, ЗОПП не помиње да суд приликом одмеравања казне узима у обзир и њену општу сврху, јер овај закон и не одређује експлицитно сврху казне за привредни преступ. М. Grubač, О. Perić, S. Pihler, *op. cit.*, 104; М. Цетинић (2002), *op. cit.*, 71.

<sup>537</sup> О одредби члана 4 тачке 3 црногорског ЗОПЛКД, тј. о томе шта све црногорски законодавац сматра делотворним, нужним и разумним мерама, видети: Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 48 – 59.

Интересантно је и питање које би мере према одговорном лицу могло да предузме правно, а да се то сматра олакшавајућом околношћу. Сматрамо да би се као олакшавајуће околности могле вредновати: пријављивање одговорног лица надлежним органима и предузимање мера, попут отказа радног односа због извршеног кривичног дела на раду или у вези са радом (члан 179 тачка 4 Закона о раду).<sup>538</sup> Такође, спровођење дисциплинског поступка према сваком одговорном лицу које није вршило дужан надзор чијим би вршењем могло бити спречено кривично дело свакако спада у ред олакшавајућих околности за правно лице.<sup>539</sup>

Остале околности од утицаја на казну су такође везане за правно лице као субјекта одговорности. Суд мора водити рачуна о величини предузећа, што је и логична последица принципа сразмерности и праведности кажњавања. Уосталом, висина казне, чији су распони довољно високи, не може бити истоветна за правна лица са скромним годишњим обртом капитала и „економске дивове“ националног или мултинационалног типа. Број одговорних лица која су учинила кривично дело, као што смо већ говорили у вези продуженог кривичног дела, сваако је важан показатељ типа корпоративне културе, те је важна и приликом одмеравања казне. Ми сматрамо да би она, чак, могла бити основ и за поштравање казне. Осим броја, Закон придаје значај и фактору положаја одговорних лица у структури друштва, што је потпуно исправно, јер није свеједно да ли је у кривичном делу учествовао припадник органа управљања, ревизор, менаџер, благајник или магационер.

Врло је интересантна формулација која говори о степену одговорности правног лица као околности од значаја за одмеравање казне. Уколико пођемо од усвојеног модела изведене одговорности, ову формулацију ћемо тумачити тако да се њоме мисли на степен одговорности одговорног лица. Али, ако интерпретацији приђемо на екстензивнији начин и узмемо у обзир формулацију читавог члана који се обраћа правном лицу као посебној целини и на индивидуалном ентитету, можемо констатовати како законодавац можда мисли на неку врсту доприноса кривичном делу одговорног лица од стране правног лица као целине. У том смислу, можемо рећи да се и овом формулацијом законодавац приближава моделу аутономне одговорности, јер допушта да се процењује колико је правно лице као целина одговорно што није предузело одговарајуће организацијске и друге мере, те је пропустило да врши ефикасан надзор над радом одговорних лица којима је поверило важна овлашћења. Ипак, коначно тумачење овог члана остаје на судској пракси.

---

<sup>538</sup> Закон о раду („Сл. гласник РС“, бр. 24/05, 61/05 и 54/09).

<sup>539</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 98.

### 1.3. Ублажавање новчане казне

Члан 16 ЗОПЛКД прописује границе ублажавања новчане казне према правним лицима. Став 1 овог члана одређује да ће се ублажавање применити када за то постоје законски основи. Члан 34 Закона прописује аналогну примену правила о ублажавању казне из члана 56 КЗ.<sup>540</sup> КЗ познаје законско и судско ублажавање казне, као и могућност неограниченог ублажавања казне када је присутан неки од законских основа за факултативно ослобађање од казне, а суд учиниоца не ослободи од казне. Судско ублажавање се може применити уколико постоје нарочито олакшавајуће околности (најмање две) и ако суд оцени да се у конкретном случају и ублаженом казном може постићи сврха кажњавања.

Законско ублажавање је могуће услед постојања основа из опшег или посебног дела Законика. У општем делу су предвиђени следећи факултативни основи за ублажавање казне: 1. прекорачење граница нужне одбране; 2. прекорачење граница крајње нужде; 3. изазивање опасности из нехата код крајње нужде; 4. компулзивна сила и претња; 5. битно смањена урачунљивост; 6. отклоњива правна заблуда; 7. покушај; 8. помагање; 9. одсуство личног својства код подстрекача или помагача.<sup>541</sup>

Ипак, новела КЗ из 2009. године, забранила је ублажавање казне код појединих кривичних дела или код повратника, без обзира на постојање основа из општег дела КЗ (члан 57 ст. 2 и 3). У посебном делу КЗ, могућност ублажавања казне је предвиђена у законским описима бројних кривичних дела. Коначно, суд може учиниоцу неограничено ублажити казну и уколико постоји основ за ослобађање од казне, а суд учиниоца не ослободи казне (члан 56 тачка 2).<sup>542</sup> Ова одредба је поновљена и у члану 16 ставу 2 ЗОПЛКД.

У основе за законско ублажавање казне спада и неограничено ублажавање казне, које је могуће када суд учиниоца не ослободи казне при постојању законом предвиђених основа, већ му, уместо тога, казну ублажи. У датој ситуацији, ублажавање се може вршити у читавом простору између између општег минимума и максимума, и не само по мери, већ и по

---

<sup>540</sup> У домену привредних преступа постоје три групе основа који могу довести до ублажавања казне. Прву групу чине основи предвиђени општим делом привреднопреступног права, другу основи предвиђени прописима којима се одређена понашања проглашавају привредним преступима, а трећу групу чине основи везани за овлашћење суда да ублажи казну када нађе да постоје нарочито олакшавајуће околности. М. Грубаћ, О. Perić, S. Pihler, *op. cit.*, 113, 114.

<sup>541</sup> З. Стојановић (2009), *op. cit.*, 216 – 219; Љ. Лазаревић, *op. cit.*, 199 – 202.

<sup>542</sup> З. Стојановић (2010), *op. cit.*, 277.

врсти.<sup>543</sup> Могућност ублажавања казне предвиђа и члан 23 ЗОПП. Судска пракса потврђује да суд може да ублажи прописом утврђену минималну новчану казну само уколико утврди постојање нарочито олакшавајућих околности предвиђених тим чланом.<sup>544</sup>

Што се тиче ЗОПЛКД, сматрамо да би одредбу о ублажавању казне (пре свега оне о судском ублажавању) требало тумачити тако да се она односи на околности наведене у члану 15 ЗОПЛКД, а не на олакшавајуће и отежавајуће околности предвиђене КЗ – ом. С обзиром да су одговорно и правно лице кумулативно одговорни за кривично дело, мислимо да би постојање околности предвиђених КЗ – ом суд требало да узме у обзир приликом одмеравања казне физичком лицу, а околности из ЗОПЛКД када одмерава казну правном лицу. Интересантно је да је и у материји привредних преступа (чл. 23 ст. 3 ЗОПП) предвиђен основ за ублажавање (и ослобађање од) казне који се односи само на правно, а не и на одговорно лице. Наиме, уколико је орган (или радник) правног лица открио и пријавио привредни преступ (кумулятивно се захтевају обе радње), суд може применити ублажавање или ослобођење од казне према правном лицу. Дакле, и у привреднопреступном праву постоје трагови аутономности кривичноправног статуса предузећа.<sup>545</sup>

Уосталом, ако је могуће да правно лице одговара чак и уколико је против одговорног лица обустављен поступак или одбијена оптужба, онда је сасвим логично да различите околности имају утицај на одмеравање казне правном и одговорном лицу. И ово је доказ да су одговорност одговорног и правног лица делом независне једна од друге. У овом смислу биће могуће да одговорном лицу буде ублажена казна, а правно буде кажњено у оквиру прописане казне, као и обрнуто.

Стојановић истиче да је неприхватљиво схватање изражено у делу наше судске праксе по ком је ублажавање могуће иако је присутна само једна изузетно олакшавајућа околност. Такође, принципијелно, постојање отежавајуће околности само по себи не искључује могућност ублажавања казне, али треба водити рачуна о каквој се околности ради, и, нарочито, о њеном односу са утврђеним олакшавајућим околностима и условом да се и са

---

<sup>543</sup> *Ibidem.*

<sup>544</sup> Пресуда Вишег привредног суда у Београду Пкж. 610/94, од 19. јануара 1995. године, Судска пракса, бр. 9/1995, Београд, 24, 25. Видети и: Пресуда Вишег привредног суда у Београду Пкж. 482/94 од 12. децембра 1994. године, Билтен судске праксе привредних судова, бр. 3/1994, Београд, 67.

<sup>545</sup> М. Grubač, О. Perić, S. Pihler, *op. cit.*, 112, 113. Некадашње критике аутора да ова одредба представља реликт самоуправног система и да у савременим привредним условима нема смисла, оповргнуте су текстом ЗОПЛКД. Управо обрнуто, ова одредба (уколико искључимо употребљен идеолошки, данас у предузећима непостојећи, термин „орган самоуправне радничке контроле) данас делује готово футуристички, имајући у виду садашњи развој института одговорности правног лица. О критикама, али и предностима овог решења: М. Цетинић (2002), *op. cit.*, 76.

ублаженом казном може постићи сврха кажњавања.<sup>546</sup> Ови закључци важе и за одмеравање казне правним лицима.

Границе ублажавања казне по ЗОПЈКД су следеће: ако је за кривично дело као најмања мера казне прописано милион динара, новчана казна се може ублажити до сто хиљада динара; ако је за кривично дело као најмања мера казне прописано два милиона динара, новчана казна се може ублажити до милион динара; ако је за кривично дело као најмања мера казне прописано пет милиона динара, новчана казна се може ублажити до два милиона и петсто хиљада динара; ако је за кривично дело као најмања мера казне прописано десет милиона новчана казна се може ублажити до пет милиона динара; ако је за кривично дело као најмања мера казне прописано двадесет милиона динара, новчана казна се може ублажити до десет милиона динара.

Законодавац не предвиђа ситуацију у којој је прописана најмања мера казне у износу од сто хиљада динара (општи минимум). Овде би се радило о кривичним делима за које је, уколико их учини физичко лице, прописана затворска казна до једне године или новчана казна. И у материји привредних преступа нема ублажавања казне без обзира на постојање неког од основа уколико за конкретан привредни преступ није прописан посебни минимум. У том случају, постојање основа за ублажавања казне може бити само разлог за приближавање казне општем минимуму. Дакле, казна се ублажава само у распону између посебног и општег минимума.<sup>547</sup> Ово решење је природно, с обзиром да не постоји кривична санкција која би представљала блажу алтернативу за правно лице од општег минимума новчане казне.

У литератури се истиче како суд, приликом одлучивања у којој ће мери ублажити казну, треба да има у виду и законски распон казне, то јест не само посебни минимум (што се и подразумева због природе института ублажавања казне) већ и посебни максимум. У том смислу, што је прописан виши посебан максимум мање је оправдано ићи ка доњој граници ублажавања казне предвиђеној законским правилима.<sup>548</sup>

#### **1.4. Одмеравање новчане казне за стицај кривичних дела**

Одмеравање новчане казне за кривична дела учињена у стицају врши се према правилима одређеним у члау 17 ЗОПЈКД. Стицај постоји када учинилац са једном или више радњи учини више кривичних дела за која му се истовремено суди. Уколико је више дела

---

<sup>546</sup> З. Стојановић (2009), *op. cit.*, 217, 218.

<sup>547</sup> М. Grubač, О. Perić, S. Pihler, *op.cit.*, 114.

<sup>548</sup> З. Стојановић (2009), *op. cit.*, 219.

учињено једном радњом говоримо о идеалном стицају, а ако су дела извршена са више радњи реч је о реалном стицају.<sup>549</sup> Став 1 овог члана прописује да у случају извршења више кривичних дела у стицају суд изриче јединствену казну у висини збира утврђених казни, с тим да она не сме прећи износ од петсто милиона динара. Став 2 садржи додатно правило по ком јединствена казна не сме прећи износ од десет милиона динара уколико је за свако кривично дело у стицају прописана појединачна казна до три године затвора. Смисао овог ограничења је да се избегне изрицање неоправдано строгих казни код лакших кривичних дела.<sup>550</sup> Правила из члана 17 ЗОПЛКД у складу су са начинима одмеравања казне за дела у стицају предвиђеним одредбама КЗ.

Члан 60 став 2 тач. 1 до 6 КЗ предвиђа примену принципа асперације, који подразумева да се извршиоцу кривичних дела у стицају изриче јединствена казна, с тим да њен износ не сме достићи збир појединачних казни, нити прећи законски максимум од двадесет година затвора. Уз принцип асперације, користи се и правило апсорпције, у случају да је једна од утврђених појединачних казни затвор у трајању од тридесет до четрдесет година и принцип кумулације који се односи на изрицање новчане казне и предвиђа како суд изриче јединствену казну у висини збира појединачних казни, с тим да она не сме прећи законски максимум (18 милиона динара када је реч о казни у дневним износима и милион, односно десет милиона динара уколико се ради о новчаној казни у одређеним износима). Тачка 2 прописује да јединствена казна не може бити већа од десет година затвора ако су за сва кривична дела у стицају прописане казне затвора до три године.<sup>551</sup> ЗОПЛКД усваја, дакле, принцип кумулације новчане казне, уводећи као додатно правило ограничење висине јединствене казне у случају да сва кривична дела за која се правном лицу суди представљају лакша дела (запрећена казна до три године). Ипак, интересантно је да ограничење из члана 17 става 2 ЗОПЛКД није у потпуности на трагу решења из члана 60 тачка 2 КЗ. Наиме, ако је пандан казни затвора од десет година за физичка лица износ од десет до двадесет милиона динара новчане казне за правна лица, законодавац је могао да предвиди износ од двадесет милиона као горњу границу за стицај кривичних дела са запрећеном казном до три године затвора. Међутим, и црногорски законодавац поступа као и наш. За разлику од њих, хрватски законодавац не предвиђа ограничење везано за тежину учињених дела, већ прописује два

---

<sup>549</sup> Љ. Лазаревић, *op. cit.*, 209 – 211.

<sup>550</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 117.

<sup>551</sup> Љ. Лазаревић, *op. cit.*, 216 - 220; З. Стојановић (2009), *op. cit.*, 231 – 235.

општа лимита: казна не сме прећи укупан збир појединачних казни нити највећу меру казне прописану законом.<sup>552</sup>

На овом месту поставља се важно питање на које указују Stojanović и Shine. Наиме, нејасно је да ли законодавац одредбом члана 17 ЗОПЛКД обухвата само ситуацију у којој једно одговорно лице учини више кривичних дела у корист правног лица за која се правном лицу истовремено суди или се односи и на случај када више одговорних лица учини више кривичних дела у корист правног лица? Stojanović и Shine закључују да одредбу треба тумачити шире, тако да она обухвата и другу ситуацију. Ово становиште подржава и формулација института продуженог кривичног дела. У случају прихватања супротног тумачења, против правног лица би се водило онолико различитих поступака, колико има одговорних лица која су извршила кривично дело под условима из члана 6 ЗОПЛКД. Ако бисмо, међутим, на ову ситуацију применили правила о одмеравању казне за дела учињена у стицају, правном лицу би била изречена јединствена казна уз поштовање ограничења прописаних чланом 17 ЗОПЛКД. Ово решење је исправније.<sup>553</sup>

Црногорски ЗОПЛКД усваја идентичан систем одмеравања новчане казне, који Stojanović и Shine називају ограниченом кумулацијом. Они указују и да црногорски законодавац није предвидео ситуацију у којој је правном лицу за нека кривична дела прописана казна престанка, а за друга новчана казна, али сматрају да ту ситуацију треба решити аналогно решењу из КЗ (мада ЗОПЛКД не упућује на примену одговарајућег члана КЗ) по ком се тада примењује принцип апсорпције, тј. правном лицу се изриче само казна престанка правног лица.<sup>554</sup>

Ни српски ЗОПЛКД не упућује на члан 60 КЗ, али сматрамо да примена принципа апсорпције у наведеном случају произлази из одредбе члана 13 става 2 ЗОПЛКД, по ком се новчана казна и престанак правног лица могу изрећи само као главне казне. С обзиром да се ниједна од њих не може изрећи уз другу као споредна казна, јасно је да би у случају утврђивања казне престанка правног лица за одређена дела она апсорбовала новчану казну као лакшу кривичну санкцију. И поред тога што нема изричите одредбе, треба узети да је уз јединствену новчану казну могуће изрећи и другу кривичну санкцију (меру безбедности), уколико је она претходно утврђена за неко од дела учињених у стицају.<sup>555</sup>

---

<sup>552</sup> Z. Đurđević (2005), *op. cit.*, 74.

<sup>553</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 116.

<sup>554</sup> *Ibid.*, 116, 117.

<sup>555</sup> Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *op. cit.*, 57.

Ипак, хрватски ЗОПОКД поступа на другачији начин. Члан 12 став 3 изричито предвиђа како се уз казну укидања правног лица може изрећи и новчана казна. Хрватски законодавац дозвољава изрицање новчане казне као споредне, док је казна укидања правног лица увек главна казна.

## 2. Престанак правног лица

Казна престанка правног лица може се изрећи уколико је делатност правног лица у целини или знатној мери била у функцији вршења кривичних дела. Делатност привредног друштва се одређује његовим конститутивним актима и може се обављати уколико правно лице поседује законом прописане услове за обављање делатности, у зависности од њене врсте и природе. Савремена законодавства прате принцип слободе обављања делатности, по ком је дозвољена свака делатност, осим оних које су изричито законом забрањене или су супротне добрим пословним обичајима друштва. Одређене делатности, ипак, могу се обављати само уз добијену дозволу или одобрење надлежног државног органа и по правилу захтевају одређену правну форму (делатности финансијских услуга, осигурања, промета хартија од вредности, производње наоружања итд).<sup>556</sup>

Члан 18 став 2 ЗОПЈКД предвиђа како се ова казна извршава путем поступка ликвидације, стечаја или престанка правног лица на други начи. Став 3 истог члана прописује како правно лице и формално престаје да постоји брисањем из одговарајућег регистра. Према томе, правно лице не престаје да постоји изрицањем ове кривичне санкције, већ се након доношења правноснажне пресуде спроводи одговарајући поступак гашења правног лица. Регистар који је релевантан за настанак и „смрт“ правних лица у Србији се води при Агенцији за привредне регистре.

Коментаришући сличну одредбу црногорског ЗОПЈКД, Lazarević et al. истичу како законодавац захтева кумулативно испуњење два услова за изрицање казне престанка правног лица.<sup>557</sup> Први услов је извршење кривичног дела од стране одговорног лица, у оквиру овлашћења или послова и са захтеваном намером стицања користи за колективитет. Други услов је да је делатност правног лица претежним делом била у функцији вршења кривичног дела. Аутори сматрају како други услов треба интерпретирати тако да се он мора налазити у

---

<sup>556</sup> М. С. Васиљевић, *op. cit.*, 95.

<sup>557</sup> Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *op. cit.*, 57 – 59.

каузалној вези са првим, тј. да се извршење кривичног дела и пословање правног лица налазе у узрочној вези. Lazarević et al. мисле како је овом одредбом проширен основ одговорности, јер за изрицање казне није довољно извршење кривичног дела одговорног лица, већ се тражи да суд утврди како је пословање правног лица у већој мери било у функцији извршења кривичног дела.

Овде се, суштински, ради о доприносу правног лица извршењу кривичног дела, јер учинилац користи делатност правног лица за његово извршење и то уз сагласност или чак на иницијативу правног лица. Узрочна веза између делатности правног лица и кривичног дела постоји када суд установи како се деликт не би ни извршио да се правно лице није бавило таквом делатношћу. У том случају, сматрају аутори, делатност правног лица је непосредни и главни узрок вршења кривичног дела. Делатност правног лица је узрок деликта у знатној мери када она није била једина околност у узрочном односу, али је имала знатног утицаја на почињење кривичног дела.

Ипак, ово становиште се може критиковати јер изједначава појам пословања правног лица са његовом делатношћу. Пословање правног лица, пак, везано је за његову правну и пословну способност. Међутим, изједначавање ових појмова непотребно ограничава примену ове санкције. Наиме, пословна способност правног лица је везана за његову правну способност, те правно лице може стицати, преносити, мењати и гасити само она права која може имати у границама своје правне способности. Уколико правно лице нема општу, већ специјалну правну способност, оно може имати само она права и обавезе који су нужни за остваривање циља и обављање делатности. Ако прихватимо становиште које ставља знак једнакости између пословне способности, тј. пословања и делатности правног лица, из тога произлази закључак да правно лице не може бити кажњено за дело које је извршено ван делокруга права и обавеза који му припадају у складу са његовом специјалном правном способношћу. Аутор констатује да против овог тумачења говори и одредба члана 24 ЗОПЛКД која уређује меру забране обављања одређених регистрованих делатности или послова. Зато, појам делатности треба посматрати као шири у односу на пословање. Овај појам обухвата како пословање правног лица, тако и активности изван делокруга његових права и обавеза којима су вршена кривична дела. Сматрамо да су ови закључци исправни. Примену ове казне би требало допустити у свим ситуацијама у којима правно лице користи

своју делатност као средство за вршење кривичних дела, тј. као параван за криминалну делатност.<sup>558</sup>

Stojanović и Shine примећују како црногорски ЗОПЛКД прописује строжа правила за правна лица учиниоце кривичних дела, јер је по одредби члана 22 довољно да суд установи како је делатност правног лица била у функцији извршења једног кривичног дела, док се у упоредном праву обично захтева извршење више кривичних дела као услов за изрицање најтеже санкције. Аутори мисле да ће се у пракси ова казна примењивати у случајевима извршења више лакших кривичних дела или једног тежег, док би њено изрицање у ситуацијама извршења једног лакшег кривичног дела било неоправдано.<sup>559</sup>

Ова казна се може изрећи и уколико је правно лице извршило само једно кривично дело, под условом да суд закључи како је оно било у функцији вршења кривичних дела, с тим да ће се у пракси ова казна вероватно углавном примењивати када суд утврди да је правно лице извршило више кривичних дела. Тумачење одговарајуће одредбе ЗОПЛКД може се ослонити на интерпретацију члана 112 става 22 КЗ која дефинише групу удружену зарад вршења кривичних дела. У принципу, не може се узети да постоји ова врста удруживања ако је група створена само зарад извршења једног кривичног дела.<sup>560</sup> Слично чини и хрватски ЗОПОКД, који прецизира да се ова казна може изрећи ако је правно лице основано ради чињења кривичних дела или је своје деловање искористило за вршење кривичних дела (члан 12). Derenčinović наглашава како коришћење делатности за вршење кривичних дела подразумева да је пословање правног лица било само параван за криминалну делатност. Он констатује да је циљ ове санкције елиминација правних лица чије поступање у знатној мери угрожава сигурност људи и имовине, привредно пословање и сличне вредности.<sup>561</sup> Ова казна је намењена злочиначким удружењима или групама, које, у складу са хрватским КЗ, чине најмање три лица чији су се чланови повезали зарад вршења кривичних дела, при чему врста и тежина кривичних дела због којих је група основана нису релевантни за изрицање ове казне.<sup>562</sup>

Потребно је, дакле, водити рачуна о томе да ова казна представља *ultima ratio* јер се њоме ограничава једно од основних људских права – право на слободу удруживања и предузетништво. Ову казну треба примењивати само када друга сакција или мера не би

---

<sup>558</sup> Г. П. Илић (2010/1), *op. cit.*, 204. О правном субјективитету привредних друштава видети: М. С. Васиљевић, *op. cit.*, 76 – 79. О општој и специјалној правној способности видети: О. Станковић, В. Водинелић, *op. cit.*, 95, 96.

<sup>559</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 118.

<sup>560</sup> Г. П. Илић (2010/1), *op. cit.*, 204, 205.

<sup>561</sup> D. Derenčinović, *op. cit.*, 67.

<sup>562</sup> Z. Đurđević (2005), *op. cit.*, 75.

представљале довољну заштиту основних друштвених вредности. У литератури налазимо објашњење да су неке мултинационалне компаније (Enron, General Electric, Bechtel) учествовале у кривичним делима која су представљала тешка кршења људских права, па опет није долазила у обзир примена ове казне према њима, највише због тешких економских последица које би она оставила по остале заинтересоване актере (акционаре, запослене, привреде земаља у којима оне врше делатност). Зато, није оправдано применити ову казну чак ни у случају да је предузеће извршило једно или више најтежих кривичних дела, уколико је њена делатност само мањим делом била посвећена вршењу кривичних дела.

Казна престанка правног лица треба да буде „резервисана“ само за „параван“ предузећа, иза којих се крију злочиначке организације, то јест удружења за вршење кривичних дела. Уколико делатност није била у целини везана за вршење кривичних дела, али је она само у малом делу била законита, и то више ради бољег прикривања кривичних дела, можемо говорити о испуњености алтернативног услова – вршења криминалне делатности у претежном делу. Сви остали случајеви морали би остати изван домашаја казне престанка правног лица. У складу са овим тумачењем, мора се утврдити узрочна веза између делатности правног лица и вршења кривичних дела.<sup>563</sup>

*Ипак, и поред тога што сматрамо да је примену ове казне потребно везати за случајеве злочиначких организација или група које делују под „параваном“ правног лица, мислимо да се не треба везивати за кривично дело из члана 346 КЗ (удруживање ради вршења кривичних дела) или појам групе из члана 112 став 22 КЗ, јер би у том случају искључили могућност примене ове казне на правна лица сачињена од једног члана који користи правну форму организације зарад вршења кривичних дела. На пример, то би могао бити случај са једночланим друштвом са ограниченом одговорношћу, састављеном од једног физичког лица које обавља функцију скупштине и директора, а нема запослених лица, већ се сам користи овом правном формом за вршење превара.*

Коначно, интересантно је решење хрватског ЗОПОКД, који изричито забрањује изрицање ове мере политичким странкама и јединицама регионалне и локалне самоуправе. Ипак, с обзиром на строге услове за изрицање ове казне, тешко је замисливо њено изрицање политичкој странци, осим у случају странке која би била формирана само зарад вршења противуставне или сличне делатности, а заклањала се иза паравана политичког покрета. Теорија сматра исправним потез законодавца којим се избегава мешање кривичног права у

---

<sup>563</sup> *Ibid.*, 76. Овако и: Г. П. Илић (2010/1), *op. cit.*, 204. Аутор сматра како је могућност изрицања ове казне када је делатност правног лица у знатној мери, а не у потпуности, била усмерена на вршење кривичних дела, представља фактичко питање које ће се решавати у зависности од околности конкретног случаја.

питања политичког поретка. Уосталом, о забрани деловања политичке странке због подривања уставног поретка одлучује уставни суд, иако је карактер тог деловања свакако такав да се њиме врши и кривично дело.

Стога, сасвим је довољно да се због извршеног кривичног дела редовним судовима препусти изрицање новчане казне и других кривичних санкција, као и казни према одговорним лицима, док се одлука о престанку странке препушта искључиво уставном суду.<sup>564</sup> *Мислимо да би се ово резоновање могло применити и на наше право. Сматрамо да законодавац не би погрешно да је искључио примену казне престанка правног лица на политичке странке, па и синдикате. Чини нам се да би примена других кривичних санкција према овим категоријама правних лица била сасвим довољан кривичноправни инструмент.*

Коначно, интересантно је да хрватско право прописује незастаривост казне престанка правног лица. Члан 33 став 1 тачка 2 нашег ЗОПЈКД прописује да се она не може извршити уколико је од осуде на њу прошло осам година. Аргумент за незастаревање ове казне је чињеница да је она намењена за злочиначе организације или групе, чије деловање, окренуто ка вршењу кривичних дела, не може временом постати легално и легитимно.<sup>565</sup>

### **3. Ослобођење од казне**

Члан 19 ЗОПЈКД предвиђа услове за примену института ослобођења од казне. Правно лице се може ослободити од казне уколико открије и пријави кривично дело пре него што је сазнало за покретање кривичног поступка или ако добровољно и без одлагања отклони настале штетне последице или изврши повраћај противправно стечене имовинске користи. Ова два услова су постављена алтернативно, што значи да је довољно испуњење било ког од њих како би се могло применити ослобођење од казне.

Услови за примену института ослобођења од казне предвиђени одредбама КЗ примењују се на одговорно лице. КЗ прописује факултативне основе за ослобођење од казне у општем и посебном делу. Општим делом предвиђени су следећи основи: 1. прекорачење нужне одбране услед јаке раздражености или препасти изазване нападом (члан 19 став 3 КЗ); 2. прекорачење крајње нужде под нарочито олакшавајућим околностима (члан 20 став 3 КЗ); 3. добровољни одустанак (члан 32 став 1 КЗ); 4. добровољно спречавање последице од стране саучесника (члан 32 став 3 КЗ); 5. неподобан покушај (члан 31 КЗ). Осим наведених, Законик

---

<sup>564</sup> Z. Đurđević (2005), *op. cit.*, 76.

<sup>565</sup> Г. П. Илић (2010/1), *op. cit.*, 205; D. Derenčinović, *op. cit.*, 73; Z. Đurđević (2005), *op. cit.*, 82.

прописује још три специфична основа за ослобођење казне у члану 58 став 2. Први случај се односи на дело извршено из нехата уколико његове последице тако тешко погађају учиниоца да изрицање казне не би одговарало сврси кажњавања. Члан 59 КЗ предвиђа још два основа за ослобођење од казне – поравнање учиниоца и оштећеног и стварно кајање.<sup>566</sup>

На овом месту се поставља важно питање. Наиме, реч је о дилеми да ли се правном лицу могу приписати основи за ослобођење казне који постоје код одговорног лица у складу са одредбама КЗ. Уколико претпоставимо да законодавац постепено иде ка увођењу аутономног облика одговорности, онда ову формулацију можемо тумачити тако да су основи за ослобођење казне код правног и одговорног лица потпуно раздвојени и да постојање основа из КЗ нема утицаја на ослобођење од казне правног, већ само одговорног лица.

Ако пођемо од другачијег становишта, за које упориште налазимо у формулацији члана 7 става 1 ЗОПЈКД, који јасно везује границе одговорности правног лица за одговорност одговорног лица, закључујемо да се и првом могу урачунати основи који постоје код потоњег. Ипак, у прилог првом тумачењу може ићи чињеница да је законодавац прописао исте основе за ублажавања казне, а различите околности за одмеравање казне и ослобођење од исте. *Међутим, за сада не можемо тврдити да се законодавац определио за дато тумачење, јер је одговорност правног лица заснована на кривици одговорног лица, па све околности које имају утицаја на одговорност потоњег, делују и на утврђивање одговорности првог. Зато, мислимо да се основи за ослобођење од казне прописани за одговорно лице могу приписати и правном лицу уколико за то постоје оправдани разлози.*

Хрватски ЗОПЈКД не помиње посебне основе за ослобођење од казне правног лица, већ упућује на одговарајуће одредбе КЗ, тако да се присуство основа за ослобођење од казне код одговорног лица оправдано може „пренети“ и на правно лице. Ђурђевић даје интересантну анализу основа за ослобођење казне, утврђујући како један од њих – ослобођење због учињеног нехатног кривичног дела чије последице тешко погађају самог учиниоца, не може бити узет у обзир код доношења одлуке о кажњавању правног лица, јер је овај основ, по својој природи, строго личне природе и може се везати само за физичко лице. Исто се односи и на један од основа за ослобођење од казне предвиђен посебним делом хрватског КЗ, који прописује обавезно ослобађање од казне припадника злочиначке групе или организације који отрије групу пре него што у њеном саставу изврши кривично дело. Тада, основ за ослобађање постоји само код одговорног лица, док се основ одговорности правног лица налази код другог лица које има статус одговорног, што је могуће захваљујући

---

<sup>566</sup> З. Стојановић (2009), *op. cit.*, 220 – 223; Љ. Лазаревић, *op. cit.*, 203 – 208.

широким критеријумима за одређивање круга одговорних лица. У овом случају, управо сведочење одговорног лица представљало би једну од кључних чињеница на којима се заснива осуда правног лица.<sup>567</sup>

Ако прихватимо тумачење по ком и у српском праву важи правило по ком се основи за ослобођење од казне одговорног лица могу „урачунати“ и правном лицу (*што је више у складу са текстом ЗОПЛКД*), мислимо да треба прихватити тумачење по ком у наведеним случају не би било основа за ослобођење од казне правног лица. Овде би се, пак, изрекла осуђујућа пресуда правном и одговорном лицу, али би се потоњи ослободио од казне, а први био кажњен. Кад приступимо анализи осталих основа за ослобођење од казне, долазимо до следећих закључака. Постојање неког од пет основа предвиђених у општем делу може бити основ за ослобађање од казне правног лица,<sup>568</sup> док је пандан институту стварног кајања из члана 58 став 3 КЗ, предвиђен посебном одредбом ЗОПЛКД (чланом 19 ЗОПЛКД), па је могуће да овај основ постоји код одговорног а не и правног лица или *vice versa* (нпр. ако одговорно лице накнади штету или врати имовинску корист пре него је сазнало за покретање кривичног поступка, али то учини из сопствене имовине, док правно лице, одлуком органа задржава стечену корист и не учествује у отклањању штете; у обрнутом примеру, правно лице се „ограђује“ од учиниоца – одговорног лица и накнади штету или врати корист, док одговорно лице не чини кораке који су основ за ослобађање од казне).

Чини нам се да је посебно занимљива могућност ослобађања од казне на основу поравнања учиниоца и оштећеног и да би ову могућност требало подстицати. Овај основ може бити примењен на правно лице уколико одговорно лице закључи поравнање са оштећеним у име и за рачун правног лица. Уколико то не би био случај, то јест, ако би одговорно лице склопило споразум и извршило обавезе из њега у своје лично име, а органи правног лица не пристану на поравнање са оштећеним, те оно не учествује у њему, неће бити основа за ослобађање од казне правног лица. Ипак, реалније је да се у овој ситуацији примени одредба ЗКП (члан 236 ЗКП) о одлагању кривичног гоњења, јер она даје далеко бољу солуцију за правно лице, с обзиром да у случају испуњења обавеза које јавни тужилац постави правном лицу, неће ни доћи до покретања кривичног поступка. Наравно, ово долази

---

<sup>567</sup> Z. Đurđević (2005), *op. cit.*, 73.

<sup>568</sup> Занимљиве су, у овом смислу, одлуке судова у домену привредних преступа. У једној одлуци Вишег привредног суда утврђује се да се „окривљено одговорно и правно лице морају ослободити од оптужбе ако се утврди да су привредни преступ за који су оптужени учинили у крајњој нужди“. *Пресуда Вишег привредног суда у Београду Пкж. 710/92 од 3. маја 1993. године*. О радњи привредног преступа учињеној прекорачењем граница крајње нужде видети: *Пресуда Вишег привредног суда у Београду Пкж. 61/99 од 1. септембра 1999. године*. Одлуке наведене према: Д. Јовашевић, *op. cit.*, 107, 108.

у обзир само ако су испуњени услови које члан 236 ЗКП прописује за примену института одлагања кривичног гоњења.

Коначно, можемо закључити да се основи за ослобођење од казне у одређеним случајевима могу односити на правно и одговорно лице, док се у другим ситуацијама они односе само на једно или друго. Стога, можемо рећи да се у овом решењу виде барем извесни трагови „корачања“ законодавца ка аутономној одговорности правног лица, које се, у датим ситуацијама, сопственим потезима (то јест потезима других одговорних лица) може „оградити“ од одговорног лица и стећи могућност ослобођења од казне и поред непостојања основа код учиниоца.

Могућност ослобађања од казне предвиђена чланом 19 ЗОПЛКД је криминалнополитички оправдана. Ако пођемо од идеје да кривично дело одговорног лица учињено са намером остваривања користи за правно лице, може бити основ одговорности предузећа, логично је да акт другог лица из истог колективитета, учињен у име предузећа и уз коришћење његових материјалних средстава или других ресурса, може довести до ослобађања од казне правног лица. Уосталом, ако правно лице добровољно и без одлагања накнади штету и врати стечену противправну имовинску корист, нестаје и основни *ratio* кажњавања колективитета.

На овом месту се јавља и једно важно практично питање. Које својство у правном лицу мора да има лице чије понашање може бити од утицаја на ослобађање од казне? Пре свега, ово може бити неко из круга лица чији акти могу засновати одговорност правног лица. Јер, уколико дело открије и пријави друго запослено лице из предузећа, које нема својство одговорног лица, не можемо говорити како је „правно лице открило и пријавило кривично дело“, с обзиром да оно (запослено лице) нема законска нити фактичка овлашћења за поступање у име колективитета. Ово се односи и на накнаду штете, повраћај противправне користи и отклањање последица кривичног дела. Ипак, могуће је приписати постојање основа за ослобођење казне правном лицу и уколико поменуте радње предузме лице без својства одговорног, уколико одговорно лице прихвати понашање запосленог и ангажује корпоративне ресурсе у сврхе отклањања последица, накнаде штете, повраћаја користи или откривања и пријављивања дела.

Занимљиво је анализирати значење законодавчевог захтева да се откривање и пријављивање кривичног дела десе пре него што се сазнало за покретање кривичног поступка. Како у пракси установити да је испуњен овај субјективни услов, везан не за стварни тренутак покретања кривичног поступка, већ сазнање о истом у оквиру правног лица? У односу на које од одговорних лица треба посматрати испуњење овог услова? Шта

ако су нека одговорна лица знала за покретање кривичног поступка, а друга, која су и пријавила кривично дело, нису? Мислимо да би судови требало да тумаче ову одредбу тако да се остварење субјективног услова цени у односу на одговорно лице које је открило и пријавило кривично дело, јер би другачије тумачење стварало велике потешкоће у практичном утврђивању ове субјективне категорије.

Интересантно је, такође, да законодавац у овој одредби захтева да правно лице добровољно накнади штету или врати противправну имовинску корист. Добровољност као субјективна категорија се може ценити само у односу на одговорно лице или лица која су ове радње учинила у име правног лица. Ипак, и овде стоји констатација о тешкоћама утврђивања добровољности у оквиру колективитета.

Коначно, питање је зашто законодавац апострофира само повраћај имовинске користи, када кривично дело за које правно лице одговара може бити извршено и уз намеру остваривања дуге врсте користи? Сматрамо да би било исправно проширити домен ове одредбе и на случајеве у којима правно лице накнадном активношћу својих одговорних лица нулификује ефекте неимовинске користи коју је стекло извршењем кривичног дела. На пример, ако је извршено кривично дело којим је нарушен пословни углед тржишног конкурента (изношењем неистинити информација о његовом пословању), правно лице би преко својих органа могло да објави медијски демант нетачне информације, упути јавно извињење и тсл. Нема разлога да ова врста „враћања користи“ не буде постављена као основ за ослобађање од казне правног лица. Чини нам се да се ширим тумачењем одредбе члана 19 став 1 тачка 2 ЗОПЛКД може доћи до ове интерпретације, јер законодавац помиње отклањање штетних последица као алтернативан услов за примену института ослобођења од казне, а „брисање“ ефеката стечене неимовинске користи, мислимо, може се подвести под отклањање штетних последица.

## **4. Условна осуда**

### **4.1. Услови за изрицање условне осуде и њена сврха**

Условна осуда је једина адмонитивна санкција предвиђена у ЗОПЛКД, јер овај акт не познаје судску опомену. Условном осудом суд правном лицу утврђује новчану казну до пет милиона динара и истовремено одређује да се она неће извршити ако осуђено правно лице за време које одреди суд, а које не може бити краће од једне ни дуже од три године (време проверавања) не буде одговорно за кривично дело по одредби члана 6

ЗОПЛКД. Приликом доношења одлуке о изрицању условне осуде, по одредби става 3 члана 20 ЗОПЛКД, суд посебно узима у обзир степен одговорности правног лица за учињено кривично дело, мере које је правно лице предузело ради откривања или спречавања кривичног дела и мере које је након извршења кривичног дела предузело према правном лицу.<sup>569</sup>

И ове одредбе јасно указују на намеру законодавца да подстакне правно лице на предузимање мера којима ће се на извештан начин „дистанцирати“ од одговорног лица које је извршило деликт и показати спремност да промени сопствену пословну политику и појача надзор над активностима свих руководилаца и запослених. Судска пракса ће морати да изгради јасне критеријуме на основу којих ће се утврђивати да ли су мере које је правно лице предузело према одговорном довољан основ за примену института услове осуде. Свакако да би сарадња са судом у виду пружања помоћи у процесу обезбеђивања и прикупљања доказа била значајан фактор. Вођење дисциплинског поступка, примена дисциплинских санкција, као и свих законом и интерном регулативом предвиђених механизма за санкционисање противправног понашања одговорног лица спадају у круг потеза правног лица који би морали имати утицаја на примену института услове осуде.

Веома је занимљиво и питање шта се може сматрати доприносом правног лица кривичном делу, у смислу (не)предузимања мера за спречавање и откривање кривичног дела као једног од елемената који се цени приликом одлучивања о условној осуди. Овде се српски законодавац, мислимо, приближио неким од анализираних упоредних решења, попут холандског или аустралијског. Ово тврдимо имајући у виду да се допринос правног лица може ценити првенствено на основу његове пословне политике и организације.

Сматрамо, стога, како се може тврдити да правно лице није предузело потребне мере за спречавање и откривање кривичног дела: ако је у оквиру правног лица и раније долазило до вршења противправних дела за корист колективитета, при чему је изостајала адекватна реакција одговорних лица, те је извршилац конкретног кривичног дела могао тиме бити „охрабрен“; ако је организација пословања у предузећу неадекватна и неефикасна, пре свега у смислу надзора над законитошћу рада запослених; уколико органи предузећа толеришу незаконите акте запослених који доносе извештан профит колективитету, тј. ако влада корпоративна атмосфера која је благонаклона ка вршењу кривичних дела итд.

---

<sup>569</sup> Услове за изрицање условне осуде за привредни преступ предвиђа и члан 27 ЗОПП. О овоме видети: *Пресуда Вишег привредног суда у Београду Пкж. 639/94 од 20. јануара 1995. године*. Наведено према: Д. Јовашевић, *ор. cit.*, 214. Видети и: *Пресуда Вишег трговинског суда Пкж. 135/09 од 7. маја 2009. године*.

Насупрот томе, постојали би елементи за примену условне осуде ако се докаже да правно лице води пословну политику усмерену ка поштовању прописа; да је у ранијим ситуацијама реаговало у смеру пријављивања и интерног санкционисања незаконитог понашања запослених; да се у предузећу спроводи редован и релативно ефикасан надзор над радом запослених итд. Места за примену условне осуде би било и ако се покаже како је предузеће предузело разумне мере за откривање кривичног дела (које је и поред тога изостало пре покретања кривичног поступка).

На основу ових оријентационих критеријума, мислимо, могао би се процењивати и степен одговорности правног лица. Пословна политика и корпоративна атмосфера су основни показатељи степена одговорности колективитета као целине у извршењу кривичног дела. Чињеница да законодавац и овде, као и код института ослобођења од казне, апострофира правно лице као одвојеног субјекта у односу на лице на чијем кривичном делу је заснована кажњивост предузећа упућује нас на закључак да пут ка успостављању система аутономне одговорности колективитета и није тако далек са позиција ЗОПЛКД.

Derenčinović истиче како је условна осуда у хрватско (као и у српско, црногорско и остала права земаља западног Балкана) право уведена по угледу на упоредна права – англосаксонска, француско и словеначко.<sup>570</sup> У упоредном праву, наставља он, она је потпуно прилагођена правним лицима и спроводи се у форми судског надзора. Српско законодавство, попут хрватског и црногорског, време проверавања одређује у краћем трајању у односу на оно прописано КЗ - ом за физичка лица.

Време проверавања, како тумаче Stojanović и Shine, може се, осим на пуне године, изрицати и на пуне месеце. Ова интерпретација, мислимо, важи и за одредбе нашег ЗОПЛКД. Stojanović и Shine констатују како је условну осуду оправдано изрећи када су испуњена два услова: 1. да се њоме може остварити утицај на правно лице како убудуће не би вршило кривична дела и 2. да је извршено лакше кривично дело, како *in abstracto*, тако и *in concreto*.<sup>571</sup>

---

<sup>570</sup> По одредбама француског Code Penal (члан 131-36) суд, приликом доношења одлуке о изрицању условне осуде одређује судског надзорника и додељује му конкретна овлашћења у вези вршења надзора над правним лицем. Надзорник је дужан да најмање једном у шест месеци поднесе извештај суду о спроведеном надзору и постигнутим резултатима. У зависности од садржине извештаја, суд може укинути надзор или изрећи казну правном лицу. У англосаксонским правима, пак, изрицање условне осуде обавезно прати и издавање обавезних судских налога за извршавање одређених обавеза. Обавезе се могу састојати у накнади штете, спровођење интерне истраге са циљем кажњавања одговорних лица и реформисање унутрашње организације правног лица. Циљ реформи је стварање адекватне организације пословања која би спречила будуће вршење кривичних дела. Словеначки ЗОПОКД такође предвиђа институт условне осуде, с тим да време проверавања, за разлику од хрватског и српског, одређује у времену од пет година. D. Derenčinović, *op. cit.*, 69, 70.

<sup>571</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 125, 126.

Питање које се намеће приликом анализе одредаба о условној осуди је зашто законодавац није упутио на сходну примену одредаба КЗ који ограничавају услове за изрицање условне осуде. Тако, по члану 66 ставу 2 КЗ, условна осуда се не може изрећи за кривична дела за која је могуће изрећи казну затвора од десет година или тежу казну. Затим, по ставу 3 истог члана условна осуда се не може изрећи ако је протекло више од пет година од правноснажности одлуке којом је учиниоцу изречена казна затвора за умишљајно кривично дело.<sup>572</sup> Ако став 3 и није погодан за примену у материји правних лица, мислимо да се исто не може рећи за став 2. Чини нам се, ипак, да с обзиром на непостојање експлицитне одредбе законодавца, овде нема основа за примену датог ограничења услова за изрицање условне осуде.

Премда не упућује на наведене одредбе КЗ, ЗОПЛКД одређује да се аналогно примењују норме Законика које одређују сврху условне осуде. Члан 64 став 2 КЗ дефинише сврху условне осуде на следећи начин: „сврха условне осуде...је да се према учиниоцу лакшег кривичног дела не примени казна када се може очекивати да ће упозорење уз претњу казном...довољно утицати на учиниоца да више не врши кривична дела“. елементи који одређују сврху условне осуде су: избегавање примене казне и утицај на учиниоца да убудуће не врши кривична дела (с обзиром да она делује скоро искључиво на плану специјалне превенције, од ње треба очекивати позитиван утицај на учиниоца у смислу уздржавања од будућег вршења кривичних дела). Суштина условне осуде је у томе да она представља упозорење уз претњу казном. Претња казном обезбеђује овој мери упозорења ефикасност. Циљ условне осуде је да се избегне примена казне када се сврха кривичних санкција може постићи и самом претњом казне, те се она изриче само када се ради о учиниоцу код кога се може очекивати да под утицајем њеног изрицања неће убудуће вршити кривична дела.<sup>573</sup> Мислимо да законодавац није погрешно што није прописао другачију сврху условне осуде од ове, јер нема препрека да се она испуни и у односу на правна лица.

#### **4.2. Условна осуда са заштитним надзором**

Заштитни надзор уз условну осуду прописан је и у нашем законодавству. Он подразумева стављање правног лица под надзор за одређено време у току времена проверавања. Заштитни надзор може обухватити једну или више обавеза које законодавац

---

<sup>572</sup> Љ. Лазаревић, *op. cit.*, 233.

<sup>573</sup> З. Стојановић (2009), *op. cit.*, 248, 249.

наводи у члану 22 ставу 1 тачки 1 – 5 ЗОПЈКД. Те обавезе су: организовање контроле у циљу спречавања даљег вршења кривичних дела; уздржавање од пословних активности, ако то може бити подстицај или прилика за поновно вршење кривичних дела; отклањање или ублажавање штете причињене кривичним делом; обављање рада у јавном интересу; достављање периодичних извештаја о пословању органу надлежном за извршење заштитног надзора.

Чини се да су законом предвиђене обавезе, углавном, у складу са упоредним правом и криминалнополитичким потребама. Међутим, Игњатовић оправдано упућује замерке у вези две обавезе – уздржавање од пословне активности и обављање рада у јавном интересу. Аутор констатује да првопоменута обавеза представља модификован облик обавезе из чл. 73 ст. 5 КЗ, намењене физичким лицима. Прва примедба односи се на употребу неодређених појмова – „прилика“ и „подстицај“, који се могу арбитрерно интерпретирати када је осуђени правно лице. Затим, још важније, проблем је како одредити које то пословне активности могу бити прилика и подстицај за вршење кривичног дела јер, објективно гледано, свака делатност, укључујући и прикупљање средстава за хуманитарне фондове, то може да постане. Дакле, отворено је питање како, тј. на основу ког критеријума, одредити које су пословне активности ризичне у смислу стварања прилике за вршење кривичног дела. Уколико се ова одредба схвати дословно, једино би свако уздржавање од привредне делатности представљало довољну превенцију од потенцијалне криминалне активности правног лица, што би у пракси довело до гашења привредног субјекта. ово, опет, свакако није интенција законодавца.

Обављање рада у јавном интересу као обавеза у оквиру заштитног надзора, наставља Игњатовић, такође је под знаком питања. Намера законодавца је, појашњава он, да запослени у правном лицу раде одређен број сати без накнаде, у корист друштва (уколико се, у складу са КЗ, ради о послу који не вређа људско достојанство). Овде се одмах намећу бројна питања: који запослени, колико њих, у ком року и које врсте послова треба да обавља? Затим, како прилагодити ову меру личним својствима запосленог који врши рад без накнаде? Игњатовић се пита да ли ће судска пракса проценити да ова обавеза уопште има смисла и да је вреди изрицати. Он закључује да је било боље прописати као околност која се узима у обзир приликом изрицања условне осуде „понашање правног лица након извршеног кривичног дела“ при чему би се као олакшавајућа околност гледала чињеница да је правно

лице, нпр. инвестирало средства у изградњу дечијег вртића, поправку школске зграде или реконструкцију водоводне мреже.<sup>574</sup>

Ми сматрамо да, што се уздржавања од пословне активности тиче, решење може бити у томе што ће судска пракса водити рачуна да се оно може односити само на активности идентичне оним у којима је учињено кривично дело, или оне са њима блиско повезане, док би се остали послови и активности могли несметано обављати. Ипак, у одређеним случајевима, можда и врло бројним, ово раздвајање активности ће бити тешко изводљиво. Што се тиче замерки везаних за рад у јавном интересу, мислимо да се оне могу превазићи прецизирањем обавеза у јавном интересу које организација може да изврши. Тако, од правног лица се може захтевати да уложи финансијска средства у хуманитарне сврхе, изврши одређене бесплатне услуге и радове у локалној или широј заједници, итд.

Ово прецизирање би се могло извршити у евентуалним будућим верзијама закона, али се до њега може доћи и у судској пракси. *Ипак, остаје питање начина извршења ових обавеза, посебно ако се има у виду да не би било оправдано наметање обавезе рада без накнаде запосленима у правном лицу, поготово што они не морају ни на који начин бити повезани са претходно извршеним кривичним делом. дакле, остаје отворено питање накнаде за рад запосленом физичком лицу које га врши у име правног лица. Решење би, по нама, било у томе што би се правно лице обавезало да накнади запосленом вредност учињеног рада, тако да се трошак извршења обавезе покаже искључиво на имовини осуђеног правног лица.*

Такође, можда би се, *de lege ferenda*, а слично црногорском законодавцу, од правног лица могло захтевати сачињавање и спровођење програма делотворних, неопходних и разумних мера (члан 27 црногорског ЗОПЈКД), чија би успешна реализација доводила до укидања заштитног надзора. Такође, мислимо како је могућност изрицања обавезе рада у јавном интересу веома добра замисао законодавца. С обзиром да су последице криминалног деловања колективитета такве да често погађају шире друштвене интересе и општа добра (нпр. кривична дела против животне средине), обављање рада у јавном интересу може бити добар начин да предузме компензује штету коју је нанело јавним добрима.

Уосталом, ова обавеза има и ресоцијализујући карактер, јер се њоме делатност правног лица усмерава ка заштити и унапређењу важних социјалних вредности. Реститутивни карактер санкција према правном лицу овде такође долази до изражаја јер је код неких кривичних дела правних лица (опет превасходно мислимо на еколошки

---

<sup>574</sup> Ђ. Игњатовић (2010/1), *Право извршења кривичних санкција*, четврто измењено и допуњено издање, Правни факултет Универзитета у Београду, Едиција Crimen, Београд, 2010, 110.

криминалитет, али и на кривична дела против опште сигурности људи и имовине и кривична дела против здравља људи) готово немогуће одредити укупне размере социјалне штете нанете кривичним делом, или утврдити њену новчану противвредност.

Мислимо да је наметање ове обавезе врло упутно и да би се, у евентуалним будућим верзијама закона, могла унети и одредба којом се примена ове мере чини обавезном у законом одређеним случајевима или се она, попут решења из КЗ за физичка лица, ставља у ред казни које се могу изрећи правном лицу. Остале обавезе предвиђене заштитним надзором такође су добро смишљене и оствљају разноврстан избор суду уколико се одлучи за њихову примену.

Тако, обавеза састављања периодичних извештаја и њиховог достављања надлежном органу може допринети контроли пословања и изградњи ефикаснијих механизма интерне контроле и система надзора над радом запослених. И ова мера би *de lege ferenda* морала да буде законски детаљније регулисана. Наиме, било би добро јасније и прецизније одредити надлежности органа који би спроводио ову меру и дефинисати његова овлашћења у смислу давања оцене о напретку у имплементацији мера којима се смањује могућност поновног вршења кривичних дела, као и могућности да осуђеном правном лицу даје предлоге за унапређење постојећег стања и кориговање предузетих мера. Исто се односи и на обавезу организовања контрола у циљу спречавања даљег вршења кривичних дела. Контролни органи морали би да буду снабдевени овлашћењима која ће им омогућити ефикасан надзор над правним лицем, али и обавезама и одговорношћу у случају несавесног вршења контроле. Ове мере потенцијално могу да остваре снажне специјално-превентивне ефекте, али је њихова реализација зависна од организационих решења која ће бити примењена у процесу њихове имплементације.

### **4.3. Опозивање условне осуде**

Члан 21 ЗОПЛКД прописује услове под којима долази до опозивања условне осуде. Први случај опозивања везује се за извршење једног или више кривичних дела за која правном лицу буде изречена новчана казна од пет милиона динара или у већем износу. Ово решење прати концепт КЗ-а, изражен у члану 67. Овде се ради о тзв. обавезном опозивању условне осуде.<sup>575</sup>

---

<sup>575</sup> О опозивању условне осуде у КЗ видети: Љ. Лазаревић, *op. cit.*, 234 – 241.

Члан 21 став 2 ЗОПЈКД регулише други случај опозивања условне осуде. Реч је о факултативном опозивању, до ког може доћи уколико правно лице изврши једно или више кривичних дела за која му је изречена казна до пет милиона динара. Приликом одлучивања о опозивању, суд мора узети у обзир све околности које се односе на учињена кривична дела, а посебно њихову сродност и значај. Суд је везан забраном изрицања условне осуде, ако правном лицу за дела утврђена у условној осуди и нова кривична дела треба изрећи јединствену казну чији је износ пет или више милиона динара.

Када опозове условну осуду суд изриче јединствену казну за раније учињено и ново кривично дело, узимајући казну из опозване условне осуде као већ утврђену (став 3). Ако не опозове условну осуду, суд за ново кривично дело изриче условну осуду или казну (став 4). По одредби става 5, уколико суд нађе да и за ново кривично дело треба изрећи условну осуду утврдиће јединствену казну за раније учињено и ново кривично дело и одредиће ново време проверавања у законом прописаним границама (једна до три године, рачунајући од дана правноснажности нове пресуде). Ако правно лице у току новог времена проверавања изврши ново кривично дело, суд ће опозвати условну осуду и изрећи јединствену казну и за раније учињена и нова кривична дела, узимајући казну из условне осуде као утврђену.

Законодавац упућује и на сходну примену члана 76 КЗ, који прописује како суд поступа у случају неиспуњења неке од обавеза изречених уз заштитни надзор. Суд може опоменути осуђено правно лице, одредити да му се ранија обавеза замени другом или му продужити трајање заштитног надзора. Суд може и опозвати условну осуду због неиспуњења предвиђених заштитним надзором.

Члан 34 ЗОПЈКД предвиђа сходну примену члана 68 КЗ, који предвиђа опозивање условне осуде због раније учињеног кривичног дела. Ова одредба је логичан наставак одредбе из члана 67 КЗ, па је јасно зашто законодавац упућује на њену примену. До опозивања условне осуде у овом случају долази уколико суд после њеног изрицања утврди да је осуђени раније извршио кривично дело, а да је дело такве природе да не би било основа за изрицање условне осуде да се у време доношења пресуде знало за његово постојање. При одлучивању о опозивању условног отпуста, ако се ради о ранијем делу за које је могуће изрећи условну осуду, суд ће имати у виду све околности које се односе на учињена дела и учиниоца, као и јединствену казну коју би одредио како за раније учињено дело тако и за оно за које је већ утврдио казну. Ако не опозове условну осуду, суд за раније дело може изрећи

казну, а ако постоје услови, може одредити и нову условну осуду, са новим временом проверавања и утврђеном казном.<sup>576</sup>

### Глава III: Мере безбедности

ЗОПЛКД предвиђа три врсте мера безбедности: забрану обављања одређених регистрованих делатности или послова; одузимање предмета и јавно објављивање пресуде (члан 23). Члан 23 став 2 ЗОПЛКД дозвољава могућност изрицања више мера безбедности када постоје законом прописани услови. Према одредби става 3 истог члана мере безбедности одузимање предмета и јавно објављивање пресуде се могу изрећи уз условну осуду. Логичким тумачењем долазимо до закључка да се забрана обављања одређених делатности или послова може изрећи само уз казну. Интересантно је да Закон не одређује сврху мера безбедности нити упућује на аналогну примену одредаба КЗ. Слично је поступио и црногорски законодавац.

Stojanović и Shine сматрају да је сврха мера безбедности код правних лица иста као и код физичких – отклањање одређених опасних стања која могу довести до поновног вршења кривичних дела.<sup>577</sup> С обзиром да сврха мера безбедности није експлицитно одређена, мислимо да се применом логичког и системског тумачења може констатовати исто и за наше право. Сврха мера безбедности је, према томе, отклањање стања или услова који могу бити од утицаја да учинилац убудуће не врши кривична дела (члан 78 КЗ).

Суштина мера безбедности и према правним лицима је специјална превенција и чини се да су оне погодан метод за остваривање њених циљева. Ни ЗОПП не одређује сврху заштитних мера, које су пандан мерама безбедности из ЗОПЛКД. Grubač et al. наглашавају како је, за разлику од казне, сврха заштитне мере у првом реду постизање специјално – превентивних ефеката код одговорног и правног лица. Ове мере су заштитног карактера и окренуте су будућности. Ипак, разлика између казни и заштитних мера (или мера безбедности у ЗОПЛКД) није толико изнијансирана. Ово посебно стоји ако се има у виду да потоње, посматране као целина, погађају важна добра правног лица - углед и имовину, а у значајној мери ограничавају и извесна права.<sup>578</sup>

---

<sup>576</sup> З. Стојановић (2009), *op. cit.*, 254.

<sup>577</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 140.

<sup>578</sup> M. Grubač, O. Perić, S. Pihler, *op. cit.*, 115, 116.

## 1. **Забрана обављања одређених регистрованих делатности или послова**

Члан 24 ЗОПЛКД прописује услове за изрицање мере безбедности забране обављања одређених регистрованих делатности или послова. Одредба овог члана предвиђа изрицање ове мере у случају да су послови или делатности чије обављање суд забрањује повезане са извршеним кривичним делом. Мера забране, према одредби става 2 истог члана, може трајати од једне до три године, рачунајући од дана правноснажности пресуде. Садржински, ова мера може да се оствари кроз: забрану производње одређених производа; забрану промета одређених роба и услуга; забрану вршења других привредних послова.<sup>579</sup>

Derenčinović наводи пример примене ове мере безбедности. Уколико је правно лице осуђено због извршења кривичног дела стављања у промет штетних животних намирница, суд може дотичном правном лицу забранити да на период од три године производи одређене животне намирнице. Ова мера може имати и негативније последице него новчана казна, јер може значити губитак тржишне позиције и дугорочне губитке за привредно друштво. Аутор наглашава да хрватски законодавац дозвољава суду да правном лицу забрани вршење било какве делатности, а не само привредне, за разлику од словеначког ЗОПОКД.<sup>580</sup>

Stojanović и Shine постављају питање шта се дешава у случају да правно лице обавља само једну делатност, у вези са којом је извршено кривично дело. Аутори мисле како се правном лицу тада може забранити да производи одређене производе, али не и производња у целини, или му забранити да врши одређене услуге у промету роба и услуга, али не и све итд. У сваком случају, суд у пресуди мора тачно да одреди на шта се забрана односи.<sup>581</sup> Уосталом, циљ мере није да потпуна забрана привредне делатности, већ само делимична. У супротном, она би онемогућила опстанак правног лица и довела до његове ликвидације, што свакако није интенција законодавца.<sup>582</sup>

Lazarević et al. истичу како црногорски ЗОПЛКД прописује да се ова мера може изрећи само ако би даље бављење истом делатношћу представљало опасност по живот или

---

<sup>579</sup> *Ibid.*, 119.

<sup>580</sup> D. Derenčinović, *op. cit.*, 76, 77.

<sup>581</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 147, 148.

<sup>582</sup> M. Grubač, O. Perić, S. Pihler, *op. cit.*, 120. О овоме видети и одлуку Вишег трговинског суда у којој се јасно утврђује да се „Заштитна мера забране обављања делатности мора конкретизовати и прецизирати на забрану производње одређених производа или вршења одређених послова који су у непосредној вези са предметом учињеног привредног преступа и не може се односити на забрану обављања више различитих делатности којима се бави окривљено правно лице.“ *Пресуда Вишег трговинског суда Пкж. 202/05 од 6. октобра 2005. године.*

здравље људи или би било штетно за привредно или финансијско пословање других правних лица или за привреду или је правно лице у последње две године кажњено због истог или сличног кривичног дела. Аутори критикују израз „слично дело“ сматрајући га претерано непрецизним за кривичну материју и предлажу да се он тумачи као „истоврсно дело“.<sup>583</sup> Интересантно је да црногорски законодавац предвиђа другачији минимум и максимум трајања ове мере у односу на српског и хрватског – од шест месеци до пет година.

Као и црногорски, и хрватски законодавац прописује строже услове за изрицање мере забране обављања послова или делатности него српски. Према члану 16 ставу 2 хрватског ЗОПОКД мера се може изрећи ако би даље обављање одређених делатности или послова било опасно за живот, здравље или безбедност људи или имовине, или за привреду или ако је правно лице већ било кажњавано за исто кривично дело. Сличну одредбу садржи и члан 20 став 2 словеначког ЗОПОКД. И словеначки законодавац, попут црногорског, одређује трајање ове мере у времену од шест месеци до пет година.

Мислимо да српски законодавац није погрешно поступајући на другачији начин у односу на суседна законодавства. Суд ће свакако у пракси најчешће примењивати ову казну уколико постоји опасност по живот или здравље људи, друга правна лица или привреду. Уосталом, суд је ограничен сврхом мера безбедности прописане КЗ, уколико се задржимо на нашем тумачењу по ком је и ЗОПЛКД прећутно усваја, тако да се она може применити само у ситуацијама у којима постоји извесна опасност или стање које треба отклонити како не би дошло до поновног извршења кривичног дела. Не прецизирајући ситуације у којима се мера може изрећи, законодавац је створио шири оквир за њену примену у складу са прописаном сврхом.

## 2. Одузимање предмета

Ову меру суд може изрећи у односу на предмете који су били употребљени или намењени за извршење кривичног дела (*instrumenta sceleris*), као и у случају да су настали његовим остварењем (*producta sceleris*). Члан 24 став 1 ЗОПЛКД предвиђа како се предмети, уколико је задовољен поменут услов, одузимају ако су у својини правног лица. По одредби става 2 истог члана предмети се могу одузети и ако нису својина правног лица уколико то

---

<sup>583</sup> Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *op. cit.*, 81, 82.

захтевају интереси опште безбедности или разлози морала, али се тиме не дира у право трећих лица на накнаду штете. Став 3 предвиђа да се законом могу одредити случајеви обавезног одузимања предмета.

Одузимање предмета је једина мера безбедности стварног карактера у нашем кривичном законодавству, док су све остале личне природе. Ова кривична санкција је већ дуго присутна у кривичноправном систему као споредна казна, па и поред тога што је претворена у меру безбедности она и даље има и природу казне. Формулације одредаба члана 24 ЗОПЛКД и члана 87 КЗ указују да постоје две групе предмета чије се одузимање може изрећи учиниоцу: предмети који су били употребљени или намењени за извршење кривичног дела и предмети који су настали извршењем дела. У прву групу предмета спадају којима је извршена радња кривичног дела или су употребљени (или били намењени) у току извршења радње.

Предмети који се користе за вршење припремних радњи или након извршења кривичног дела се не могу одузети применом ове мере безбедности. Судска пракса је прецизирала да се под домашајем одредбе о одузимању предмета налазе предмети помоћу којих је дошло до извршења кривичног дела, а по својој природи могу да служе за извршење кривичног дела или су намењени том циљу.<sup>584</sup>

Другу групу предмета чије се одузимање може изрећи у складу са законим чине они који су резултат предузете радње извршења кривичног дела. Ова мера није намењена одузимању користи стечене делом, па се не може применити у односу на предмете које је учинилац прибавио извршењем дела, иако ово, шире схватање прихвата део наше судске праксе. Дакле, применом ове мере безбедности одузимају се само предмети који су настали самим извршењем кривичног дела.<sup>585</sup>

Примена мере одузимања предмета је могућа уколико је правном лицу изречена казна или условна осуда, као и у случају да је учинилац оглашен кривим али је ослобођен од казне. Изрицање ове мере је начелно факултативног карактера и суд је може изрећи ако процени да је то потребно зарад остварења циља заштите друштва од криминалитета. Став 3 члана 25 ЗОПЛКД предвиђа да се законом може одредити обавезно изрицање ове мере безбедности. КЗ прописује њено обавезно изрицање код више кривичних дела – фалсификовање новца (чл. 223), фалсификовање знакова за вредност (чл. 226), прављење, давање или набављање

---

<sup>584</sup> З. Стојановић (2009), *op. cit.*, 281.

<sup>585</sup> *Ibid.*, 281, 282. Одузимање предмета употребљених за вршење припремних радњи могуће је једино у случају да се ради о тзв. кажњивим припремним радњама. Љ. Лазаревић, *op. cit.*, 278. О одузимању предмета због привредних престапа видети: М. Grubač, О. Perić, S. Pihler, *op. cit.*, 117, 118.

средстава за фалсификовање (чл. 227), примање мита (чл. 367). На меру одузимања предмета не може се односити акт помиловања или амнестије.<sup>586</sup>

Хрватски законодавац у погледу примене мере одузимања предмета упућује на одредбу члана 80 КЗ (члан 19 хрватског ЗОПОКД). Осим разлога које наводи и српски ЗОПЛКД, одговарајућа одредба хрватског КЗ помиње и опасност поновне употребе одређеног предмета за извршење кривичног дела као основа за одузимање предмета. Овај основ предвиђа и члан 87 став 2 нашег КЗ, али члан 34 ЗОПЛКД не упућује на његову сходну примену. Одредба о одузимању предмета по овом основу примењује се уколико власник предмета не пружа довољно гаранција да он неће бити употребљен за извршење кривичног дела, то јест ако је присутна стварна опасност да ће предмет употребљен за поновно извршење кривичног дела. Дакле, није довољно утврдити да је предмет генерално подобан да се њиме изврши кривично дело, већ треба установити да у конкретном случају постоји опасност од његове поновне употребе у ту сврху.<sup>587</sup>

Предмети који су примљени као „награда“ за кривично дело или набављени средствима стеченим од извршења кривичног дела, не одузимају се применом одредбе о одузимању предмета већ мером одузимања имовинске користи. Ове две кривичноправне мере се изричу независно једна од друге, а могу бити примењене и кумулативно када за то постоје услови.<sup>588</sup> Интересантно је анализирати, у вези са мерама одузимања предмета и одузимања имовинске користи, могућност примене Закона о одузимању имовине проистекле из кривичног дела.<sup>589</sup> Члан 3 тачка 3 Закона о одузимању имовине проистекле из кривичног дела дефинише појам окривљеног на следећи начин: „окривљеним се сматра осумњичени, лице против кога је кривични поступак покренут или осуђени за кривично дело из члана 2 Закона“. Уколико пођемо од језичког тумачења наведене одредбе, можемо рећи да се овај Закон примењује и на осуђена правна лица, јер законодавац употребљава израз „лице“, а не само „физичко лице“.

Тачка 6 истог члана дефинише појам власника тако да он обухвата окривљеног, сведока сарадника, оставиоца, правног следбеника или треће лице. По истој логици, дакле, правно лице се може сматрати и власником у смислу Закона о одузимању имовине проистекле из кривичног дела. Уколико је тако, сматрамо да се према имовини правног лица

---

<sup>586</sup> Љ. Лазаревић, *op. cit.*, 277 – 279.

<sup>587</sup> З. Стојановић (2009), *op. cit.*, 282.

<sup>588</sup> Љ. Лазаревић, *op. cit.*, 278.

<sup>589</sup> G. P. Ilić, „Oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog dela”, u: D. Pajić et al., (eds.), *Krivično zakonodavstvo i prevencija kriminaliteta*, Brčko district Bosne i Hercegovine, Brčko, Ministarstvo pravde Republike Srpske, Banja Luka, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, 2011.

проистеклој из кривичног дела може применити мера привременог или трајног одузимања. Даље, с обзиром да се и извршење новчане казне, мера безбедности и одузимања имовинске користи, по одредби члана 8, преноси на правног следбеника, испоставља се да се од њега може и одузети имовина проистекла из кривичног дела.

Мислимо да захтеви криминалне политике у потпуности оправдавају овакву законску могућност. Средства која би се на овај начин добила вероватно нису занемариве вредности, што уосталом показује и досадашња примена Закона према физичким лицима. Средства добијена на овај начин могла би се делом уложити у накнаду штете од криминалитета корпорација и његово сузбијање и превенцију.

Интересантно је подсетити се и да словеначки законодавац предвиђа одузимање имовине правног лица у систему санкција ЗОПОКД-а. Према одузимање имовине проистекле из кривичног дела није истоветно овој казни, њихови ефекти су суштински веома слични, те би упоредно искуство могло послужити српској судској пракси у уобличавању законских решења.

### **3. Јавно обављивање пресуде**

Меру јавног објављивања пресуде суд изриче уколико сматра да би било корисно да се јавност упозна са пресудом, а нарочито ако би објављивање пресуде допринело да се отклони опасност по живот или здравље људи или да се заштити општи интерес (члан 26 став 1 ЗОПЛКД). Став 2 предвиђа да суд одлучује, према значају кривичног дела и потреби обавештавања јавности, путем којих средстава информисања ће се објавити пресуда, као и да ли ће образложење пресуде објавити у целини или у изводу, водећи при том рачуна да начин објављивања омогући обавештеност свих у чијем интересу пресуду треба објавити. примена ове мере безбедности нарочито долази у обзир код кривичних дела против здравља људи, животне средине или опште сигурности људи и имовине. Ова мера безбедности се може изрећи уз казну, условну осуду и ослобођење од казне.<sup>590</sup> Дакле, треба имати у виду да ова мера долази у обзир само у случају постојања правноснажне осуђујуће пресуде.<sup>591</sup> Интересантно је да ЗОПЛКД, за разлику од КЗ, не помиње да се ова мера безбедности првенствено примењује код кривичних дела учињених путем средстава јавног информисања. Ипак, по самој природи ствари, мера ће се најчешће примењивати у таквим случајевима.

---

<sup>590</sup> *Ibid.*, 285.

<sup>591</sup> М. Grubač, О. Perić, S. Pihler, *op. cit.*, 117.

Црногорски ЗОПЛКД уређује услове за изрицање ове мере на идентичан начин. Lazarević et al. сматрају како стилизација одговарајућег члана црногорског ЗОПЛКД, за разлику од КЗ, указује да примена ове мере није факултативна већ обавезна. Аутори сматрају да је решење из КЗ прихватљивије. Уз ово, Lazarević et al. примењују како се у црногорском ЗОПЛКД (као ни у српском) не предвиђа да се ова мера обавезно извршава преко медија, иако је њен смисао свакако уперен на информисање шире јавности. У принципу, јавно објављивање пресуде најчешће долази у обзир код кривичних дела извршених посредством медија, али се ова мера начелно може изрећи уз сваку осуђујућу пресуду. Коначно, аутори сматрају како ефикасност мере великим делом зависи од рока у ком ће се пресуда објавити. У том смислу, они истичу као недостатак црногорског ЗОПЛКД то што не прописује рок у ком се пресуда објављује, за разлику од КЗ који одређује да се објављивање мора десити најдаље 30 дана од правноснажности пресуде.<sup>592</sup>

Ни српски ЗОПЛКД не прописује рок у ком се пресуда мора објавити. Мислимо да је законодавац требао да регулише ово питање посебном одредбом или упуту на примену КЗ. Међутим, судска пракса, којој је препуштено одређивање рока, вероватно ће се руководити управо оним предвиђеним у КЗ. У сваком случају, зарад правне сигурности, било би добро да судови створе уједначену праксу, без обзира да ли ће примењивати рок из КЗ или ће се одредити за другачије решење.

Такође, премда законодавац не прописује изричито да се јавно објављивање мора обавити преко средстава јавног информисања, мислимо да ће судови у пракси користити искључиво ту могућност. Ефикасност мере ће свакако понајвише зависити од начина њеног извршавања које ће у сваком конкретном случају прописати суд. Објављивање пресуде се може учинити преко једног или више средстава информисања (штампа, радио, телевизија, интернет).<sup>593</sup> Важно је при том имати у виду да последице јавног објављивања пресуде по одређено правно лице могу бити велике, јер је утицај масовних медија на промоцију и тржишну позицију привредних субјеката и те како значајан. Мислимо да, с обзиром на ову чињеницу, мера јавног објављивања пресуде може имати веће криминалнополитичке ефекте код правних него физичких лица и да у случају првих њен смисао није само у отклањању опасности по живот или здравље људи или заштити општег интереса, те је добро што законодавац оставља простор за њено изрицање и у другим случајевима.

---

<sup>592</sup> Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *op. cit.*, 80, 81.

<sup>593</sup> M. Grubač, O. Perić, S. Pihler, *op. cit.*, 117.

Јавно објављивање пресуде може, посматрано са економске тачке гледишта, имати ефекте сличне казни због поменутих могућности губљења тржишног угледа, репутације и поверења купаца. Мера јавног објављивања пресуде је, из овог угла гледана, важно средство криминалне политике јер може постићи и специјално – превентивне ефекте према осуђеном правном лицу, пошто се оно може преусмерити ка поништавању негативних последица мере, али и генерално – превентивне, с обзиром да други привредни субјекти могу увидети до каквих потенцијалних пословних губитака може довести обнародовање кривичне пресуде. У овом смислу, јавно објављивање пресуде против правних лица може остварити резултате блиске онима које се редовно очекују од казни.

Питање везано за примену ове мере је средство јавног информисања у ком се пресуда објављује. По правилу, пресуда се објављује у истом средству путем ког је кривично дело учињено. Проблем може настати ако то средство више не постоји, те је логично што законодавац, ставом 2 члана 26 ЗОПЛКД, овлашћује суд да одабере гласило у ком ће објавити пресуду. Изрицање ове мере је факултативног карактера, али члан 89 став 2 КЗ предвиђа да се законом може прописати и њено обавезно изрицање. Ипак, ЗОПЛКД не упућује на сходну примену овог члана КЗ. Међутим, уколико је обавезно изрицање мере предвиђено у законском опису појединих кривичних дела, подразумева се да ће она бити изречена и осуђеном правном лицу.<sup>594</sup>

Коначно, суд одређује да ли се пресуда објављује у целини или изводу. Лазаревић закључује како у одређеним ситуацијама није оправдано објавити само извод из пресуде, тј. само њен диспозитив, јер код одређених кривичних дела, попут клевете, заштита интереса оштећеног захтева објављивање свих елемената пресуде који указују на неистинитост тврђења због ког је правно лице осуђено. Ипак, треба водити рачуна и о чињеници да се пресуда објављује о трошку осуђеног лица, те би објављивање пресуде са веома широким образложењем могло произвести неоправдано високе трошкове по осуђеног. Имајући то у виду, суд би требао да омогући објављивање пресуде у изводу, пазећи при том да у њему буду истакнуте све околности важне за заштиту оштећеног.<sup>595</sup>

## **4. Правне последице осуде, рехабилитација и давање података из казнене евиденције**

### **4.1. Правне последице осуде**

---

<sup>594</sup> Љ. Лазаревић, *op. cit.*, 283.

<sup>595</sup> *Ibidem.*

Правне последице осуде наступају уколико су одређене одредбама закона и наступају по сили прописа којим су предвиђене (члан 27 став 2 ЗОПЛКД). Правне последице осуде не представљају посебну санкцију, већ меру која погађа субјекта кривичног дела, а наступа по сили закона. Оне су превентивног карактера и усмерене су на спречавање будућих недозвољених активности правног лица. Правне последице осуде, попут мера безбедности, имају улогу остваривања специјалне превенције, јер је законодавац очигледно сматрао да специјалнопревентивно дејство мера безбедности треба појачати и другим мерама.<sup>596</sup>

Осуда правног лица за кривично дело носи последице које се могу очитовати у губитку, престанку или забрани стицања одређених права (став 1 члана 27 ЗОПЛКД). Правне последице су специфичне кривичноправне мере чији је смисао у томе да самим доношењем кривичне пресуде, аутоматски наступе одређене последице по сили општег правног акта. Закони који прописују ове последице су ван сфере кривичног права, а кривично материјални прописи попут КЗ или овог Закона регулишу само њихове основе.<sup>597</sup> Правне последице осуде, због њиховог казненог карактера су по својој природи ближе казнама, али са друге стране, услед њиховог циља, који је везан за отклањање опасних ситуација које могу утицати на поновно вршење кривичног дела, блиске су и мерама безбедности.<sup>598</sup>

Члан 29 ЗОПЛКД прописује да правне последице осуде могу да наступе само уз новчану казну, а не и условну осуду. То произлази из одредбе става 1 који везује почетак наступања правних последица осуде за дан правноснажности пресуде којом је изречена новчана казна. И члан 96 КЗ предвиђа да правне последице суде наступају даном правноснажности пресуде. Став 2 члана 29 ЗОПЛКД (као и члан 96 став 3 КЗ) прописује да правне последице осуде трају најдуже десет година. Члан 28 ЗОПЛКД прописује врсте правних последица осуде. Закон познаје две категорије правних последица - оне које се састоје у престанку или губику права и оне што се односе на забрану стицања одређених права.

У прву категорију спадају: 1. престанак вршења одређене делатности или послова; 2. губитак одређених дозвола, одобрења, концесија, субвенција или других облика подстицаја који се дају одлуком држаног органа или органа јединице локалне самоуправе. Другу категорију чине: 1. забрана вршења одређене делатности или послова; 2. забрана учешћа у поступку јавних набавки; 3. забрана учешћа у поступку приватизације привредних субјеката;

---

<sup>596</sup> М. Grubač, О. Perić, S. Pihler, *op. cit.*, 130.

<sup>597</sup> Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *op. cit.*, 83.

<sup>598</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 149.

4. забрана стицања одређених дозвола, одобрења, концесија, субвенција или других облика подстицаја који се дају одлуком државног органа или органа јединице локалне самоуправе.

Слично као и код одговарајуће мере безбедности и овде треба обратити пажњу на чињеницу да престанак или забрана вршења одређене делатности правном лицу може довести до ефеката сличних казни престанка предузећа, јер му може фактички онемогућити привредну делатност која му је основни (или једини) извор прихода. Стога, треба водити рачуна да примена ове мере не доведе до таквих пословних ефеката.

Забране учешћа у поступку јавне набавке и приватизације такође су интересантне мере. Ефекти забране учешћа у поступку јавне набавке могу имати веома тешке пословне последице по одређено предузеће, посебно ако је његова делатност великим делом везана за пласирање роба или услуга на овај начин. Забрана учешћа у поступку приватизације може посебно да погоди привредна друштва попут инвестиционих фондова. Ипак, ове мере свакако имају легитимитет, јер су усмерене ка заштити других привредних субјеката од „корпоративних криминалаца.“ Правне последице осуде, постављене на овај начин, могу постићи важне специјално-превентивне ефекте. Ипак, њихова примена ће зависити од других закона којима ће конкретне правне последице осуде правног лица за кривично дело бити прописане.

## **4.2. Рехабилитација и давање података из казнене евиденције**

Рехабилитација је институт чији је циљ повраћај осуђеног лица у статус пре доношења кривичне пресуде. Наступањем рехабилитације, осуђено лице стиче сва права и слободе која имају лица која нису ни вршила кривична дела. Правно лице за које су наступили ефекти рехабилитације се не сматра осуђиваним. Наступањем рехабилитације престају правне последице осуде, учињено кривично дело се брише из казнене евиденције, а осуђено лице се сматра неосуђиваним. Законодавац, дакле, предвиђа троструко дејство рехабилитације. Ипак, уколико се на осуди заснива неко право другог лица, оно не може бити укинута или ограничено рехабилитацијом. Обим и услови наступања рехабилитације зависе од њене врсте.<sup>599</sup> Члан 32 ЗОПЛКД регулише садржај казнене евиденције и правила о давању података трећим лицима. Казнену евиденцију води првостепени суд на чијем подручју је седиште домаћег правног лица или седиште представника односно огранка страног правног лица. Казнена евиденција садржи: назив и седиште осуђеног правног лица,

---

<sup>599</sup> Љ. Лазаревић, *op. cit.*, 300.

његову делатност, регистарски и матични број, податке о учињеном кривичном делу, казни, условној осуди, мерама безбедности, податке о одговорном лицу које је извршило кривично дело за које је правно лице осуђено, податке о опроштеним казнама, правним последицама осуде, каснијим измене података садржаних у казненој евиденцији, податке о извршеној казни и поништењу евиденције о погрешној осуди.

#### 4.2.1. Законска рехабилитација

Закон предвиђа две врсте рехабилитације: судску и законску. Lazarević et al. коментаришу сличне одредбе о рехабилитацији у црногорском ЗОПЈКД и констатују како је законодавац прихватио концепцију рехабилитације истоветну оној коју је усвајало некадашње југословенско кривично право до 1959. године.<sup>600</sup>

Законска рехабилитација се даје само правном лицу које се сматрало неосуђиваним пре доношења кривичне осуде на коју се рехабилитација односи. Услов неосуђиваности је испуњен у два случаја: 1. уколико правном лицу раније није изрицана новчана казна, условна осуда или ослобођење од казне; 2. ако је правно лице раније осуђивано, али је у односу на дела за које је осуђивано наступила рехабилитација, те се оно сматра неосуђиваним. Осим овог услова, потребно је и да правно лице у одређеном временском периоду након кривичне осуде не изврши ново кривично дело. Смисао института управо и јесте у томе да престану последице казне за правно лице код ког су остварени ефекти специјалне превенције, што се може потврдити једино невршењем нових кривичних дела. Члан 30 став 2 ЗОПЈКД одређује рокове након чијег истека наступа рехабилитација ако право лице не изврши кривично дело: а. за правно лице које је проглашено одговорним, а ослобођено од казне, рехабилитација наступа у року од годину дана од правноснажности пресуде ако у међувремену не учини ново кривично дело; б. за правно лице коме је изречена условна осуда, она наступа ако у току времена проверавања и годину дана након његовог истека не изврши ново кривично дело; в. за правно лице ком је изречена новчана казна у износу до петсто хиљада динара, законска рехабилитација наступа ако не изврши ново кривично дело у року од три године од дана када је казна извршена, застарела или опроштена.

Законска рехабилитација је аутоматска и наступа по сили закона. Према одредби става 3 члана 30 ЗОПЈКД рехабилитација не може да наступи ако још трају мере

---

<sup>600</sup> Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *op. cit.*, 102.

безбедности. И члан 98 став 3 КЗ прописује да законска рехабилитација не настаје ако још није извршена споредна казна или трају мере безбедности.<sup>601</sup> Stojanović и Shine постављају питање да ли у овом случају (истоветно регулисаном у црногорском ЗОПЛКД) законска рехабилитација наступа одмах након што је извршена мера безбедности или одмах након извршења мере безбедности ако је протекао прописани рок, то јест да ли тај рок тече и док траје извршење мере безбедности (мисли се на оне трајнијег карактера – забрану обављања делатности или послова и сачињавање програма делотворних, неопходних и разумних мера из чл. 32 и 29 црногорског ЗОПЛКД). Аутори закључују да треба узети како законска рехабилитација наступа чим истекне мера безбедности, под условом да је протекао законски рок.<sup>602</sup>

Овај закључак вреди и за наше право. Ако је правном лицу изречена новчана казна и забрана обављања одређених регистрованих делатности или послова, рок за наступање законске рехабилитације почиње од дана извршења новчане казне, тече све време трајања мера безбедности и завршава се када престане њено трајање. Уколико би се прихватило супротно тумачење, испало би да рок за наступање рехабилитације почиње да тече тек од престанка трајања мере безбедности, што вероватно није интенција законодавца.

#### **4.2.2. Судска рехабилитација**

Судска рехабилитација наступа на основу судске одлуке, уколико су испуњени законом предвиђени услови. Оснона разлика у односу на законску је, дакле, у томе што ефекти рехабилитације не наступају аутоматски, по сили закона, већ тек након одговарајућег појединачног правног акта. Друга разлика је у кругу кривичних дела за које може наступити рехабилитација. Судска рехабилитација се може дати правном лицу које је осуђено на новчану казну од петсто хиљада до пет милиона динара, ако у року од десет година од дана када је та казна извршена, застарела или опроштена не учини ново кривично дело (члан 31 став 1 ЗОПЛКД).

Члан 31 став 2 ЗОПЛКД прописује критеријуме на основу којих суд процењује да ли је оправдано дати рехабилитацију осуђеном правном лицу. Закон поставља начелну одредбу по којој суд дозвољава рехабилитацију ако нађе да је правно лице својим поступањем заслужио рехабилитацију и ако је надокнадило штету причињену кривичним делом.<sup>603</sup>

---

<sup>601</sup> З. Стојановић (2009), *op. cit.*, 298.

<sup>602</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 159, 160.

<sup>603</sup> З. Стојановић (2009), *op. cit.*, 299.

Законодавац се и овде обраћа правном лицу као наиндивидуалном ентитету, говорећи о „поступању“ колективитета, што значи да се очекује извесна трансформација правног лица и њено очитовање у пословним и другим корацима упереним ка елиминисању негативних ефеката извршеног кривичног дела.

Давање судске рехабилитације је факултативног карактера. Уколико су испуњени законски услови, суд има дискреционо овлашћење да дозволи рехабилитацију. Услови су дати *exempli causa* и суд је дужан да поред њих у обзир узме и све друге околности које сматра релевантним за доношење одлуке о рехабилитацији.<sup>604</sup> *Мислимо да би добар оријентир за суд представљале организационе промене у правном лицу усмерене ка појачавању унутрашње контроле ради спречавања будућих кривичних дела, доношењу мера са циљем јачања пословне етике и учвршћивања обавезе поштовања закона, дисциплинском кажњавању свих учесника у ранијем криминалном понашању и увођење система награда и казни за спровођење унутрашњих правила, процедура и мера за спречавање будућих противправности (опет слично програму делотворних, неопходних и разумних мера из црногорског ЗОПЈКД).*

Члан 31 став 2 ЗОПЈКД обавезује суд да узме у обзир и све друге околности од значаја за давање рехабилитације, а нарочито природу и значај дела. Интересантно је да српски законодавац, за разлику од црногорског, не помиње забрану наступања судске рехабилитације за време трајања мера безбедности. С обзиром да мере безбедности трају највише три године, а судск рехабилитација се може изрећи након протекла десет година од извршења казне, ово у пракси и неће представљати проблем. Почетак законског рока за наступање рехабилитације се, као и у случају судске, рачуна од дана извршења казне, а не истека мере безбедности, те и у том смислу нема посебних недоумица.

Интересантно је да црногорски ЗОПЈКД дозвољава могућност давања судске рехабилитације правном лицу које је више пута осуђивано, уколико задовољава услове из члана 38 ЗОПЈКД у погледу сваког кривичног дела осуђено. Суд узима у обзир све околности које процењује и приликом изрицања судске рехабилитације у стандарним случајевима.<sup>605</sup> Не видимо разлог да се оваква одредба унесе и у српски ЗОПЈКД, те нам се чини исправним што је српски законодавац не помиње. Хрватски и словеначки законодавац не уређују материју рехабилитације у оквирима ЗОПЈКД. То се може тумачити тако да се на рехабилитацију сходно примењују одредбе њихових КЗ, уколико нису у супротности са

---

<sup>604</sup> Љ. Лазаревић, *op. cit.*, 303.

<sup>605</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 161.

одредбама предметних закона (члан 23 словеначког и члан 2 хрватског ЗОПОКД). Ипак, чини нам се да специфичности кажњавања правних лица захтевају посебно регулисање проблема рехабилитације, јер је питање како ће судска пракса аутоматски применити одредбе о рехабилитацији прилагођене за физичка лица и систем санкција које се њима изричу. Мислимо да нерегулисање ове материје нужно доводи до недоумица у судској пракси.

#### **4.2.3. Давање података из казнене евиденције**

Подаци из казнене евиденције могу се дати једино суду, јавном тужиоцу и полицији у вези са кривичним поступком који се води против правног лица које је раније било осуђено, органу за извршење кривичних санкција и органу који учествује у поступку давања амнестије, помиловања, рехабилитације или одлучивања о престанку правних последица осуде, када је то потребно за вршење послова из њихове надлежности. Подаци се, на образложен захтев, могу дати и државном органу или правном лицу, ако још трају правне последице осуде или мере безбедности или за то постоји оправдани интерес заснован на закону. Подаци се могу дати и осуђеном правном лицу, на његов захтев, уколико су му они потребни зарад остваривања права.

Интересантно је, међутим, да је регулатива давања податак из казнене евиденције промењена последњом новелом КЗ у односу на физичка лица. У време доношења ЗОПЛКД, КЗ је садржао готово идентична правила о казненој евиденцији. Ипак, новела КЗ из 2009. године донела је извесне новине. Члану 102 КЗ додат је став 6 у ком се експлицитно забрањује давање података о брисаној осуди. Такође, више се не захтева од осуђеног лица да доказује како су му подаци из казнене евиденције потребни зарад остваривања права. Чини се да би било корисно пренети ове одредбе и у ЗОПЛКД.

Интересантно је и да КЗ, у члану 102 став 3 омогућава да се подаци из казнене евиденције, осим државном органу и предузећу дају и другој организацији или предузетнику, што ЗОПЛКД не дозвољава, јер помиње искључиво државне органе и правна лица као субјекте којима се могу дати одговарајући подаци. Члан 102 став 4 КЗ прописује како нико нема права да захтева од грађанина подношење доказа о својој неосуђиваности. Законодавац је сматрао како нема потребе да се ова одредба прошири и на правна лица. Вероватно је вођено рачуна о томе да је у пракси тешко замисливо да неко захтева од правног лица доказвање чињенице неосуђиваности.

Члан 105 ЗКП/2011 уводи и дефинише институт заштићеног сведока, који представља новитет у нашем кривичном поступку, пре свега имајући виду начин његовог испитивања и тајност података. Степен тајности података о његовој истоветности је знатно већи у односу на досадашња правила и принципе кривичног поступка. Члан 110 ЗКП/2011 прописује да се подаци о идентитету заштићеног сведока и њему блиских лица издвајају у посебан омот са назнаком „заштићени сведок – строго поверљиво”, запечаћују и предају на чување судији за претходни поступак. Запечаћени омот може отворати само суд који одлучује о правном леку против пресуде. На омоту се мора назначити разлог, дан и час отварања и имена чланова већа који су упознати са подацима. Након тога омот ће се поново запечатити, са назначењем на омоту датума и часа печећења, и вратити судији за претходни поступак.

Подаци из члана 110 став 1 ЗКП/2011 представљају тајне податке. Осим службених лица ова податке су дужна да чувају и друга лица која их у било ком својству сазнају. Ове одредбе сходно се примењују и на заштиту прикривеног иследника, вештака, стручног саветника и стручно лице. У материји правних лица ове одредбе ће бити употребљиве у поступцима у којима се може појавити институт заштићеног сведока (члан 105 ЗКП/2011). Иако само правно лице не може имати својство сведока, јасно је да се поменути подаци могу појавити у поступцима у којима је окривљено правно лице.

Stojanović и Shine оцењују како из одредби које регулишу рехабилитацију у црногорском ЗОПЛКД посредно произлази да се подаци о брисаној осуди не могу никоме давати, премда ни црногорски законодавац нема изричиту одредбу о томе у оквиру члана који регулише давање података из казнене евиденције. Они свој закључак заснивају на чињеници да се правно лице након наступања рехабилитације сматра неосуђиваним, што подразумева забрану давања података о кривичној осуди.<sup>606</sup> Уколико прихватимо ово резонување, можемо рећи да се и одговарајући члан нашег ЗОПЛКД може тумачити на истоветан начин.

Интересантно је да члан 42 став 5 црногорског КЗ поверава вођење казнене евиденције привредном суду. *Мислимо да је црногорски законодавац имао у виду да су привредни судови, за разлику од кривичних, били специјализовани за суђења привредним организацијама и да су код њих вођене остале евиденције о правним лицима, те му је деловало логичније да они воде централни регистар који би садржао и податке о кривичним осудама. На овај начин се олакшава осталим привредним субјектима да сазнају податке о*

---

<sup>606</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 163.

осуђеним правним лицима, обједињене са осталим значајним информацијама о њиховом пословању. Овакав потез законодавца сматрамо оправданим.

## 5. Застарелост

ЗОПЛКД, као и КЗ, познаје две врсте застарелости – застарелост извршења казне и мере безбедности и застарелост кривичног гоњења. Застарелост је институт који се оправдава чињеницом да кажњавање након протеча дужег времена током којег осуђено лице није извршило ново кривично дела губи своју сврху, јер је суштински већ остварен ефекат специјалне превенције. Насупрот томе, начело праведности и сразмерности, као и потребе генералне превенције захтевају кажњавање без обзира на ову чињеницу. Институт застарелости законодавац мора „скројити“ тако да задовољи различите захтеве.<sup>607</sup>

ЗОПЛКД прописује само рокове застарелости извршења казни и мера безбедности и упућујући на сходну примену КЗ за решавање осталих свих питања (рокове застарелости кривичног гоњења, ток и прекид застарелости кривичног гоњења, ток и прекид застарелости извршења казни и мера безбедности). Члан 107 КЗ прописује одредбе о току и прекиду застарелости извршења казне и мера безбедности. Застарелост почиње да тече од дана када пресуда којом је казна изречена постане правноснажна, а ако је условна осуда опозвана од дана када је одлука о опозивању постала правноснажна. Став 2 истог члана предвиђа случај смањења трајања казне актом амнестије, помиловања или одлуком суда по ванредном правном леку. Време наступања застарелости тада се рачуна према новој казни, с тим да се ток застарелости рачуна од дана раније правноснажне пресуде.

Застарелост не тече за време за које се по закону извршење казне не може предузети, а прекида се сваком радњом надлежног органа која се предузима ради извршења казне. Сваки прекид има ефекат враћања застарелости на почетак, јер застарелост поново почиње да тече. Ипак, протеком двоструког времена које се по закону тражи за наступање застарелости она обавезно настаје (тзв. апсолутна застарелост). Започето извршење казне се, у случају наступања застарелости, одмах обуставља. Све наведено односи се и на мере безбедности.

Застарелост кривичног гоњења регулаисана је чл. 103 и 104 КЗ. Законик забрањује кривично гоњење након протеча предвиђеног времена од извршења кривичног дела. Поставља се питање како ове норме применити на материју одговорности правних лица.

---

<sup>607</sup> О институту застарелости видети: Љ. Лазаревић, *op. cit.*, 309 – 325; З. Стојановић (2009), *op. cit.*, 302 – 308.

Чини нам се да је, с обзиром на директно упућивање, могуће једино дословно тумачење. Тако, ако је извршено кривично дело тешког убиства у намери остваривања користи за правно лице, застарелост гоњења наступа након двадесет пет година. Исто се дешава и у случају најтежег облика тероризма или напада на уставно уређење, као и осталих деликата за које се може изрећи најтежа казна.

*Ипак, чини се да овакво тумачење долази у извесну логичку колизију са одредбом која регулише застаривање извршења казни и мера безбедности. Видели смо да је максималан рок застарелости за изречену новчану казну, макар она износила и максималних 500 милиона динара, три године. Максималан рок за застаривање казне престанка правног лица је осам година. Ипак, одредба члана 34 ЗОПЛКД јасно упућује на КЗ и мислимо да је другачије тумачење немогуће. Чини нам се да је, зарад логичке конзистентности, законодавац требало посебном одредбом да регулише и случајеве застаривања кривичног гоњења.*

Члан 104 КЗ регулише ток и прекид застарелости кривичног гоњења. Застарелост почиње да тече од дана извршења кривичног дела. Ако је последица дела наступила касније, застарелост почиње тећи од дана њеног наступања. Застарелост гоњења не тече за време за које се оно не може предузети по закону, а прекида се сваком процесном радњом предузетом ради откривања кривичног дела или откривања или гоњења учиниоца. Застарелост се аутоматски прекида ако учинилац за време док тече рок застарелости учини исто тако тешко или теже кривично дело. Након сваког прекида, застарелост поново почиње да тече. Апсолутна застарелост наступа након протекла двоструког времена које се по закону захтева за застарелост гоњења.

*Законодавац је пропустио и да у оквиру члана 34 ЗОПЛКД упутује на примену члана 108 КЗ, којим се прописује незастарелост кривичног гоњења и извршења казне за кривична дела из чл. 370 до 375 КЗ, као и дела за која по ратификованим међународним конвенцијама застарелост не може да наступи. С обзиром да правно лице може бити субјект практично сваког кривичног дела, чини се да није било разлога да законодавац не упутује на аналогну примену члана 108 КЗ.*

## Глава IV: Нека питања кривичног поступка према правном лицу

Српски законодавац се определио да целокупну материју одговорности правних лица за кривична дела обухвати једним законским актом, обједињујући тако материјалноправне, процесне и извршне аспекте. Поступак против правних лица представља подједнаку новост за кривичне судове као и примена материјалног кривичног права на њих, те је законодавац очигледно желео да олакша процес имплементације процесних и материјалних норми кодификујући материју одговорности правних лица за кривичне деликте.

Доношењем ЗОПЈКД проширен је основ појављивања правног лица у кривичном поступку, јер је уведена и његова страначка способност на страни окривљеног, а не само као до сада – у својству оштећеног као тужиоца и приватног тужиоца. Основно питање везано за кривични поступак према правним лицима је да ли и у коликој мери процесна права гарантована не само домаћим већ и међународноправним изворима, важе и за окривљено правно лице. Овај проблем се јавља по природи ствари, јер је кривични поступак подешен за примену према физичким лицима, субјектима који располажу сопственом свешћу и вољом, као и могућношћу памћења, опажања, давања исказа, итд. Правно лице не може себе самостално да представља нити да предузима процесне радње, већ му се мора одредити релевантан представник који ће то чинити у његово име и за његов рачун. Имајући ово у виду, јасно је да се процесни појмови морају приспитати како би се прилагодили за примену на правно лице као окривљеног. У вези са овим, појављује се и питање заступања правног лица, као и проблем сведочења, узимајући у обзир ризик покретања кривичног поступка против сведока или представника правног лица.<sup>608</sup>

Теоријски ставови о потреби прилагођавања кривичног поступка правним лицима као окривљеним се дијаметрално разликују и крећу се од оних који сматрају да нема препрека за примену кривичнопроцесних института на колективитете до оних који подржавају идеју о

---

<sup>608</sup> Z. Đurđević (2005), *op. cit.*, 102, 103.

потреби стварања посебног поступка за правна лица.<sup>609</sup> Наш законодавац је кренуо средњим путем, не уводећи аутономан кривични поступак према правним лицима, што је у складу са осталим савременим законодавствима (опција аутономног поступка предлаже се само у литератури).<sup>610</sup>

За разлику од материјалноправног дела ЗОПЛКД, у ком је чланом 34 предвиђена аналогна примена само појединих одредаба КЗ, процесни део се у далеко већој мери ослања на одредбе Законика о кривичном поступку, упућујући на сходну примену свих одредаба ЗКП које не противрече одредбама ЗОПЛКД (члан 54). Кривични поступак према правним лицима се, стога, у највећој мери поклапа са поступком против физичких лица. Ипак, ЗОПЛКД је регулисао извесне особености кривичног поступка према правним и одговорним лицима у чл. 35 до 54, док је специфичности извршног поступка регулисао са чл. 55 до 71.

Ми ћемо у оквиру приказа домаћег процесног права у кривичном поступку према правним лицима покушати да представимо начин на који је домаћи законодавац решио ове суштинске проблема и укажемо на предности и недостатке законске регулативе. При томе, нећемо се бавити свим процесним решењима које прописује ЗОПЛКД, већ ћемо се концентрисати само на она која су посебно интересантна и, по нашој оцени, незаобилазна у нашем истраживању, јер се без њихове обраде не може ваљано разумети материја одговорности правног лица за кривично дело.

Круг ових питања обухвата: проблем важења основних процесних права окривљеног правног лица; принцип јединствености поступка и могућност вођења поступка само против окривљеног правног лица; проблем представљања и одбране правног лица. Остала питања кривичног поступка против правног лица попут надлежности, тока поступка, могућности примене привремених мера, особености поступка по редовним и ванредним лековима итд., превазилазе границе нашег истраживања.

## **1. Проблем важења процесних права окривљеног у поступку према правним лицима**

Процесна права окривљеног у савременим државама спадају у делокруг норми које чине срж демократских правних држава. У теорији се констатује да се овде пред национална

---

<sup>609</sup> *Ibid.*, 103.

<sup>610</sup> Z. Đurđević (2005/1), *Pravna osoba kao okrivljenik: temeljna prava i predstavljanje*, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 12, br. 2/2005, 741.

законодавства постављају два главна проблема. Први се односи на важење основних људских права и слобода према окривљеним правним лицима, док се други односи на уређење питања представљања правног лица у кривичном поступку. У неким законодавствима (немачко и швајцарско) изричито се прописује да основна процесна права физичких лица важе и за окривљена правна лица уколико су по својој природи применљива на њих. Ипак, уопштено одредаба ових законодавстава узрокује проблеме у њиховој имплементацији, доводећи до ограничавања па чак и одузимања одређених процесних гаранција правним лицима. Дакле, у законодавству и судској пракси широм света остаје отворено питање важења процесних гаранција за правна лица, посебно оних темељних, попут: *nemo tenetur se ipsum accusare, in dubio pro reo*, права на браниоца итд.<sup>611</sup>

Опште одредбе о кривичном поступку према правним лицима регулишу неколико кључних питања, око којих се и јављају најважније теоријске и практичне недоумице. То су питања вођења јединственог поступка према окривљеном правном и одговорном лицу, стварне, функционалне и месне надлежности суда, представљања и одбране окривљеног правног лица и привремених мера у поступку. Пре анализе законских одредби којима се регулишу ова питања, међутим, потребно је учинити кратак осврт на правно лице као нову врсту окривљеног у кривичном поступку, специфичну и по многим карактеристикама неупоредиву категорију у односу на физичка лица. То ћемо учинити разматрањем питања о могућности примене одређених основних процесних права окривљеног на правно лице.

Проблем важења људских права у односу на окривљено правно лице у литератури се поставља у контекст међународних конвенција и праксе међународних судова. Наиме, Европска конвенција о људским правима,<sup>612</sup> у члану 1 прописује дужност држава потписница да обезбеде сваком лицу под својом јурисдикцијом права и слободе гарантоване Конвенцијом. Формулација „свако лице“ отвара могућност ширег тумачења, по ком би се ова обавеза држава односила и на правна лица. Правним лицима се могу признати само она права која им у својој пракси призна Европски суд за људска права тумачећи одредбе Конвенције,

---

<sup>611</sup> *Ibid.*, 740.

<sup>612</sup> Текст Конвенције и додатних Протокола на српском језику доступан на: <http://www.mc.rs/evropska-konvencija-o-ljudskim-pravima.262.html> (сајт посећен: 25.05.2011). Наша земља је ратификовала ову Конвенцију 2003. године. Видети: Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, измењене у складу са Протоколом број 11, Протокола уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода, Протокола број 4 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода којим се обезбеђују извесна права и слободе који нису укључени у Конвенцију и Први Протокол уз њу, Протокола број 6 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода о укидању смртне казне, Протокола број 7 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода, Протокола број 12 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода и Протокола број 13 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода о укидању смртне казне у свим околностима („Сл. лист СЦГ – Међународни уговори“ бр. 9/03, 5/05, 5/05 – др. пропис, 7/05 - исправка, „Сл. гласник РС – Међународни уговори“ број 12/10 ).

јер она, због своје природе, не могу поседовати одређена права (попут права на живот и брак или забране мучења и ропства).<sup>613</sup>

Важан моменат у пракси Суда је одлука у случају *Comingersoll S. A v. Portugal*,<sup>614</sup> из 2000. године, којом је правном лицу у грађанском поступку признато право на накнаду имовинске и неимовинске штете због кршења начела правичности поступка услед одуговлачења процеса. Поступак пред судом је покренула португалска компанија Comingersoll, која се првобитно, 1997. године, обратила Европској комисији. На основу члана 5 Протокола бр. 11 уз Конвенцију о људским правима, Европска комисија је уступила предмет Европском суду за људска права. При томе, пошло се од идеје да правна лица имају право на накнаду нематеријалне штете (правно лице као целина, а не његови поједини чланови) због штете нанете њиховом угледу, изазивања несигурности у планирању одлука, прекида у управљању друштвом, непријатности изазваних члановима управе итд. Ипак, пружање ове врсте заштите у кривичном поступку још увек се није појавило као предмет пред Судом, али је и ова одлука јак аргумент у прилог тези да правна лица треба да уживају заштиту због повреде процесног права на правично суђење.<sup>615</sup>

Велики значај за материју кривичног поступка има тумачење члана 8 став 1 Конвенције, који гарантује право на поштовање стана. У принципу, под станом се подразумевају просторије у којима појединац живи, без обзира да ли је у њима у својству власника или закупца. Ипак, одлукама Суда утврђено је да појам стана у смислу Конвенције обухвата приколице и пловила за становање, као и пословне просторе и адвокатске канцеларије. Последње наведено је утврђено одлуком Суда у случају *Niemietz v. Germany*, из 1992. године,<sup>616</sup> у ком је Суд стао на становиште да појам „стан“ из члана 8 став 1 Конвенције подразумева и адвокатску канцеларију (у конкретном случају), тј. пословне просторије, као и да појмови „породичног и приватног живота“ обухватају и вршење професионалне и пословне активности.<sup>617</sup> Овде се пошло од идеје да право на приватност обухвата и право на

---

<sup>613</sup> Z. Đurđević (2005/1), *op. cit.*, 743, 744.

<sup>614</sup> Текст одлуке Европског суда за људска права доступан на: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Comingersoll%20|%20S.%20|%20A%20|%20v.%20|%20Portugal&sessionId=27712880&skin=hudoc-EN> (сајт посећен: 06.10.2011).

<sup>615</sup> Z. Đurđević (2005/1), *op. cit.*, 744.

<sup>616</sup> Текст одлуке Европског суда за људска права доступан на: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=81489538&skin=hudoc-en&action=request> (сајт посећен: 26.09.2011) и: <http://sim.law.uu.nl/sim/caselaw/Hof.nsf/e4ca7ef017f8c045c1256849004787f5/4a8709d98fbfacf5c1256640004c19eb?OpenDocument> (сајт посећен: 26.09.2011).

<sup>617</sup> C. Ovey, R. White: *The European Convention on Human Rights*; fourth edition, Oxford University Press Inc., New York, 2006, 246; А. Јакшић, *Европска конвенција о људским правима – коментар*, 1. издање, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд и Удружење правника Србије, Нови Сад, 2006, 256.

стварање и одржавање односа са другима, што обухвата и пословне активности.<sup>618</sup> Јакшић додаје како право на поштовање стана обухвата и право на заштиту од повреде поштовања стана у преткривичном и кривичном поступку. Ово се односи на питања претреса стана, као и уласка у стан ради хапшења осумњиченог или окривљеног.<sup>619</sup>

Конечно, највећи значај у овој материји има одлука Суда у случају *Societe Colas est and others v. France*,<sup>620</sup> из 2002. године, јер су у том случају тужбу поднела правна лица, а не физичка као у горњим случајевима. Овом одлуком је и дефинитивно призната процесна способност правних лица у погледу појављивања пред Судом због повреде права из чл. 8 Конвенције.<sup>621</sup>

Право на поштовање стана, као и право на поштовање преписке односе се, дакле, и на правно лице у кривичном поступку. Европски суд за људска права је у својој досадашњој пракси дошао до става по ком се процесна мера која подразумева повреду права на поштовање стана (а у складу са наведеним и ословних просторија) може оправдати само утврђивањем нужности и пропорционалности мере у односу на вредност циља који би требао бити постигнут ограничавањем овог права. Суд је утврдио и да претрес стана (и пословних просторија, закључујемо) по правило треба да буде подвргнут судској контроли.

Ипак, с обзиром да Конвенција не захтева постојање судског налога за претрес стана, у случају када је ова мера извршена без судског налога, она се подвргава ригорозној контроли.<sup>622</sup> Уосталом, ово потврђује и судска одлука у наведеном случају *Niemietz v. Germany*. За ограничења везана за допуштено и оправданост прислушкивања стана (тј.

---

<sup>618</sup> Овај став је потврђен и у случајевима *Cremieux v. France* (текст ове одлуке Европског суда за људска права доступан на:

[http://www.hrcr.org/safrica/privacy/cremieux\\_france.html](http://www.hrcr.org/safrica/privacy/cremieux_france.html), сајт посећен: 10.11.2011) и *Miailhe v. France* (текст одлуке Суда доступан на:

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkm&action=html&highlight=Miailhe%20%20v.%20%20France&sessionid=81489538&skin=hudoc-en>, сајт посећен: 03.11.2011), када је због незаконитог претреса од стране царинских служби додељено право на накнаду штете директорима предузећа чије су пословне просторије биле претресане. Више о томе: *Z. Đurđević* (2005/1), *op. cit.*, 745.

<sup>619</sup> А. Јакшић, *op. cit.*, 256.

<sup>620</sup> Текст одлуке Европског суда за људска права доступан на: [http://sim.law.uu.nl/sim/caselaw/Hof\\_nsf/1d4d0dd240bfee7ec12568490035df05/ffbf026de6ad30da41256b9f00442468?OpenDocu](http://sim.law.uu.nl/sim/caselaw/Hof_nsf/1d4d0dd240bfee7ec12568490035df05/ffbf026de6ad30da41256b9f00442468?OpenDocu) (сајт посећен: 03.11.2011).

<sup>621</sup> Значај у проучаваној материји имају и одлуке Европског суда правде. Суд је, у низу одлука донетих у поступцима које су покретала правна лица против одлука Европске комисије којима су им изрицане санкције због кршења права тржишне конкуренције, утврдио да правна лица, у управним поступцима које води Комисија, а у којима се може изрећи казна, имају: право одбране, које укључује право предузећа на саслушање о доказима које га терете, као и право да се упозна са предметом и разлозима оптужбе, оствари увид у све доказе и буде саслушан пре доношења одлуке (*audiatur et altera pars*); право на поверљивост писане кореспонденције између адвоката и клијента (изузетак од правила по ком Комисија има право да захтева предају докумената и пословних књига који служе доказивању кршења права тржишне конкуренције); право на заштиту од незаконитог претреса. *Z. Đurđević* (2005/1), *op. cit.*, 745 – 749.

<sup>622</sup> А. Јакшић, *op. cit.*, 274, 275. О ограничењима права из члана 8 Конвенције видети: С. Ovey, R. White, *op. cit.*, 232 – 239.

телефона у стану, а самим тим и пословне просторије) важи *mutatis mutandis* исто шта и за ограничавање права из члана 8 става 1 Конвенције. Ово се односи и на ограничавање права на кореспонденцију, што би по логици ствари укључивало и пословну преписку.<sup>623</sup>

## 2. Јединствени поступак против правног и одговорног лица

Члан 35 ЗОПЈКД предвиђа да се за исто кривично дело, по правилу, покреће и води јединствен поступак против одговорног и правног лица и доноси једна пресуда. *Ratio* ове одредбе је у систему изведене и кумулативне одговорности који ЗОПЈКД прихвата. Чињеница да је утврђивање кривичне одговорности одговорног лица основ за заснивање одговорности правног лица за кривично дело природно намеће закључак да против одговорног и правног лица, у принципу, треба водити јединствен поступак.

С обзиром да одговорност правног лица није аутономна већ се изводи из кривице одговорног физичког лица, нема потребе раздвајати доказни поступак против окривљеног правног и одговорног лица, јер се пресуда против првог заснива на доказима о одговорности потоњег. Једина чињеница која се посебно доказује је да је одговорно лице дело учинило како би стекло противправну имовинску корист за правно лице. Ипак, овај део доказног поступка не оправдава раздвајање поступка против правног и одговорног лица. Дакле, у кривичном поступку против правног и одговорног лица долази до спајања кривичног поступка на основу *објективног конекситета*, јер се ради о спајању поступка против лица која су извршила исто кривично дело.<sup>624</sup>

Одступање од принципа јединствености поступка је могуће у два правца. У складу са одредбом члана 7 става 2 ЗОПЈКД, предвиђена је и могућност вођења кривичног поступка само против правног лица, уколико није могуће покренути или водити поступак против одговорног лица из законом предвиђених разлога (члан 35 став 2). Ова одредба представља процесни израз материјалноправног правила по ком је могуће да правно лице одговара иако није утврђена кривица одговорног физичког лица и представља изузетак од принципа

---

<sup>623</sup> А. Јакшић, *op. cit.*, 275.

<sup>624</sup> Z. Đurđević (2005), *op. cit.*, 104. Овако и: Г. П. Илић (2009), *op. cit.*, 26. Објективни конекситет постоји када у извршењу једног кривичног дела учествује више лица у својству саизвршилаца или саучесника. Подврста објективног конекситета постоји ако је више лица учинило више кривичних дела одвојено, ако је при томе кривично дело једног услов за постојање дела других – помоћ извршиоцу након извршеног кривичног дела, непријављивање припремања кривичног дела итд. Т. Васиљевић, М. Грубач, *Коментар Закона о кривичном поступку*, једанаесто измењено и допуњено издање, Јавно предузеће „Службени гласник“, Београд, 2010, 82. О спајању кривичног поступка видети и: М. Шкулић, *op. cit.*, 147 – 149.

јединствености поступка против одговорног и правног лица. Став 3 истог члана предвиђа да се кривични поступак може покренути и водити само против одговорног лица уколико је правно лице престало да постоји пре покретања кривичног поступка.<sup>625</sup>

Члан 55 став 1 ЗОПП такође предвиђа да се против правног и одговорног лица по правилу покреће и води јединствен поступак. Покретање и спровођење поступка само против једног од њих, према одредби члана 51 става 2, могуће је у случају постојања законских разлога који искључују могућност кривичног гоњења правног или одговорног лица или ако се против одговорног лица води кривични поступак због кривичног дела које има обележја привредног преступа.<sup>626</sup>

Поступак само против одговорног лица може се водити и у случају да је правно лице престало да постоји, док се поступак само против окривљеног правног лица може водити и онда када је искључена одговорност одговорног лица због искључења кривице или уколико је дошло до његове смрти, процесне неспособности или постоје други разлози због којих је обустављен поступак против њега. И у случају да се поступак води само против одговорног лица месна надлежност се одређује према седишту правног лица.<sup>627</sup>

Дакле, правила о јединственом поступку против правног и одговорног лица готово су идентична у ова два закона. Разлике произлазе из модела одговорности за привредне преступе и кривична дела, јер је у случају потоњих одговорност субјективна и изведена, те уколико нема кривице или противправности у делу одговорног лица ни правно лице није одговорно за кривично дело. Остали разлози за вођење одвојених поступака исти су у ЗОПП и ЗОПЛКД.

Члан 98 Закона о прекршајима предвиђа да се против правног и одговорног лица води јединствен прекршајни поступак осим ако постоје законски разлози да се поступак води само против једног од њих. Поменути разлози могли би бити обустављање поступка или одбијање оптужбе против одговорног лица. Став 2 истог члана прописује како се поступак покреће и спроводи само против правног лица ако се против одговорног лица исти не може покренути. Ако је правно лице престало да постоји или су наступиле друге сметње за вођење поступка, он се покреће и спроводи само против одговорног лица.

---

<sup>625</sup> Г. П. Илић (2009), *op. cit.*, 26 – 27. Ђурђевић анализира и интересантну ситуацију у којој је одговорно лице малолетник. У том случају, јединствен поступак против правног и одговорног лица ће се спровести пред судом за малолетнике, који ће донети одлуку о казни и за правно лице. Овај закључак стоји и за наше право. Z. Ђурђевић (2005), *op. cit.*, 104.

<sup>626</sup> Видети више о томе: М. Grubač, О. Perić, S. Pihler, *op. cit.*, 155; Ђ. Ђорђевић (2008), *op. cit.*, 378.

<sup>627</sup> М. Цетинић (2002), *op. cit.*, 99; М. Grubač, О. Perić, S. Pihler, *op. cit.*, 146.

Члан 27 словеначког ЗОПОКД прописује вођење јединственог поступка против правног и одговорног лица. По правилу, против њих се подиже једна оптужница и доноси једна пресуда, а ств 3 предвиђа могућност вођења само против правног лица уколико се, из законом предвиђених разлога, не може водити поступак против одговорног лица. Покретање и вођење јединственог поступка, доношење јединствене пресуде и могућност покретања и вођења поступка само против правног лица предвиђа и хрватски ЗОПОКД.

Готово истоветне одредбе као члан 27 словеначког ЗОПОКД садржи и члан 45 црногорског ЗОПЈКД. Према хрватски и српски предметни закони не предвиђају да се, по правилу, против правног и одговорног лица подиже једна оптужница, Derenčinović износи мишљење да суд у јединственом поступку одлучује на темељу једне, заједничке оптужнице.<sup>628</sup>

Интересантно је да хрватски, словеначки и црногорски законодавац не помињу могућност покретања и вођења поступка само против одговорног лица, сматрајући, вероватно, како ту могућност није потребно посебно регулисати јер се она подразумева. Stojanović и Shine сматрају како одредбе црногорског КЗ не дозвољавају вођење поступка против правног лица уколико је одговорно лице остало непознато, јер у закону не постоји забрана вођења поступка против непознатог учиниоца (јер члан 247 црногорског ЗКП омогућава примену извесних истражних радњи против непознатог учиниоца), те није испуњен услов из члана 45 ЗОПЈКД самим тим што закон не прописује како се не може водити поступак против непознатог одговорног лица. Када је поступак већ покренут и довршен само против одговорног лица, могуће је накнадно га покренути и против правног лица, уколико се у току поступка појаве чињенице које указују на његову одговорност. У супротном, правно лице би, констатују аутори, избегло одговорност само из процесних разлога, што не би било оправдано и целисходно.<sup>629</sup>

### **3. Представник и бранилац правног лица**

Чињеница да се против правног лица може покренути и водити кривични поступак говори да оно има страначку способност у кривичном поступку. Ипак, с обзиром да оно, за разлику од физичких лица не може самостално да предузима процесне радње, правно лице не поседује процесну способност.<sup>630</sup> Члан 37 ст. 1 до 5 ЗОПЈКД прописује како правно лице у кривичном поступку мора имати представника. Ово је логична последица чињенице да

<sup>628</sup> D. Derenčinović, *op. cit.*, 86. Овако и: Z. Đurđević (2005), *op. cit.*, 104.

<sup>629</sup> Z. Stojanović, R. Shine, *op. cit.*, 169, 170.

<sup>630</sup> Г. П. Илић (2009), *op. cit.*, 27.

правно лице своју вољу може изразити само преко физичких лица овлашћених на његово заступање. Основна питања везана за институцију представника правног лица су: ко може представљати правно лице у кривичном поступку; ко поставља представника; које се принудне радње могу применити према њему и како се регулише питање трошкова представљања.<sup>631</sup>

ЗОПЛКД, у ставу 2 члана 37, одређује да је представник правног лица физичко лице овлашћено на основу закона, другог прописа или одлуке надлежног органа. Дакле, правно лице првенствено заступају законски и статутарни заступници. Представник страног правног лица је лице које управља представништвом односно огранком правног лица које обавља делатност у Србији (члан 37 став 5 ЗОПЛКД).

Представник правног лица је, дакле, физичко лице овлашћено да у кривичном поступку уместо правног лица предузима све процесне радње које окривљени може предузети. Представник, иако овлашћен на предузимање процесних радњи, нема процесни положај окривљеног, нити браниоца или заступника правног лица. Он је, суштински, персонификација колективитета, али и поред тога треба имати у виду да он није окривљени, већ само лице које га представља. Представник се појављује у кривичном поступку како би се правном лицу омогућило да се само брани. Без њега, оно би било лишено права на личну одбрану. Стога, представника можемо окарактерисати као посебног, својеврсног процесног субјекта.<sup>632</sup> Представник има право и дужност да представља окривљено правно лице и предузима радње којима се остварују његова права. Представник правног лица је, пре свега, инструмент преко ког правно лице учествује у кривичном поступку. Он предузима радње у поступку уместо окривљеног правног лица, али не стиче субјективна права окривљеног.<sup>633</sup>

Окривљено правно лице може имати само једног представника. Према одредби члана 38 ЗОПЛКД представник не може бити одговорно лице против ког се води кривични поступак за исто дело, осим ако је то физичко лице једино овлашћено за заступање окривљеног правног лица. Ово се, на пример, може десити у случају да се ради о огранку или представништву страног правног лица које по слову ЗОПЛКД представља искључиво лице које њиме управља. Такође, ова ситуација је могућа у случају суђења једночланом друштву са ограниченом одговорношћу, у ком једно лице обавља функције члана и директора и осим њега нема другог лица ком су поверени одређени послови.

---

<sup>631</sup> Z. Đurđević (2005/1), *op. cit.*, 750.

<sup>632</sup> M. Grubač, O. Perić, S. Pihler, *op. cit.*, 157, 158.

<sup>633</sup> *Ibid.*, 161.

Изузетак по ком окривљено одговорно лице може бити представник правног лица у наведеној ситуацији предвиђа и словеначки ЗОПОКД. Могућност појављивања окривљеног одговорног лица у својству представника уведена је и новелом француског ЗКП, у којој стоји да се представник правног лица против ког је покренут кривични поступак за исто кривично дело може обратити суду ради постављања судског представника. Дакле, он има могућност и да настави поступање у својству представника правног лица, јер одвајање ових процесних улога није облигаторно, што јасно произлази из употребе израза „може“. Аустријски законодавац такође дозвољава да правно лице представља и окривљено одговорно лице, што се објашњава следећим аргументом: ако су органи правног лица свесни постојања колизије интереса и без обзира на њу постављају за представника окривљено одговорно лице, нема разлога да се то спречава судском интервенцијом. Другим речима, треба допустити органима правног лица да самостално одреде ко ће заступати интересе организације у поступку, те уколико они не сматрају да ће потенцијални сукоб интереса нанети штету окривљеном правном лицу, нелогично је да их суд ограничава у избору.<sup>634</sup>

По нама, одредба ст. 1 чл. 38 ЗОПЛКД је логична, јер правно лице има свој субјективитет у кривичном постуку и не поистовећује се са одговорним лицем. Видели смо, уосталом, да се казне засебно одмеравају, па да и постоје посебни основи за ослобођење од казне који су прописани само за правно лице. Према томе, интереси ових субјеката нису истоветни иако је одговорност правног лица у начелу деривирана из одговорности одговорног лица. Зато је законско решење о принципијелном одвајању процесних улога правног и одговорног лица потпуно оправдано. Изузеци од принципијелног одвајања су природни, јер је у таквим случајевима неоправдано раздвајати правно лице од физичког које је суштински његов једини „руководећи ум“.

Следеће ограничење при избору представника прописано је у ставу 2 истог члана. Наиме, представник правног лица не може бити лице које је у истој правној ствари позвано као сведок.<sup>635</sup> Уколико се деси да правно лице за представника одреди лице које је позвано да сведочи у истој ствари, суд ће захтевати од окривљеног правног лица да одреди другог представника и о томе достави писмено обавештење (став 3 истог члана). И ово ограничење при избору представника је природно. Члан 70 став 2 ЗКП забрањује да се у својству

---

<sup>634</sup> Упоредна решења наведена према: Z. Đurđević (2005/1), *op. cit.*, 752.

<sup>635</sup> И Đurđević наглашава како су процесне функције окривљеног и сведока начелно неспојиве са улогом представника правног лица и додаје да се у упоредном праву значајно разликују решења о постојању сукоба интереса у овим ситуацијама. Z. Đurđević (2005/1), *op. cit.*, 751.

браниоца појави лице које је позвано као сведок на главни претрес, па тим пре има смисла да се ова забрана пропише и у односу на представника.

Функција сведока је незаменљива и иде испред функције браниоца, те већ изабрани бранилац мора да напусти ту улогу уколико је позван у својству сведока.<sup>636</sup> Међутим, исти став ЗКП предвиђа изузетак од забране, који се примењује ако је лице по одредбама законика ослобођено дужности сведочења и изјавило је да не жели да сведочи. Питање је да ли је законодавац требао да предвиди сличан изузетак и код представника правног лица, уважавајући при том разлике између ових процесних улога. Чини нам се да би се могла размотрити ова могућност у погледу ситуације из чл. 97 ст. 3 ЗКП, када је за представника правног лица одређен адвокат, који има дужност чувања професионалне тајне у погледу чињеница које су му поверене у том својству, па је по овом основу ослобођен дужности сведочења. Нема разлога да ово лице, које неће бити испитано као сведок из законом предвиђених разлога, буде спречено у вршењу функције представника правног лица.<sup>637</sup> Ово питање је повезано са проблемом важења привилегије од самооптуживања у кривичном поступку, о ком ћемо говорити мало касније.

Истоветна ограничења приликом одређивања представника прописује и хрватски ЗОПОКД (члан 27 став 5), с тим да он уводи и додатни услов по ком представника мора познавати хрватски језик и бити пословно способан (члан 27 став 2).<sup>638</sup> Мислимо да српски законодавац оправдано не помиње ограничење везано за процесну способност представника, јер се она подразумева по општим процесним правилима ЗКП. Услов да представник мора познавати хрватски језик, који прописује хрватски законодавац сматрамо неуобичајним.<sup>639</sup>

По одредбама ЗКП свако физичко лице има право на тумача уколико не познаје службени језик на ком се води поступак. Ако и узмемо да нема потребе пружати ову привилегију правним лицима, мислимо како је захтев да представник познаје српски језик, с обзиром на постојање процесног права на коришћење сопственог језика, ипак неоправдан. Уосталом, ово ограничење не познају ни црногорски ЗОПЈКД нити словеначки ЗОПОКД.

---

<sup>636</sup> Т. Васиљевић, М. Грубач, *op. cit.*, 170. О законским дужностима и положају сведока видети и: Б. Бановић, *Кривично процесно право*, Универзитет у Београду-Факултет безбедности и ЈП „Службени гласник“, Београд, 2008, 156 – 159.

<sup>637</sup> Швајцарски КЗ прописује да се за представника правног лица не може поставити само оптужено одговорно лице, док сведока не искључује из ове улоге. Z. Đurđević (2005/1), *op. cit.*, 752.

<sup>638</sup> О овоме видети и: Rješenje Vrhovnog suda Republike Hrvatske, број: I КЖ 115/10-3 у којем се наводи како хрватски ЗОПОКД не дозвољава да представник правног лица буде одговорно лице против ког се води поступак због истог кривичног дела. Текст одлуке доступан на: <http://sudskapraksa.vsrh.hr/supra/OdlukaTekst.asp?docID=3F293F7885EA&Anonimizirano=3D&Title=5A4255079C93FF69AA73E75F83CE6B9B4BEF9309> (сајт посећен: 30.06.2011).

<sup>639</sup> И Đurđević наглашава да упоредна решења која је она посматрала не прописују својства представника, већ је то карактеристично само за хрватски ЗОПОКД. Z. Đurđević (2005/1), *op. cit.*, 751.

Српски ЗОПП прописује у члану 82 да правно лице мора одредити представника за предузимање радњи у поступку. То је једина законска дужност окривљеног правног лица. Уколико оно то не учини суд га кажњава новчаном казном. Представник правног лица је дужан да се одазове позиву суда и у супротном је могуће његово принудно довођење (чл. 83 ЗОПП). Суђење у одсуству представника у принципу није могуће. Суд може одредити да се главни претрес одржи и у његовом одсуству, али само уколико је он раније саслушан, а суд нађе да његово присуство није неопходно.<sup>640</sup> Представник окривљеног правног лица може бити и окривљено одговорно лице, ако су испуњени услови из члана 80 ЗОПП.<sup>641</sup>

Члан 78 ЗОПП дефинише процесни положај представника на врло сличан начин као и ЗОПЛКД. Осим поменутих ограничења из ЗОПЛКД, ЗОПП предвиђа још једно – представник окривљеног правног лица не може бити ни оно лице које истиче да је поступало по наређењу другог одговорног лица или органа управљања правног лица (члан 80 став 1 и 2 ЗОПП).<sup>642</sup>

ЗП такође прописује како у поступку све радње у име правног лица предузима његов представник, који се одређује на основу закона или другог акта надлежног органа, статута или другог општег акта правног лица, а орган управљања може одредити и друго лице из реда чланова правног лица или запослених лица. Одредбе које ограничавају избор одређеног лица за представника су истоветне као у ЗОПП, а одредбе о представнику страног правних лица подударају се са одговарајућим члановима ЗОПЛКД.<sup>643</sup>

Установа представника правног лица, уосталом, постоји и у одредбама ЗКП. Члан 539 ЗКП/2011 (као и члан 514 ЗКП) прописује да се у случају када долази у обзир одузимање имовинске користи прибављене кривичним делом од других лица, представник правног лица (уколико је то друго лице – правно лице) позива ради испитивања у претходном поступку и на главном претресу. Став 2 истог члана предвиђа да се представник на главном претресу испитује после оптуженог (исто: члан 514 став 2 ЗКП), док му став 3 (исто: члан 514 став 3 ЗКП) даје овлашћење да у вези са утврђивањем имовинске користи предлаже доказе и по овлашћењу председника већа, поставља питања оптуженом, сведоку, вештаку и стручном саветнику.<sup>644</sup>

---

<sup>640</sup> М. Grubač, О. Perić, S. Pihler, *op. cit.*, 160.

<sup>641</sup> Ово потврђује и судска пракса: *Пресуда Вишег привредног суда у Београду Пкж. 202/95 од 21. фебруара 1995. године*. Наведено према: Д. Јовашевић, *op. cit.*, 146.

<sup>642</sup> М. Цетинић (2002), *op. cit.*, 100; М. Grubač, О. Perić, S. Pihler, *op. cit.*, 160.

<sup>643</sup> Ђ. Ђорђевић (2008), *op. cit.*, 250.

<sup>644</sup> Став 4 члана 539 ЗКП/2011 (као и став 4 члана 514 ЗКП) прописује да се на представника не односи одлука о искључењу јавности, док се у ставу 5 регулише ситуација у којој суд накнадно (у току главног претреса) утврди да долази у обзир одузимање имовинске користи (главни претрес се прекида, а представник

### 3.1. Процесна права представника и правног лица

Представник правног лица се у кривичном поступку налази у улози која је најближа процесном статусу окривљеног, иако се са њом не може у потпуности изједначити. Представник у поступку, са једне стране, обавља функцију одбране и у том својству може предузимати све радње које предузима и окривљени. Посматрано из другог угла, његова позиција се подударала са оном коју има окривљено физичко лице у смислу примене одређених мера попут принудног довођења. Ипак, разлика у односу на положај окривљеног састоји се у чињеници да се не суди представнику већ правном лицу које он представља, те се оптужница и пресуда односе на правно лице.

У теорији се наводи како се приликом саслушања представника не узимају лични подаци који чине саставни део оптужнице, односно пресуде, као што се ради приликом узимања исказа од стране окривљеног физичког лица. Овде се ради о подацима попут имена и презимена родитеља, девојачког презимена мајке, образовног профила, личних и породичних прилика, итд. Узимање ових података представљало би незаконито прибављање подата о личности представника. Ово становиште је логично, јер је јасно да наведени подаци служе пре свега да се утврди идентитет окривљеног, а представник није лице коме се суди.<sup>645</sup>

Поступајући уместо окривљеног, представник има права на предузимање свих радњи као и окривљени. Он има право да се изјасни о кривици правног лица, присуствује извођењу доказним радњама, тражи изузеће, изјашњава се о чињеницама и доказима које терете правно лице, износи чињенице и предлаже доказе, врши увид у списе предмета, испитује сведоке и вештаке, ставља примедбе и даје објашњења поводом њихових исказа, истиче приговоре стварне и месне ненадлежности, захтева изузеће судија, тражи повраћај у пређашње стање, улаже редовне и ванредне правне лекове. У претходном кривичном поступку, има право да присуствује доказним радњама и по дозволи суда поставља питања сведоцима и вештацима и предлаже извођење доказа.

---

правног лица се позива). Члан 541 став 4 ЗКП/2011 (као и члан 516 став 3 ЗКП) предвиђа како се и оверени препис пресуде, односно решења којим је одлучено о одузимању имовинске користи доставља представнику правног лица ако се корист одузима од правног лица. Члан 543 ЗКП/2011 (исто: члан 518 ЗКП) га, пак, овлашћује на улагање захтева за понављање поступка у погледу одлуке о одузимању имовинске користи.

<sup>645</sup> Z. Đurđević (2005), *op. cit.*, 111 – 112. Подаци који се траже приликом саслушања окривљеног у нашем ЗКП дати су у чл. 80 ст. 1. О томе видети: Т. Васиљевић, М. Грубач, *op. cit.*, 207 – 208; М. Шкулић, *op. cit.*, 352 – 353.

Пре првог саслушања, представнику осумњиченог правног лица се, уколико то захтева, мора омогућити да прочита кривичну пријаву, записник о увиђају, налаз и мишљење вештака и захтев за спровођење истраге. Његов исказ има доказну вредност као и исказ окривљеног и цени се као и остали докази – према слободном судијском уверењу и начелу слободне оцене доказа. Он има право и да се брани ћутањем.<sup>646</sup> Изостанак исказа окривљеног нема никакав доказни значај и из пасивног става окривљеног, тј. представника суд не може изводити било какав доказни закључак. Представник правног лица има, дакле, право на примену пасивне одбране (одбране ћутањем).<sup>647</sup> На овом месту се намеће једно од кључних питања процесноправног статуса правних лица – питање важења привилегије *nemo tenetur*.

### 3.1.1 Важење правила *nemo tenetur se ipsum accusare* према правном лицу и његовом представнику

Ђурђевић даје занимљиву анализу примене једног од међународно признатих људских права – привилегије *nemo tenetur se ipsum accusare*, на кривични поступак према правним лицима. Овде се, дакле, ради о праву окривљеног да не даје доказе против себе.<sup>648</sup> Ово право је израз начела правичности поступка и у непосредној је вези са презумпцијом невиности. Окривљени има право да не да исказ и ускрати сарадњу са надлежним државним органима у кривичном поступку против њега. На овакав начин оно је формулисано и у пресудама Европског суда за људска права - *Funke v. France*, 1993<sup>649</sup> и *Saunders v. United Kingdom*, 1996.<sup>650</sup> У случају *Saunders* подносилац представке је под претњом притварања био принуђен, у току истраге, да преда одређена документа истражним органима. Суд је нашао да ово представља повреду права из члана 6 става 2 Европске конвенције о људским правима јер оно (право) имплицитно садржи и право окривљеног да не преда доказе који му иду на

<sup>646</sup> Z. Ђурђевић (2005), *op. cit.*, 111; M. Grubač, O. Perić, S. Pihler, *op. cit.*, 162.

<sup>647</sup> М. Шкулић, *op. cit.*, 358.

<sup>648</sup> О важењу правила по ком за разлику од сведока, окривљени нема обавезу да говори истину и ништа не прећути у нашем кривичном поступку видети: М. Шкулић, *op. cit.*, 357. Аутор указује како се овде наш и остали европско – континентални кривични поступци разликују од већине англосаксонских у којима се окривљени саслушава као „сведок у сопственој ствари“. О овоме видети и: Т. Васиљевић, М. Грубач, *op. cit.*, 206, 207. Они истичу да од „непризнавања окривљени има само толико штете што губи једну олакшавајућу околност“. Окривљени није дужан да пружа доказе против себе и потребне доказе мора да прибави сам орган који води поступак.

<sup>649</sup> Текст одлуке Суда доступан на:

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Funke%20%20v.%20%20France&sessionId=82841463&skin=hudoc-en>

(сајт посећен: 3.11.2011).

<sup>650</sup> Текст одлуке Суда доступан на:

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Saunders%20%20v.%20%20United%20%20Kingdom&sessionId=82841167&skin=hudoc-en>

(сајт посећен: 3.11.2011).

штету. Самими тим, Суд је закључио да је овде дошло до повреде претпоставке невиности. Дакле, право окривљеног да не сарађује са судом, огледа се у правима на ускраћивање вербалне комуникације и невербалне сарадње, која се огледа у предавању материјалних доказа који би га теретили.<sup>651</sup> И у случају *Murray v. United Kingdom, 1996*<sup>652</sup> Суд је јасно заузео становиште да члан 6 став 2 Конвенције, који прописује поштовање претпоставке невиности, *implicite* садржи и право *nemo tenetur*, као и правило да нико није дужан да сам против себе даје чињенице и доказе који иду у прилог његове одговорности за кривично дело.<sup>653</sup>

Ђурђевић закључује да је у домену хрватског права потребно повећати процесне гаранције правним лицима. Она констатује да хрватско право привилегију од самооптуживања даје само представнику правног лица, а не и самом правном лицу, те је консеквентно значај овог права умањен. Наиме, остали чланови и органи правног лица имају обавезу предаје докумената и података који би их могли теретити, а у својству сведока су дужни да одговарају на питања и дају истинит исказ осим ако постоје основи за ускраћивање сведочења (у нашем праву чл. 97, 98 и 100 ЗКП). Такође, суд може изузети представника који је позван као сведок у истој кривичној ствари. Стога, остваривање права *nemo tenetur* ограничено је вољом државног органа, па се може рећи да оно практично и не постоји, барем не у довољној мери.<sup>654</sup>

Наведени закључци важе и за српски кривични поступак. *Чланови или органи правног лица који нису у својству представника могу бити позвани као сведоци у истој кривичној*

---

<sup>651</sup> С. Ovey, R. White, *op. cit.*, 197; А. Јакшић, *op. cit.*, 219.

<sup>652</sup> Текст одлуке Суда доступан на:

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Murray&sessionid=82842217&skin=hudoc-en> (сајт посећен: 3.11.2011).

<sup>653</sup> А. Јакшић, *op. cit.*, 216. Више о томе: С. Ovey, R. White, *op. cit.*, 196 – 202.

<sup>654</sup> Важење начела *nemo tenetur* према правном лицу зависи од тога које становиште о смислу овог института се усваја. Ако се пође од става да право на ускраћивање исказа и сарадње произлази из начела правне државе, онда се његово важење простире на све врсте окривљених у кривичном поступку, било да су у питању физичка или правна лица. Исти закључак се добија и ако ову привилегију схватимо као израз претпоставке невиности. Међутим, чак и ако прихватимо да привилегија *nemo tenetur* важи и за правна лица остаје отворено питање обима овог права, тј. да ли се, у домену правних лица, оно односи само на право ускраћивања исказа или и на право ускраћивања невербалне сарадње? Ђурђевић појашњава како се ово питање намеће због чињенице да је у праву тржишне конкуренције Европске заједнице, судским одлукама утврђено како правна лица имају дужност достављања пословних исправа и докумената, без обзира да ли их њихов садржај терети или не. У прилог овоме иде и одлука немачког Савезног уставног суда по којој у управним поступцима правна лица немају право да се позивају на привилегију од самооптуживања и одбију да предају пословна документа и материјале. У швајцарском кантону Верн је слична регулатива донета у вези кривичног поступка према окривљеним правним лицима. Наиме, окривљено предузеће али и одговорно лице немају привилегију од самооптуживања. Ђурђевић закључује да је мотив наметања оваквих обавеза правним лицима страх од чињенице да велика предузећа често имају монопол над информацијама, посебно о својим пословним, стварним и формалним овлашћењима, плановима и унутрашњој организацији, па би се ускраћивањем ових докумената и података значајно отежао доказни поступак. Z. Ђурђевић (2005/1), *op. cit.*, 758 – 761.

ствари, при чему немају привилегију *peto tenetur*. Разлози за ускраћивање одговора на поједина питања из чл. 100 ЗКП не обухватају могућност недавања одговора због могућности кривичног гоњења правног лица ком сведок припада, већ ово дозвољавају само уколико би сведок тиме изложио кривичном гоњењу себе или лица из чл. 98 ст. 1 ЗКП. Дакле, процесна привилегија од самооптуживања важи само за представника правног лица а не и за само правно лице. Такође, имајући у виду одредбу о изузећу представника који у истој ствари може бити позван као сведок, омогућава суду да кључним актерима у правном лицу наметне обавезу давања истинитог исказа. *Коначан закључак гласи – домаћај правила peto tenetur није исти за правна и физичка лица. Законодавац даје веће процесне гаранције окривљеном физичком него правном лицу.*

Према томе, једино представник окривљеног правног лица нема обавезу давања истинитог исказа, те његов неистинит исказ није обухваћен кривичним делом давања лажног исказа. Другим речима, у погледу остварења бића овог кривичног дела, он је у истој позицији као окривљени. У прилог овом тумачењу иде текст чл. 335 став 1 КЗ који експлицитно помиње вештаке, сведоке, тумаче и преводиоце као могуће учиниоце овог кривичног дела. Имајући у виду забрану аналогije као вид начела законитости у кривичном праву, не може се аутоматски проширити криминална зона и на представника правног лица. Ипак, окривљени нема право да приликом своје одбране износи увреде и клевете, те ово право не припада ни представнику, што значи да он може бити и кривично гоњен ако оствари биће неког од ових кривичних дела, јер и по становишту судске праксе нико нема право да се брани тако што ће представити како је друго лице извршило кривично дело које се њему ставља на терет, а за које се гони по службеној дужности.

Мислимо да би се могло размислити и о могућности кривичног гоњења представника у случају из чл. 335 ст. 2 КЗ. У овом ставу је предвиђена одговорност окривљеног у случају да је пресуда заснована искључиво на његовом исказу. Имајући у виду да представник у смислу процесне радње саслушања окривљеног има идентичну позицију као и овај, сматрамо логичним да би и он могао да буде извршилац кривичног дела из ст. 2 овог члана. Окривљени би, а и представник, могао бити кривично гоњен и уколико вршећи функцију одбране изврши неко друго кривично дело невезано за давање сопственог исказа, попут спречавања и ометања доказивања, фалсификовања доказа итд.<sup>655</sup>

Према представнику правног лица не смеју бити употребљени сила, претња, обмана, недозвољено обећање, изнуда, изнуривање или друга слична средства како би се дошло до

---

<sup>655</sup> Т. Васиљевић, М. Грубач, *op. cit.*, 209; М. Шкулић, *op. cit.*, 357.

његове изјаве или признања или другог чињења које би се могло употребити као доказ против правног лица. И ово произлази из његове позиције представника окривљеног правног лица приликом извођења процесне радње саслушања окривљеног.<sup>656</sup>

На крају, сматрамо да законодавац није погрешно ограничавајући домашај овог процесног права када је окривљени правно лице. У супротном, доказни поступак против правних лица, посебно уколико се ради о привредним друштвима велике економске снаге, комплексне структуре и бројног састава, био би веома отежан. Правно лице је специфичан процесни субјект и у позицији окривљеног се не може у потпуности изједначити са физичким лицем. Чињеница да је законодавац поступио на овај начин представља аргумент у прилог тези о потреби озбиљнијег модификовања одређених правила, али и начела кривичног поступка када је окривљени правно лице.

### **3.1.2 Однос представника према осталим органима (члановима) правног лица**

Коначно, важно питање везано за институцију представника и његова процесна права је степен његове самосталности у односу на органе правног лица. Законска одредба која говори да је представник окривљеног правног лица овлашћен на предузимање свих процесних радњи, не решава питање његовог односа према органима правног лица. У литератури постоји становиште да представник (у поступку за привредне преступе), с обзиром да није странка, већ само представник странке, није у потпуности самосталан, већ мора да се придржава инструкција органа правног лица. Ако таквих инструкција нема, он је слободан да поступа према околностима случаја. У принципу, полази се од претпоставке да окривљени поступа у сопствену корист. Стога, представник окривљеног правног лица може да ставља предлоге и врши радње у кривичном поступку према сопственој процени, али тако да то не иде на штету правног лица. Радње или изјаве које иду на штету правног лица, представник може предузети само уколико је посебно овлашћен на то. *Међутим, уколико он даје изјаве или врши радње на штету правног лица, њихово процесно дејство остаје, док се неусклађеност његових радњи са инструкцијама органа правног лица тиче њиховог међусобног односа. Дакле, за кривични поступак су релевантне радње представника без обзира да ли су у складу са упутствима органа правног лица или не. Изјаве и радње представника окривљеног правног лица дате насупрот примљеним упутствима обавезују*

---

<sup>656</sup> Т. Васиљевић, М. Грубач, *op. cit.*, 212.

правно лице и суд није дужан да утврђује има ли представник посебно овлашћење за вршење одређене процесне радње.<sup>657</sup>

Овај закључак посебно стоји имајући у виду решење ЗОПЛКД према ком је представник правног лице физичко лице из реда заступника правног лица. За разлику од хрватског решења, па и одредаба ЗОПП (које дозвољавају да за представника буде изабран и запослени) ЗОПЛКД даје право представљања само лицима која су и иначе, као чланови или органи друштва, овлашћени да заступају правно лице и дају изјаве и предузимају радње којима обавезују правно лице. Радње и изјаве ових лица према трећима и иначе производе правна дејства за правно лице, укључујући и она нежељена (могу бити и основ за одговорност правног лица за кривично дело), па је према томе сасвим прихватљиво да представнику не треба посебно овлашћење и сагласност органа правног лица за предузимање неке процесне радње.

### 3.1.3 Право представника да закључи споразум о признању кривице

У вези са овим, намеће се питање изјашњавања о кривици и закључења споразума о признању кривице из чл. 282а до 282д ЗКП (тј. 313 до 319 ЗКП/2011). Споразум о признању кривице (*plea bargaining*) је институција преузета из америчког кривичног поступка. Овај институт се у САД примењује преко 200 година, али му је статус легалног дела кривичнопроцесног сиситема признат тек 1970. године, одлуком Врховног суда САД у случају *Brady v. United States*.<sup>658</sup> Први споразуми о признању кривице закључивани су почетком XIX века у поступцима поводом незаконите продаје алкохола, али је већ почетком XX века, овај споразум постао доминантан начин решавања кривичних предмета. Први случај закључења споразума који није био везан за незакониту продају алкохола забележен је 1848. године и, што је занимљиво, десио се поводом кривичног дела убиства.<sup>659</sup>

Ова установа је генерално типична за англосаксонске кривичне поступке, тзв. адверзијалне (страначке) типове поступка, али је данас широко прихваћена у бројним европско – континенталним законодавствима. Са друге стране, у Великој Британији, као колевци англосаксонског правног система, не постоји институција *plea bargaining*, већ само

---

<sup>657</sup> М. Grubač, О. Perić, S. Pihler, *op. cit.*, 161.

<sup>658</sup> В. Бајовић, *Споразум о признању кривице: упоредно-правни приказ*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2009, 56. Текст наведене одлуке доступан на: <http://supreme.justia.com/us/397/742/> (сајт посећен: 26.09.2011).

<sup>659</sup> *Ibid.*, 57.

могућност да суд узме у обзир признање окривљеног које се, међутим, не мора дати у договору са тужиоцем.

У сваком случају, увођење ове институције представља одређену тенденцију у савременим кривичним поступцима, и представља израз приближавања два велика светска кривичнопроцесна система. Њен основни циљ је да растерети кривичне судове убрзањем поступка и избегавањем доказивања. Модалитет ове установе прихваћен у нашем ЗКП представља комбинацију веома екстензивних решења из адверзионих поступака и знатно рестриктивнијих решења попут немачког.<sup>660</sup> Даташка указује на значајне разлике у развоју овог института у англосаксонским и европско – континенталним правним системима, објашњавајући да оне потичу још из периода изласка из средњег века, када се показују јасне разлике у организацији кривичног прогона. Енглеско правосуђе се и даље ослањало на покретање кривичног гоњења од стране оштећеног или другог „приватног“ лица, док се у континенталном праву јавља тужилац као типичан државни службеник, хијерархијски повезан са државним центрима моћи, чиме се у овом праву јасно разликују грађанскоправне од кривичних ствари.<sup>661</sup>

У литератури постоји мишљење да ова установа нема принципијелно оправдање јер се њоме функција коју треба да врши кривични суд преноси на другог процесног субјекта – јавног тужиоца и омогућава да се вољом окривљеног и тужиоца мењају норме материјалног кривичног права о кажњавању учинилаца кривичних дела.<sup>662</sup> Међутим, овај споразум није самостални уговор двеју странака, јер суд задржава контролну улогу. Без сагласности суда, који проверава испуњеност законских услова, предвиђена решења не производе правно дејство.<sup>663</sup>

Такође, све наведено стоји и за институте одбацивања кривичне пријаве од стране јавног тужиоца и одлагања кривичног гоњења, па су, без обзира на то, они усвојени у савременим кривичним законодавствима. Дакле, начело економичности и ефикасности очигледно има све већи значај у кривичним поступцима.<sup>664</sup> Поступак према правним лицима

---

<sup>660</sup> М. Шкулић, *op. cit.*, 931.

<sup>661</sup> М. Даташка, Напомене о споразумима у казненом поступку, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Vol. 11, br. 1/2004, 5.

<sup>662</sup> Т. Васиљевић, М. Грубач, *op. cit.*, 606. О аргументима за и против споразума о признању кривице видети: М. Даташка, *op. cit.*, 13 – 17.

<sup>663</sup> С. Бељански, Г. П. Илић, М. Мајић, *op. cit.*, 38.

<sup>664</sup> Шкулић наводи податак да се у неким државама САД између 90 и 95% кривичних предмета оконча закључењем споразума о признању кривице. М. Шкулић, *op. cit.*, 931. И Даташка закључује да је најјачи прагматични аргумент у прилог консесуалне правде (мислећи на споразуме у кривичном поступку) растерећење кривичног правосуђа. Средства за кривичне судове су ограничена, па је потребно њихово рационално коришћење. Ако би се сви кривични предмети решавали кроз редовни поступак, јавила би се опасност да људски капацитети и финансијска средства уложени у правосуђе буду до те мере ангажовани да би се

је новост за наше кривичне судове и свакако би у бројним конкретним случајевима могао да се покаже као скуп и компликован. Усвајање упоредних решења у овој материји и примена искустава земаља које имају далеко дужу традицију у вођењу кривичног поступка против правног лица може бити драгоцено. У првом делу рада смо видели да се, управо у домену америчког права, велики број анализираних случајева, решио путем закључења споразума о признању кривице између тужилаштва и правног лица и да се ова установа показала као врло употребљива. Зато, мислимо да ће у будућим кривичним поступцима према правним лицима бити простора за њену примену.

Уосталом, ЗКП/2011 је проширио примену споразума о признању кривице допуштајући да се он може закључити поводом било ког кривичног дела. С обзиром да је по концепцији ЗКП/2011 тужилац практично једини субјект кривичног гоњења, проширење домена примене овог института је логично.<sup>665</sup> Уколико пођемо од чињенице да је представник овлашћен да се изјасни о одговорности правног лица, мислимо да он неспорно може закључити и споразум о признању кривице правног лица. Ако представник може пред судом да се изјасни како је правно лице криво (мислимо на кривицу у процесном смислу, о чему ћемо говорити више касније) и тиме изазове одговарајуће процесне последице, нема разлога ускратити му право на закључење споразума о признању кривице са јавним тужиоцем, уколико су испуњени законски услови из чл. 282а до 282д ЗКП (тј. чл. 313 до 319 ЗКП/2011).

Мора се, дакле, радити о кривичном делу или више кривичних дела учињених у стицају за које је прописана казна затвора до дванаест година. Ипак, од почетка примене ЗКП/2011 овај услов, као што смо истакли, више неће важити, већ ће се споразум моћи закључити поводом било ког кривичног дела. Предлог за закључење споразума могу поднети јавни тужилац или окривљени, тј. представник правног лица или његов бранилац. ЗКП/2011 у члану 313 став 1 прописује како се споразум може закључити од доношења наредбе о спровођењу истраге до изјашњавања оптуженог о оптужби на главном претресу. Став 2 истог члана ЗКП/2011 предвиђа како приликом закључења споразума окривљени има браниоца. Овај нови случај обавезне одбране се може односити и на правно лице које закључује споразум, јер ЗОПЛКД није искључио примену одредаба о обавезној одбрани.

---

консеквентно нужно (мада прикривено) снизили стандарди поступања у свим предметима. М. Данашка, *op. cit.*, 17.

<sup>665</sup> О одредбама ЗКП/2011 које регулишу институт споразума о признању кривичног дела, као и споразумима о сведочењу окривљеног и сведочењу осуђеног (новост у домаћем кривичнопроцесном систему) видети: С. Бељански, Г. П. Илић, М. Мајић, *op. cit.* 36 – 41.

Представник окривљеног правног лица мора добровољно и у потпуности да призна кривично дело које се правном лицу ставља на терет под условима о којима преговара са јавним тужиоцем. Ови услови се односе на: 1. врсту и висину кривичне санкције; 2. одустанак јавног тужиоца од гоњења за поједина кривична дела; 3. трошкове кривичног поступка и начин регулисања имовинскоправног захтева; 4. одрицање од права на жалбу. Тужилац, под условима из чл. 282б ст. 3 ЗКП, може пристати да се окривљеном изрекне и ублажена казна.

Члан 314 став 1 тач. 1 до 6 ЗКП/2011 прописује како споразум садржи опис кривичног дела, признање окривљеног, споразум о врсти, мери или распону казне односно друге кривичне санкције, споразум о трошковима, одузимању имовинске користи и имовинскоправном захтеву, изјаву странке и њеног браниоца о одрицању од права на жалбу и потпис странака и браниоца. Занимљиво је да члан 314 став 2 тачка 3 ЗКП/2011 предвиђа могућност уношење споразума о одузимању имовине проистекле из кривичног дела окривљеног која ће бити одузета. Тачке 1 и 2 истог става дозвољавају и могућност уношења изјаве о одустајању јавног тужиоца од гоњења за друга кривична дела која нису обухваћена споразумом, односно изјаве окривљеног о прихватању обавезе

У случају стицаја, у складу са чл. 282б ст. 1, споразум може да се односи и на само нека од кривичних дела учињених у стицај. О усвајању споразума коначну одлуку доноси суд, у зависности од фазе кривичног поступка. Уколико се споразум закључује пре подношења оптужнице, одлуку доноси председник ванпретресног већа, а ако се закључује после подношења оптужнице, председник већа за главни претрес на посебном јавном рочишту коме присуствују јавни тужилац, представник правног лица и његов бранилац, уколико га има.<sup>666</sup> По члану 315 став 1 ЗКП/2011, пак, одлуку о споразуму доноси судија за претходни поступак ако је споразум поднет суду пре потврђивања оптужнице, а ако је поднет након њеног потврђивања одлуку доноси председник већа.

### **3.3. Бранилац окривљеног правног лица**

Члан 43 ЗОПЛКД предвиђа како правно лице у току кривичног поступка може имати браниоца. Процесне улоге окривљеног и браниоца су одвојене. Зато, постоје радње које бранилац, иако је овлашћен да у поступку поступа уместо окривљеног, не може да предузме, јер су резервисане само за окривљеног. Функције представника и браниоца су такође

---

<sup>666</sup> Т. Васиљевић, М. Грубач, *op. cit.*, 607.

раздвојене, те бранилац нема одређена права и обавезе које припадају само представнику. Раздвајање ових процесних улога произлази већ из чињенице да ЗОПЛКД даје право окривљеном правном лицу да уз представника има и браниоца.<sup>667</sup>

Браниоца правном лицу може да именује његов представник давањем писменог пуномоћја или усмено на записник код органа пред којим се води кривични поступак. Интересантно је питање да ли се, имајући у виду законску формулацију „може“, ова одредба има тумачити тако да, осим представника, и органи правног лица имају право да поставе браниоца, чак и без обзира на вољу представника. Мислимо да формулација овог члана не оставља такву могућност, јер се потенцијал користи како би се указало да именовање браниоца није обавеза већ само право, тј. могућност представника. Дакле, браниоца може да именује само представник правног лица, јер би супротно решење било у колизији са смислом ЗОПЛКД, који не допушта да органи правног лица преко другог лица, осим представника, директно учествују у кривичном поступку.

Окривљено правно и одговорно лице, према ставу 3 истог члана, могу имати заједничког браниоца само ако то није у супротности са интересима њихове одбране. Одредбу о могућности именовања заједничког браниоца окривљеног правног и одговорног лица садржи и члан 32 став 2 хрватског ЗОПОКД.

У литератури се појашњава како дата одредба представља одступање од правила из члана 63 става 1 хрватског ЗКП, по ком више окривљених лица не може да узме заједничког браниоца ако се против њих води поступак за исто кривично дело или уколико је то у супротности са интересима њихове одбране. Ипак, овај изузетак је оправдан јер интереси окривљеног правног и одговорног лица, против којих се увек води поступак због истог кривичног дела, могу бити подударни зато што успешна одбрана одговорног лица аутоматски доводи до елиминисања одговорности правног лица.<sup>668</sup> Српски ЗКП у члану 69 дозвољава да више окривљеника имају заједничког браниоца ако то није у супротности са интересима њихове одбране, тако је одредба члана 43 става 3 ЗОПЛКД у сваком случају усклађена са општим правилима кривичног поступка каод нас.

Друго важно питање везано за улогу браниоца окривљеног правног лица је примена одредби ЗКП о обавезном браниоцу. Хрватски ЗОПОКД изричито искључује ову могућност чланом 32 став 3. Дегенџиновић сматра како се на правна лица не односе одредбе о обавезној

---

<sup>667</sup> Z. Đurđević (2005), *op. cit.*, 127.

<sup>668</sup> Z. Đurđević (2003), *op. cit.*, 763.

одбрани јер се обавезно примењују правила о представнику правног лица који заступа интересе организације у кривичном поступку.<sup>669</sup>

И црногорски ЗОПЛКД искључује примену одредаба ЗКП о обавезној одбрани у члану 56 ставу 2. Lazarević et al. сматрају како је искључење одредаба о обавезној одбрани последица чињенице да правна лица немају лична својства која имају окривљени у кривичном поступку.<sup>670</sup> И члан 36 став 2 словеначког ЗОПОКД такође предвиђа како за правна лица не важи правило о обавезној одбрани.<sup>671</sup>

Српски ЗОПЛКД нема посебну одредбу којом искључује примену одредаба о обавезној одбрани. Из формулације члана 43 је јасно да законодавац принципијелно препушта одлуку о именовању браниоца вољи представника правног лица, али остаје отворено питање примене одредаба ЗКП о обавезној одбрани. Случајеве обавезне одбране предвиђа члан 71 српског ЗКП. Први случај се односи на ситуацију у којој је окривљени глув, нем или неспособан да се сам успешно брани. Други случај обавезне одбране постоји када се против окривљеног води поступак због кривичног дела за које се по закону може изрећи казна затвора у трајању преко десет година. У ова два случаја окривљени мора имати браниоца већ приликом првог саслушања.

Браниоца мора имати и притворено лице, док се налази у притвору, као и окривљени коме се суди у одсуству чим суд донесе решење о суђењу у одсуству. Ratio legis овог института, објашњава Шкулић, темељи се на ставу како је у одређеним случајевима неопходно обезбедити стручну одбрану окривљеном без обзира на његов став о томе.<sup>672</sup> Разматрајући наведене одредбе, закључујемо да се о примени института обавезне одбране правног лица може размишљати само у другом случају – када се окривљеном правном лицу суди за кривично дело за које је запређена казна изнад десет година затвора. Правно лице не може бити притворено нити му се може судити у одсуству, а постављени представник ће свакако бити способан да заступа правно лице или ће суд наложити правном лицу да постави другог.

---

<sup>669</sup> D. Degenčinović, *op. cit.*, 99. Đurđević наглашава како, по природи ствари, већина случајева у којима ЗКП прописује обавезну одбрану не може да се примени на правно лице, као и да се приликом формулисања одредбе о отклањању обавезне одбране узело у обзир да правно лице има представника који може бити довољно стручан да га брани у кривичном поступку. Z. Đurđević (2003), *op. cit.*, 763.

<sup>670</sup> Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *op. cit.*, 189.

<sup>671</sup> Bele, Deisinger et al. констатују како нема потребе за примену института обавезне одбране јер су правна лица у позицији да себи обезбеде квалитетну одбрану и без помоћи браниоца. Интересантно је да словеначки законодавац у ставу 3 истог члана искључује могућност именовања заједничког браниоца окривљеном правном и одговорном лицу, што није случај у хрватском, црногорском и нашем праву. I. Bele, M. Deisinger et al., *op. cit.*, 81.

<sup>672</sup> M. Шкулић, *op. cit.*, 281. О обавезној стручној одбрани видети и: Б. Бановић, *op. cit.*, 122 – 124.

Чини нам се, дакле, да један од случајева обавезне одбране важи и за правна лица, јер нема одредбе која искључује његову примену. Ипак, посматрајући упоредна искуства, закључујемо да је законодавац требало да искључи примену института обавезне одбране с обзиром да не видимо јаке аргументе за његово задржавање у кривичном поступку према правним лицима. Остала правила ЗКП о браниоцу правног лица аналогно важе и у кривичном поступку према правном лицу (одредбе члана 68 ст. 1 и ст. 3, члан 69 став 2 и чл. 70, 73, 74 и 76). Поменуте одредбе су, мислимо, у складу са природом поступка према правном лицу и могу се у њему користити без колизије са ЗОПЈКД.

Ипак, овде се треба осврнути на одредбе ЗКП/2011, који на нешто другачији начин регулише случајеве обавезне одбране и намеће нове теоријске дилеме и у вези поступка према правном лицу. Прво, члан 74 тачка 6 ЗКП/2011 предвиђа обавезну одбрану ако је окривљени због нарушавања реда удаљен из суднице до завршетка доказног поступка или завршетка главног претреса – од доношења наредбе о удаљењу, па до повратка у судницу или до саопштавања пресуде.

До идентичне ситуације може доћи ако је због нарушавања реда из суднице удаљен представник окривљеног правног лица. У том случају могућа су два решења: да суд позове правно лице да одреди другог представника или да се примени институт обавезне одбране. Чини нам се да је друга опција више у складу са начелом економичности кривичног поступка, а да при том не угрожава остваривање права правног лица у поступку.

Друго, интересантна је и одредба тачке 8 члана 74 ЗКП/2011, јер нема препрека да се институт споразума о признању кривице примени и према окривљеном правном лицу. Дакле, уколико правно лице, тј. његов представник приступи закључењу споразума из члана 313 став 1 ЗКП/2011, оно мора имати браниоца од почетка преговора са јавним тужиоцем о његовом закључењу. По одредби тачке 8 члана 74 ЗКП/2011 разлози за обавезну одбрану окривљеног, осим преговора о закључењу овог споразума, су и преговори о споразуму о сведочењу окривљеног (члан 320 став 1 ЗКП/2011) и осуђеног (члан 327 став 1 ЗКП/2011). Ипак, због природе правног лица ови разлози обавезне одбране нису применљиви.

Имајући све наведено у виду, може се закључити да у ЗОПЈКД није начињен пропуст тиме што није искључена примена одредби ЗКП о обавезној одбрани. Члан 74 тач. 6 и 8 ЗКП/2011, пружају реалне могућности за примену института обавезне одбране и у кривичном поступку према правном лицу.

## ЗАКЉУЧАК

Проучавање криминолошке, историјске, теоријске, међународноправне, упоредне и позитивноправне димензије феномена одговорности правних лица за кривична дела довело нас је до одређених закључака и понудило одговоре на питања постављена дефинисаним предметом истраживања али и указало на бројне дилеме и недоумице.

Прегледом криминолошких истраживања и доступних података о учесталости и друштвеној опасности криминалитета корпорација, недвосмислено смо утврдили тачност свих претпоставки о постојању легитимних основа за кажњавање корпорација. Тешке последице кривичних дела правних лица које се очитују у људским жртвама, уништавању животне средине, дуготрајним негативним ефектима по здравље целих генерација (помислимо само на навођене еколошке катастрофе и њихове несагледиве последице) и материјалним губицима по друга предузећа, државне и локалне буџете и појединце, уз истовремен вртоглав раст незаконито стечених профита корпорација дају и етички основ за успостављање принципа кажњивости правних лица. Чињеница да се корпорације богате захваљујући криминалним актима, и то у огромној мери, наметнула је законодавцима морални императив – не дозволити даље незаконито и неморално јачање економске моћи корпорација које не поштују правне прописе и обичаје фер пословања.

Анализа криминолошке димензије феномена криминалитета корпорација довела нас је до закључка да је он, чак и када је оријентисан на стицање корпоративне добити, увек у резултанти криминалитет белог оковратника, јер корист од њега нужно долази до одређеног физичког лица. Овај облик криминалитета нужно је детерминисан тежњом за материјалном добити која се формално испољава увећањем имовине правног лица као фиктивног, наиндивидуалног ентитета, али се, суштински, материјализује кроз увећање профита појединаца који стоје испод маске колективитета. Та лица (најчешће руководиоци, заступници или менаџмент вишег, евентуално средњег нивоа) углавном су прави, прикривени аутори кривичног дела, који су осмислили криминални пројекат и претворили предузеће у „машину“ за производњу профита кроз кривична дела. Ова „машина“ дизајнирана је тако да прикрије своје конструкторе и постане извор дугорочних бесправно стечених имовинских прихода. Ако већ класични институти кривичног права не успевају да продру директно до вешто сакривених бенефицијара кривичног дела, мислимо да је легитимно послужити се кажњавањем корпорација као посредним средством које може

спречити даљи раст криминалних профита и омогућити враћање барем дела противправне имовинске користи и ублажавања произведене друштвене штете.

Последње године прошлог и почетак овог века, као што је показано, откриле су и нову димензију криминалитета правних лица - корпоративне афере везане за озбиљна кршења људских права и слобода, посебно у земљама трећег света, у којима су очитоване чврсте криминалне везе између моћних мултинационалних корпорација (у потрази за незаконитим профитима) и корумпираних државних власти. Уједно, криминолошка стварност показује како правна лица често врше криминалну делатност кроз вешто организоване међународне организоване криминалне мреже, што отежава откривање и спречавање кривичних дела. Чини нам се да ће кохабитација организованих криминалних група и правних лица у будућности постати још израженија, јер комплексна структура, извори прихода и одличне могућности за прикривање кривичних дела предузећа представљају изазован и плодан терен за организовани криминал. Противправна имовинска корист, као обострани мотив организованог криминала и „похлепних“ корпорација биће снажно везивно ткиво које подстиче њихову све интензивнију сарадњу.

Ипак, иако је на међународном плану постигнут широк консензус о потреби спречавања и сузбијања кривичних деликата правних лица, а национална законодавства, пре свега у Европи, редом кренула да уводе одређене облике њихове одговорности за кривична дела (кривичну, управну или грађанскоправну) у науци се јавило и врло озбиљно питање – какви криминалополитички ефекти се постижу прописивањем високих новчаних казни и других кривичних санкција према корпорацијама? Бројна истраживања показала су, можда и неочекивано, како је ефикасност прописивања строгих кривичних санкција против колективитета на релативно ниском нивоу.

Поменули смо како релевантна истраживања доказују да је ефекат кривичних санкција мањи у односу на онај који се остварује грађанским санкцијама и да су предузећа више страховала од покретања парничних него кривичних поступака. У литератури се истиче и како оштрицу кривичне репресије значајно отупљује селективност у примени прописа. За разлику од појединца, који углавном нису у стању да потпуно тачно процене могућности откривања и кажњавања њиховог злочиначког понашања, корпорације имају развијен систем прикупљања и обраде информација дизајниран за коришћење у сврхе прикривања криминалних аката. Иако се често мисли да је корпорације лакше застрашити претњом кривичном санкцијом него појединце, јер оне, по правилу, имају рационалан модел калкулисања користи и ризика, комплексност њихове структуре и систем информисања и

доношења одлука, чине да у реалности одвраћајући ефекат у односу на корпорације није такав какав би се очекивао.

Такође, истраживања показују како је од фактора висине запрећене казне значајнији фактор корпоративне културе. Уколико је у предузећу заступљен тип културе који промовише кршење закона као начин успешног пословођења, оно ће се опредељивати за криминал без обзира на остале чиниоце. У случају заступљености унутрашње културе која се заснива на поштовању прописа, вероватноћа остваривања криминалних радњи ће бити нижа при истом стању осталих чинилаца. Истраживања снажно аргументују хипотезу да су општа економска ситуација и перцепција спремности државних структура да кажњавају корпоративни криминалитет можда и кључни чиниоци који утичу на доношење одлуке менаџмента корпорације о томе да ли ризиковати упуштањем у криминално деловање или пословати у складу са прописима. Није реално очекивати успех кривичне репресије у земљи чији прописи иду насупрот економској логици и посредно мотивишу привредне субјекте да траже методе за заобилажење њихове примене. Важан предуслов сузбијања криминалитета корпорација је изградња економског и правног окружења које неће развијати отпор према поштовању закона и пословних пракси због своје нелогичности и неприлагођености привредној стварности.

Субјекти криминалне политике широм Европе и света определили су се за кажњавање корпорације као нужну стратегију. Прва групација земаља која је започела са применом принципа о кривичној одговорности правних лица биле су државе англо – америчке традиције. Модели одговорности правних лица у англо – америчком праву су се мењали у складу са криминалнополитичким потребама и то у смеру поштравања кривичноправне репресије и постављања ширих основа за утемељење кривичне одговорности корпорација. Приметна је тенденција усвајања облика аутономне кривичне одговорности правних лица, или решења која представљају мост ка њој. Најдаље је отишао аустралијски законодавац, прописујући оригиналан облик аутономне одговорности заснован на корпоративној култури која доприноси вршењу кривичног дела. Систем санкција у земљама *common – law* показује све већу разноврсност и прилагодљивост. Већина анализираних законодавстава предвиђа санкције чија је основна сврха подстицање корпорације да развије унутрашње механизме за спречавање будућих кривичних дела и проналажење и кажњавање конкретних учинилаца.

Анализе изабраних европских континенталних законодавстава показала је како заједничку црту у моделирању одговорности правних лица представља кажњавање правног лица за кривично дело лица овлашћеног за заступање и/или пословођење, учињено у склопу поверених овлашћења или послова. Ово је у складу са препорукама конвенција које од

држава захтевају да кажњавају организације за акте лица која имају правно или фактичко овлашћење за руковођење колективитетом или имају право да поступају у име правног лица.

Разлике се, међутим, огледају у томе да ли се и под којим условима корпорацији могу приписати акти других физичких лица. Конвенције препоручују законодавцима да омогуће кажњавање правних лица и на основу пропуштања дужног надзора руководства услед ког је омогућено извршење кривичног дела од стране другог физичког лица у корист предузећа. Законодавства попут холандског и словеначког постављају као услов одговорности посредно или непосредно прихватање криминалне радње запосленог од стране органа управљања; финско одлази и корак даље, па омогућава да предузеће одговара јер није предузело одговарајуће мере за спречавање кривичног дела (и то предузеће, као целина, а не конкретно одговорно лице), док је швајцарски најексплицитнији у прихватању модела субјективне кривичне одговорности колективитета, прописујући како организација одговара ако није предузела све предвидиве и организацијске мере за спречавање кривичног дела.

Мислимо да, попут англо – америчких права, све више европских законодавстава креће према одређеним облицима субјективне кривичне одговорности. Чини нам се да је минимално растојање између словеначког и холандског модела, која траже да организација „прихвати“ криминално понашање појединца како би била санкционисана и швајцарског који омогућава кажњавање на темељу лошег менаџмента и неадекватне процене ризика, као и немара у контроли и надзору над радом запослених, услед који је остварено кривично дело у корист корпорације. Увођење модела субјективне аутономне одговорности правног лица свакако представља изазов за кривична законодавства, јер захтева мењање класичних кривичноправних инструмената и стварање нових категорија одговорности, које су више засноване на нормативној него психолошкој теорији кривице.

Организација, у моделима субјективне аутономне одговорности, одговара јер не испуњава своје законске и друштвене обавезе и тиме ствара погодно тло за криминалне радње припадника предузећа, с тим да су само правно лице и његови руководиоци, међу крајњим корисницима имовинске користи од кривичног дела. Дакле, у овако установљеном систему, предузеће би било ослобођено одговорности ако би доказало да није прихватило криминални акт запосленог или другог лица, јер је пословало у складу са нормативним стандардима и примењивало принципе законитог пословања. Овде је јасно постављена граница између кривице физичког и правног лица.

Чини нам се како овај систем има извесне предности. Прво, он је у релативном смислу правичнији јер не дозвољава да буде кажњено предузеће које води исправну и закониту пословну политику због акта једног запосленог или чак менаџера који су деловали у

супротности са том праксом или изричитим налогом органа управљања. Са друге стране, пак, систем ствара и доста широке основе за кажњавање, јер омогућава да колективитет буде кажњен због акта било ког запосленог, ако је правно лице, тј. његови руководећи и надзорни органи, пропустило своје законске и обавезе надзора над делатношћу од које црпи корист.

Овде се можда и најјасније види етички основ одговорности правног лица: оно се кажњава јер је својом погрешном пословном политиком или праксом, или непредузимањем дужних мера, дозволило да неко, у његову корист и његово име, изврши криминалан акт. Дакле, темељи одговорности колективитета су у лошој процени ризика приликом вршења делатности. Ипак, ово ширење основа одговорности има и недостатке, јер је процес доказивања чињеница на којима се темељи кажњивост правног лица комплексан и представља потпуну новост у односу на досадашња искуства кривичног правосуђа а и недостају му јасни и чврсти принципи и критеријуми, те у пракси може доћи и до неоправданог ширења кривичне репресије.

Законодавства која и даље не прихватају одговорност правног лица на пољу кривичног, већ је задржавају у оквирима грађанског или управног права, по својим решењима, па и запрећеним казнам, све су ближа концепту кривичне одговорности предузећа. Без обзира да ли одговорност називали кривичном или административном, она је правна реалност и може да оствари сличне ефекте уколико су запрећене санкције делотворне и сразмерне тежини деликта.

Српски Закон о одговорности правних лица за кривична дела скројен је у складу са савременим теоријским поставкама и не одступа од модела прихваћених у европским законодавствима, нити од решења препоручених у међународним конвенцијама. Чини нам се да је законодавац хтео да постигне оптималан баланс између захтева криминалне политике и међународноправних обавеза, са једне стране, и реалних могућности судова и других државних органа с обзиром на њихова досадашња искуства, привредну нестабилност земље и постојање другачијег концепта казнене одговорности правних лица у последњих педесетак година, са друге стране.

Такође, законодавцу је било јасно како се новитети у систем кривичног права морају уводити постепено, и да је потребно омогућити судовима дужи временски период за упознавање са концептом, због чега су избегли упуштање у моделе попут аустралијског или швајцарског, желећи да примену законских норми о одговорности правних лица за кривичне деликте учине што једноставнијом и сличнијом досадашњем искуству кривичних судова. Уосталом, не треба сметнути с ума како су до сада само привредни и прекршајни судови

водили казнене поступке против правних лица и да је за кривичне судове суђење колективитету сасвим ново искуство.

Управо на овом месту треба посебно обратити пажњу на непобитну чињеницу: за четири године ЗОПЈКД није нити једном примењен. Ово отвара озбиљно питање: каква је вредност законских решења која за четири године никад нису примењена? Да ли је проблем у судству или законском моделу? Или можда у нашој земљи заиста нема случајева криминалитета правних лица? У ово последње је, наравно, тешко веровати. Вреди се запитати да ли би евентуалне будуће верзије закона могле да промене и сам концепт надлежности за вођење кривичних поступака према правним лицима и уведу посебна одељења полиције, тужилаштва и судова која би се бавила искључиво привредним криминалом (физичких и правних лица) и осталим случајевима код којих се одговорност приписује и правном, а не само одговорном лицу.

Дакле, *de lege ferenda* треба водити рачуна о организационим решењима, јер се уклапање у постојеће моделе није показало као ефикасно. Привредни и прекршајни судови имају искуство са кажњавањем правних лица, али је ипак централно питање кривичног поступка према правном лицу утврђивање кривице и осталих услова одговорности одговорног лица, па је изгледало као логично решење уступити надлежност кривичним судовима. Међутим, остаје чињеница да су поједина питања врло специфична у односу на кривични поступак према физичким лицима, због чега и констатујемо да би се оптимално решење могло пронаћи у стварању и специјализацији одређених судских, али и тужилачких и полицијских одељења, као што је учињено у материјима организованог и високотехнолошког криминала, као и ратних злочина.

Наравно, остаје нам питање да ли објективну препреку за примену ЗОПЈКД представљају и одређена законска решења. Основ одговорности правног лица у домаћем законодавству дефинисан је слично као у већини упоредних европских законодавстава. Кривично дело одговорног лица постављено је као темељ одговорности правног лица. Ипак, управо питање круга лица које обухвата термин „одговорно лице“ представља недостатак српског законодавства. Ми смо изнели тумачење по ком законска дефиниција одговорног лица обухвата лица којима је, као што се истиче и у текстовима ратификованих конвенција, поверена власт доношења одлука у име правног лица, тј. физичка лица овлашћена за поступање у име колективитета, на основу закона или унутрашњег правног акта (статута, одлуке или уговора о оснивању, уговора друштва) организације.

Круг одговорних лица у једној организацији може се установити тек увидом у њене унутрашње акте. То су, по правилу, законски заступници: чланови (код друштва лица) и

органи (код друштва капитала). Ипак, осим њих, моћ доношења одлука и заступања организације могу да имају прокуристи, затим носиоци општег, генералног, посебног или пуномоћја по запослењу, али и сва друга физичка лица за које се основано може претпоставити да су овлашћена на поступање у име правног лица. Коначно, у круг одговорних убрајају се и физичка лица којима су заступници друштва поверили одређен делокруг послова везан за пословођење и заступање правног лица.

Формулација законске одредбе оставља простор за интерпретацију по којој је одговорно лице практично свако физичко лице којем је поверен било који круг послова у правном лицу, укључујући сваког запосленог. Мислимо да то није била интенција законодавца и да треба поћи од тумачења по ком се овде ради о ограниченом кругу лица којима су дата овлашћења за заступање и пословођење. Дакле, не може се узети како кривично дело било ког запосленог представља основ одговорности правног лица. То, уосталом, произлази из постојања одредбе чл. 6 ст. 2 ЗОПЛКД, који прописује да тек уколико утврдимо чињеницу непостојања надзора или контроле одговорног лица, одговорност због кривичног дела „другог лица“ може бити приписана колективитету. Јасно је да је законодавац под „другим лицем“ првенствено подразумевао остале запослене, који немају фактичка или правна овлашћења за пословођење и заступање.

Вреди поменути и да је одредба чл.6 ст. 2, по нашој оцени, релативно компликована за примену, јер захтева утврђивање кривичне одговорности како одговорног, тако и лица које је учинило конкретно кривично дело од ког је правно лице стекло корист. Чини нам се да је било једноставније и практичније прописати како ће основ одговорности правног лица постојати и ако је одговорно лице извршило нехатно кривично дело (у складу са теоријом рикошета), уколико је делом остварена корист за правно лице или су њиме прекршене његове дужности. Ситуацију у којој друго лице оствари биће кривичног дела, а изостанак надзора или контроле одговорног лица то омогући, требало би регулисати у складу са моделима аутономне одговорности.

То би се могло учинити прописивањем две могућности: 1. да ће се правно лице казнити уколико је кривично дело извршило друго лице (у његову корист), ако се докаже да је изостао дужан надзор руководећих или надзорних органа, без обзира да ли су органи тим нечињењем испунили биће неког кривичног дела или извршили другу врсту противправног понашања (привредни преступ, прекршај, непоштовање интерне организацијске регулативе); 2. ако се не може утврдити које конкретно физичко лице је извршило кривично дело, одговорност организације ће постојати уколико се докаже да су руководећи или надзорни органи пропустили да врше дужан надзор над радом запослених и да је правно лице стекло

корист. Пропуштањем не би морало да буде остварено биће кривичног дела, већ би било довољно установити да су њиме прекршене законске или дужности предвиђене интерном организацијском регулативом. Даље, ако би законодавац хтео потпуно да се приближи најсавременијим концептима аутономне одговорности, могло би се прописати да није нужно утврдити које конкретно одговорно лице је пропустило да врши дужан надзор, већ је довољно доказати како је надзор очигледно изостао. На овај начин би била створена добра опција за решавање проблема „организоване неодговорности“ колективитета.

Конкретни искораци законодавца ка аутономној одговорности колективитета виде се у прописивању другачијих околности за одмеравање казне правном у односу на одговорно лице и стварању основа за ослобођење од казне правног лица који су такође независни од одговорног лица које је учинило кривично дело. У одредбама које прописују основе за ослобођење од казне, законодавац се и обраћа правном лицу као посебном субјекту, чија одговорност не мора у потпуности да зависи од одговорности одговорног лица.

Исправан је и потез законодавца којим се искључује примена кривичних санкција према држави и јединицама територијалне аутономије и локалне самоуправе. Чини нам се да отварање кривичне одговорности државе, посебно уколико се, у замишљеном, али не и немогућем стицају околности, пренесе на терен међународног, а не само унутрашњег права, може отворити „пандорину кутију“, нарочито ако узмемо у обзир неизбежну политичку конотацију.

Систем кривичних санкција према правним лицима је у складу са упоредним трендовима. Увођење нових кривичних санкција, *de lege ferenda*, зависи од искустава које ће нам пружити практична имплементација одредби ЗОПЛКД. Мислимо да је посебно важна улога кривичних санкција које делују на реорганизовање и реструктурирацију пословања правног лица. Важну улогу могла би да задобије условна осуда са заштитним надзором, уколико би се спроводила на ефикасан начин, осигуравајући компензацију жртава и увођење мера усмерених на промену пословне политике правног лица.

И у домену примене извесних института и правила општег дела кривичног законодавства се јављају недоумице. Упућивање само на поједине одредбе КЗ створило је извесну конфузију и отежало примену законских норми. На више места у раду смо указали на извесне недостатке ЗОПЛКД који би били елиминисани у случају да је законодавац упутио на примену свих норми КЗ које не противрече ЗОПЛКД или самој природи института. Уосталом, у упоредном праву је правило да се норме о одговорности правних лица смештају у оквиру КЗ, чиме се аутоматски подразумева примена бројних одредби општег кривичног законодавства на материју правних лица.

Ово се посебно односи на анализирану проблематику просторног важења, покушаја и добровољног одустанка, саучесништва, границе повишења казне код продуженог кривичног дела, неких основа искључења противправности, застарелости кривичног гоњења и застаревања извршења казне престанка правног лица. Уосталом, боље је решење предвиђено у процесном делу ЗОПЈКД, који упућује на сходну примену свих процесних правила и начела ЗКП која не противрече одредбама овог закона.

Имајући у виду да се законодавац определио за модел субјективне изведене одговорности, логично је да се већина процесних института и решења из поступка према физичким лицима „пренесе“ и на поступак према правним лицима. Ипак, чини нам се да би одређена питања требало експлицитно регулисати како би се избегле недоумице. Тако, треба јасно одредити да ли и у којој мери одређена процесна начела и права вреде у односу на правно лице. Имајући у виду изнесене одредбе међународних докумената и одлуке међународних судова, сматрамо да кривични поступак према правним лицима у Србији треба утемељити на поштовању одређених права и слобода које се у поступку, по природи ствари, могу применити на правна лица.

Овде првенствено имамо у виду заштиту од незаконитих претреса и право на накнаду штете, имовинске и неимовинске, због кршења права на из чл. 8 Европске конвенције о људским правима, посебно узимајући у обзир да је ово право утуживо пред Европским судом за људска права и онда када је тужитељ правно лице. Такође, сматрамо да национално законодавство треба да осигура поштовање права на правично суђење, заштиту претпоставке невиности и свих других права која могу припасти правном лицу у кривичном поступку. Међутим, и поред начелног става о важењу свих применљивих права у поступку према окривљеном правном лицу, треба имати у виду да њихов обим и садржај не морају (и не би требало) да буду исти за правна као за физичка лица. Ово се посебно односи на процесно начело *nemo tenetur se ipsum accusare*, о ком смо опширније писали.

Институција представника у кривичном поступку према правним лицима је регулисана на задовољавајућ начин. Можда би требало изричито прописати и да представник има право да закључи споразум о признању кривице, као и да његове радње и изјаве у поступку обавезују правно лице без обзира на сагласност осталих органа предузећа, мада то произлази из логичког тумачења одредби ЗКП и ЗОПЈКД. Затим, требало би јасније регулисати процесне ситуације које настају након изјашњавања о кривици одговорног лица и представник правног лица. Такође, требало би искључити и могућност обавезне одбране правног лица, јер она произлази из одредаба ЗКП.

Српском законодавцу се може замерити и неусклађеност одређених закона са ЗОПЛКД. Наиме, након његовог доношења било је потребно извршити уклапање одредби бројних закона који, посредно или непосредно, регулишу материју важну за примену норми ЗОПЛКД.

Коначно, након проучавања међународних конвенција, упоредних модела, теоријских приступа и историјске димензије одговорности правних лица за кривична дела, сматрамо да би, *de lege ferenda*, било места за уношење:

1. одредби којима се искључује кривична одговорност организација попут традиционалних верских заједница, задужбина и културних установа од националног значаја. Ограничење би се односило само на институције од посебног историјског, културног и цивилизацијског значаја, које постоје у дугом временском периоду и уживају нарочиту врсту друштвеног угледа;

2. одредби којима се искључује одговорност правног лица у случају предузимања свих нужних, разумних и делотворних мера за спречавање кривичног дела. Уколико је, дакле, јасно да је пословна политика предузећа била усмерена на поштовање прописа и обичаја доброг пословања и да је постојао адекватан систем надзора, а кривично дело је ипак извршено, одговорност би требало приписати само одговорном физичком лицу. Овде се вреди осврнути на прописе у областима попут безбедности и здравља на раду, противпожарне заштите и заштите животне средине, који би морали бити системски повезани са ЗОПЛКД и прописати конкретне дужности правних лица и начине за њихово вршење, што би створило основ за доношење недвосмисленог закључка о томе да ли је правно лице, тј. неко од одговорних лица прекршило прописане дужности у намери да оствари корист за правно лице;

3. одредбе којима се експлицитно дозвољава да правно лице буде кажњено иако се не може утврдити које конкретно физичко лице је учинило кривично дело, али је јасно да се ради о неком од одговорних лица из колективитета;

4. одредбе којима се омогућава кажњавање правног лица на темељу извршења нехатног кривичног дела од стране одговорног лица, уколико је правно лице тиме остварило корист или прекршило дужности. Сматрамо, дакле, да би требало додати и формулацију „прекршило дужности“, јер је у неким ситуацијама тешко утврдити постојање конкретне користи правног лица, али је јасно да је дошло до штете по друга лица, државу или друштво, а правно лице је у складу са прописима било дужно да спречи наступање те штете. И овде мислимо на области попут безбедности и здравља на раду или заштите животне средине;

5. одредбе којима се као основ одговорности правног лица постављају стандарди аутономне одговорности. Правно лице би одговарало независно од кажњивости физичког лица, ако се докаже да органи нису вршили дужан надзор над радом запослених, под условом да је организација остварила корист или прекршила дужности извршењем кривичног дела. Ово би било могуће тек ако би се у пракси, након извесног времена примене садашњих или унеколико модификованих законских решења, показало да је домаћи правосудни систем „сазрео“ за примену новог модела, што би, објективно, било тешко очекивати ако не дође до стварања специјалних одељења за криминалитет правних лица. Тренутна ситуација у погледу судске праксе (тј. њеног одсуства у овој врсти кривичних предмета) не дозвољава озбиљно разматрање ове опције у скоријој будућности. Такође, правилан приступ у стварању будућег модела аутономне одговорности би подразумевао и да се она ограничи на поједина кривична дела, као што је учинио швајцарски законодавац;

6. норме којима се дају критеријуми за утврђивање чињенице непостојања дужног надзора или контроле, како би се судовима олакшао процес имплементације законских одредби;

7. одредбе о примени правила Закона о одузимању имовине проистекле из кривичног дела на осуђена правна лица. Уосталом, ако је правично и криминалнополитички оправдано одузети имовину произашлу из криминалног деловања осуђених физичких лица, нема разлога за супротно резонување у случају осуђених правних лица;

8. уношење организационих норми којима би се дефинисала надлежност државних органа за спречавање и сузбијање криминалитета корпорација и спровођење кривичних санкција према њима. Овде имамо у виду оснивање посебних, специјализованих полицијских, тужилачких, судских и извршних одељења која ће моћи ефикасно да примене законске норме на крајње специфичне субјекте криминалног деловања;

10. одредбе којима би се прецизирао обим и садржај процесних начела и права у односу на правно лице као окривљеника и додатно прецизирају права представника.

Најзад, мислимо како је успостављени законски модел одговорности правних лица за кривична дела добар основ за даљи равој овог кривичноправног института и да, уз уношење одговарајућих измена и уклапање са одредбама других прописа може представљати чврст нормативни оквир за превенцију и сузбијање кривичних дела правних лица. Ипак, коначну оцену квалитета и употребљивости законских решења правна теорија ће дати тек након проучавања искустава судске праксе, које још увек нема. Дакле, реалну слику о усвојеном моделу одговорности и правцима кретања у будућем законодавству имаћемо тек када искуствени материјал из судских одлука буде довољан за давање поузданијих закључака.

## ЛИТЕРАТУРА:

Arlen, J., The Potentially Perverse Effects of Corporate Criminal Liability, *Journal of Legal Studies*, Vol. 23, Issue 2, 1994

Adler, R. W., Lord, C., Environmental Crimes: Raising the Stakes, *George Washington Law Review*, Vol. 59, 1991

Бајовић, В., *Споразум о признању кривице: упоредно-правни приказ*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2009

Бановић, Б., *Кривично процесно право*, Универзитет у Београду-Факултет безбедности и ЈП „Службени гласник“, Београд, 2008

Barbić, J., Osobe koje vode poslove kao odgovorne osobe i određenje predstavnika, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 10, broj 2/2003

Baucus, M., Dworkin, T.M., What Is Corporate Crime - It Is Not Illegal Corporate Behavior, *Law & Policy*, Vol. 13, Issue 3/1991

Bele, I., Deisinger, M., Blažić, V., Jakulin, V., *Zakon o odgovornosti pravnih oseb za kazniva dejanja s komentarjem*, Gospodarski vestnik, Ljubljana, 2000

- Бељански, С., Илић, Г. П., Мајић, М., *Законик о кривичном поступку*, ЈП „Службени гласник“, Београд, 2011
- Black, H. C., *Black's Law Dictionary*, 2nd Edition, Union Lawbook Exchange, New Jersey, 1995
- Bollmann, H., „Switzerland“ у: C. Pelz (eds.), *Business Crimes and Compliance Criminal Liability of Companies Survey*, Lex Mundi Ltd., 2008
- Braithwaite, J., *Corporate Crime in the Pharmaceutical Industry*, Routledge and Kegan Paul, London, 1984
- Braithwaite, J., *To Punish or Persuade: enforcement of coal mine safety*, SUNY Press, Albany, New Jersey, 1985
- Branco, D. H., *Towards A New Paradigm For Corporate Criminal Liability In Brazil: Lessons From Common Law Developments*, master thesis, University of Saskatchewan, Saskatoon, 2006
- Brandes, S., *American Welfare Capitalism, 1880-1940*, University of Chicago Press, Chicago, 1984
- Бркић, С., *Кривично процесно право II*, Универзитет у Новом Саду – Правни факултет, Центар за издавачку делатност, Нови Сад, 2010
- Вусу, Р., *Corporate Ethos: A Standard for Imposing Corporate Criminal Liability*, *Minnesota Law Review*, no. 75/1990-91
- Букарица, М., *Кривичноправна одговорност правних лица према Закону о кривичном поступку Републике Српске*, магистарски рад, Факултет правних наука Паневропског универзитета „Апеирон“, Бања Лука, 2010
- Cartier, M. E., *Kaznenopravna odgovornost pravnih osoba u francuskom pravu*, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 13, 1/2006
- Calavita, K., Pontell, H., *Savings and Loan Fraud as Organized Crime: Toward a Conceptual Typology of Corporate Illegality*, *Criminology*, Vol. 31, 4/1993 :
- Harris, L., *Trading and exchanges : market microstructure for practitioners*, Oxford University Press, Oxford , New York, 2003
- Цетинић, М., *Право привредних преступа*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2002
- Цетинић, М., „Казнена одговорност правних лица – Каква су решења могућа и очекивана“ у: Д. Радовановић (прир.), *Казнено законодавство: прогресивна или регресивна решења*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Виша школа унутрашњих послова, Земун, 2005, 238

Coffee, J., "No Soul To Damn: No Body To Kick": An Unscandalized Inquiry Into The Problem Of Corporate Punishment, *79 Mich. L. Rev.* 386, 1981

Coffee, J., „Corporate Criminal Liability: An Introduction and Comparative Survey“, у: Eser, A., Heine, G., Huber, B., (eds.), *Criminal Responsibility of Legal and Collective Entities*, International Colloquium, Berlin, 1998

Cheyette, D. I., Policing The Corporate Citizen: Arguments For Prosecuting Organizations, *Alaska Law Review*, 25 *Alaska L. Rev.* 175, 2008 S. Ratner, Corporations and Human Rights: A Theory of Legal Responsibility, *The Yale Law Journal*, vol. 111, 2001

Clinard, M., Yeager, P., *Corporate Crime*, Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey, 2006

Damaška, M., Napomene o sporazumima u kaznenom postupku, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Vol. 11, br. 1/2004

Deisinger, M., Vrhovšek, M., *Krivična odgovornost pravnih lica*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2009

De Maglie, C., Models of Corporate Criminal Liability in Comparative Law, *Washington University Global Study Law Review*, Vol. 4: 547, 2005

Derenčinović, D., *Zakon o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela*, Nocci, Zagreb, 2003

Димитријевић, В., Рацић, О., Ђерић, В., Папић, Т., Петровић, В., Обрадовић, С., *Основи међународног јавног права*, Београдски центар за људска права, Београд, 2005

Ђорђевић, М., *Кривична одговорност правних лица*, Савез удружења правника Југославије, Београд, 1968

Ђорђевић, Ђ (2010) ., „Одговорност правних лица за кривична дела у кривичном праву Републике Србије“, у: С. Бејатовић (eds.), *Савремене тенденције кривичноправне репресије као инструмент сузбијања криминалитета*, Министарство правде Републике Српске, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Брчко дистрикт Босне и Херцеговине, Бијелина, 2010

Ђорђевић, Ђ., *Прекршајно право са основама привреднопреступног права*, друго, измењено и допуњено издање, Криминалистичко – полицијска академија, Београд, 2008

Ђорђевић, Ђ., (2007), „У сусрет новом Закону о одговорности правних лица за кривична дела“, у: Ђ. Лазин (ур.), *Примена новог Законика о кривичном поступку Србије*, Копаоник, 2007

Durđević, Z., (2007), Konvencija o zaštiti financijskih interesa europskih zajednica - nastanak, sadržaj i implementacija, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* (Zagreb), vol. 14, broj 2/2007

Durđević, Z., (2005), *Komentar Zakona o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela*, Narodne novine, Zagreb, 2005

Durđević, Z., (2005/1), Pravna osoba kao okrivljenik: temeljna prava i predstavljanje, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 12, br. 2/2005

Durđević, Z., *Kaznena odgovornost i kazneni postupak prema pravnim osobama u Republici Hrvatskoj*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 10, 2/2003, Zagreb, 2003

Fieberg, G., „National Development in Germany: An Overview,” y: *International Colloquium on Criminal Responsibility of Legal and Collective Entities*, Berlin, Germany , 4-6 May 1998

Fisse, B., The Attribution of Criminal Liability to Corporations: A Statutory Model, *Sydney Law Review*, Vol. 13, 1991

Fisse, B., Corporations, Crime and Accountability, *Current Issues in Criminal Justice*, Vol. 6, Issue 3, 1995

Engle, E., Extraterritorial Corporate Criminal Liability: A Remedy For Human Rights Violations?, *St. John's Journal Of Legal Commentary*, Vol. 20:2, 2006

Etzioni, A., Mitchell, D., „Corporate crime“ y: H. Pontell, G. Geiss, (eds): *International handbook of white-collar and corporate crime*, Springer Science + Business Media, LLC, New York, USA, 2007

Gardner, T., Anderson, T. M., *Criminal Law*, 10th Edition, Thomson Wadsworth, Belmont, USA, 2009

Geis, G., DiMento, J., “Should We Prosecute Corporations and/or Individuals?” y: Pearce, F., Snider, L., (eds), *Corporate Crime: Contemporary Debates*, University of Toronto Press, Toronto, 1995

Ginter, J., Criminal Liability of Legal Persons in Estonia, *Juridica International*, Vol. XVI/2009

Gray, M., Academic Freedom and Nondiscrimination: Enemies or Allies, *Tex. L. Rev.*, no. 66/1987-88

Grubač, M., Pihler, S., Perić, O., *Osnovi prava o privrednim prestupima*, Privredna štampa, Beograd, 1982

Gruner, R. S., *Corporate Criminal Liability and Prevention*, ALM Properties, Inc., Law Journal Press, New York, 2005

Gruner, R., „Preventive Fault and Corporate Criminal Liability: Transforming Corporate Organizations into Private Policing Entities“, у: H. Pontell, G. Geis, *International handbook of white-collar and corporate crime*, Springer Science + Business Media, LLC, New York, USA, 2007

Harris, R., *Industrialising English Law: Entrepreneurship and Business Organisation, 1720–1844*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2000

Harris, L., *Trading and exchanges: market microstructure for practitioners*, Oxford University Press, Oxford, New York, 2003

Hartley, D.R., *Corporate crime: a reference handbook*, ABC-CLIO, Inc., Santa Barbara, California, 2008

Hefendehl, R., *Corporate Criminal Liability: Model Penal Code Section 2.07 and the Development in Western Legal Systems*, *Buffalo Criminal Law Review*, Vol. 4:283, 2001

Игњатовић, Ђ., (2010), *Криминологија*, десето измењено и допуњено издање, Правни Факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010

Игњатовић, Ђ., (2010/1), *Право извршења кривичних санкција*, четрвто измењено и допуњено издање, Правни факултет Универзитета у Београду, Едиција Crimen, Београд, 2010

Игњатовић, Ђ., *Криминологија*, Девето измењено издање, Правни факултет Универзитета у Београду Центар за публикације, Београд, 2008

Икановић, В., „Законски оквир о одговорности правних лица за кривична дјела у Босни и Херцеговини и усклађеност са међународним стандардима“, у: *Кривично законодавство Србије и стандарди Европске уније*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу и Intermex, Златибор - Београд, 2010

Пић, G. P., „Oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog dela“, у: D. Pajić et al., (eds.), *Krivično zakonodavstvo i prevencija kriminaliteta*, Brčko district Bosne i Hercegovine, Brčko, Ministarstvo pravde Republike Srpske, Banja Luka, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, 2011

Илић, Г. П., (2010), Основ и границе одговорности правних лица за кривична дела, *Правна ријеч*, Удружење правника Републике Српске, Бања Лука, 2010

Илић (2010/1), Г. П., „Маргиналије уз Закон о одговорности правних лица за кривична дела“, у: Ђ. Игњатовић (eds), *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, IV део, Правни Факултет Универзитета у Београду – Библиотека Crimen, Београд, 2010

Илић, Г. П., Одговорност правних лица за кривична дела, *Билтен Окружног суда*, бр. 80, Intermex, Београд, 2009

Илић, Г. П., „Одговорност правних лица за кривична дела као предмет (посебног) кривичног законодавства“ у *Устав Републике Србије, кривично законодавство и*

*организација правосуђа*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу и „Intermex“ Београд, Златибор-Београд, 2007, 206

Илић, Г. П., (2005), Положај и улога полиције у преткривичном и претходном кривичном поступку у француском кривичном законодавству, у: С. Бејатовић et al., Полиција и преткривични и претходни кривични поступак – студија, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 2005

Илић, Г. П., (2004), *Границе испитивања првостепене кривичне пресуде*, Службени гласник, Београд, 2004

Јакулин, В., „Одговорност правних лица за кривична дела у Словенији“, у: Устав Републике Србије, кривично законодавство и организација правосуђа, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу и Intermex д.о.о, Златибор - Београд, 2007

Jakulin, V., *Odgovornost pravnih oseb za kazniva dejanja v francoskem in slovenskem pravu, Zbornik mednarodne konference kazenskega prava: Razvoj kazenskega prava Jugovzhodne Evrope*, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 2010

Јакшић, А., *Европска конвенција о људским правима – коментар*, 1. издање, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд и Удружење правника Србије, Нови Сад, 2006

Јекић, З., Данић, Р., *Кривично процесно право*, десето издање, „Димитрије Давидовић“ А. Д., Смедерево, Београд, 2005

Јовановић, Н., *Уџбеник берзанског права*, Правни факултет Универзитета у Београду, Центар за издаваштво и информисање, Београд, 2010

Јовашевић, Д., Стевановић, З., *Коментар Закона о извршењу кривичних санкција*, ЈП „Службени гласник“, 2008

Јовашевић, Д., *Привредни преступи у судској пракси*, ЈП „Службени гласник“, Београд, 2001

Khanna, V. S., *Corporate Criminal Liability: What Purpose Does It Serve?*, *Harvard Law Review*, Vol. 109:1477, 1996

Корошец, Д., Амброш, М., „Нова решења у Кривичном законнику Словеније и искуства у њиховој примени с посебним освртом на кривичну одговорност правних лица“, у: Нова решења у кривичном законодавству и досадашња искуства у њиховој примени, Зборник радова са XLIII редовног годишњег саветовања Удружења за кривично право и криминологију Србије и Црне Горе, Златибор, 2006, 288

Kraujalytė, E., Balčiūnaitė, S., Meiženytė, L., Nosevič M., „Lithuania“, у: С. Pelz (eds.), *Business Crimes and Compliance Criminal Liability of Companies Survey*, Lex Mundi Ltd., 2008

- Крећа, М., *Међународно јавно право*, Правни факултет Универзитета у Београду и ЈП „Службени гласник“, Београд, 2007
- Кућић, В., Crnković, А., „Croatia“ у: С. Pelz (eds.), *Business Crimes and Compliance Criminal Liability of Companies Survey*, Lex Mundi Ltd., 2008
- Lazarević, Lj., Vučković, В., Vučković, V., *Komentar zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična djela*, „Obod“ a.d, Cetinje, 2007
- Лазаревић, Љ., *Коментар Кривичног законика Републике Србије*, Савремена администрација, 2006
- Lederman, E., Models for Imposing Corporate Criminal Liability: From Adaptation and Imitation Toward Aggregation and the Search for Self-Identity, *Buffalo Criminal Law Review*, Vol. 4:641, 2000
- Lewish, P., „Austria“, у: С. Pelz (eds.), *Business Crimes and Compliance Criminal Liability of Companies Survey*, Lex Mundi Ltd., 2008
- Лукић, Р., Кошутих, Б., *Увод у право*, двадесетпето издање, Службени гласник, Београд, 2007
- Марковић, Р., *Управно право – општи део*, друго издање, „Слово“ а.д., Београд, 2002
- Menendez, U., „Spain“ у: С. Pelz (eds), *Business Crimes and Compliance Criminal Liability of Companies Survey*, Lex Mundi Ltd., 2008
- Милутиновић, М., *Криминална политика*, Београд, 1984
- Митровић, Д., *Увод у право*, прво издање, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010
- Mokhiber, R., (2009) Top 100 Corporate Criminals of the Decade, *Corporate crime reporter*, Washington, 2009
- Mokhiber, R., (2007), Twenty things you should know about corporate crime, *Corporate crime reporter*, Washington, 2007
- Moore, C. A., Taming the Giant Corporation? Some Cautionary Remarks on the Deterrability of Corporate Crime, *Crime and Delinquency*, Vol. 33, 1987
- Mueller, G., Mens Rea and the Corporation – A Study of the Model penal Code Position on Corporate Criminal Liability, *University of Pittsburgh Law Review*, Vol. 19, 1957
- Nana, C. N., *Corporate criminal liability in the United Kingdom: determining the appropriate mechanism of imputation*, doctoral thesis, ‘OpenAIR@RGU’, Robert Gordon University Open Access Institutional Repository, 2009
- O’Brienand, M., Yar, M., *Criminology - The Key Concepts*, Routledge, London and New York, 2008

Ovey, C., White, R., *The European Convention on Human Rights*, fourth edition, Oxford University Press Inc., New York, 2006

Pajić, L., Dvojbe teorije i prakse u tumačenju pojma „drugi“ kao obilježja kaznenog djela – „drugi“ fizička i pravna ili samo fizička osoba, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 12, broj 2/2005

Paternoster, R., Simpson, S., Sanction Threats and Appeals to Morality: Testing a Rational Choice Model of Corporate Crime, *Law & Society Review*, Vol. 30, Issue 3, 1996

Pelz, C., „Germany“, у: C. Pelz (eds.), *Business Crimes and Compliance Criminal Liability of Companies Survey*, Lex Mundi Ltd., 2008

Перић, О., „Законодавство у области привредних преступа и његове могуће промене“, у: *Кривично законодавство и кривично правосуђе у перспективи нових друштвених промена*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1992

Pop, A.I., *Criminal Liability Of Corporations—Comparative Jurisprudence*, Michigan State University College of Law, 2006;

Prakash, S., Multinational Corporations and the Impact of Public Advocacy on Corporate Strategy: Nestle and the Infant Formula Controversy, *Journal of International Business Studies*, Vol. 25 (3), 1994

Pradel, J., Varinard, A., *Les grands arrêts du droit pénal général*, 4 édition, Dalloz, 2003

Pradel, J., *Droit pénal comparé*, 2 édition, Dalloz, 2002

Радуловић, Љ., *Криминална политика – политика сузбијања криминалитета*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 1999

Ratner, S., Corporations and Human Rights: A Theory of Legal Responsibility, *The Yale Law Journal*, vol. 111, 2001

Salinger, L. M., (eds.), *Encyclopedia of white-collar and corporate crime*, Sage Publications, Inc., Thousand Oaks, California, 2005

Sofer, I., „Israel“ у: C. Pelz (eds.), *Business Crimes and Compliance Criminal Liability of Companies Survey*, Lex Mundi Ltd., 2008

Симовић-Хибер, И., (2010), „Покушаји стандардизовања кривичноправне одговорности правног лица у савременој теорији“, у: *Правни систем Србије и стандарди Европске Уније и Савета Европе*, књига V, Правни факултет Крагујевац, 2010

Simović-Hiber, I., (2007), *Sistem rasprava o ideji vladavine prava, osnovama krivičnog zakona, pojmu zločinačke grupe, i internacionalizaciji krivičnog prava*, Institut za sociološka i kriminološka istraživanja, Beograd, 2007

Симовић – Хибер, И., (2003), Кривична дела правних лица и привредни преступи: да ли је разликовање само термилошке природе?, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 3/2003

Симовић, М.Н., *Кривично процесно право – увод и општи дио*, Правни факултет Универзитета у Бихаћу, Бихаћ, 2009

Симић, И., Трешњев, А., *Збирка судских одлука из кривичноправне материје*, осма књига, Службени гласник, Београд, 2008

Simpson, S., *Corporate Crime, Law and Social Control*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002

Simpson, S., Koper, C., Detering Corporate Crime, *Criminology*, Vol. 30, 1992

Simpson, S., „Corporate Crime Deterrence and Corporate Crime Control Policies: Views from the Inside“ in: Schlegel, K., Weisburd, D., (eds). *White Collar Crime Reconsidered*, Northeastern University Press, Boston, 1992

Schabas, P., Wong, T., „Canada“, у: C. Pelz (eds.), *Business Crimes and Compliance Criminal Liability of Companies Survey*, Lex Mundi Ltd., 2008

Schlegel, K., *Just Deserts for Corporate Criminals*, Northeastern University Press, 1990  
Vaucus, M., Dworkin, T.M., What Is Corporate Crime - It Is Not Illegal Corporate Behavior, *Law & Policy*, Vol. 13, Issue 3/1991

Соловјев, А., *Законодавство цара Стефана Душана*, Скопље, 1928

Срдић, М., (eds), *Правна енциклопедија*, „Савремена администрација“, Београд, 1979

Станковић, О., Водинелић, В., *Увод у грађанско право*, Номос, Београд, 2004

Stessens, G., Corporate Criminal Liability: A Comparative Perspective, *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 43, 1994

Stotland E., "The Role of Law Enforcement in the Fight against White-Collar Crime," у: Edelhertz, H., и Overcast, T. D., (eds), *White-Collar Crime: An Agenda for Research*, Lexington Books, Lexington, 1982

Стојановић, З., (2011), *Кривично право – општи део*, 18. издање, Правна књига Београд, 2011

Стојановић, З., (2010), *Кривично право – општи део*, 17. издање, Правна књига, Београд, 2010

Стојановић, З., Коларић, Д., *Кривичноправно реаговање на тешке облике криминалитета*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010

Стојановић, З., (2009), *Коментар Кривичног законика*, треће допуњено издање, Службени гласник, Београд, 2009

Stojanović, Z., Shine, R., *Komentar Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična djela*, Ministarstvo pravde Republike Crne Gore, Podgorica, 2007

Стојановић, З., (1990), Одговорност правних лица за привредне преступе, *Правна мисао*, бр. 3-4/1990, Београд

Stojanowski, V., *Criminal Liability Of Legal Persons In The Republic Of Macedonia*, Faculty of Law, Masaryk University. Текст доступан у електронском облику, без пагинације на:

<http://www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/trest/stojanowski.pdf> (сајт посећен: 02.05.2011).

Tadei, V., Chiomenti, C., „Italy“ у: C. Pelz (eds), *Business Crimes and Compliance Criminal Liability of Companies Survey*, Lex Mundi Ltd., 2008

Taivalkoski, P., Knuts, G., Puusaari, P., „Finland“ у: C. Pelz (eds.), *Business Crimes and Compliance Criminal Liability of Companies Survey*, Lex Mundi Ltd., 2008

Тарановски, Т., *Историја српског права у немањихкој држави, II део: Историја кривичног права*, Издавачка књижарница Геца Кон, Београд, 1931

Томић, З., *Управно право*, треће допуњено издање, Јавно предузеће „Службени лист“, Београд

Trent, L. D., *The Credit Mobilier*, M.A. thesis, University of North Dakota, 1935

Van den Bosch, J., „Netherlands“, у: C. Pelz (eds.), *Business Crimes and Compliance Criminal Liability of Companies Survey*, Lex Mundi Ltd., 2008

Wagner, M., „Corporate Criminal Liability - National and International Responses“, *13th International Conference - Commercial and Financial Fraud: A Comparative Perspective*, International Society for the Reform of Criminal Law, Malta, 1999

Васиљевић, М. С. *Компанијско право – право привредних друштава Србије и ЕУ*, Правни факултет Универзитета у Београду и ЈП „Службени гласник“, треће издање, Београд, 2007

Васиљевић, Т., Грубач, М., *Коментар Законика о кривичном поступку*, једанаесто измењено и допуњено издање, Јавно предузеће „Службени гласник“, Београд, 2010

Wells, C., *Corporations and Criminal Responsibility*, Second edition, Oxford University Press, Oxford, 2001

Врањанац, Д., Дајовић, Г., *Основи правног система са методологијом права*, Службени гласник, Београд, 2007

Vrhovšek, M., *Svrha propisivanja i izricanja sankcija za pravna i odgovorna lica učinioce privrednih prestupa*, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, Vol. 39, br. 2 – 3/01, Београд, 2001

Врховшек, М., Услови одговорности правног лица за кривично дело, *Анали Правног факултета у Београду*, година LVI, 2/2008, Београд, 2008

Vrhovšek, M., Odgovornost učinioca privrednih prestupa, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, Vol. 39, br. 2 – 3/01, 2001

Vajs, A., Kandić, Lj., *Opšta istorija države i prava*, deseto izdanje, Savremena administracija, Beograd, 1979

Yaeger, P., "Understanding Corporate Lawbreaking: From Profit Seeking to Law Finding", у: Pontell, H., Geis, G., *International handbook of white-collar and corporate crime*, Springer Science + Business Media, LLC, New York, USA, 2007

Xavier-Bender, P., „France“, у: C. Pelz (eds.), *Business Crimes and Compliance Criminal Liability of Companies Survey*, Lex Mundi Ltd., 2008

Шкулић, М., *Коментар Законика о кривичном поступку*, Јавно предузеће „Службени гласник“, Београд, 2007

Живановић, Т., *Основи кривичног права – Општи део*, друга књига, 3. измењено и допуњено издање, Београд, 1937.

## ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ:

[http://scholar.google.com/scholar\\_case?case=14042808988189544480&q=118+U.+S.+394+\(1886\)&hl=en&as\\_sdt=2002](http://scholar.google.com/scholar_case?case=14042808988189544480&q=118+U.+S.+394+(1886)&hl=en&as_sdt=2002). (сајт посећен: 18. 02. 2010).

[http://scholar.google.com/scholar\\_case?about=4063101226598765814&q=The+Rev.+John+Bracken+vs.+Vis](http://scholar.google.com/scholar_case?about=4063101226598765814&q=The+Rev.+John+Bracken+vs.+Vis). (сајт посећен: 18. 02. 2010)

[http://www.civics-online.org/library/formatted/texts/sherman\\_antitrust.html](http://www.civics-online.org/library/formatted/texts/sherman_antitrust.html) (сајт посећен: 25. 01. 2011)

<http://www.u-s-history.com/pages/h760.html> (сајт посећен: 25. 01. 2011)

<http://supreme.justia.com/us/221/1/case.html>. (сајт посећен: 04. 02. 2011)

<http://socyberty.com/government/abscam-operation/> (сајт посећен: 1.05.2010)

<http://www.guardian.co.uk/business/2007/may/15/medicineandhealth.lifeandhealth>. (сајт посећен: 26.04.2010)

<http://www.babymilkaction.org/pages/history.html> (сајт посећен: 12. 02. 2011)

<http://www.mp.gov.in/bgtrrdmp/relief.htm> (сајт посећен: 03.05.2010)

[http://news.bbc.co.uk/2/hi/south\\_asia/8725140.stm](http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/8725140.stm) (сајт посећен: 08. 03. 2011)

<http://www.hrw.org/legacy/reports/1999/enron/>. (сајт посећен: 25.07.2010)

[http://www.law.msu.edu/king/2006/2006\\_Pop.pdf](http://www.law.msu.edu/king/2006/2006_Pop.pdf) (сајт посећен:02.05.2010)

<http://www.nytimes.com/2003/01/10/national/10PIPE.html> (сајт посећен: 02.05.2010)

<http://www.justice.gov/usao/ma/Press%20Office%20%20Press%20Release%20Files/Sept2009/PharmaciaPlea.html> (сајт посећен: 02. 05. 2010)

<http://www.nytimes.com/2010/04/13/business/global/13google.html>  
(сајт посећен: 03.05.2010)

<http://www.post-gazette.com/pg/05187/533242.stm> (сајт посећен: 05.05.2010)

<http://www.sec.gov/Archives/edgar/data/723527/000093176303001862/de> (сајт посећен: 05.05.2010)

<http://www.law.cornell.edu/supct/html/96-842.ZO.html> (сајт посећен: 08.05.2010)

<http://www.cfo.com/article.cfm/9177533?f=related> (сајт посећен: 07.05.2010)

<http://www.msnbc.msn.com/id/28539007/> (сајт посећен: 07.05.2010)

<http://www.slideshare.net/hblodget/satyam-chairman-fraud-confession-presentation?type=document> (сајт посећен: 07.05.2010)

[http://topics.nytimes.com/topics/reference/timestopics/organizations/r/resolution\\_trust\\_corporation/index.html](http://topics.nytimes.com/topics/reference/timestopics/organizations/r/resolution_trust_corporation/index.html) (сајт посећен: 08.05.2010)

[http://www.justice.gov/opa/pr/2003/October/03\\_enrd\\_575.htm](http://www.justice.gov/opa/pr/2003/October/03_enrd_575.htm) (сајт посећен: 06.05.2010)

<http://www.corporatecrimereporter.com/top100.html> (сајт посећен: 02. 03. 2011)

<http://www.msnbc.msn.com/id/22014134/> (сајт посећен: 08.05.2010)

<http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/56/%D0%A1%D1%80%D0%B1%D0%B8%D1%98%D0%B0+%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%81/1011842/%D0%9B%D0%B0%D0%B6%D0%BD%D0%B0+%22%D0%B2%D0%B8%D1%99%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%B0%22.html> (сајт посећен: 19.12.2011)

[http://www.bls.gov/news.release/archives/cfoi\\_08092007.pdf](http://www.bls.gov/news.release/archives/cfoi_08092007.pdf) (сајт посећен: 10.05.2010)

[http://www.nytimes.com/2006/11/22/nyregion/22construct.html?\\_r=2&oref=slogin](http://www.nytimes.com/2006/11/22/nyregion/22construct.html?_r=2&oref=slogin) (сајт посећен: 11.05.2010)

<http://www.apw-aba.org/aggregator> (сајт посећен: 11.05.2010)

<http://blogs.wvgazette.com/coaltattoo/category/mine-safety/> (сајт посећен: 11.05.2010)

<http://www.politika.rs/rubrike/Beograd/Odron-zatrpao-radnike-cetvorica-poginula.lt.html>  
(сајт посећен: 17.11.2011)

<http://srb.time.mk/read/5cea4851aa/92f98eb308/index.html> (сајт посећен: 17.11.2011)

<http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:347974-Na-poslu-stradalo-37-radnika>  
(сајт посећен: 2.12.2011)

<http://www.smedia.rs/vesti/vest/80746/Inspekcija-rada-Poginuo-radnik-Paracin-Poginuo-gradjeviniski-radnik-Paracin-Za-smrt-gradjevinca-kriv-poslodavac.html> (сајт посећен: 19.12.2011)

<http://www.tanjug.rs/novosti/27310/eksplozija-u-niskoj-firmi--tri-radnika-povredjena.htm>

<http://books.google.com/books?id=6AxEiRiWMeoC&printsec=frontcover>.

(сајт посећен: 25.07.2009)

<http://www.hrw.org/legacy/reports/1999/nigeria/nigeria0199.pdf>

(сајт посећен: 09.05.2010)

<http://www.nigerianmuse.com/nigeriawatch/oputa/OputaVolumeTwo.pdf>

(сајт посећен: 10.05.2010)

<http://www.guardian.co.uk/business/2009/jun/30/oil-royaldutchshell>

(сајт посећен: 10.05.2010)

<http://www.guardian.co.uk/business/2009/apr/05/shell-saro-wiwa-execution>

(сајт посећен: 10.05.2010)

[http://www.mallenbaker.net/csr/page.php?Story\\_ID=2490](http://www.mallenbaker.net/csr/page.php?Story_ID=2490) (сајт посећен: 10.05.2010)

[http://www.oecd.org/document/24/0,3343,en\\_2649\\_34859\\_1933144\\_1\\_1\\_1\\_1,00.html](http://www.oecd.org/document/24/0,3343,en_2649_34859_1933144_1_1_1_1,00.html)

(сајт посећен: 09.07.2010)

<http://www.oecd.org/dataoecd/4/18/38028044.pdf> (сајт посећен: 09.10.2010)

[http://www.uncjin.org/Documents/Conventions/dcatoc/final\\_documents\\_2/convention\\_eng.pdf](http://www.uncjin.org/Documents/Conventions/dcatoc/final_documents_2/convention_eng.pdf) (сајт посећен: 24.4.2011)

[http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Convention/08-50026\\_E.pdf](http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Convention/08-50026_E.pdf) (сајт посећен: 10.07.2010)

[http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2001/com2001\\_0715en01.pdf](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2001/com2001_0715en01.pdf)

(сајт посећен: 16.04.2012.)

<http://users.onvol.net/98560/site/legal/corpus%20juris.pdf> (сајт посећен: 16.04.2012.)

<http://www.likumi.lv/doc.php?id=208148&from=off> (сајт посећен: 10.07.2010)

<http://www.nuisancelaw.com/learn/historical> (сајт посећен: 13.06.2010)

<http://www.uniset.ca/other/cs2/1915AC705.html> (сајт посећен: 13. 06. 2010)

<http://csc.lexum.umontreal.ca/en/1985/1985scr1-662/1985scr1-662.html>

(сајт посећен: 13.06.2010)

<http://propisi.com/zakon-o-krivicnim-delima-protiv-naroda-i-drave.html>.

(сајт посећен: 25. 4. 2011)

<http://www.lawcom.gov.uk/1150.htm> (сајт посећен: 13.06.2010)

[http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2007/ukpga\\_20070019\\_en\\_1](http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2007/ukpga_20070019_en_1) (сајт посећен: 10.06.2010)

[http://www.ussc.gov/Guidelines/2010\\_guidelines/ToC\\_PDF.cfm](http://www.ussc.gov/Guidelines/2010_guidelines/ToC_PDF.cfm) (сајт посећен: 27.06.2011)

<http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=il&vol=app/2001/5990631&invol=3>  
(сајт посећен: 19.06.2010)

<http://www.lareau-law.ca/corporationsAE.html> (сајт посећен: 14.05.2011)

[http://www.lexmundi.com/images/lexmundi/PDF/Business\\_Crimes/Criminal\\_Liability\\_Survey.pdf](http://www.lexmundi.com/images/lexmundi/PDF/Business_Crimes/Criminal_Liability_Survey.pdf) (сајт посећен: 21.05.2010)

<http://www.legislation.act.gov.au/a/2001-14/current/pdf/2001-14.pdf>  
(сајт посећен: 25.05.2011).

<http://www.legislation.act.gov.au/a/1900-40/20110707-48692/pdf/1900-40.pdf>  
(сајт посећен: 25.05.2011)

<http://laws.justice.gc.ca/PDF/Statute/C/C-46.pdf> (сајт посећен: 27.06.2010)

[http://www.comlaw.gov.au/ComLaw/Legislation/ActCompilation1.nsf/0/25191DE52F745E94CA257715001C436E/\\$file/CriminalCode1995\\_WD02.pdf](http://www.comlaw.gov.au/ComLaw/Legislation/ActCompilation1.nsf/0/25191DE52F745E94CA257715001C436E/$file/CriminalCode1995_WD02.pdf) (сајт посећен: 26.05.2011)

[http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes\\_traduits/code\\_penal\\_textan.htm](http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/code_penal_textan.htm). (сајт посећен: 19.08.2010)

<http://www.finlex.fi/pdf/saadkaan/E8890039.PDF> (сајт посећен: 23.05.2010)

<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200498&stevilka=4286>  
(сајт посећен: 05.06.2010)

<http://sudskapraksa.vsrh.hr/supra/SearchBrowsing.asp?Indeks=ZAKONSKO&IndeksID=30963> (сајт посећен: 30.06.2011)

<http://www.dzs.hr/> (сајт посећен: 13.06.2011)

<http://www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/trest/stojanowski.pdf>  
(сајт посећен: 02.05.2011)

[www.transparency.org/content/download/3222/19543/file/cpi2003.pressrelease.en.pdf](http://www.transparency.org/content/download/3222/19543/file/cpi2003.pressrelease.en.pdf). (сајт посећен: 02.06.2010)

[http://www.antikorupcija.me/index.php?option=com\\_phocadownload&view=category&id=3%3A&download=23%3Ap&Itemid=35](http://www.antikorupcija.me/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=3%3A&download=23%3Ap&Itemid=35) (сајт посећен: 02.05.2011)

[http://www.gesetze-im-internet.de/englisch\\_stgb/englisch\\_stgb.html](http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html)  
(сајт посећен: 29.04.2011)

<http://www.nortonrose.com/knowledge/publications/pdf/file25596.pdf?lang=en-gb>  
(сајт посећен: 29.06.2010)

<http://www.oecd.org/dataoecd/39/61/2019055.pdf> (сајт посећен: 02.07.2010)

<http://www.oecd.org/dataoecd/28/35/36392481.pdf> (сајт посећен: 03.07.2010)

<http://www.oecd.org/dataoecd/39/57/2018413.pdf> (сајт посећен: 04.05.2011)

<http://sudskapraksa.vsrh.hr/supra/OdlukaTekst.asp?docID=3F2634788AEC&Anonimizirano=3D&Title=5A4255079C9389027FCDF65B8FCE6B9B4AE69309> (сајт посећен: 13.06.2011)

<http://sudskapraksa.vsrh.hr/supra/OdlukaTekst.asp?docID=3F26317D8AEF&Anonimizirano=3D&Title=5A4255079C9389027FCDF65884CE6B9B4AE69309> (сајт посећен: 2.07.2011)

<http://www.mc.rs/evropska-konvencija-o-ljudskim-pravima.262.html>  
(сајт посећен: 25.05.2011)

[http://misamajic.blogspot.com/2011/02/blog-post\\_20.html](http://misamajic.blogspot.com/2011/02/blog-post_20.html) (сајт посећен: 26.09.2011).

<http://sudskapraksa.vsrh.hr/supra/OdlukaTekst.asp?docID=3F293F7885EA&Anonimizirano=3D&Title=5A4255079C93FF69AA73E75F83CE6B9B4BEF9309> (сајт посећен: 30.06.2011)

<http://sudskapraksa.vsrh.hr/supra/OdlukaTekst.asp?docID=3F29337B85EA&Anonimizirano=3D&Title=5A4255079C93FF69AA73E75E84> (сајт посећен: 12.07.2011)

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Comingersoll%20%20S.%20%20A%20%20v.%20%20Portugal&sessionId=27712880&skin=hudoc-EN> (сајт посећен: 06.10.201)

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=81489538&skin=hudoc-en&action=request> (сајт посећен: 26.09.2011)

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Funke%20%20v.%20%20France&sessionId=82841463&skin=hudoc-en>  
(сајт посећен: 3.11.2011).

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Saunders%20%20v.%20%20United%20%20Kingdom&sessionId=82841167&skin=hudoc-en>  
(сајт посећен: 3.11.2011)

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Murray&sessionId=82842217&skin=hudoc-en> (сајт посећен: 3.11.2011)

<http://sim.law.uu.nl/sim/caselaw/Hof.nsf/e4ca7ef017f8c045c1256849004787f5/4a8709d98fbfacf5c1256640004c19eb?OpenDocument> (сајт посећен: 26.09.2011)

<http://supreme.justia.com/us/397/742/> (сајт посећен: 26.09.2011).

[http://www.hrcr.org/safrica/privacy/cremieux\\_france.html](http://www.hrcr.org/safrica/privacy/cremieux_france.html) (сајт посећен: 10.11.2011)

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkm&action=html&highlight=Miaillhe%20%20v.%20%20France&sessionId=81489538&skin=hudoc-en> (сајт посећен: 03.11.2011)

<http://sim.law.uu.nl/sim/caselaw/Hof.nsf/1d4d0dd240bfee7ec12568490035df05/ffbf026de6ad30da41256b9f00442468?OpenDocu> (сајт посећен: 03.11.2011)

## ПРАВНИ ИЗВОРИ:

Кривични законик Републике Србије („Сл. гласник РС“, бр. 88/05, 85/05, 88/05, 107/05, 72/09 и 111/09)

Законик о кривичном поступку („Сл. лист СРЈ“, бр. 70/01 и 68/02, „Сл. гласник РС“, бр. 58/04, 85/05 - др. закон, 85/05, 115/05, 49/07, 20/09 - др. закон, 72/09 и 76/10).

Законик о кривичном поступку („Сл. гласник РС“, број 72/11)

Закон о одговорности правних лица за кривична дела („Сл. гласник РС“ број 97/08)

Закон о извршењу кривичних санкција („Сл. гласник РС“, бр. 85/05, 72/09 и 31/2011)

Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела („Сл. гласник РС“, број 97/08)

Закон о спречавању прања новца и финансирања тероризма („Сл. гласник РС“, бр. 20/09, 72/09 и 91/10)

Закон о привредним преступима („Сл. лист СФРЈ“, бр. 16/60, 28/62, 10/65, 42/69, 6/73)

Закон о привредним преступима („Сл. лист СФРЈ“, бр. 4/77, 36/77 - исправка, 14/85, 10/86 - др. закон, 74/87, 57/89, 3/90, „Сл. лист СРЈ“ бр. 27/92, 16/93 - др. закон, 31/93 - др. закон, 41/93 - др. закон, 50/93 - др. закон, 24/94, 28/96, 64/01, „Сл. гласник РС“ број 101/05 - др. закон)

Закон о прекршајима (Сл. гласник РС“, бр. 101/05, 116/08 и 111/09)

Закон о стечају, („Сл. гласник РС“, број 104/09)

Закон о стечају и ликвидацији банака и друштава за осигурање, („Сл. гласник РС“, бр. 61/05, 116/08 и 91/10)

Закон о платном промету, („Службени лист СРЈ“, бр. 3/2002. 5/2003 и „Сл. гласник РС“, бр. 43/2004, 62/2006, 111/09 – др. закон и 31/11)

Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, измењене у складу са Протоколом број 11, Протокола уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода, Протокола број 4 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода којим се обезбеђују извесна права и слободе који нису укључени у Конвенцију и Први Протокол уз њу, Протокола број 6 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода о укидању смртне казне, Протокола број 7 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода, Протокола број 12 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода и Протокола број 13 уз Конвенцију за заштиту људских

права и основних слобода о укидању смртне казне у свим околностима („Сл. лист СЦГ – Међународни уговори“ бр. 9/03, 5/05, 5/05 – др. пропис, 7/05 - исправка, „Сл. гласник РС – Међународни уговори“ број 12/10 )

Закон о потврђивању Кривичноправне конвенције о корупцији („Сл. лист СРЈ - Међународни уговори“, број 2/02 и „Сл. лист СЦГ - Међународни уговори“, број 18/05)

Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о прању, тражењу, заплени прихода стечених криминалом и о финансирању тероризма („Сл. гласник РС“, број 19/09)

Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о спречавању тероризма („Сл. гласник РС“, број 19/2009)

Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима („Сл. гласник РС“, број 19/2009)

Закон о потврђивању Конвенције о високотехнолошком криминалу („Сл. гласник РС“, број 19/2009)

Закон о потврђивању Конвенције о транснационалном организованом криминалу и допунских протокола („Сл. лист СРЈ - Међународни уговори“, број 6/01)

Закон о уређењу судова („Сл. гласник РС“, бр. 116/2008 и 104/09)

Закон о привредним друштвима („Сл. гласник РС“, број 36/11, 99/11)

Закон о удружењима („Службени гласник РС“ број 51/09, 99/11 )

Закон о поступку регистрације у Агенцији за привредне регистре („Сл. гласник РС“, бр. 99/11)

Правилник о садржини Регистра привредних субјеката и документацији потребној за регистрацију („Сл. гласник РС“, бр. 6/12)

Закон о јавним службама („Службени гласник РС“, бр. 42/1991 и 71/1994)

Закон о црквама и верским заједницама („Сл. гласник РС“, број 36/06)

Kazenski zakonik („Uradni list RS“, br. 63/94, 70/94, 23/99 i 40/24)

Zakon o odgovornosti pravnih oseb za kazniva dejanja („Uradni list RS“, br. 59/99, 12/2000, 50/2004 i 98/2004)

Zakon o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela („Narodne novine“, broj 151/03)

Кривичен законик („Службен весник на РМ“ бр. 37/96 и 19/04)

Кривични законик Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, бр. 3/2003, 32/2003, 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 32/2007 и 8/2010)

Кривични законик Републике Српске („Службени гласник РС“, бр. 49/2003, 108/2004, 37/2006 и 70/2006)

Кривични законик Федерације БиХ („Службене новине ФДБиХ“, бр. 36/2003, 37/2003, 21/2004, 69/2004 и 18/2005)

Кривични законик Брчко Дистрикта БиХ („Службени гласник БДБиХ“, бр. 10/2003, 45/2004 и 6/2005)

## БИОГРАФИЈА АУТОРА

Младен Милошевић је рођен 5. априла 1979. године у Београду, општина Земун. Основну школу и гимназију завршио је у Београду. Дипломирао је на Правном факултету у Београду 2002. године са просечном оценом 9,58. Добитник је две “Светосавске дипломе” на Правном факултету, као један од најбољих студената прве и друге године. Јануара 2002. године награђен је једнократном стипендијом Владе Републике Србије као један од 15 најбољих студената четврте године Правног Факултета. Школске 2003/2004. године, уписао је последипломске студије на смеру кривичних наука Правног факултета у Београду. Током 2006. године, током студијског боравка у Израелу, успешно је окончао специјалистички програм под називом „*Executive Certificate in Counter-Terrorism Studies*“ који су организовали *Lauder School of Government, Diplomacy and Strategy and The Institute for Counter-Terrorism (ICT) at The Interdisciplinary Center of Herzlia*. Крајем исте године положио је усмени магистарски испит на Правном факултету у Београду, са једногласно додељеном одликом. Септембра 2007. године одобрена му је израда магистарске тезе под називом „Криминолошка анализа личних и социјалних карактеристика терориста“, коју је одбранио 2. јула 2008. године пред комисијом у саставу: проф. др Ђорђе Игњатовић, проф. др Милан Шкулић и проф др. Петар Опалић. Крајем 2009. године му је одобрена израда докторске дисертације под називом „Одговорност правних лица за кривична дела“, а за ментора му је одређен проф. др Зоран Стојановић.

Од јуна 2003. године запослен је на Универзитету у Београду-Факултету безбедности (тадашњи назив: Факултет цивилне одбране Универзитета у Београду) у својству асистента приправника, а затим и асистента (2008. године) на предмету Кривично право. Изводи наставу и на предметима Увод у право, Управно право и Правни основи форензике.

Аутор је једне самосталне монографије и већег броја научних чланака, студија, поглавља у књигама, превода, реферата и саопштења на научним скуповима и конференцијама међународног и националног значаја.

Ожењен је и има сина.

# ИЗЈАВЕ АУТОРА

Прилог 1.

## Изјава о ауторству

Потписани-а \_\_\_\_\_ Младен М. Милошевић \_\_\_\_\_

број уписа \_\_\_\_\_

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

**Одговорност правних лица за кривична дела**

\_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 11.7.2012.

Младен Милошевић

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске  
верзије докторског рада**

Име и презиме аутора      Младен М. Милошевић  
Број уписа      \_\_\_\_\_  
Студијски програм      Кривичне науке  
Наслов рада      Одговорност правних лица за кривична дела  
Ментор      проф. др Зоран Стојановић

Потписани Младен М. Милошевић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

**Потпис докторанда**

У Београду, 11. 07. 2012.

\_\_\_\_\_

Прилог 3.

### Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

\_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство

2. Ауторство - некомерцијално

3. Ауторство – некомерцијално – без прераде

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима

5. Ауторство – без прераде

6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Београду, 11. 7. 2012.

Потпис докторанда

Младен Мундић